

Sven Öste

Vietnam – Hökens år

Första upplagan Aldus 1966

Bakgrund: Den svenska Vietnamlitteraturen 1966

Intresset för Vietnamfrågan vaknade på allvar 1965, med bl a fyra böcker som producerats av svenska författare:

Artikelsamlingen [Pressdebatt om Vietnam sommaren 1965](#).

John Takmans [Vietnam - ockupanterna och folket](#)

Per-Olof Karlssons *Kriget i Vietnam*

Sven Östes bok *Vietnam – krig utan hopp?*

Året därpå kom fler böcker:

Karlsson, Per-Olof, *Kriget i Vietnam* (utvidgad upplaga av 1965 års bok)

Victor Vindes *Vietnam - det smutsiga kriget*

samt Sven Östes *Vietnam - hökens år*

Sven Öste spelade en stor roll för att väcka den svenska Vietnam-opinionen. Hans reportage och böcker byggde på goda sakkunskaper och en genuin vilja att komma fram med sanningen om vad som höll på att ske där på andra sidan jordklotet. För min egen del spelade särskilt Östes böcker en mycket stor betydelse för att väcka mitt intresse och engagemang för den antiimperialistiska kampen.

Åren därpå, 1967 och 1968, kom det loss på allvar (över 10 Vietnam-böcker per år), vilket visade Vietnamfrågan hade blivit en viktig fråga i svensk samhällsdebatt. Sven Öste är en av de pionjärer som verkligen bör äras för sina insatser för att väcka denna opinion.

Martin Fahlgren (i maj 2008)

Innehåll

Förord	1
Klyftan	2
I. Tjugo år	6
USA som fadder	7
Mellan två löftesbrott	9
”Demokrati” med Diem	15
”Ungturkarna”	24
II. Kriget	34
Att vinna folket	34
Det utvidgade kriget	37
Jaga myror med slägga	46
Segra med statistik	51
The old man	60
III. Folket	63
”Orientens pärla”	64
Ingen mans by	70
Buddas stormtrupper	75
IV. FNL	84
Tolv principer	84
Front för befrielse	84
Krig och ”terror”	91
V. USA	100
Tystnadens tid	100
Den stora debatten	107
Röster mot krig	114
1 5 000 000 000	125
Freden?	128
Litteratur	142

Förord

Under fyra dygn hade tusentals flygbomber och artillerigranater regnat över några få kvadratkilometer djungel. Det var ett "litet" slag, vardagens krig; insatsen några tusen amerikanska soldater – och målet att "uppsöka och förrinta" en fiendlig styrka. När kampen var slut skulle man lämna djungeln, medan FNL återvände till byarnas ruiner. Någonstans skulle någon summera den amerikanska segern; så och så många stupade fiender, så och så många ton förstört ris, segerns siffror.

I ett tält några kilometer från slagfältet kämpade ett halvt dussin amerikanska läkare förtvivlat i flera timmar för att rädda en ynglings liv, gav honom morfin, transfusioner, förband. En amerikansk sjukvårdare strök svetten från den sårades panna och kinder, höll honom i handen när smärtorna kom i vågor. En helikopter har lyft honom från slagfältet till tältet, en annan stod redo när läkarna kom ut med båren; ynglingen skulle vidare in till Saigon, till sjukhuset, operationssalen och specialisterna.

Det började skymma över fälten när helikoptern skakade in mot staden och ljusen. Piloten var trött, han hade haft en lång arbetsdag men var nöjd; han hade jagat sampaner lastade med varor och vietnameser på kanalerna i ett FNL-område och "knäppt" tretton med sina raketer.

Den sårade på båren kved sakta med vidöppna, skrämda ögon. En soldat höll försiktigt flaskan med blod, sökte mildra skakningarna i helikoptern för att hålla kvar livet i FNL-ynglingen. Jag frågade piloten om han förstod någonting av detta krig och fick bara en huvudskakning till svar.

Några dygn med en ohygglig kraftinsats för att döda, några timmars kamp för att rädda ett liv som man nästan lyckats släcka. Det blev för mig en upplevelse som bränt sig fast. Inte detta att läkare tar hand om en sårad krigsfånge, en fiende; det förekommer väl i alla krig. Nej, det var nog snarast resurserna, intensiteten, målmedvetenheten i dödandet och kampen mot döden. Kanske minns jag också scenerna som en symbol för meningslösheten. Inte alla krigs meningslöshet, men just detta, det amerikanska Vietnamkrigets, meningslöshet.

För ett år sedan skrev jag en bok – *Vietnam – krig utan hopp?* – och tanken var ursprungligen att detta endast skulle bli en ny, något omarbetad, "uppfärskad", upplaga. Men nya händelser, intryck från nya reportageresor i Syd-Vietnam, en önskan att mera utförligt skildra bakgrunden – allt detta gav en bok som till 75-80 % är nyskriven. Kvar från den gamla boken finns främst vissa avsnitt som ingår i avdelningen "Tjugo år" och i skildringen av FNL. Tyngdpunkten ligger på utvecklingen under år 1966, det år som i vietnamesernas kalender kallas Hästens år men som för amerikanen – som William Fulbright så bittert uttryckt det – blev Hökens år.

Det finns i denna bok, liksom i den förra, luckor; någon efterlyser kanske t.ex. en skildring av Nord-Vietnam och av hela landets historia före och under den franska tiden. Men jag har, med rätt eller orätt, valt att skjuta sådana aspekter åt sidan till förmån för vad jag upplever som mera centrala frågor.

Den förra boken var hårt kritisk mot USA:s Vietnampolitik, ja, bedömdes tydligen ofta som "antiamerikansk". Det år som gått har för mig blott stärkt övertygelsen att USA:s kamp i Vietnam är ett svek mot så många av de ideal vi förknippar med USA och delar med USA.

Så är denna bok alltså ännu mer "antiamerikansk"? Ja, om någon har intresse av att hålla fast vid sådana slappa etiketter och klyschor. Och är beredd att kalla flera amerikanska tidningar "antiamerikanska", utpeka en rad av USA-senatens främsta män som "antiamerikanska", dela USA:s befolkning i "amerikaner" och "antiamerikaner".

Det är de krafterna, de rösterna, de stämningarna som ger hopp. Vi har upplevt Hökens år, ja flera år i hökens tecken. Kanske kommer det ännu ett, kanske flera med massdöd och lidande utan mening, med allt större risk för en gigantisk konflikt. Kanske – men den som tror på USA lyssnar och hoppas.

Washington DC i oktober Sven Öste

Klyftan

I ett krig är det första offret alltid sanningen.

Orden har uttalats av generalsekreterare U Thant och udden var riktad mot USA. Det är en självklarhet, så har det alltid varit; det är en sanning som är lika gammal som kriget självt, och som överlevt alla krig.

Men en sådan tes – med dess inbyggda anklagelse mot USA:s ledare, ja, mot alla krigförande parter ledare – möter naturligtvis en häftig reaktion. Det är en utmaning, en grovhet mot politiker som har monopol på insikt, objektivitet, faktiska informationer, fördomsfri granskning och självkritik – som har allt detta trots att deras land står mitt uppe i kriget, med 300 000 man som dör och dödar. De som styr är de som förvaltar sanningen och kritikerna är ”nervous Nellies” (president Johnson) eller ”enfaldiga ... och visar ett envist förakt för klara fakta” (utrikesminister Rusk).

En annan amerikan, George Kennan, har en gång skrivit: ”Det finns, det kan jag försäkra er, ingenting mer egocentriskt än en demokrati som går till strid. Den blir snart offer för sin egen krigspropaganda. Den får då en tendens att ge sin egen sak ett absolut värde som förvränger dess syn på allting annat. Dess fiende blir förkroppsligandet av all ondska. Dess eget läger blir däremot samlingsplatsen för all dygd.”

Så får man avståndet, den oerhörda klyftan, som för mig känns lika plågsamt stark här i Washington som där borta, i Saigon.

Klyftan mellan det som amerikanen tror vara kriget i Vietnam och det som man själv upplever av massdöd och tragedi i krigets land.

Klyftan mellan den bild som maktens män i Washington ger sitt folk och den som man möter inte bara i krigets städer och byar, utan också i dokument, i rapporter, i statistik.

Klyftan mellan vad USA:s folk bjuds i tidningarna, i tidskrifterna, i tv-rutan och vad journalisterna, som signerar dessa rapporter verkligen ser, vet och tänker.

Det är avståndet från realitet till myter, från Vietnam till den amerikanska kontinenten – och det känns oerhört mycket längre är några tusen geografiska mil. Chocken har för mig blivit lika stark varje gång jag återvänt från några veckor i Vietnam till USA, till morgonens tidningar, kvällarnas tv-nyheter, till presidentord, eländigt nötta paroller om kamp för ”demokrati i Vietnam”, ”ett folks självbestämmanderätt”, ”våra bundsförvanters tappra ledare”, de 51 procent, eller 57 procent eller 64 procent av ”folket” i Vietnam som är ”för oss” och ”hjälmotigt strider mot kommunismens slaveri”. Och ett krig som slås in i cellofan och stanniol, presenteras på disken som en tilldragande produkt.

Men var finns ansvaret, det största ansvaret, för klyftan? I vilken utsträckning handlar de styrande i Washington, president Johnson och hans närmaste medarbetare, i god tro och är, för att använda Kennans ord, ”offer för sin egen krigspropaganda”? Vid en rad tillfällen har naturligtvis skenspelet varit mer eller mindre uppenbart, som t ex när man talade om de första bombardemangen mot Nord-Vietnam som ”bestraffningsaktioner”, en motivering som de styrande sökte begrava i glömska redan efter några veckor. Exempelen kan mångfaldigas men

klar finns ändå frågan om i vilken mån vissa inslag i den officiella bilden – och därmed också klyftan mellan fantasi och realitet – helt enkelt är en produkt av bristfälliga informationer. Hur skall man förklara t ex de ständiga segerprognoserna som vi hört sedan 1962 och som motiverats med skenfakta och tvärsäkra omdömen om fiendeförluster, folkstämningar etc? Det är svårt att se dessa profetior – ständigt dödade av utvecklingen, ständigt pånyttfödda – som enbart ett politiskt spel för att stryka hemmaopinionen medhårs.

Det är för mig en ständig källa till förvåning att se i vilken utsträckning amerikanen utgår ifrån att landets president måste ”veta” mer än någon annan. Han har ju, sägs det, tiotusentals experter – militärer och civila i Vietnam – som samlar fakta, rapporterar och analyserar. När man misstror hans framställning av Vietnamkonflikten så är detta en misstro mot den slipade politikern Lyndon Johnson. Det är känslan av att presidenten ”vet” – men döljer, lägger till rätta, manipulerar för att nå politiska fördelar. Det momentet finns som sagt; det är en del av vad jag kallat klyftan. Men är det inte en förenkling att så hårt nagla ansvaret vid ledare, som trots allt i stor utsträckning är beroende av andra människors, underlydandes, ord och omdöme?

Det är självklart att presidenten och hans män måste framställa sina informationskällor som oöverträffade och absolut tillförlitliga; ja, utrikesminister Rusk tvekar inte att beteckna rapporter han får som ”objektiva” informationer, ”sakliga” uppgifter och analyser. Märkliga honnörssord från den politiske fältherren i ett krig.

Men vad är det egentligen man förutsätter, vad är det för en härskara av övermänniskor man tror sig äga, dessa experter och rapportörer som skall vara fria från alla personliga engagemang och de mänskligaste och banalaste av alla hänsynstaganden och svagheter? Att amerikanen i Syd-Vietnam, som är part i kampen – som diplomat, civilist eller officer – och som dödar eller hotas med döden, skall kunna frigöra sig från sitt engagemang, vi må kalla det patriotism eller vad som helst? Att amerikanen, som skall rapportera om den uppgift som tilldelats honom, kan göra detta utan skönmålning eller önsketänkande, trots att projektets framgång eller fiasko kan betyda allt för hans egen karriär? Att han utan tvekan skall vara redo att ge en mörk bild, så mörk som han själv upplever den, när han kanske vet att detta betyder kritik mot kamrater och ett hugg i ryggen på överordnade? Att han skall kunna inse, säga sig själv och sina chefer, att de sydvietnameser han arbetar med inte är de enda, eller ens de mest tillförlitliga rösterna när det gäller stämningarna i en by eller en provins?

Nej, allt detta måste finnas där: patriotism, lojaliteter, karriärism, kåranda – och medvetandet om att alla höga chefer, från Vita huset och nedåt, väntar och begär framgångar. Situationen behöver inte vara så sjuk som på hösten 1963, dvs under Diem-diktaturens sista fas, då amerikanarnas högsta chef i Syd-Vietnam, general Paul Harkins, blamant klart deklarerade att han av sina officerare förutsatte att de skulle vara ”optimistiska”. Det behöver inte existera några direktiv, något av den stämningen måste alltid finnas – och 1966 års Saigonatmosfär väckte för mig minnet av hösten 1963. Man kan också peka på andra scener, andra länder i krig, t ex Frankrike under Algerietkonflikten. De infekterade informationerna, självbedrägeriet och bedrägeriet, är väl en oundviklig ingrediens i krigets cancer.

Den situationen står i ett direkt samband med ett annat dominerande inslag i avståndet mellan Washingtons Vietnam och det Vietnam man upplever i Saigon och främst i byarna långt från huvudstaden. I juli 1965 anlände försvarsdepartementets informationschef – alltså Robert McNamaras stämma – till Saigon och kallade en grupp amerikanska journalister till ett slutet möte. Det framgick att han, Arthur Sylvester, vill ta upp journalisternas sätt att behandla de officiella kommunikéerna och deras skildring av kriget. En av de närvarande, Morley Safer, som under lång tid arbetat för det stora amerikanska tv-bolaget CBS i Vietnam, har skildrat mötet i en artikel. Detta var naturligtvis en indiskretion, ett brott mot koden – och den

ursinnige Sylvester anklagade Safer för att fullständigt ha förvrängt hans uttalande. Det var hans enda möjliga försvarsvapen i en hopplös situation; det fanns alltför många vittnen vid mötet, vittnen med anteckningsblock.

Den högste ansvarige för den officiella bilden av USA:s styrkor i krig slog, enligt Safer, fast ”att de amerikanska korrespondenternas plikt som patrioter är att sprida endast sådana informationer som gynnar USA”. När en chockad journalist då frågade om Sylvester verkligen menade att den amerikanska pressen skulle vara ”regeringens springpojkar”, fick han svaret, kort och kategoriskt: ”Det är just precis vad jag väntar av er”. Skoningslöst utvecklade han sina principer: ”Om ni väntar er att en amerikansk tjänsteman skall säga er sanningen, så är ni idioter. Har ni uppfattat det – idioter?” Om journalisterna inte accepterade spelreglerna fanns det, klargjorde Sylvester, andra möjligheter: ”Jag behöver ju inte besvara mig med att tala med er. Jag vet ju hur jag skall handskas med er genom att vända mig direkt till era chefredaktörer och ägare hemma i Staterna”.

Den skildringen av mötet i Saigon inte bara bekräftas av andra vittnen; den stämmer också med den gängse bilden av Arthur Sylvester som en av de ivrigaste förespråkarna för ”dirigerad nyhetsförmedling”. Hans underlydande i Saigon, hela staben av militära informationsofficerare, praktiserar i stort sett vad chefen predikar främst vid den dagliga presskonferensen i Saigonhögkvarteret – ett skådespel som journalisterna länge kallat ”the five o'clock follies”.

Den misstro som de arbetande journalisterna i Saigon – amerikaner och andra – sedan länge känt mot den officiella nyhetsförmedlingen kom plötsligt och starkt till uttryck på sommaren 1966. Flera av de ledande amerikanska journalisterna – bland dem *New York Times* Charles Mohr, den kände och Pulitzerbelönade Malcolm Browne, *Los Angeles Times* veteran Jack Foisie – trädde fram i ett tv-program och gick till våldsamma attacker mot ”mörkläggningen”, ”det medvetna bedrägeriet” och ”de tillrättalagda nyheterna” vid militärens informationscentral i Saigon. Från andra håll kom liknande hårda angrepp mot förvanskning av fakta och utportionering av nyheter uteslutande avsedda att påverka opinionen i USA. Det var en reaktion som speglade främst veteranernas länge uppdämda bitterhet; det fanns säkerligen många av de amerikanska journalisterna i Saigon, flera hundra man, som såg annorlunda på militärens spel och sin egen uppgift. Ja, som kanske vände sig mot kritiken både som patrioter och som yrkesmän; de sammanfattade och rapporterade ju varje dag de kommunicéer som de frispråkiga fördömde som vilseledande eller värdelösa.

Det kanske förefaller överflödigt att så i detalj gå in på ett problem som kan tyckas vara perifert och blott väsentligt för oss arbetande journalister. Men hela informationsspelet och pressens hållning – dess integritet eller brist på integritet – är av avgörande betydelse för opinionsbildningen i Vietnamfrågan både i USA och i Västeuropa. Det är säkert svårt för den som inte lever i USA att föreställa sig i vilken begränsad utsträckning den stora massan av landets befolkning verkligen får en bild som avviker från regeringens version av Vietnamkriget. Att en tidning som *New York Times* – med ypperliga rapportörer i Syd-Vietnam, med en fränt kritiserande ledarsida, med en kommentator som James Reston – följer en självständig linje är oerhört väsentligt för vad man kan kalla elitens debatt i USA. En del av Times material går också, genom så kallad syndikering, ut till ett antal landsortstidningar, men det blir ändå inte en kritik som kan nå de breda lagren – och därmed, kanske, ge ett utslag i de opinionsundersökningar som president Johnson studerar med sådan iver. *New York Times* är inte den enda tidningen som valt – och haft kraft att bibehålla – en självständig kurs; det finns andra lysande undantag, men det rör sig om ett fåtal röster i en stor presskör.

På samma sätt står alla de stora tidskrifterna med miljonupplagor klart bakom regeringen; de som kritiserar den officiella politiken – och i ännu högre grad de som hundraprocentigt

välsignar allt som kommer från Hanoi eller FNL:s högkvarter – har mycket begränsad räckvidd. Presidentens viktigaste hjälptrupp har dock sannolikt varit de stora televisionsbolagen med räckvidd över hela landet. De har i sina nyhetsprogram, en halvtimme varje kväll, nästan konsekvent återgivit den officiella versionen, även om det förekommit undantag, enstaka kritiska program och kommentatorer.

Miljonstädernas jättedrakar, det överväldigande antalet landsortstidningar, tv-utsändningarna – det blir en mäktig talkör som fångar upp parollerna från Vita huset. Att en oppositionell bild nått nationen genom t ex ”förhören” inför senatens utrikesutskott på vintern och våren 1966 betyder nog mindre än man i allmänhet föreställer sig utanför USA. Det var dramer, som visserligen bars ut av televisionen, men de utspelades mitt på dagen – dvs på dålig ”tittartid” – och det var trots allt blott ett fåtal tillfällen. Män som senator William Fulbright stod under några veckor i förgrunden, väckte tvivel och inspirerade kritik – men när strålkastarna släcktes i förhörssalen återvände snart tystnaden. Fulbright fick svårt att göra sig hörd i den allt starkare kören som skanderade lojalitetens och patriotismens slagord.

Vi talade om hans situation en majkväll på hans kontor; det var ett samtal, ingen ”intervju”, och han var tryckt av bitterhet och pessimism. ”Jag håller ett tal eller en serie anföranden, söker ge ett väsentligt inlägg i debatten. Och ni ser vad som händer; några få tidningar refererar det utförligt, trycker kanske hela talet som *New York Times* och *St. Louis Post Dispatch*. Det är de självständiga, de som vågar. Men alla de andra? De vet vad presidenten vill, de hugger sönder talet till oigenkännlighet, stoppar in det på någon undangömd plats, tar fram oväsentligheter. Presidenten lindar tidningsägarna kring lillfingret”. Han gav exempel, namn och visade på andra resultat av påtryckningarna. ”När jag inledde senatsförhören var det ett av tv-bolagen, CBS, som plötsligt ändrade sig och beslöt att inte ha några direktutsändningar. En av deras direktörer avgick med dunder och brak som protest mot det beslutet. Ni vet lika väl som jag, det är ju en offentlig hemlighet, vad som låg bakom den konflikten. Bolaget hade böjt sig för presidentens begäran om att mina förhör skulle mörkläggas. Han har ett oerhört inflytande och han vet att använda det.”

Trycket från Vita huset är blott ett inslag i bilden; tidningar och tv-bolag känner också pressen från annonsörerna och från läsarna – det krävs mycket för att göra front mot presidenten när han och många andra hävdar att en sådan hållning ”hjälper fienden”.

Så står man än en gång inför avståndet, klyftan. Tidningarna och tv-bolagen som bjuder sin publik den officiella versionen – medan deras rapportörer i Vietnam, journalisterna, själva så ofta är fulla av misstro mot militärens kommunicéer och ser ett helt annat krig än det som presenteras i Washington. Den situationen plågar uppenbarligen många av de som arbetar för t ex de stora amerikanska nyhetsbyråerna. De kan komma åter från slagfälten, skakade av vad de själva sett och vad de hört från amerikanska officerare som vill och vågar tala ut. Åter till skrivbordet, till trycket, medvetandet om vad de inte har möjlighet att skildra. De kan se ett drama, men inse att det aldrig kan presenteras för amerikansk publik. Jag skulle kunna ge många exempel, men stannar vid ett enda. En amerikansk byråjournalist visade mig en gång en lång artikel som han utarbetat om ”den brända jordens krig”; kyliga fakta om det kemiska kriget, de stora arealerna som förhärjats genom besprutning från amerikanska plan, grödan som förgiftats, kalkylerna om hunger och lidande. Det var en väldokumenterad, skakande analys – och han log inför min naiva fråga. Nej, den var inte avsedd för amerikansk publik, den artikeln skulle få av nyhetsbyråns kunder i USA, de hundratals tidningarna, vilja publicera. Det var en specialbeställning från en engelsk tidning.

Det är inte lätt att åskådliggöra inslagen i denna som jag upplever det både farliga och förnedrande situation. Farlig eftersom likriktningen av informationen drabbar det amerikanska folket och förnedrande för de journalister som inte kan skriva i enlighet med sin övertygelse.

Men det finns också en förnedring i vidare betydelse; många av de amerikanska tidningsmännen identifierar sig helt med USA:s sak och kamp – de bär vapen i fält, de känner som sin uppgift att stödja ”pojarna” och USA:s sak i alla lägen. De är i grunden just vad Arthur Sylvester ser som idealet för en journalist, regeringens ”springpojkar” – hur starkt de än själva skulle reagera mot en sådan etikett. Genom att inte söka mer än en sida, genom att tveklöst godta överhetens ord har de tagit ett långt steg bort från de finaste traditionerna i USA:s press. Men de upplever det naturligtvis inte så, de ser ingen förnedring.

Till detta kommer isoleringen, oviljan eller oförmågan – få kan något annat språk än engelskan – att ens för ett ögonblick lämna den amerikanska miljön och söka kontakt med andra vietnameser än de som direkt arbetar för eller strider mot USA. Det är mycket som är stängt för dem, förtroenden som de aldrig kan vinna just på grund av att de är amerikaner. Det finns risker som de med rätta avstår från att ta, som bussresor genom landsbygden, vandringar utan eskort i byar. Men det räcker inte som förklaring; kvar finns några möjligheter till insyn och inblickar i ”det andra Vietnam”, som de aldrig eller sällan prövar.

Så gör de, motvilligt eller utan att alls reflektera, sin insats – och resultatet blir pressens, radions och televisionens del i ansvaret för vad jag kallat avståndet, klyftan. Det ansvar som de delar med rapporterande experter och officerare och med regeringens män i Washington, som både dirigerar krigspropagandan och blir offer för den.

Offer? Ja, offret blir naturligtvis till syvende och sist vietnamesen – på vilken sida han än står i kampen.

I. Tjugo år

”Det följande är en sammanfattning av skälen till att denna nation är redo att orubbligt stödja det tappra sydvietnamesiska folket i dess strävan att fördriva angriparen. ...

Krigets betydelse:

Denna kamp är avgörande inte bara för Vietnam utan för hela världen. På 1930-talet och ännu tidigare lärde mänskligheten att aggressionen måste hejdas innan det är för sent, att de som inte har någon respekt för internationell lag måste hindras att utbreda sitt välde över andra. ...

Detta är skälet till att vi inte har något annat val än att i Vietnam stå fast mot angriparna och deras skamliga krig riktat mot ett fredsälskande folk som strävar efter frihet. ...

Den historiska bakgrunden:

Den pågående kampen är blott ännu ett kapitel i den stora och oavbrutna strid som vi länge fört mot en oförsonlig fiende, blott ännu ett kapitel i deras cyniska och systematiska strävan att utvidga sin maktsfär med våld.

Sedan Frankrike besegrats och utrymt Vietnam skulle landet leva i fred och oberoende i enlighet med Genèveavtalen av år 1954. Men dessa fördrag har kränkts, vägen till självständighet har blockerats, freden har brutits, det har blivit omöjligt att genomföra de val som skulle äga rum över hela Vietnam år 1956, och det arbete som skulle utföras av den internationella kontrollkommissionen, tillsatt vid Genèvekonferensen, har saboterats. Ansvariga för allt detta är en handfull självutnämnda vietnamesiska ledare som tjänar en främmande makts intressen ... Deras ansträngningar har givit resultat endast på grund av en intervention utifrån, dirigerad av en stormakt ... ”

Detta är en ren fantasi, dokumentet existerar inte och paraden av floskler sammanställdes av författaren och Kennedy-medarbetaren Theodore Sorensen i Saturday Review den 20 augusti

1966. Men, påpekar han, satserna kunde ha formulerats av vilken som helst av parterna i kampen. I Washington, i Hanoi, i Peking, i Saigon eller i FNL:s högkvarter ...

USA som fadder

De infödda indokineserna har blivit så skändligt nedtrampade att de säger till sig själva: vad som helst måste vara bättre än att leva under franskt kolonialvälde.

Franklin Roosevelt till sonen Elliot, 1943

”Vi är redo till förhandlingar med Genèveavtalet som grundval.” Den försäkringen återkommer – även om formuleringen skiftar – gång på gång i de amerikanska ledarnas inviter.

USA skulle alltså, efter att ha kastat in mer än 300 000 man i striden, vara berett till en uppgörelse med utgångspunkt från ett internationellt fördrag som landets president och regering tolv år tidigare betraktat och behandlat som förkastligt och ett dödligt hot mot ”Syd-Vietnams frihet och självbestämmanderätt”. Efter att under mer än ett decennium år efter år, steg för steg, ha engagerat USA allt hårdare för att förhindra ”ett kommunistiskt maktövertagande i Syd-Vietnam” – och i Genèveavtalet sett ett instrument för en sådan erövring – förklarade sig alltså ledarna i Washington villiga att förhandla och sluta fred med Genèvefördraget som ”grundval” i sin strävan att trygga ”självbestämmanderätt och frihet åt Syd-Vietnams folk”.

Dessa ”fredstrevare” hälsades upprepade gånger med hån i deklARATIONERNA från Hanoi och med ännu våldsammare utfall från Peking; det talades om ”ett nytt imperialistiskt trick” och ett fortsatt ”falskspel” av ”de amerikanska krigshetsarna” som vill tända ett världskrig mot ”de socialistiska folken”. Den amerikanska reaktionen inför det svaret var knappast överraskande; man tyckte sig ha räckt fram handen och fått en örfil. Och slutsatsen formulerades med eftertryck: fiendens svar bekräftade alla andra tecken på att kommunisterna inte ville fred och fortfarande ansåg sig ha den totala segern inom räckhåll.

För dem som då satt i korsdraget mellan propagandatrumpeterna framstod detta som en dialog mellan två upphetsade herrar som talar vitt skilda språk och inte har några som helst förutsättningar att förstå varandra. Eller i varje fall väljer att uppträda och debattera som om de inte begrep varandra.

Det är ofrånkomligt att den amerikanska linjen måste väcka misstro bland FNL:s och Nord-Vietnams dirigenter – även bland dem som inte är kedjade av vulgärföreställningarna om USA:s generaler som krigsgalningar och presidenten som rustningsindustrins fånge. Varför denna plötsliga bugning för Genèveavtalet? Varför deklarerade USA nu att man var villig att låta Syd-Vietnams öde och frågan om landets enande avgöras genom ”fria, hederliga och internationellt övervakade val”, efter att så länge ha hävdats att det skulle vara omöjligt att genomföra sådana val i Vietnam? Hur kunde det amerikanska fredsbudet vara ärligt och bekännelserna till Genèveprincipen uppriktiga, när Washington-regeringen samtidigt ständigt deklarerade att hela kampens syfte var att ”stoppa kommunismens frammarsch”? Då kunde ju USA aldrig förutsättas gå med på det enande av Vietnam i ”socialismens” tecken som – för Nord-Vietnams ledare – alltid varit Genèveavtalets kärna och löfte.

I grunden stod man naturligtvis inför två vitt skilda uppfattningar om 1954 års Genèveuppgörelse och USA:s roll under de tolv år som följt på det första Vietnamkrigets slut. Ja, som Nord-Vietnams – och säkerligen också FNL:s – ledare uppfattade det hade USA aldrig accepterat Genèveavtalet utan i stället övertagit Frankrikes kamp och mål från det ögonblick fransmännen lade ned vapnen. Den amerikanska bilden är givetvis en helt annan och den dominerande uppfattningen bland allmänheten i USA var mycket länge att man stigit

in på Vietnams scen ganska sent och först när ”den demokratiska regeringen i Syd-Vietnam” hotades av en ”kommunistisk konspiration” och ”ett kommunistiskt angrepp från norr”. De inrikespolitiska sammandrabbningarna i Washington hösten 1965 och våren 1966 kom dock alltmer att rikta uppmärksamheten mot Eisenhowerregimens insatser; inför de republikanska politikernas försök att framställa Vietnam som Kennedy-epokens och Lyndon Johnsons problem, svarade regeringen med att damma av de gamla dokumenten, som belyser USA:s roll och initiativ så tidigt som på hösten 1954. Det var sannerligen inga avslöjanden – deklARATIONERNA återfinns i böcker om 1950-talets spel i Indokina – och dessa texter ger dessutom ingen klar uppfattning om med vilken beslutsamhet och med vilken målsättning USA mycket tidigt ”intervenerade” i Vietnam. Däremot är det ett helt annat problem om USA:s deklARATIONER och aktioner under Eisenhoweråren verkligen – som Johnsonregimen hävdar – innebar att man förpliktade sig att stödja Syd-Vietnam med de medel och den kraft som världen upplevt sedan februari 1965.

Men detta var inte det första steget; USA:s engagemang i Vietnam började redan ett decennium tidigare, med ett sällsamt och föga uppmärksammat politiskt spel. Redan tidigt under andra världskriget gav president Franklin Roosevelt uttryck för sin bestämda uppfattning att Indokina efter de allierades seger inte borde återgå till Frankrike. I dåvarande utrikesministern Cordell Hulls memoarer och i sonen Elliot Roosevelts minnesanteckningar – för att blott peka på några exempel – finns flera belägg för att presidenten ansåg att Indokina borde få självständighet och att Frankrike förverkat all rätt genom en brutal kolonialpolitik. Vid Teherankonferensen drogs frågan upp av Stalin, och Roosevelt dekreterade att invånarna i Indokina ”efter hundra år av franskt välde hade det sämre” än när den franska tiden började. Han diskuterade med sina medhjälpare planer på att Indokina skulle få suveränitet eventuellt efter att under en övergångsperiod ha förvaltats av sex länder, bl a Sovjet och Kina, men ej Frankrike. Det är markant i vilken utsträckning amerikanerna var villiga att ge Kina – givetvis det Kina som då leddes av Chiang Kaishek – en betydelsefull roll i Indokina. Och hur man då – som nu – bagatelliserade eller helt slog bort alla påpekanden från t ex franska specialister om de i områdets hela historia så djupt rotade motsättningarna mellan den indokinesiska befolkningen och Kina, som under sekler varit förtryckaren och ”kolonialmakten”.

Under denna tid var det forna franska väldet alltså, sedan 1940, ockuperat av japanska styrkor i kraft av avtal med Vichy-Frankrike. Japanerna höll dock endast vissa knutpunkter och ute i provinserna härskade fortfarande de franska administratörerna med stöd av de franska garnisonerna. Redan 1941 hade landsflyktiga kommunister och nationalisterna från Vietnam samlats till ett möte i södra Kina och organiserat den rörelse som kom att få namnet Viet Minh. Den samlande gestalten var Nguyen Ai Quoc, som nu bytte namn till Ho Chi Minh; det skedde på uppmaning av de kinesiska myndigheterna, som gärna ville dölja att man börjat sam arbeta med den notoriske agitatorn Quoc, som ända sedan 1920 varit känd för sina förbindelser med de kinesiska kommunisterna. Bland Hos närmaste medarbetare fanns en matematiklärare från Hanoi, som senare blev ryktbar under namnet general Vo Nguyen Giap. Efter hand organiserade man gerillaförband och började 1944 gå över gränsen från Kina till Vietnam; denna aktivitet ledde i första hand till sammanstötningar med franska garnisoner i de norra provinserna.

Men under tiden hade Vichyregeringen sopats bort och Frankrike på sommaren 1944 befriats av de allierade, inklusive general de Gaulle och hans ”fria” franska styrkor. Denna utveckling påverkade dock uppenbarligen inte Roosevelts syn på Indokinas framtid; han var fortfarande motståndare till att kolonialmakten skulle återfå sin forna roll, men hans planer för områdets framtid blev aldrig klart utformade, kanske främst på grund av Englands motstånd. Den amerikanska hållningen ledde till en utpräglad passivitet, när franska styrkor i Indokina, som bekände sig till de Gaulle och det ”Fria Frankrike” 1944 började en väpnad motståndskamp

mot ockupanterna. När de japanska styrkorna slog till i mars 1945 för att krossa det franska motståndet fick de Gaulles förtvivlat kämpande anhängare uppenbarligen ingen amerikansk hjälp. Det blev, enligt memoarförfattande amerikanska generaler som Chennault och Wedemeyer, britterna som från luften landsatte vapen och förnödenheter. Det må vara att dessa källor är utpräglad Rooseveltfientliga, men uppgifterna bestyrks från många håll och för de Gaulle och fransmännen framstod den amerikanska hållningen som ett flagrant svek mot en lojal allierad. Minnet av den våren och USA:s hållning medan de franska garnisonerna bokstavligen slaktades av de överlägsna japanska styrkorna skulle under många år förfölja Frankrikes officerare och politiker, som t ex Pierre Messmer – under mitten av 1960-talet försvarsminister i Paris-regeringen, då de Gaulles utsände kunskapare i Indokina – och naturligtvis också i viss utsträckning komma att prägla de Gaulles egen syn på USA.

Under sommaren 1945 fick Viet Minh-rörelsen hjälp från USA i form av vapen och luftlandsatta instruktörer; då var Franklin Roosevelt borta men hans hållning dominerade fortfarande det amerikanska tänkandet och USA:s sympatier var knutna till den vietnamesiska revolt-rörelsen, trots att Ho Chi Minh tydligen var mera energisk i försöken att vinna politisk kontroll över byarna än i den militära verksamheten riktad mot japanerna. Med Japans kapitulation i augusti 1945 föll den quislingregering som ockupanterna upprättat under ledning av förre ”kejsaren av Annam”, Bao Dai, och i detta vakuum steg Ho Chi Minh fram med anspråk på att vara landets ledare. USA gjorde ingenting för att underlätta de franska administratörernas återvändande; snarare tycks de amerikanska ”rådgivarna” och ”specialisterna”, knutna till Ho Chi Minhs rörelse, ha ingripit för att motarbeta fransmännen. Nationalistkinesiska trupper ryckte från norr in för att, i enlighet med de allierades avtal vid Potsdamkonferensen, ockupera Indokina ned till 16:e breddgraden, medan brittiska trupper landsattes i vad som i dag är Syd-Vietnam. Några franska förband fanns inte tillgängliga utom de spridda grupper som frigavs ur japanska fångläger, och de Gaulle var till synes utmanövrerad.

Viet Minhs ledare med Ho Chi Minh i spetsen höll sitt intåg i Hanoi – i hans uppvaktning ingick amerikanska officerare – och han grundade en ”provisorisk regering” där alla nyckelposterna besattes av män som allmänt betraktades och själva identifierade sig som kommunister.

Den 2 september utropade Ho Chi Minh i Hanoi Vietnams självständighet och upprättandet av Den Demokratiska Republiken. I sitt anförande inför en halv miljon åhörare gick han till våldsamma angrepp mot Frankrikes politik under kolonialtiden. Men Ho inledde – till glädje för sina amerikanska ”rådgivare” och ”specialister” – sitt tal med att citera de bevingade satserna ur den amerikanska självständighetsförklaringen.

”Alla människor är skapade lika. De har av sin Skapare fått vissa oförytterliga rättigheter: bland dessa är liv, frihet och strävan efter lycka”. En ”folkdemokrati” hade utropats och stod som segrare utan att ha fått någon hjälp ”utifrån” av några ”kommunistiska arméer”. Och amerikanerna på läktaren applåderade.

I dag tjuugo år senare förefaller scenen onekligen fullständigt ofattbar. Och i dag tjuugo år senare finns det fransmän som minns, men amerikanerna har verkligen gjort allt för att glömma.

Mellan två löftesbrott

USA noterar de fördrag som har ingåtts i Genève och förklarar med avseende på de förut nämnda fördragen att man skall avstå från att störa dem genom hot eller användande av våld ...

USA:s deklaration i samband med Genèveavtalet 1954

En kommunistisk regim hade nått makten, en ”folkdemokrati” installerats – med USA som fadder. Utåt var det en triumf för nationalismen och det var säkerligen så den stora mängden av vietnamesiska ”frihetskämpar”, intellektuella och tjänstemän som fylkades kring Ho Chi Minh, upplevde förvandlingen. Men om de ideologiska termerna skall ha någon mening är det oundvikligt att kärnan av ledare – Ho Chi Minh och männen närmast honom – får etiketten kommunister. De stod lika nära kommunismens ideologi som någonsin t ex Mao Tse-tung och hans män under dessa år – med samma entusiasm inför lärosatserna och med samma nationella stolthet och ovilja att acceptera diktat, även om de kom från Moskva. Det är kanske futilt att söka spekulera i vad som hade hänt om Frankrike på hösten 1945 hade accepterat förlusten av sitt kolonialvälde i Indokina, vilken karaktär Ho Chi Minhs Vietnam, hans nationalism och hans kommunism, då hade fått. Men kanske är det befogat att erinra om Jugoslavien, även om parallellen brister på flera punkter; också där väpnades de kommunistiska ”partisanerna” av England och USA under världskrigets slutår och Tito nådde segern utan hjälp av Sovjets arméer.

Men mycket snart efter krigets slut i Östasien började USA vända ryggen till Indokina. Redan efter några månader tycks det amerikanska utrikesdepartementet ha klargjort för ”rådgivarna” och ”specialisterna” att de inte längre skulle ta parti för Viet Minh. Händelserna i Östeuropa, de kommunistiska avtalsbrotten, Polen, alla bekräftelserna på en internationell frontförändring, ledde till ett närmande gentemot Frankrike och neutralitet inför de franska försöken att med militärt och diplomatiskt tryck mot Ho Chi Minh återerövra något av den forna positionen i Indokina. Men vissa uppgifter – i varje fall accepterade med bitterhet på franskt håll – tyder på att amerikanska plan i hemlighet flög vapen till Viet Minhs mera avlägsna stödjepunkter flera månader efter Japankrigets slut och vid en tidpunkt då det var uppenbart att man stod inför en kraftmätning mellan Hos ”Demokratiska Republik” och Frankrike. Denna amerikanska insats för Ho Chi Minh – kanske iscensatt av privata intressen bakom ryggen på regeringen i Washington – blev givetvis i fransmännens ögon ett nytt amerikanskt förräderi.

Den franska återkomsten till Indokina hade inletts genom landsättningen av trupper i Saigon på senhösten 1945 och snart började långvariga förhandlingar med både Hos regering och med de kinesiska ockupationsmyndigheterna för att utvidga den franska ”närvaron” också till Vietnam norr om 16:e breddgraden. Kineserna förklarade sig redo att på vissa villkor överlåta kontrollen till Frankrike, medan Ho Chi Minh – bl a pressad av en hungersnöd som anses ha krävt en miljon offer – sökte få till stånd en kompromissuppgörelse. Hans mål var att trygga ett mått av självständighet åt sin republik och samtidigt försäkra sig om att hans stat skulle omfatta hela det område som i dag är Nord- och Syd-Vietnam. Man nådde en uppgörelse, daterad den 6 mars 1946, som innebar att Frankrike erkände ”Republiken Vietnam som en fri stat med egen regering, eget parlament, egen armé och egna finanser och tillhörande den Indokinesiska Federationen och Den Franska Unionen”. Frankrike förband sig också att hålla en folkomröstning för att låta den lokala befolkningen i norr och söder klargöra om den accepterade Hos krav på att hans stat skulle företräda hela Vietnam.

För första gången hade tesen att landets enande måste avgöras genom ”fria val” satts på tryck.

Historiskt sett var underlaget för ett enat Vietnam ganska bräckligt – men de regionala motsättningar som finns sedan flera sekler ger än mindre, det måste understrykas i dagens läge, någon grundval för en uppdelning i ett Nord-Vietnam och ett Sydvietnam. Den klyvningen utefter 17:e breddgraden – stilleståndslinjen som fixerades i Genève 1954 – är lika artificiell som någonsin t ex delningen av Tyskland. Inom Vietnam såsom helhet kan man urskilja tre regioner. I söder Mekongflodens delta, en av Östasiens rikaste ”risskålar”, och området norr om Saigon mot högplataerna; detta var det land som de första kolonisatörerna döpte till Cochinchina (Cochin-Chine) men som vietnameserna kallat Nam B6. I centrum den

långa remsan av kustslätter och högland som en gång var kejsarriket Annam med Hué som härskarnas stad; det området klyvs vid 17:e breddgraden. I norr Röda Flodens delta kring Hanoi och bergstrakterna mot Laos och Kina, hela den region som kallades Tonkin; i deltat lever över åttio procent av befolkningen och denna del av Vietnam har betydande naturtillgångar, men behöver importera ris från söder.

Vad Norden inte ägde, fanns i Södern och tvärtom; för Ho Chi Minh och hans män var det enade Vietnam en livsduglig stat – och många av nationalisterna i Saigon delade den uppfattningen och drömmen.

Men Frankrike gjorde snabbt sitt utspel; Cochinchina (Nam B5) utropades som en självständig stat med samma ställning som Ho Chi Minhs republik. En regering bildades av handplockade politiker, men allt tyder på att majoriteten av befolkningen upplevde detta som en fransk manöver och – främst på grund av det gemensamma språket – kände en samhörighet med de centrala och norra delarna av Vietnam.

För Ho Chi Minh framstod detta franska schackdrag som ett löftesbrott. Det var första gången; tio år senare skulle han på nytt ställas inför ett ”imperialistiskt sabotage” mot avtal och löften om Vietnams enande.

Det franska försöket att sätta upp denna konkurrerande regim i Saigon – Cochinchinas huvudstad – blev den främsta yttre orsaken till att de fortsatta förhandlingarna mellan Ho och Frankrike körde fast. Allt fler sammanstötningar inträffade mellan franska styrkor och Viet Minh-förband och två blodiga dramer – ett franskt flottbombardemang mot hamnstaden Haiphong i september och en Viet Minh-massaker på fransmän i Hanoi i december 1946 – skärpte ytterligare motsättningarna. Ho Chi Minh flydde från Hanoi; det skulle dröja nästan åtta år tills han kunde återvända.

Frankrike kombinerade nu den militära kampen mot Viet Minh med energiska försök att bygga upp en konkurrerande regim; som ledare lyfte man – liksom en gång japanerna – fram förre ”kejsaren av Annam”, Bao Dai. Nu övergav man helt tesen om Cochinchinas ”självständighet” och i de fördrag som undertecknades 1949 var det det enade Vietnams suveränitet som erkändes av Frankrike; med en Vietnamregering som var fransmännens allierade i striden mot Viet Minh fanns det ingen anledning att odla splittringen.

Under detta Vietnamkrigs första år förblev USA åskådare; man såg ännu inte kampen som ett fragment av det kalla kriget. Den stora vändpunkten blev Chiang Kai-sheks nederlag i det kinesiska inbördeskriget; i och med att Mao Tse-tung tog makten i Peking och hans arméer nådde Vietnams nordgräns fick hela kampen mellan Viet Minhs gerillas och de franska styrkorna en ny innebörd för USA. Ho Chi Minhs regering fick Sovjetblockets diplomatiska erkännande, medan bl a USA på samma sätt välsignade Bao Dais regim i februari 1950. Vietnam blev en front i kampen mot ”den kommunistiska aggressionen” och Ho Chi Minhs armé framställdes ofta på franskt och amerikanskt håll som fullständigt beroende av stödet från norr, av vapen, ammunition, förnödenheter, specialister och officerare från Kommunistkina. Att Viet Minh fick omfattande vapenhjälp är uppenbart, men däremot har t ex Vo Nguyen Giap indignerat förnekat att kinesiska officerare eller förband deltog i kampen – något som kanske inte helt speglar fakta men väl Viet Minhs stolthet.

Redan under åren 1950-51 ingicks avtal mellan å ena sidan USA och å den andra Frankrike och dess Vietnamregering om omfattande amerikansk ekonomisk och militär hjälp. Men detta nya amerikanska ”korståg” mot kommunismen hälsades inte överallt i USA med entusiasm och Walter Lippman – då som nu en ovärderlig tillgång för amerikansk debatt – varnade med eftertryck: ”De franska officerarna och trupperna och den franska nationalförsamlingen kan möjligen vara redo att kämpa för att bevara Frankrikes intressen i denna rika koloni. Men”,

betonade Lippman, ”man kan inte förutsätta att Frankrike skall strida för ett Vietnam som verkligen får självständighet under Bao Dai eller någon annan. För att uttrycka det klart och osminkat så kan man räkna med att den franska armén kommer att fortsätta att försvara Sydöstasien blott om USA:s kongress lovar att ge omfattande hjälp – och det kommer att röra sig om flera hundra miljoner dollar om året under flera år – till ett franskt kolonialkrig som syftar till att slå ned inte bara kommunisterna utan också nationalisterna.”

Det blev flera hundra miljoner dollar; under krigets sista år svarade USA för omkring 70 procent av Frankrikes militära utgifter i Vietnam. En stor del av den amerikanska hjälpen dirigerades till Bao Dais regering och försöket att bygga upp inhemska arméer i Vietnam och grannstaterna Laos och Kambodja. Ett begränsat antal amerikanska tekniker och experter ingick också i hjälpprogrammet och under det sista skedet, då speciellt det franska flyget var hårt pressat, bidrog USA med 1 200 flygmekaniker. Men den stora insatsen var naturligtvis dollarmiljonerna och på hösten 1953 utlovade Washingtonregeringen ekonomisk hjälp och vapen till ett värde av omkring en miljard dollar. Men USA ställde också villkor för sin insats, och en förödmjukad fransk regering fick lova bl a ”att ta vederbörlig hänsyn till de åsikter som uttalas på ansvarigt amerikanskt håll, när det gäller utformandet och realiserandet av de strategiska planerna”.

Konflikten började förändra karaktär; det var fransmän, främlingslegionärer och vietnameser som stupade i ”kampen mot kommunismen” – men det var USA som betalade och dirigerade. USA:s nymornade experter på kamp mot upprorsrörelser och gerillas började invadera Saigon, medan fransmännen ofta hälsade nykomlingarna med desillusionerade veteraners trötta leende. Tröttheten som blev en axelryckning: låt de amerikanska barnrumporna göra sina egna misstag! Den reaktionen fångades av Graham Greene i hans både ironiska och varma bild av ”den stillsamma amerikanen” Pyle:

Kanske borde jag ha sett den fanatiska glimten, den snabba reaktionen på en fras, på siffrornas magiska ljud: femte kolonnen, tredje kraften, sjunde dagen. Jag skulle ha kunnat bespara oss alla och även Pyle en mängd ledsamheter om jag kommit på det klara med i vilken riktning denna outröttliga unga hjärna arbetade. Men jag lät honom sitta kvar med bakgrundens ofruktbara skelett och tog min dagliga promenad fram och tillbaka på Rue Catinat. Han fick lov att själv ta reda på den verkliga bakgrunden, som fångade en som en doft: risfältens gyllene skimmer under den sena dagens sneda sol; fiskarnas bräckliga vevkvarnar som svävade ovanför fälten likt moskiter; tedrickningen uppe på någon gammal abbots estrad med hans säng och affärsalmanackor, hans hinkar och trasiga koppar och bråten efter en lång levnad spolad upp på stranden kring hans stol; de manetliknande hattarna på flickorna, som lagade vägen efter en sprungen mina, Söderns gyllene skiftningar och spåda grönska och brokiga dräkter, och i norr de mörkbruna tonerna och de svarta kläderna och randen av fientliga berg och surret av flygplan.

Men veteranen ingrep inte och Pyles misstag kostade honom livet.

Han sade lågmält, rösten var spänd av dunkel undermening:

- Han hade speciell tjänstgöring.
- Ja, det gissade vi oss alla till.
- Han skvallrade väl inte?
- O nej, sade jag, och Vilgots uttryck rann mig i minnet, han var en mycket stillsam amerikan.
- Har ni någon aning om varför de mördade honom? frågade han. Och vem som gjorde det?

Plötsligt blev jag ond; jag var trött på hela skaran med deras privata Coca-Cola-lager och deras portabla sjukhus och deras stora bilar och deras gevär av inte riktigt allra senaste modell. Jag sade:

– Ja. De dödade honom därför att han var för menlös för att leva. Han var ung och okunnig och dum och han blev insyltad. Han hade lika litet aning om vad det hela rör sig om som alla ni andra har, och ni gav honom pengar och York Hardings böcker om Östern och sade: ”Framåt marsch.

Vinn Östern för demokratins sak.” Han kunde aldrig se något som han inte hade hört i en föreläsningssal, och hans författare och hans föreläsare gjorde honom löjlig. När han såg ett lik kunde han inte ens se såren. Ett rött hot, en demokratisk soldat.

– Jag trodde ni var hans vän, sade han i förebrående ton.

– Jag var hans vän. Jag skulle gärna ha velat se honom läsa söndagsbilagorna hemma och följa med baseballmatcherna. Jag skulle gärna ha velat se honom i säkerhet med en standardiserad amerikansk flicka som var medlem av the Book Club.

Men inga dollar och inga amerikanska ”experter” kunde vända strömmen; på vintern 1954 stod det klart att Frankrike gick mot ett svidande nederlag och regeringen i Washington ställdes inför det stora avgörandet. Den 10 februari hade president Eisenhower vid en presskonferens deklarerat att han ”inte kunde föreställa sig en större tragedi än om USA blev indraget i ett totalt (all-out) krig i Indokina”. Men den amerikanska regeringens hållning var inte på något sätt entydig och utrikesministern John Foster Dulles hade tilldelats – eller påtagit sig – rollen som förespråkare för en hårdare politik. När fransmännen i mitten av mars hade fått klart för sig hur förtvivlat läget var för de inneslutna styrkorna i Dien Bien Phu, sändes generalstabschefen Paul Ely till Washington för att klargöra vad som krävdes av USA om Frankrike skulle ha några möjligheter att fortsätta kriget. Den franske generalen fann en mycket förstående åhörare i amiral Arthur B. Radford, chefen för de förenade försvarstaberna; han var övertygad om att USA måste direkt intervensera för att stoppa Peking-Kina och kommunismen. Radford uppges ha erbjudit Ely ett massivt amerikanskt flygangrepp mot Viet Minhs positioner kring Dien Bien Phu – med en insats av 60 B-29bombare eskorterade av 150 jaktplan och, underförstått, med atombomber i lasten. Det var den attacken som sedan under de fransk-amerikanska överläggningarna fick kodbeteckningen ”Operation Vulture” – och ”gamarna” skulle lyfta från amerikanska hangarfartyg i Tonkinbukten. Den 29 mars hävdade utrikesminister Dulles i ett anförande att ”försöket att sprida kommunismen över Sydostasien bör mötas med förenade krafter. Detta kan innebära allvarliga risker. Men dessa risker är mindre än de vi skulle stå inför om några få år om vi inte i dag vågade uppträda med fasthet.” Den 7 april lanserade president Eisenhower den ryktbara ”dominoteorin”, som USA:s ledare haft i ränslan alltsedan den dagen: ”Förlusten av Indokina skulle innebära att Sydostasien faller som en rad dominobrickor.”

Dessa uttalanden förebådade skenbart ett direkt amerikanskt ingripande i kampen och en beslutsamhet att inte väja för några medel; det tycks vara klart att i varje fall Radford och männen i hans krets var beredda att använda det yttersta vapnet, atombomber. Men samtidigt var utrikesministerns och presidentens fraser med stålklang uppenbarligen vilseledande; det fanns inte inom regeringen, försvarsstaben och kongressen någon enighet för ett sådant beslut. Arméchefen, general Matthew Ridgway, uttalade sig klart negativt och många av de ledande demokraterna i kongressen, bl a senatsledaren Lyndon Johnson, vände sig mot en politik som skulle kunna leda till att amerikanska soldater kastades in i ”ett blodigt tumult”. Vicepresidenten Richard Nixon var amiral Radfords ivrigaste supporter, men Eisenhower valde att smyga bort från avgörandet genom att hävda att förutsättningen för aktionen var både kongressens stöd och de västallierades samtycke. Därmed blev det i själva verket England och utrikesminister Edens veto, som kom att hejda USA.

Och det skulle dröja elva år tills amerikanska stridsplan sändes mot Dien Bien Phu.

När fredsförhandlingarna nu öppnades i Genève markerades på officiellt amerikanskt håll ett klart motstånd mot en uppgörelse och Dulles valde att vända konferensen ryggen och resa hem när förhandlingarna nalkades ett avgörande. Han lämnade Frankrikes Mendés-France, Englands Eden, Sovjets Molotov, Pekings Chou En-lai och Viet Minhs Pham Van Dong inför uppgiften att finna en väg till vapenvila och en kompromiss. När avtalet, eller rättare sagt

denna serie av avtal omfattande alla de indokinesiska staterna, blev klart och godkändes natten mellan 20 och 21 juli fanns inte USA med bland signatärmakterna. I realiteten är detta uttryck, signatärmakterna, i viss utsträckning missvisande eftersom den gemensamma slutdeklarationen inte formellt undertecknades av någon stat, den utarbetade texten godkändes muntligt av delegaterna vid det avslutande sammanträdet. Detta har givit upphov till en diskussion om deklarationens bindande kraft och stormakternas förpliktelser; när det gäller själva stilleståndsavtalen – berörande respektive Vietnam, Laos och Kambodja – är dock läget ett annat eftersom dessa texter signerades av de krigförande, i fallet Vietnam av den franske överbefälhavarens företrädare, brigadgeneral Henri Deltiel och Ho Chi Minhs vice försvarsminister, Ta Quang Buu.

USA markerade, när de deltagande staterna tog ställning till slutdeklarationen, en egen linje. Utrikesminister Dulles ställföreträdare, Walter Bedell-Smith, läste upp ett uttalande som framhöll att USA inte var redo att ”ansluta sig till konferensens deklaration i den form den föreligger”. Men däremot utlovade den amerikanska regeringen högtidligt att man skulle betrakta en kränkning av avtalen som ”ytterst oroande och som ett allvarligt hot mot fred och internationell säkerhet”. Det finns dock en annan passage i den av Bedell-Smith upplästa förklaringen som förtjänar att bli historisk som exempel på en stormakts ”garanti” för ett internationellt avtal; USA förpliktade sig generöst att ”avstå från att störa dem (stilleståndsavtalen) genom hot eller användande av våld”.

USA godkände alltså aldrig formellt avtalen och en annan berörd part, Bao Dais Vietnam-regering, tog helt avstånd från Genèveuppgörelsen. Freden hade slutits efter åtta års kamp – men samtidigt signalerades en ny allians och en ny frontlinje i kampen för att ”hejda kommunismen” i Vietnam.

Avtalen innebar bl a att landet klövs genom en provisorisk stilleståndslinje vid 17:e breddgraden, att de franska styrkorna skulle vara fullständigt evakuerade från hela Vietnam inom 300 dagar, att en förstärkning av de väpnade styrkorna i norr och söder genom tillförandet av ny personal eller nya vapen förbjöds, att en internationell övervakningskommission skulle tillsättas, att representanter för ”de två zonerna” skulle sammanträda den 20 juli 1955 för att förbereda de fria, internationellt övervakade valen om landets enande skulle äga rum i juli 1956.

Än en gång hade alltså Ho Chi Minh fått löftet som tycktes öppna vägen till det enade och självständiga Vietnam – mellan det första, kränkta löftet och det andra, Genève-makternas löfte, låg alltså åtta års krig och en kvarts miljon stupade vietnameser.

Det är omöjligt att avgöra om han själv verkligen vågade räkna med att denna gång nå målet. Kanske var Ho Chi Minh en större realist än många av de kommentatorer och spåmän i Västeuropa som skrev sina ledare i juli 1954 och aningslöst utgick från att valen skulle äga rum. Självt skrev jag i en ledare i Dagens Nyheter på morgonen efter att Genèveavtalen signerats: ”Demarkationslinjen klyver landet i två delar, och mer än hälften av befolkningen kommer under kommunistisk kontroll. Ett viktigt vägskäl nås om två år, då Vietnam enligt avtalet skall politiskt enas genom fria val i hela landet. I dagens läge skulle en sådan omröstning med största sannolikhet bli en klar seger för Ho Chi Minh, som, trots allt, för många icke-kommunister i Vietnam framstår som nationalismens banérförare. Fransmännen hoppas att under de kommande två åren kunna skapa en stark anti-kommunistisk front i södra Vietnam, men Ho Chi Minh räknar säkerligen med att, trots den internationella övervakningen, kunna vinna en nästan hundra procentig seger i den norra delen av landet och dessutom få ett stort antal anhängare i den södra delen.” Det var ingen djuplodande analys; som alltid är det lätt att vara efterklok, men vad som hänt under åren 1950-54 borde ha givit mig mer än en fingervisning om att det inte var Frankrike utan USA som skulle bygga upp

”den antikommunistiska fronten”. Och bygga med en kraft och beslutsamhet, som garanterade att allt tal om val och valutgång inte skulle bli mer än skrivbordsfunderingar.

När dagen D – den 20 juli 1956 – kom skrev jag en ledare om ”Det glömda valet”, det datum som passerades ”utan oroligheter, utan diplomatiska skärmytslingar, nästan obemärkt”. I ledaren fanns det inslag av senkommen klarsyn; det faktum att USA och Syd-Vietnam 1954 aldrig undertecknade avtalet innebar naturligtvis ”att valen aldrig skulle äga rum”. Det konstaterades att Saigonregeringen slagit ned den inre oppositionen med ”medel som snarast förknippas med en polisstat” och USA kritiserades för sin ”villighet att alliera sig med regimer som ännu inte kan betecknas som demokratiska i västerländsk mening”. Men dessa invändningar sköts åt sidan i ledaren, som betonade att ”USA:s politik och insatser” skyddar Syd-Vietnam ”från att duka under genom inre revolt eller yttre angrepp”. Det hävdades att Saigon-regeringen inlett ”en långsam demokratiseringsprocess” sedan krisen nu var överstånden.

Att dessa satsar och värderingar nu citeras är inte främst ett utslag av självkritik. Avsikten är givetvis att belysa hur torpederingen av Genèveavtalet accepterades, ja, välsignades praktiskt taget överallt utom i kommunistblocket; de åsikter som framfördes i ledaren var föga originella – det var en gängse uppfattning som speglades. Det kan vara skäl att minnas detta i dag när kritiker av den amerikanska Vietnampolitiken ofta frågar varför inte USA ”i tid” drog sig ur Vietnams maktkamp eller hur USA:s ledare kunde vara så kortsynta att de överhuvudtaget steg in för att hjälpa Syd-Vietnams regering.

Att vi i dag tvekar eller tvivlar på att USA handlade rätt beror väl främst på den plågsamma frågan huruvida vad som hänt under detta decennium – och vad som kan hända – för sydvietnamesen verkligen betytt en bättre tillvaro än under Ho Chi Minhs välde. Det blev ju ingen ”demokratiseringsprocess”, ingen tillvaro skyddad för ”inre revolt eller yttre angrepp”. Och ett folk blev en dominobricka.

”Demokrati” med Diem

Jag är rädd för att vi oavsiktligt skapat ett Frankensteins monster här, en polisstat av amerikanskt fabrikat.

Amerikansk polisexpert, citerad av Malcolm Browne

Vi kräver och vi kommer alltid att kräva, att Syd-Vietnams folk skall ha rätten att välja, rätten att skapa sin egen framtid genom fria val i söder, eller genom val över hela Vietnam under internationell övervakning. Ingen skall med våld eller terror påtvinga dem en regering, så länge vi kan hindra detta.

Detta var syftet med 1954 års avtal, som kommunisterna nu så grymt har krossat. Även om maskineriet för dessa avtal var tragiskt otillräckligt, så är det fortfarande avtalens målsättningar som bestämmer våra handlingar.

Citatet är hämtat ur president Johnsons deklARATION av den 28 juli 1965, det anförande som signalerade det definitiva beslutet att med full kraft engagera USA:s markstridskrafter i Vietnamkriget. Presidenten kungjorde – samtidigt som han underströk viljan att förhandla med Hanoi-regeringen – att insatsen skulle ökas med 50 000 man; detta innebar att man skulle nå totalsiffran 125 000 man, men det blev inte ett ”tak” och upptrappningen fortsatte under det följande året utan några liknande deklARATIONER från Vita huset.

”Det är fortfarande avtalens målsättningar som bestämmer våra handlingar.” Presidentens ord ger anledningar att blicka bakåt och stanna inför några milstolpar på vägen från Genèveavtalets undertecknande 20-21 juli 1954, till dagens läge.

I december 1954 undertecknades en fransk-amerikansk överenskommelse, som innebar att USA övertog uppgiften att bygga upp Syd-Vietnams militära styrkor; det var signalen till en ström av amerikanska vapen och ett sakta växande antal amerikanska instruktörer.

I Genèveöverenskommelsen stadgas förbud mot ”införandet i Vietnam av truppförstärkningar och ytterligare militär personal” (Avtalet om vapenvila i Vietnam, artikel 16). Vidare slås det fast att det är förbjudet att till Vietnam införa ”förstärkningar” i form av ”alla typer av vapen, ammunition och annan krigsmaterial, såsom stridsflyg, örlogsfartyg, flygbomber och artillerigranater, jetmotorer och jetvapen samt bepansrade fordon” (Avtalet om vapenvila i Vietnam, artikel 17). Dessa förbud upprepades i Genèveavtalets avslutande deklaration, närmare bestämt i dess fjärde paragraf.

På våren 1955 gjorde Nord-Vietnams regering flera framstötningar till Saigon för att få till stånd överläggningar om förberedelserna) för det i Genèveöverenskommelsen stadgade valet över hela Vietnam, men alla inviter avvisades kategoriskt.

I Genèveöverenskommelsen (Deklarationen, § 7) föreskrevs att sådana konsultationer skulle äga rum från och med 20 juli 1955. Saigonregeringen hävdade att valet aldrig, som stadgades i överenskommelsen, skulle kunna bli ”fria och hemliga”, ens med den föreskrivna internationella övervakningen, en ståndpunkt som hade hundraprocentigt amerikanskt stöd. Givetvis var allt tal om ”fria val” i västerländsk mening en ren illusion när det gällde Vietnam – 1955 eller 1956, likaväl som 1965 eller 1966 – men Saigonregeringen vägrade alltså att ens delta i förberedande diskussioner och där framföra sin tes att valfrihet i det kommunistiska Nord-Vietnam var en omöjlighet.

På våren och sommaren 1956 sökte Hanoiregeringen upprepade gånger få till stånd förhandlingar och erbjöd sig att hänskjuta frågan om valet till internationell medling, men Saigonregimen avvisade varje form av meningsutbyte.

I Genèveavtalet stadgades, som påpekats, att val om landets enande skulle genomföras före den 20 juli 1956 (Deklarationen, § 7).

Under 1955 och 1956 inledde Saigonregeringen upprepade massarresteringar i de distrikt som, i enlighet med Genèvefördraget, var avdelade som omgrupperings- och evakueringsområden för Viet Minh-anhängare.

I Genèveöverenskommelsen stadgades att ”båda parter förbinder sig att avstå från repressalier eller diskriminering mot enskilda personer eller organisationer på grund av deras aktivitet under kriget och förbinder sig att garantera deras demokratiska friheter” (Avtalet om vapenvila i Vietnam, artikel 14 c). Att dessa utfästelser kränktes i det kommunistiska Nord-Vietnam är givet och för övergreppen söder om 17:e breddgraden finns det talrika belägg. Det amerikanska utrikesdepartementet har, till synes aningslöst, givit bevis för de sydvietnamesiska kränkningarna i sin vitbok, publicerad i februari 1965. Där konstateras bl a när man berör händelserna mellan 1954 och 1956 att ”Syd-Vietnams vägran att falla i den fälla som Hanoi gillrat för att nå makten genom fredliga medel kom som ett svårt slag för kommunisterna. Under tiden hade regeringen (i Saigon) skärpt sin strävan att stoppa Viet Congs undermineringsarbete och avslöja kommunistiska agenter”. Den amerikanska vitbokens språkbruk är förledande; man talar om ”Viet Cong” – ett uttryck som då, 1955-56, ännu inte existerade – när man borde skriva ”Viet Minh”. Och ”fällan” som Hanoi gillrat, ja, det var helt enkelt de i Genèveöverenskommelsen föreskrivna valen.

Under de första åren efter Genèvefreden vägrade Syd-Vietnam i mycket stor utsträckning att samarbeta med Internationella Kontrollkommissionen och ge denna möjligheter att i söder undersöka påstådda avtalsbrott.

I Genèveöverenskommelsen fastslås att kontrollkommissionen ”skall ha rätten att röra sig fritt och från de lokala civila och militära myndigheterna erhålla allt det stöd som är nödvändigt för att den skall kunna fullfölja sin uppgift” (Avtalet om vapenvila i Vietnam, artikel 35). Kontrollkommissionen var – och är fortfarande – sammansatt av representanter för Indien, Kanada och Polen med den indiske företrädaren som ordförande. I sin sjätte rapport, 1956, summerade kommissionen de hinder som rests av myndigheterna i norr och i söder och gav det sammanfattande omdömet: ”Medan kommissionen har mött svårigheter i Nord-Vietnam har större delen av svårigheterna aktualiserats i Syd-Vietnam”. Saigonregeringen motiverade under dessa år sin avvisande hållning med att den inte var bunden av Genèveöverenskommelsen. Senare blev de styrande i Syd-Vietnam, liksom amerikanarna, mera intresserade av att samarbeta med kommissionen och åberopa denna som auktoritet; när kommissionens majoritet – Polens företrädare reserverade sig mot slutsatserna – i en specialrapport 1962 pekade på ”bevis” för att vapen, ammunition och väpnad personal från norr förts in i Syd-Vietnam blev detta fakta som flitigt citerades i amerikanska deklaringer och vitböcker. Vid utnyttjandet av denna källa har dock Washington-regeringen konsekvent förbigått det faktum att kommissionen i samma rapport med lika starkt eftertryck anklagade sydvietnameserna för att ”utan undantag förvägra kommissionen rätten att kontrollera och inspektera ... den stadiga och oavbrutna strömmen av krigsmaterial ... som förs in i Syd-Vietnam” och konstaterade att den amerikanska militärhjälp utgjorde ett brott mot Genèveöverenskommelsen.

År 1960 inleddes från Syd-Vietnam de hemliga flygraiderna norrut för att i Nord-Vietnam landsätta sabotörer och gerillaförband; planen fördes av vietnameser – bl a Nguyen Cao Ky, sedermera premiärminister i Saigon, som själv stolt pekade på denna aktivitet – och en grupp amerikanska piloter.

I Genèveöverenskommelsen finns givetvis – både i deklaringen och stilleståndsavtalen – en rad punkter, som innebär ett absolut förbud mot en sådan verksamhet.

Exemplen på uppenbara kränkningar mot Genèvefördraget kan mångfaldigas – och givetvis stod USA bakom Saigonregeringens politik. Det finns också, som påpekats, en annan krönika om kränkningar; hur tidigt och hur ofta Nord-Vietnam under de första åren bröt mot 1954 års avtal är inte klarlagt. Det är naturligtvis tänkbart att kinesiska vapensändningar kom över gränsen redan dagen efter undertecknandet. Avsikten med tillbakablicken är inte att söka avgöra vilken sida som ”började” eller vem som syndade mest. Men de relaterade händelserna belyser ivern och konsekvensen i USA:s och bundsförväntan Syd-Vietnams strävan, denna av president Johnson åberopade strävan, att låta ”avtalens målsättningar bestämma våra handlingar”.

Oavsett hur president Johnson och hans medarbetare nu skriver historia var det naturligtvis aldrig den amerikanska regeringens avsikt att låta det internationella avtalet bli ett hinder för USA:s Vietnampolitik, alltså den linje som man börjat styra in på redan 1950. Man undvek att bli ”signatärmakt” och de kuriösa muntliga garantierna – refererade i ett tidigare kapitel – ansågs inte vara alltför förpliktande.

USA:s mål preciserades den 1 oktober 1954 i ett brev från president Eisenhower till den sydvietnamesiska regeringschefen Ngo Dinh Diem. Den republikanske presidenten lovade amerikansk ekonomisk och militär hjälp, men klargjorde att den inte skulle ges utan motprestationer. ”Förenta staternas regering väntar att denna hjälp skall besvaras av Vietnams regering med insatser för att genomföra nödvändiga reformer. Förhoppningen är att denna hjälp i kombination med era fortsatta ansträngningar, skall effektivt bidra till ett oberoende Vietnam med en stark regering. En sådan regering skulle, det är min förhoppning, bli så lyhörd inför folkets nationella aspirationer, så upplyst i sin strävan och så effektiv i sitt

uppträdande att den skulle vinna respekt både i sitt hemland och utomlands och avskräcka vem som än söker påtvinga ert fria folk en främmande ideologi.”

Målet var angivet, Diem var korad som USA:s man, det stora experimentet kunde börja. Den politikens mått av framgång blev väl klart angivet på dagen nio år och en månad senare när Syd-Vietnam var sönderslitet av inbördeskrig och landets generaler med USA:s välsignelse störtade diktatorn Diem.

Men – och detta förtjänar att understrykas med eftertryck – Eisenhowers brev till Diem innebar uppenbarligen inget oreserverat löfte om obegränsat stöd; redan detta citat klargör att USA-regeringen ställde sina villkor och blott var redo till något som man vagt kallade ”hjälp” under förutsättning av att Syd-Vietnams ledare följde en av USA angiven kurs. När president Johnson och hans rådgivare på hösten 1965 och våren 1966 sökte avvärja kritiken bl a från republikanskt håll hävdades energiskt att USA:s insats av en kvarts miljon man blott innebar uppfyllandet av ”absoluta förpliktelser” och ”heliga löften” som gjorts och givits av tre amerikanska presidenter; man åberopade bl a ett flertal gånger just Eisenhowers brev till Diem på ett sätt som gav detta en bindande karaktär och en innebörd som inte återfinns i tolkningarna och kommentarerna på hösten 1954. Efter samma mönster har den sydöst-asiatiska försvarspakten – SEATO-avtalet som undertecknades i februari 1955 – efter ett decennium blivit föremål för en tolkning, som många – inte bara Vietnampolitikens kritiker i USA – betraktar som en demagogisk omvärdering.

På sommaren 1954 var det dock uppenbarligen mycket som talade för att Ngo Dinh Diem var en man som skulle kunna samla de antikommunistiska nationalisterna och föra en både ”upplyst” och ”effektiv” politik. Han hade ett rykte som skicklig administratör sedan 1930-talet i ”kejsarriket Annam”, som en politiker med integritet sedan 1940-talet, då han undvikit att bli japanernas redskap, som patriot och antikommunist sedan första Vietnamkrigets år, då han vänt både fransmännen och Ho Chi Minh ryggen. En erfaren, bildad och intelligent man med lojalitet, viljestyrka och kristna ideal – det skulle dröja innan amerikanerna blev fullt på det klara med att viljestyrkan var en manisk envishet, att religiositeten var en blind katolsk fanatism, att bildningen hade en barlast av maktmystik och auktoritära ideal och att lojaliteten mot familjen var starkare än alla andra lojaliteter.

Att Ngo Dinh Diem under 1950-talets första hälft fick en sådan good-will i USA, och för inflytelserika politiker framstod som det stora ”demokratiska alternativet” i Vietnam, var säkerligen delvis resultatet av den så kallade Vietnamlobbyns energiska aktivitet. Diem vistades själv i USA under åren 1950-1953 och kom snabbt via sin broder, den katolske biskopen Can, i kontakt med katolska kyrkans stora namn i USA, kardinal Spellman. Detta var under den period då å ena sidan det ”kalla kriget” och å andra sidan McCarthy-hysterin i USA sporrade liberala element till en markerad antikommunism parad med en strävan att finna ”nationalistiska” och ”demokratiska” alternativ. Det blev, med kardinal Spellman som mellanhand och pådrivare, en märklig samling amerikanska politiker som efter hand kom att spela en framträdande roll inom Vietnamlobbyen och som fick direkt personlig kontakt med Diem; där fanns senatoren från Massachusetts, John F. Kennedy, liberalen och medlemmen av högsta domstolen William O. Douglas, socialistledaren Norman Thomas, historikern Arthur Schlesinger Jr, för att nämna blott några av de mest kända namnen. Dessa Diemsupporters samlades efter hand i ledningen för en organisation, American Friends of Vietnam; det var på hösten 1955, då Diem nått posten som president i Syd-Vietnam, som gruppen av intressenter öppet trädde fram. Vietnamlobbyns roll och inflytande – och speciellt Kennedys insats – är ett fascinerande men ännu ganska dunkelt kapitel i 1950-talets amerikanska politik; många frågetecken återstår trots den inträngande och klart dokumenterade analys som i juli 1956 framlades i den amerikanska tidskriften Ramparts. Denna påtryckningsgrupp inspirerade också en stor del av den ytterst Diem-vänliga presskampanjen i USA – med bl a tidskrifterna

Reporter och New Leader som inflytelserika röster – och bidrog starkt till att under Diemregeringens första år sprida myten om regimens ”demokratiska reformer” och ”mirakelinsatser” på det ekonomiska området. En viktig roll spelades av en rad katolska organisationer i USA, som dels verkade som opinionsbildare, dels gav direkt ekonomiskt stöd till katolikerna kring Diem i Syd-Vietnam.

Den stora omsvängningen kom under åren 1962-1963, då de flesta av Diems faddrar i USA – inte bara presidenten John F. Kennedy – direkt eller indirekt klargjorde att man totalt felbedömt mannen och hans kvalifikationer. Men myten om Diems första lysande år lever vidare i Johnsonregeringens vitböcker och historieskrivning; den har en politisk uppgift, det gäller att stödja tesen att revolten mot Diem inspirerades från norr och inte sprang fram ur en reaktion inför förtryck och förfuskade reformplaner. Kvar finns också fortfarande en falang Diembeundrare, som anser att USA gjorde ett stort misstag när man på hösten 1963 vände diktatorn ryggen. Det är en opinion som har sina företrädare bland vissa republikanska politiker och som fått sina profeter bland författare och journalister på högerkanten; man kan peka på Anthony T. Bouscarens *The Last of the Mandarins, Diem of Vietnam* och Suzanne Labins lika reaktionära och tillrättalagda Vietnam, *An Eye-Witness Account* samt den kända journalisten Marguerite Higgins sista bok *Our Vietnam Nightmare*.

Efter de tre USA-åren – och den intensiva PR-verksamheten – återvände alltså Ngo Dinh Diem till sitt hemland och i början av juli 1954, några veckor före uppgörelsen i Genève, kallades han av Bao Dai – den av fransmännen installerade Vietnampresidenten – till posten som premiärminister i Saigon. Med amerikanarnas klart markerade stöd utmanövrerade Diem inom loppet av ett år Bao Dai; dennes försvinnande från scenen samtidigt som evakueringen av de franska styrkorna avslutades, symboliserade Frankrikes uttåg – politiskt och militärt – från Vietnam. Diems makt konsoliderades genom en folkomröstning på hösten 1955, där hans förslag om utropandet av den nya republiken fick 98,2 procent av rösterna i vad som enligt Genèveavtalet var den södra zonen, men som i realiteten blivit den etablerade staten Sydvietnam. Enligt en, i övrigt mycket positiv, presentation av Diem i tidskriften *Life* sökte hans amerikanska rådgivare före folkomröstningen övertyga honom om att en 60-procentig seger var tillräcklig och mera taktisk ”men Diem insisterade på 98 procent”.

Valen till Sydvietnams nationalförsamling 1956 och 1959 präglades av samma blamant uppenbara valfusk och ”oppositionspartierna” var blott pappersprodukter – i lika hög grad som t ex vid det kommunistiska Nord-Vietnams val 1960. Men uppvisningarna applåderades av USA, som såg en legaliserad demokrati med en president med imponerande popularitet.

Det fanns röster som vågade protestera, som t ex Saigontidskriften *Thoi-Luan* i mars 1958 under rubriken ”Brev till min deputerade”: ”Hur förhåller det sig egentligen med era demokratiska val? Vid kommunal- och byvalen under den 'medeltida och koloniala' Nguyen Van Tam-administrationen (dvs. i Bao Dais Vietnamstat, 1953) blev väljarna hotade och tvingade att rösta; men dessa val var ändå bättre än era, ty det fanns ingen som förde in laster av soldater till Saigon 'för att hjälpa till vid röstningen'. Och hur står det till med ert presidentsystem? Ni är så stolta över att ni i Vietnam har skapat en regim som ni tror är lik Förenta Staternas. Om dessa regimer skall kunna liknas vid varandra, då blir det som att jämföra en skyskrapa med ett skjul med plåttak, den enda likheten är att båda är hus som man skall leva i.”

Givetvis blev detta, som Bernard Fall påpekar i *The Two Vietnams*, det sista numret av tidskriften. I maj 1959 antog denna stolta nationalförsamling en lag riktad mot all form av aktivitet som kunde sägas vara ”ett hot mot statens säkerhet”. Det var en samling kautschukparagrafer som gav presidenten obegränsad rätt att tysta alla misshagliga röster. Den ”legaliserade demokratin” legaliserade diktaturen.

I princip kan naturligtvis undantagslagar försvaras i ett land som skakas av inbördeskrig, men det var inte mot den begynnande revolten i byarna som Diem sökte ett vapen. Han ville vända lagen mot den icke-kommunistiska oppositionen i städerna och lagen blev grundvalen för den polisterror som dirigerades av Diems broder och ”politiska rådgivare” Ngo Dinh Nhu, make till den famösa ”drackvinnan” Madame Nhu. I april 1960 publicerades i Saigon en av de säkerligen märkligaste och modigaste protestskrivelser som slungats mot en diktator. Det var 18 kända intellektuella och liberala politiker – kallade Caravellegruppen, efter mötesplatsen, ett av Saigons största hotell – som summerade sex år under Diem. Folkets liv har inte blivit bättre, man har inte fått mer frihet; författningen, nationalförsamlingen, de antidemokratiska valen, ”allt detta är metoder och 'komedier' som kopierats från kommunistregimernas diktatur”; krossandet av politiska partier och religiösa sekter har blott ökat förtrycket och givit Viet Cong fördelar; ”ideliga arresteringar fyller celler och fängelser till randen”. Det var en flammande protest, men naturligtvis var inte fängelserna mera överfulla, än att det fanns plats för många av de 18.

Caravellegruppens rop och andra lika snabbt kvävda protester påverkade dock inte den amerikanska hållningen. I oktober samma år betonade president Eisenhower i ett budskap till Diem: ”Ni och edra landsmän har väl använt er kraft, när ni accepterat den dubbla uppgiften att bygga upp ert land och stå emot den kommunistiska imperialismen. Under fem korta år sedan grundandet av republiken har det vietnamesiska folket utvecklat sitt land på nästan varje område.”

Givetvis kunde den republikanska regeringen i Washington peka på vissa framsteg för att balansera en eventuell – i så fall aldrig blottad – oro för Diems strävan att befästa sin diktatur.

Mer än 800 000 flyktingar, nästan uteslutande katoliker, hade kommit från norr under det första året efter Genèvefreden och infogats i en ny tillvaro; det var en gigantisk insats av regimen i Saigon – även om USA bidrog med en betydande dollarhjälp. Men detta var samtidigt en invasion som kom att betyda mycket för Diems maktställning – han var själv katolik från norr – och för konflikterna med Syd-Vietnams buddister.

Vissa sociala reformer hade också inletts eller markerats, bl a en synnerligen modest jordreform, och man hade, uppgavs det, byggt tusentals nya skolor. Det var ansträngningar som kostade de amerikanska skattebetalarna omkring hundra miljoner dollar årligen, men några stora mut- och korruptionsskandaler i Saigon avslöjade att mycket av dessa medel ”försvann” på vägen ut till byarna.

Amerikanarna bollade med statistik och siffror för att belysa de ekonomiska framstegen. Men det finns som bekant många sätt att filtrera fram fakta ur tjocka framgångsrapporter och Bernard Fall har nått fram till en egen statistik baserad på den amerikanska hjälporganisationens siffror: ”Mellan 1957 och 1960 byggde Syd-Vietnam 47 000 kvadratmeter biografier och danshallar och 6 500 kvadratmeter sjukhus; 3 500 kvadratmeter riskvarnar och 56 000 kvadratmeter kyrkor eller pagoder; 86 000 kvadratmeter skolor men 425 000 kvadratmeter villor och hyreshus med hög hyra”. Och Fall gör den naturliga reflexionen: ”Det är sådant – snarare än vapen och infiltratörer över den 17:e breddgraden – som förvandlar fredliga bönder till kommunistgerillas.” På den punkten medförde USA:s gigantiska ekonomiska hjälpinsatser under mitten av 1960-talet ingen avgörande ändring. I oktober 1966 pekade *New York Times* medarbetare Neil Sheehan på alla hotellen, lyxvillorna och kontorsbyggnaderna: ”Sedan 1954 har USA öst in mer än 3,2 miljarder dollar i ekonomisk hjälp i Syd-Vietnam, men ingen Saigonregim har genomfört något omfattande projekt för att skapa bostäder med låga hyror.”

Som ytterligare en post på Diems konto uppfördes under åren 1955-56 det kraftfulla ingripandet för att krossa de politiskt-religiösa sekterna – i första hand Cao Dai och Hoa-Hao

– och deras privatarméer, som i viss utsträckning ägnade sig åt ren banditverksamhet. Genom flitigt utnyttjande av mutor – operationen uppges ha kostat amerikanerna tolv miljoner dollar – lyckades Diem först splittra sekternas ”generaler” och övergick därefter till militära aktioner. Detta fälttåg mot de så kallade feodala krafterna har i efterhand blivit föremål för en omvärdering av flera bedömare, som hävdar att Diem utnyttjade denna kampanj som en förevändning för våldsaktioner mot grupper som stod utanför de religiösa sekterna. Dessutom försvagade Diem på detta sätt i en rad provinser de krafter som, anses det, skulle ha kunnat bli en motvikt till ”kommunisterna” i byarna.

Från kampanjen mot sekterna vände Diem uppmärksamheten – och trupperna – mot bl a de områden som, i enlighet med Genèveavtalet, hade reserverats för Viet Minh-anhängarna. Det var korståget mot ”kommunismen” som inleddes – och ”Viet Cong” började bli den gängse beteckningen i Diems propaganda. (Termen borde egentligen alltid vara försedd med citationstecken eller snarare, i saklighetens namn, aldrig utnyttjas, eftersom den inte accepteras av ”Viet Cong”-anhängarna själva. Det är ett slang- eller skällsord, skapat i Saigon, som närmast betyder ”vietnamesisk kommunist”. Men uttrycket har blivit djupt rotat och delvis berövats sin ursprungliga innebörd; det innebär i praktiken ingen motsägelse när amerikanska talesmän – någon gång i generositet – erkänner att ”inte alla Viet Cong-anhängare är kommunister”. Därför har jag valt att använda Viet Cong, alternativt VC, som en synonym till Befrielse rörelsen eller Befrielsearmén – givetvis utan att inlägga någon som helst värdering i någon av dessa termer.)

Vad som hände under början av Diems offensiv mot ”kommunisterna” är mycket omstritt; problemet diskuteras mera utförligt i kapitlet om Befrielse rörelsen framväxt. Diemregimen framställde de väpnade aktionerna som led i försöket att slå ned ”rester av kommunistisk banditverksamhet och Viet Minh-terror”, medan motsidan i sin historieskrivning – med stöd av vissa neutrala bedömare – hävdar att det rörde sig om en kränkning av fördragen och en hänsynslös förföljelse mot Viet Minh-anhängare som först efter hand började bjuda väpnat motstånd. Oavsett vilken tolkning som är mest riktig blev resultatet att tiotusentals ”kommunister” dödades eller drevs in i fängelser och veritabla koncentrationsläger – medan samtidigt ”terroraktionerna” mot Diems ombud i byarna blev alltmer talrika. Som alltid, när det gäller Vietnam, står man inför en ytterst osäker statistik, men en uppskattning anger antalet dödade chefer eller högre förtroendemän i byarna till 8 500 under perioden från 1957 fram till maj 1961. Huruvida sådana aktioner skall betecknas som terror i den meningen att dåden väckte skräck och hat bland byarnas befolkning är ett problem som behandlas i ett följande kapitel.

Men Diemregimens – och amerikanernas – odling av framgångsmyten innebar givetvis att man inte gärna ville erkänna att det fanns ett utbrett missnöje på landsbygden; man talade om kampen mot ”de sista resterna” av den gamla Viet Minh-rörelsen i söder – inte om en ny revoltrörelse som snabbt höll på att bryta ned Diemregimens hela administration i byarna.

Åren 1960-61 gav dock en omvärdering av hela kampen, talet om ”de sista resterna” tystnade. Diemregimens kontroll över betydande delar av landsbygden hade börjat trasas sönder och utropandet av Nationella Befrielsefronten (FNL) – i december 1960 – samt Nord-Vietnams beslut att öppet solidarisera sig med kampen mot Saigonregeringen medförde en helt ny presentation av konflikten. Man behövde inte söka förklara varför larmsignalerna nonchalerats och optimismen frodats, det var inte heller nödvändigt att erkänna Diems misslyckande i försöket att vinna befolkningen; motgångarna kunde förklaras med hänvisning till Nord-Vietnams ”intervention”. Eller som Eisenhower uttryckte det i sitt budskap till Diem i oktober 1960: ”Det är just Vietnams stora framgångar, lika väl som dess potentiella rikedomar och strategiska läge, som förmått kommunisterna i Hanoi – drivna av bitterhet över

att deras försök att förslava hela Vietnam misslyckats – att använda alltmer ökat våld i försöken att krossa ert lands frihet”.

Vid denna tidpunkt utpekades Hanoiregimen främst som ”inspiratör och dirigent” och man gjorde ännu inte gällande att några betydande mängder av vapen och soldater förts över gränserna. Sedan 1954 hade USA stegvis ökat sin insats av vapen och personal i Syd-Vietnam; 1954 fanns det ungefär 600 ”rådgivare”, 1960 omkring 4 000 och den årliga kostnaden för USA:s militära hjälp hade växt till 300 miljoner dollar (1961 års siffra).

Det var vid det laget på sin höjd några tusen sydvietnameser – evakuerade norrut 1954 och militärt utbildade i Nord-Vietnam – som gått över gränsen in i striden. I Syd-Vietnam hade, sedan 1954, flera hundra tusen soldater rekryterats och utbildats i amerikansk regi.

Detta var läget när John F. Kennedy övertog ansvaret i Vita huset. Som senator från Massachusetts hade han i sitt Indokina-tal 1954 deklarerat som sin övertygelse ”att ingen amerikansk militär hjälp, hur omfattande den än må vara, kan krossa en fiende som är överallt och ingenstans”.

Nu stod Kennedy inför kravet att anpassa sin gamla övertygelse till den nya situationen och det nya ansvaret. Under våren och sommaren 1961 sände han ut tre olika expertgrupper för att få en bild av läget; en av kunskaparna var vicepresidenten Lyndon Johnson, som i uttalanden energiskt prisade Ngo Dinh Diem.

Rapporter i den amerikanska pressen antydde att Kennedy inte var helt främmande för tanken att radikalt ompröva hela Vietnampolitiken, eventuellt som ett led i en frontförändring i Laosfrågan. Men om man skall döma av Theodore Sorensens på hösten 1965 publicerade arbete om Kennedyepoken så fanns det aldrig någon tvekan, en reträtt fanns aldrig bland alternativen på Kennedys bord. Frågeställningen var i vilken utsträckning och på vilket sätt det amerikanska engagemanget skulle ökas.

Det första steget blev att förstärka den lilla amerikanska armén av ”specialister” och – ett mycket viktigt steg – knyta amerikanska officerare direkt till de sydvietnamesiska trupperna, ända ned till bataljonsnivå, med uppgift att agera som ”rådgivare” på slagfältet. Nästa steg togs den 8 februari 1962 då U.S. Military Assistance Command Viet-Nam – kallad MACV – upprättades under ledning av generalen Paul Harkins. Nu ryckte USA in till strid, med helikoptrar och stridsplan förda av amerikanska piloter – även om man fortfarande poserade som endast och allenast ”rådgivare” och ”specialister”. Detta datum, den 8 februari 1962, blev på längre sikt lika mycket av ett vägskeäl som den 7 februari 1965, dagen för den första officiella amerikanska bombattacken mot Nord-Vietnam.

Kennedys kompromiss med övertygelsen av år 1954 blev beslutet att kasta in ”Special Forces”, 600 specialutbildade elitsoldater och officerare som i byarna skulle lära sydvietnameserna antigerillataktik, dvs. att som gerillasoldater bekämpa gerillan.

Men hela denna betydelsefulla förstärkning och förändring av den amerikanska insatsen, som förde USA direkt in i rollen som krigförande, hade inte beslutats utan försök att tvinga Diem till en motprestation. En av Kennedys utsända kunskapare, general Maxwell Taylor – sedermera USA-ambassadör i Saigon – utformade sin rapport till en mördande analys av korrruptionen, övergreppen och ineffektiviteten inom Diems administration. De reformer han rekommenderade innebar i själva verket att Taylor utmålade Diems välde som en diktatur, ja, som en stupid och ineffektiv diktatur. Allt nådde inte offentligheten, men tillräckligt mycket läckte ut för att Diem skulle reagera våldsamt och beordra häftiga attacker i Saigonpressen mot USA. Resultatet av den sammanstötningen blev till det yttre en kompromiss, men de reformer som

Diem lovade att genomföra var redan på papperet obetydliga –och stannade på papperet. Kennedys reträtt markerades genom ett brev, daterat 14 december 1961 till Diem: han lovade USA:s fortsatta och ökade hjälp mot ”den kampanj som nu med våld och terror förs mot ert Folk och er regering och som är understödd och dirigerad utifrån av myndigheterna i Hanoi. ... Om kommunistledarna i Nord-Vietnam avbryter sin kampanj för att krossa Vietnamrepubliken, kommer de åtgärder som vi vidtar för att stödja era försvarsansträngningar inte längre att bli nödvändiga.” Taylorryportens bitande satser, som blottat anledningarna till missnöje och revolt, hade sopats under bordet; hotet kom utifrån, USA:s bundsförvant kunde inte fela.

Denna hållning, beslutet att som en amerikansk journalist uttryckte det ”Sink or swim, with Ngo Dinh Diem”, förde USA och Kennedy in på en väg som var både farlig och förödmjukande. Den officiella bilden av kampen kom att präglas av två män; den ansvarige amerikanske generalen i Saigon, Harkins, och enslingen i presidentpalatset, Diem. ”Jag är optimist och jag tänker inte tillåta att mina officerare är pessimistiska” – så formulerade Harkins sitt valspråk och visade i handling att han menade allvar. I Diem hade han en tvillingbror; det var ett axiom att presidenten skulle hållas vid gott humör och ingenting annat än segrar frambars på silverfat i palatset. Och budbärarna alias lakejerna var i lika hög grad de amerikanska som de vietnamesiska generalerna. En president som inte kan se sig själv som annat än framgångens man, ett militärt rapportsystem som präglas av den underordnades naturliga strävan att tillfredsställa sin chef, blott framgången är en merit – det är ingredienser, som man inte bara finner i Vietnamsituationen 1962-63.

Konsekvensen blev den gången att man tvangs ingripa mot de som inte ville sitta stilla i båten. De amerikanska journalisternas rapporter om ett krig som höll på att förloras, deras vittnesmål om de verkliga stämningarna bland officerarna på slagfälten och i byarna, om polisstatens grymhet, om bomber som dödade och som födde hat – det blev utslag av ”illojalitet” eller ”kommunistsympatier”. Diems svar blev presscensur och utvisningar, medan de amerikanska generalerna höll förmaningstal. Det var den amerikanska opinionen som skulle bedras och Diem som skulle blidkas, en epok som skildrats av David Halberstam i *The Making of a Quagmire* och av John Mecklin – under denna epok tjänsteman vid USA-ambassaden i Saigon – i *Mission in Torrcent*. Vi som upplevde detta – för min del var det blott några få veckor – sände ut artiklar med ”brevduvor”, dvs. pålitliga flygpassagerare och använde kodord i telefonerna.

Det blev buddistkrisen på sommaren och hösten 1963, som förlöste USA. En sammanstötning i ”buddiststaden” Hué krävde dödsoffer bland demonstrerande munkar och Diem, den ofelbare, gav Viet Cong skulden, något som blev för starkt till och med för amerikanerna. Saigonpresidenten kastade sig, välsignad av de aggressiva katolikerna – invandrarna från norr – över buddisternas organisationer. Men det var tydligen också en länge magasinerad opposition mot polisstaten, som fick sitt uttryck inom buddisternas led. I striden mot den fienden slog de härskande blint mot pagoderna, mot studenterna, ja, till och med mot några flickskolor; man misshandlade och massarresterade.

I oktober låg pagoderna stängda eller öde; sökte man sig dit hittade man någon enstaka förskrämd munk bland silverkärlen och rökelsepinnarna framför buddabilden. I några pagoder fanns det fler munkar – eller också civila män med den omisskännliga prägeln av hemlig polis.

Det var en i längden fullständigt omöjlig situation; regimen kunde inte visa på någon lösning, men hamrade maniskt på temat att alla svårigheter och allt motstånd var ett utslag av krypto-kommunism, allt förvärrat genom USA:s vinglande hållning och ränker. Det var reaktionen på president Kennedys beslut att markera sitt ogillande av religionsförföljelserna.

Över Saigons gator hängdes banderoller; texten var på engelska – alltså obegriplig för 99,99 procent av den egna befolkningen – och sparken riktad direkt mot USA med paroller som ”Fredlig samexistens leder till slaveri”.

Saigon väntade. Varje morgon föddes ett nytt rykte om att några generaler skulle störta Diem eller att en munk skulle bränna sig själv till döds på den stora marknadsplatsen. Ett av dessa dramer som madame Nhu karakteriserade med orden: ”Det är buddisterna som grillar sina munkar.”

Den amerikanska oppositionen mot Diem medförde att förklädningen kring den militära kampen började spricka i sömmarna; man sökte inte längre lika konsekvent dölja att Viet Cong blev allt starkare. Vaga rykten om att Diems broder, Ngo Dinh Nhu, gjort trevare till Hanoi om en uppgörelse stärkte de vietnamesiska generalernas beslutsamhet att handla om de fick USA:s stöd. Det var ett intrigspele, som från amerikanskt håll fördes med yttersta försiktighet. I *The Ambassador* har den australiske författaren Morris L. West – ögonvittne i Saigon under dessa veckor – fångat stämningarna och komplotterna; det är en nyckelroman av tvivelaktig litterär kvalitet men värdefull som maskerat reportage.

Avgörandet kom när amerikanerna kungjorde att de skulle upphöra med sitt finansiella stöd till Diems ”specialstyrka” – ett elitförband som huvudsakligen skyddade palatset i Saigon – om inte dessa trupper frigjordes från huvudstaden och sattes in i striden mot Viet Cong. Det var en tydlig signal, härskaren skulle berövas sin livvakt.

När kuppen kom i början av november och militärjuntans generaler vände sina styrkor mot palatset, blev kampen kort – och för Diem och hans bror blev slutet definitivt, de båda mördades.

Generalerna trädde in – och följdes av överstarna. Utbildade av USA, väpnade av USA, betalda av USA. USA:s adoptiv söner.

”Ungturkarna”

Qui est Ky?

General de Gaulle

”Well, vem skall vi ha som premiärminister i morgon? Tho? Ton? Tam? Tran? Trinh? Tri? Thi?” Namnen kom i kulsprutetempo, det var ett redan gammalt skämt. Men det var inga fantasinamn, det var generaler, överstar, buddistledare. Och ingen som iddes leka den leken vågade stryka något av namnen.

Det var militärdiktaturens och ”ungturkarnas” era – och kuppernas. Vi fick ”halvkuppen”, ”kvartskuppen”, ”telefonkuppen” och några veckor senare kom ”siestakuppen”. Det var i januari 1965, femton månader efter att generalerna störtat Diem och USA med en suck av lättnad uttalat den fromma förhoppningen att Sydvietnam nu äntligen skulle få en ”stabil regering”. Men generalerna hade, med eller utan USA:s hjälp, bollat med taburetterna och skjutsat civila dockor fram och tillbaka i skyltfönstret. Den andra förhoppningen, när Diem fälldes, hade varit att generalerna skulle kunna vända krigslyckan, hejda Viet Cong. Men också det hoppet hade svikits.

För varje dag och natt kröp kriget närmare Saigon; under sena, stilla kvällar – när trafiklarmet hade tystnat – kunde man i utkanterna av staden höra explosionerna från byarna och risfälten, som med mörkret förvandlas till slagfält. Så länge det var ljust kunde man färdas flera mil mot norr på huvudvägen eller söder ut mot delatlandet, men med skymningen blev Saigon en innesluten, belägrad stad. Då dök Viet Cong-rebellerna fram överallt några kilometer från

Saigon, byggde vägspärrar, minerade, attackerade utposter, gled in i de försvarslösa byarna och kallade till politiska möten.

Allt medan livet verkade så obegripligt normalt inne i Saigon under kvällstimmarna, med gatorna fyllda av cykelrickshaws, flanörer och försäljare, med butiksfönstren belamrade med texasstövlar eller lackvaror och med skrålande amerikanska soldater som kryssade mellan barernas neonljus på Rue Catinat. Att folket i staden någon gång varje månad fick en påminnelse – när en bar eller ett hotell slets sönder av en bomb – betydde föga; man glömde snabbt, svepte in sig i neonljuset och förvissningen att hit in kunde ändå aldrig Viet Congs soldater nå. Och man log åt det gamla skämtet – och den lika gamla sanningen – att hummern på tallriken måste ha givit Viet Cong några piaster i vägskatt innan den nådde marknaden i Saigon. Att flickan i gathörnet utan tvivel gav både provision och upplysningar till VC. Att man inte behövde riskera någon bombsmäll här i Vans bar; good old Van var säkerligen en klok man som betalade sin skatt till VC.

Så blev Saigon det luftkonditionerade rummet i helvetet för amerikanarna och de rika vietnameserna. Stridsvagnarna nere i hamnen, militärförläggningarna i stadens utkanter, jaktplanen och helikoptrarnas rader på flygfälten – det gav allt känslan av att vara oåtkomlig i en bastion. Trots att man visste att Viet Cong fanns överallt i Saigon, bakom uppässarens leende, hotellstädarens bugning, taxichaufförens tjatter på rudimentär franska eller engelska. Trots att man visste att Viet Cong i byarna har skolor där unga flickor snabbutbildas innan de sänds in till storstaden för att söka plats som hembiträden i amerikanska officersfamiljer. Trots att man visste att de myndiga vietnamesiska generalerna och ministrarna, som bakom sina ämbetsbord talar om oförsonlig kamp, skyddar sina plantager eller risfält i hembyn genom att betala skatt till Viet Cong.

Det var en situation så full av absurditeter och drag som till syvende och sist borde vara lika oroande som alla nederlagsrapporterna från landsbygden. Den skenbara tryggheten i Saigon var, måste vara, en trygghet av Viet Congs nåde; lugnet i storstaden var inte ett tecken på rebellernas svaghet – den vittnade snarare om deras segervisshet. Att Viet Cong-styrkorna inte militärt och utifrån skulle kunna erövra Saigon var säkerligen sant och riktigt – lika säkert som att de, om de så ville, skulle kunna lamslå allt liv i miljonstaden genom jättesabotage, terror och systematiska mord. Det var bilden från befrielsekrigets Algeriet som gick igen; man förstör inte broar, byggnader, industrier, skatteobjekt – man river inte ned det som man räknar med att äga inom en nära framtid.

Alla visste att Viet Cong hade ledare, tryckerier, små fabriker, skraddare – säkerligen tusentals personer som arbetade för Befrielseörelsen – mitt inne i Saigon. Och man ryckte på axlarna åt de styrande generalernas karska paroller om att de skulle vinna kontroll över huvudstaden genom obönhörlig hårdhet mot ”terrorister” och ”kommunistagenter”. Som den dagen generalerna lät ryktet gå ut över Saigon om att en ”terrorist” skulle skjutas på marknadsplatsen. En ”offentlig arkebusering” skulle för folket ”statuera ett exempel” och ”demonstrera myndigheternas orubbliga beslutsamhet”.

På eftermiddagen började förberedelserna på marknadsplatsen. Man byggde på en trottoar upp en barriär av sandsäckar som skulle skydda järnvägsstyrelsens byggnad mot förlupna kulor. Soldater stormade in på lastbilar, hela torget blev ett trafikkaos, en sjudande kittel av små blå taxibilar, människor som trängdes kring soldaterna och sandsäckarna; de flesta var småbarn.

Man väntade men ingenting hände och snart kom budet om att avrättningen uppskjutits. En polischef förklarade inför förvirrade journalister att arkebuseringen säkerligen inte skulle äga rum på kvällen eller under natten: ”Här liksom i era länder, mina herrar, arkebuserar man inte före gryningen, det är ju tradition”. Det verkade som om han stolt ville markera Syd-Vietnams

plats i de civiliserade nationernas gemenskap. Och vi bröt upp, några med lättnad, men andra så jagade av yrkeshysteri att besvikelse gav orden.

De härskande generalerna hade ryggat tillbaka; kanske var det i rädsla för demonstrationer, som skulle kunna förvandla hela dramat till ett svidande nederlag, kanske protester från buddisterna, kanske amerikanerna, kanske allt detta.

Sent på kvällen kom telefonpåringningarna, tipsen, antydningarna – det skulle ske före gryningen.

Klockan var 05.32 när ynglingen fördes till pålen framför sandsäckarna och händerna bands samman. Någon förklarade att han dömts till döden av en militärtribunal, beskylld för att ha ertappats med en bomb invid marknaden en vecka tidigare – med Viet Cong-propaganda i fickan. Nio soldater med karbiner fick sin order, det tionde skottet kom från officerarens revolver. Någon minut senare ekade hammarslagen över marknadsplatsen. En soldat satt gränse över en brun träkista och spikade fast ett försilvrat kors på locket. Det var en timme till soluppgången och i en gloria av ljus från tv-lampor och kamerablixtar poserade en officer med en revolver, leende; det var han som avlossat nådaskottet – le coup de grace – och satt punkt för avrättningen av Le Van Khuyen, tjugu år och ”terrorist”.

Kistan slungades upp på en lastbil som snabbt försvann. Pålen grävdes upp, soldater började bära bort sandsäckarna, slangar rullades ut från en brandbil – de sista spåren skulle sköljas bort innan gryningen.

Fuktvärmen som kröp upp från floden signalerade den nya dagen, men över marknadsplatsen dröjde ännu mörkret, sönderslitet av enstaka gatlyktor. Alla grönsaksstånden, som brukar börja vakna till liv vid denna tid på dygnet, låg tysta och öde. Hela området var avspärrat av soldater och poliser, och på torget skymtade en tung stridsvagn, lastbilar och hundratals soldater. De var de enda åskådarna – plus en handfull journalister – till den ”offentliga arkebuseringen”, som för allt folket skulle visa regeringens beslutsamhet.

Och än en gång vandrade vi hem till våra hotell. En yngling hade skjutits ned, en offentlig avrättning i lönnedom, ett exempel hade statuerats utan åskådare. Det kändes – om man nu skall hålla fast vid dödsstraffets och arkebuseringens barbari – riktigt med tanke på alla småbarnen, som hade väntat i eftermiddagssolen dagen innan. Men det var säkerligen inte generalernas motiv. De hade uppskjutit av rädsla och drivits till handling av prestige. Men när budet om vad som skett började gå runt marknadsstånden och genom gatorna blev det då en skildring av generalers styrka eller svaghet?

Ett var säkert. I Viet Congs byar skulle man dikta sånger om Le Van Khuyen. Och hästfororna och bussarna skulle föra sångerna till stånden och marknadsplatsen.

Långt utanför Saigon, på landsbygden, hade regeringens generaler ännu mindre möjligheter att hävda sin auktoritet. Under den tid som gått sedan Diems fall hade läget sakta försämrats – och bedömningen av läget rasat ned från tillkämpad optimism till stark pessimism. Det viktigaste inslaget i hela omvärderingen av läget var kanske att illusionen om de ”strategiska byarna” fallit sönder.

Detta hade varit Ngo Dinh Nhus stora recept i kampen mot Viet Cong och han hade fått entusiastiskt stöd av general Harkins, den amerikanske MACV-chefen. Programmets grundtanke hade varit att koncentrera befolkningen i varje by till ett mycket begränsat område, som befästes, omgavs med vallgravar, taggråd och vaktorn. Avsikten var, hävdades det officiellt, att på så sätt ge bybefolkningen skydd mot Viet Congs ”terror”; i realiteten räknade man i första hand med att Nhus program skulle begränsa Viet Congs möjligheter att uppbåda rekryter till sina styrkor och samtidigt hindra befolkningen från att hjälpa rebellerna

med livsmedel. Man pekade gärna på liknande experiment i Kenya under Mau Mau-revolten och på Malackahalvön under kampen mot gerillan, dock utan att ta hänsyn till att förutsättningarna var helt andra. Däremot återopades inte parallellen från Algeriet, fransmännens ”tamps de regroupement” under befrielsekriget; dessa ”läger” blev ett stort fiasko och fick en alltför uppenbar karaktär av koncentrationsläger.

En av de experter som utnyttjades i Syd-Vietnam var engelsmannen Robert Thompson, som hade många års erfarenhet av kampen mot gerillan på Malackahalvön. Själv har han med eftertryck betonat skillnaderna mellan de två områdena, främst det faktum att rebellerna på Malackahalvön nästan uteslutande var kineser, som misslyckades i försöken att vinna befolkningen i de malajiska byarna. Rasfaktorn i den kampen gjorde det lättare att isolera gerillan och Thompson har starkt understrukit att uppgiften i Syd-Vietnam var av en helt annan svårighetsgrad – och har, bl a i sin bok *Defeating Communist Insurgency* (1966), pekat på de misstag som begicks. Han påpekade, enligt egna uppgifter, i rapporter till Diem att upprättande av ”strategiska byar” forcerades utan erforderliga förberedelser och planering; hela syftet blev i stor utsträckning förfelat. Men skepsis eller kritik tilläts aldrig fläcka optimismens officiella fasad – tvärtom var man på amerikanskt håll mån om att utmåla Thompsons medverkan som en garanti för att programmet var framgångsrikt. Och under senare år har samma tanke gång på gång fått nytt liv – och projekten uppenbarligen lanserats med samma brådska och samma brist på planering.

Programmet för de ”strategiska byarna” drevs av Nhu och amerikanarna med en våldsam energi och med insats av stora dollarsummor. Varje ”strategisk by” som upprättades fick ekonomisk hjälp och förslagna bychefer fördubblade ofta sin intäkt genom att klyva sin by i två ”strategiska byar”. Provinscheferna tävlade om att utropa ”strategiska byar” och sedan stolt rapportera siffrorna till Nhu och samtidigt betona sina framgångar i ”pacificeringskampanjen”. När Diemregimen föll fanns det omkring 8 000 bokförda ”strategiska byar”, givetvis alla ”under regeringskontroll.”

Men de nya maktägarna, generalerna, fann tydligen ett visst nöje i att avslöja falskariet. David Halberstam har skildrat en inspektionsresa med general Pham Van Dong i trakten av My Tho några veckor efter kuppen:

General Dong kallade till sig distriktschefen som befann sig i högkvarteret och presenterade honom som f. d. medhjälpare och gammal vän. ”Jag tror att jag kan ha förtroende för honom”, sade Dong. Sedan vände han sig till distriktschefen och frågade honom hur många byar som fanns i hans distrikt. Distriktschefen svarade att det fanns tjugufyra. ”Hur många kontrollerar du?” frågade översten.

”Åtta”, svarade chefen.

Då log översten och frågade: ”Och hur många rapporterade du att du kontrollerade?”

Chefen såg en smula förlägen ut och svarade: ”Tjugufyra”.

Amerikanarna nickade när överste Dong sade: ”Diem fick alltid en falsk rapport. Cao (distriktschefen) tyckte om sitt arbete och han och Dam (den militäre chefen) rapporterade alltid att nittioåtta procent av befolkningen stod bakom Diem. Därför vågade Dam inte göra några militära operationer, eftersom Diem, om man led förluster, skulle fråga honom hur det kom sig när hela befolkningen stod bakom honom – och så skulle Cao och Dam förlora sina fina jobb. Diem tyckte inte om förluster”.

Drygt ett år senare fick jag själv i My Tho en skildring av läget. En amerikansk officer, ansvarig för ett distrikt som ”rådgivare” betonade att allt tal om de ”strategiska byarna” hade tystnat och den bild han gav av läget var mörk; på sin höjd tjugu procent av byarna i ”hans” distrikt var under regeringens kontroll. Jag frågade honom aldrig om han var lika öppet pessimistisk i rapporterna till sina överordnade. .

Det stickprovet av läget i januari 1965 gav något av de fortsatta motgångarna; i realiteten hade man vid det laget förlorat greppet om större delen av landsbygden, även om läget naturligtvis varierade från provins till provins. Blott några få huvudvägar var framkomliga i dagsljus och vek man några hundra meter från dessa asfaltstråk mötte man, mitt på dagen, vägspärrar upprättade av Viet Cong. De små forten, ofta byggda under den franska tiden, vid de större vägarna hade i regel övergivits och regeringstrupperna och deras amerikanska medhjälpare hade grävt ned sig i härläger kring städerna och i befästa byar; resten hade alltså lämnats åt sitt öde, dvs åt Viet Cong, dess administration, propagandister, lärare, skatteindrivare, sjukvårdare, domstolar.

Viet Cong-styrkorna opererade mer offensivt, med större enheter och med tyngre vapen. Regeringssidans förluster hade under 1964, enligt den amerikanske försvarsministern Robert McNamara, stigit, medan Viet Congs sjunkit.

Detta var några element i bokslutet över generalernas första år vid makten och i läget, sådant man upplevde det i januari 1965. Alltså några veckor innan USA med skenbar plötslighet tog ett nytt, stort steg in i Vietnamkriget, sände bombplan mot Nord-Vietnam och marinsoldater till baserna vid Syd-Vietnams kust.

Generalernas första år vid makten – det var en tid som bjöd på många generaler. Den första gruppen, männen som störtade Diem, hade som centralfigur general Duong Van Minh, ”Big Minh”. Dessa militärer tillhörde en äldre generation och hade i stor utsträckning formats av franska skolor, civila och militära. Den överväldigande majoriteten av juntans medlemmar var dessutom från Nam Bô, alltså den södra delen av Syd-Vietnam. Blott en av de ledande i gruppen var från norr, general Pham Xuan Chieu – och han var också den ende som två år senare återfanns bland toppmännen i den nya juntan, ”ungturkarna”.

Det dröjde inte länge förrän den första amerikanska värmen för ”Big Minh” svalnade; man fann honom politiskt ointresserad och ineffektiv i kampen mot Viet Cong. I vilken utsträckning amerikanerna var aktivt delaktiga i statskupp nr två är ovisst, men inget försök gjordes att dölja tillfredsställelsen när general Nguyen Khanh på natten mellan den 30 och 31 januari 1964 arresterade juntans ledare och själv grep makten i spetsen för en ”revolutionär kommitté” i Saigon. Under flera månader före kuppen hade amerikanerna spelat upp Khanh som den mest effektive och samarbetsvillige av de vietnamesiska fältgeneralerna – och under ett år förblev han USA:s man. Den nya juntan – ännu användes inte beteckningen ”ungturkarna” – representerade en yngre generation; det var generaler och överstar som fått någon del av sin militära utbildning i USA, men som nästan alla givetvis trätt in i yrket under den franska tiden – kämpat för Frankrikes Indokinaarmé för kolonialismen mot Viet Minh och nationalisterna. Och bland dessa nya ledare fanns flera, som hade sitt ursprung i Tonkin; det var ”ultras” – generalerna som drömde om ett fälttåg mot norr.

Nästa kapitel i kuppkrönikan inleddes när amerikanerna i augusti 1964 slog till mot en rad nordvietnamesiska torpedbåts-baser, som en ”repressalieaktion” efter en sk attack mot amerikanska jagare i Tonkinbukten. Bland ”ultras” i Saigon jublade man och många väntade nu att offensiven mot norr och ”hemlandet” skulle börja. Nguyen Khanh felbedömde uppenbarligen läget, när han nu ansåg sig ha möjlighet att stärka sin makt genom att presentera en ny författning som skulle ge honom en diktators befogenheter. Men reaktionen blev häftig, med buddist- och studentdemonstrationer i Saigon och Khanh föll undan – och en grupp generaler, med kommandon i Mekongdeltat, beslöt att utnyttja tillfället för att fälla honom. Det var 13-september-kuppen och deltats generaler ryckte fram mot Saigon. Men Khanh räddades av en ny maktkonstellation: USA och den unge flyggeneralen Nguyen Cao Ky – en av ”ultras”, född i Hanoi. Denna gång var USA:s ingripande både direkt – biträdande ambassadören Alexis Johnson deltog i de avgörande överläggningarna mellan Khanh och

generalerna – och indirekt; det är givet att general Ky aldrig hade kunnat utnyttja sina stridsplan utan den amerikanska militärens godkännande.

Men Khanh bedömdes nu på amerikanskt håll närmast som en förbrukad kraft och under det fortsatta spelet på hösten blev det tre av de äkta ”ungturkarna” som fick allt större inflytande; Ky, marinkårsgeneralen Le Nguyen Khang – liksom Ky född i Hanoi -- och generalen Nguyen Chanh Thi, från Hué, nära 17:e breddgraden i norr. Officiellt hade nu regeringsmakten lagts i händerna på civila politiker – män som kommit hem från landsflykten eller kommit ut ur Diems fångelser – men nu var det för sent att genomföra den demokratisering som liberala oppositionsmän drömt om under de mörka Diemåren. USA såg gärna en civil fasad, men generalerna tänkte inte ta några risker; kring nyåret 1965 följde nya kupper och på amerikanskt håll växte irritationen mot general Khanh. Denne vände sig i attacker direkt mot USA:s ambassadör Maxwell Taylor och iakttog en avslöjande passivitet när buddisterna tände häftiga demonstrationer mot amerikanerna.

Det var en utmaning och ett utslag av Khanhs naivitet; han gjorde samma misstag som en gång Diem. Efter nya kupper och motkupper försvann Nguyen Khanh den 19 februari – och segrarna, som ännu stannade i bakgrunden, var generalerna Ky och Thi. Det var en hoppets tid för ”ultras”; USA hade börjat bombardemangen mot Nord-Vietnam och Ky hade själv lett raider mot norr i början av februari.

Efter ett nytt mellanspel med civila skyldockor gjorde ”ungturkarna” ännu en gång rent hus i regeringsbyggnaderna. Tio man samlades i Nationella Ledarskapskommittén under ordförandeskap av generalen Nguyen Van Thieu – samtidigt statschef – och utsåg Nguyen Cao Ky till regeringschef. Detta var en av de sista dagarna i juni – och statistiken visade nu att Syd-Vietnam sedan den 1 november 1963 hade genomlidit sju statskupper eller dramatiska kupp försök och nitton mer eller mindre drastiska regeringsombildningar. Genomlidit är kanske ett allt för stort ord; svängdörren hade snurrat, men det var säkerligen blott en bråkdel av Syd-Vietnams folk som över huvud taget lagt märke till vilka figurer som skymtat. Ja, långt in i ministerierna hade man tydligen svårt att hinna med i svängarna. Jag fick en gång vid tiotiden på morgonen en telefonpåringning från informationsdepartementet; en älskvärd dam förklarade att landets premiärminister skulle ta emot mig för intervju nästa dag. Hon var lyckligen okunnig om att han hade störtats klockan åtta på morgonen.

Det är tveksamt om Ky, när han i juni 1965 upphöjdes till premiärminister, verkligen var USA:s handplockade man. Han hade varit en nyttig kraft under kupperna genom sin position som chef för flyget, men detta innebar sannerligen inte att han automatiskt var den lämpligaste kandidaten för posten som regeringschef. Själv hade jag på vintern 1965 upplevt honom som snobben, dandyn och linslusen, flyggeneralen som man aldrig riktigt tog på allvar. Han var då något av en operettfigur i ett makabert drama, musketören i sin svarta flygaruniform med den koketta halsduken, playboyn som läste kärleksdikter på parties och Don Juan som erövrade Syd-Vietnams sexigaste flygvärdinna. Det var alltså en man som kom från det mest amerikaniserade – flyget – i det mest amerikanska som finns i Syd-Vietnam, dvs. försvarsmakten. Och som i stil, poser och uppträdande var, som många sydvietnameser upplevde det, ”typiskt amerikansk” medan många amerikaner i Saigon privat bekände sin olust inför en uppenbarelse som de betraktade som en ren parodi på allt amerikanskt.

Men det dröjde innan man började tala om ”Kyregimen”; det var naturligt att betrakta generalerna som ett ledarkollektiv och förutsätta att Ky kanske plötsligt en dag skulle försvinna för att ersättas med en annan medlem av juntan, utan att detta medförde någon kursändring. Som en samlande beteckning användes fortfarande ofta ”ungturkarna”. När man senare fick tecken på missnöje bland de lägre skikten av officerare, såsom överstar och majorer, skapades snabbt bland amerikanerna i Saigon en ny term, ”babyturkarna”. Men det

var på det hela taget svårt att bland de härskande generalerna spåra den enighet kring ett politiskt och socialt reformprogram, som man vanligtvis förknippar med ordet ”ungturkar”. Att juntageneralerna med energi skulle agera socialreformatorer är naturligtvis otänkbart; de kommer nästan alla från den privilegierade, jordägande klassen, ”mandarinerna”, som först under den franska tiden och nu under den amerikanska kämpat för att bevara den feodala strukturen inför attackerna från nationalisterna, revolutionärer och kommunister.

Detta innebar dock inte att militärjuntan till det yttre var tota omedveten om att kriget inte bara var ett militärt problem. Tvärtom framlade ledarna med jämna mellanrum stora deklARATIONER, som just betonade behovet av ekonomiska och politiska reformer och detta skedde av allt att döma i nära samarbete med den amerikanske ambassadören Henry Cabot Lodge, som på sommaren 1965 inledde sin andra Vietnamsejour. Men på högsta nivå i Washington var hållningen tydligen länge avvaktande; man ville inte offentligt omfamna den nye regeringschefen, minnet av fiaskot med Khanh var alltför färskt. Till detta kom en förståelig tvekan inför den talföre Ky som ena ögonblicket frankt förklarade att ”kommunisterna är närmare till folkets längtan efter social rättvisa och ett självständigt nationellt liv än min regering” och nästa ögonblick i en intervju med en brittisk journalist talade om Hitler som sitt ”ideal”. DeklARATIONER av den typen måste givetvis ge de ansvariga i Washington huvudvärk, eftersom man inte gärna kunde söka bagatellisera fadäserna genom att framhålla att den trogne bundsförvantens regeringschef var så omdömeslös och okunnig att han inte hade det ringaste begrepp om vad Hitler och nazismen representerar i Västerlandets ögon.

Men när Ky hade överlevt hundra dagar – livslängden för en Saigonregering hade då under två år varit i genomsnitt sjuttio dagar – började man på amerikanskt håll markera förtroende och optimism. Ju längre en regering lever desto lättare är det att framställa den som en ”riktig” regering; någon annan möjlighet att underbygga en sådan presentation finns inte. Folket har aldrig uttalat sig, de enda som röstat är några generaler i sin officersmäss – och dessutom är det ju en främmande makt, USA, som ofta skapat och störtat regeringarna.

På hösten började dock Saigongeneralerna ge Washingtonregeringen nya bekymmer, en kris som hade ett direkt samband med USA:s utspel till Hanoiregimen. De amerikanska framstötarna om förhandlingar innebar bl a antydningar om att Nationella Befrielseörelsen skulle kunna få en roll vid ett konferensbord. Erbjudandet var visserligen inlindat – ”det kommer inte att innebära några svårigheter för FNL att låta sig representeras vid förhandlingarna” – och officiellt förutsatte man att Befrielseörelsen män skulle ingå i Hanois delegation. Men de amerikanska presskommentarerna gav Saigonregeringen uppfattningen att president Johnson endast var ett tuppffjät från beslutet att erkänna FNL som en fullvärdig förhandlingspartner och därmed tillmötesgå inte bara motståndarnas krav utan också de rekommendationer som framlagts av flera västerländska och en rad asiatiska regeringar. För Saigongeneralerna framstod ett sådant steg som katastrofalt; det skulle, ansåg man, innebära att Viet Cong – eller som Ky uttryckte det ”Fronten för Slaveri” – tillerkändes samma rang och position som regeringen i Saigon. Och därmed skulle, antyddes det, hela fältet vara upprivet och defaitismen snabbt underminera regeringens styrkor och administration.

Men detta var inte det enda inslaget i den amerikanska ”fredsoffensiven” som oroade militärjuntan; man reagerade mot hela tanken på förhandlingar i ett läge då den militära situationen hade stabiliserats tack vare de massiva amerikanska insatserna. En vapenvila skulle innebära att man avstod från att fullfölja framgångarna och -- det viktigaste -- avbröt kampen innan man fått möjlighet att bryta sönder Viet Congs politiska organisation i byarna. Det finns mycket som talar för att dessa synpunkter på senhösten 1965 delades av USA-ambassadören Henry Cabot Lodge och de av hans rådgivare som hade ansvaret för försöket

att genom ekonomiska insatser, sociala reformer och politisk propaganda söka skapa en motvikt till Viet Congs ideologiska offensiv.

Till detta kom – enligt Saigonregeringens män – att de styrande i Washington öppnade och genomförde sin ”fredsoffensiv” utan konsultationer med de sydvietnamesiska bundsförvanterna. Det var ett spel som, hävdades det, drevs bakom ryggen på Ky et consortes – ja, det gick till och med så långt att ambassadör Lodge inte av Washington underrättades om viktiga förhandlingstrevare. Detta påstod i varje fall högt uppsatta och utomordentligt förbittrade vietnameser när USA kring nyåret 1966 avbröt bombanfallen mot Nord-Vietnam – ett steg som också, hävdades det, togs utan Saigonregeringens välsignelse. Det var i januari som krisen kulminerade och jag i Saigons regeringspalats fick lyssna till våldsamma utfall mot USA, som anklagades för att förbereda ett förräderi mot bundsförvanten. Det dröjde förvånansvärt länge innan den amerikanska pressen började uppmärksamma denna bitterhet och antyda en konflikt. Till och med när Ky inför en kongress med några tusen sydvietnamesiska officerare höll ett mot USA ytterst förolämpande anförande – amerikanarnas hjälp och offer förtegs eller förhånades indirekt – behandlades detta av de amerikanska nyhetsbyråerna som en rutinhändelse och man tog fasta på några i sammanhanget betydelselösa reformparoller och nötta slagord i talet.

Till det yttre var det ett häpnadsväckande skådespel och en uppvisning i stormakts cynism; USA, som hade ryckt in i kampen med en kvarts miljon man för att ”hjälpa den sydvietnamesiska regeringen”, var redo att förhandla om Syd-Vietnams framtid utan att först rådgöra med bundsförvanten och utan att ta hänsyn till Saigonregeringens åsikter. Men i själva verket hade naturligtvis de ansvariga i Washington inte något val, om man nu ville göra en fredstrevare som skulle ge good-will inom USA och i Västeuropa – och när man genom de gångna månadernas politik och proklamationer hade fört ”aktivisterna” till makten i Saigon. Om man ville genomföra ”fredsoffensiven” trots Saigongeneralernas hållning, så kunde man givetvis inte deklarerat att den nya linjen hade behandlats vid rådslag med bundsförvanten; det vore ju att på ett ännu mer flagrant sätt nonchalera Syd-Vietnams ledare. Det kan inte på något sätt uteslutas att det var fråga om ett skenspel och att Ky och hans generaler var fullt införstådda med scenariot. Att de helt enkelt hade givit amerikanerna ett besked av ungefär följande karaktär: OK, om ni måste göra en uppvisning för hemmaopinionen så gör det, Hanoi kommer ju i alla fall att avvisa era villkor, men befria oss från varje ansvar och var beredda på att vi, med tanke på vår politiska ställning måste markera ursinne.

Krisen avslutades nu med en demonstrativ förbrödringsfest, med president Johnson som hyllade ”Syd-Vietnams tappra ledare”, premiärminister Ky och statschefen Thieu, i Honolulu. Det stora hotet mot alliansen och vänskapen – förhandlingar och fred – tycktes avlägset; från konferensrummet i Stillahavsflottans högkvarter och från presidentsviten i hotellet Royal Hawaiian kom en ström av paroller och planer som utstakade vägen fram till slutsegern. Vi var ett tiotal journalister som flugit direkt till Hawaii från Saigon och som nu delade känslan av att ha landat i en drömvärld där man snickrade luftslott till hulahulamusik. Än en gång presenterades ett stort program som skulle skapa en politisk revolution i byarna och vinna folket för regeringen, men nu hette det inte ”strategiska byar” utan ”rural reconstruction”. Stolta amerikanska och vietnamesiska experter markerade sin sämja vid gemensamma presskonferenser. I klara, precisa siffror slog man fast hur många byar som skulle vara politiskt omvända och säkrade efter ett halvt år, efter ett år, efter två år och på kartor markerades de områden där den stora aktionen skulle inledas. Men för många av oss som lyssnade blev det vålnadernas parad – och de områden som först skulle ”säkras” var identiska med de som Saigonregeringen alltid bokfört som hundra procentigt regeringskontrollerade och trogna.

Ett halvt år senare var det nästan tyst om det stora programmet. Men det väsentliga resultatet av Honolulukonferensen var naturligtvis att president Johnson – figurligt och bokstavligt – slutit premiärminister Ky i sin famn. Och detta signalerade i sin tur att man tills vidare skrinlagt alla planer på en ny ”fredsoffensiv”. Samtidigt anslöt sig dock USA:s ledare till en av Saigon-generalerna lanserad tidtabell för en avveckling av militärregimen. Man skulle genom en omständig procedur och genom ”fria, demokratiska val” i två etapper nå fram till upprättande av en civil regering i Saigon inom loppet av två år. Man kunde bakom denna plan spåra en amerikansk strävan att lirka sig ur det tvångsläge som uppstått genom Kyregimens hållning i fredsfrågan – eller ännu ett luftprojekt, en gest avsedd att dämpa oppositionen inom USA. Den växande kritiken i Washington mot Johnsonregeringens kurs under våren 1966 – en utveckling som berörs i senare kapitel – medförde dock att den amerikanska ledningen med allt större eftertryck tog fasta på programmet för militärregimens avveckling. Men därmed aktualiserades på nytt risken för en konflikt mellan USA och generalerna kring Ky, eftersom Saigonjuntan inte visade någon tendens att ta sin egen plan för en ”demokratisering” på allvar. I mars beslöt en majoritet bland de tio härskande generalerna att utrensa den mäktige chefen för första militärområdet, buddistgeneralen Nguyen Chanh Thi; han ansågs ha agerat alltför självständigt inom sitt revir, dvs. de fem nordligaste provinserna med centrum i Hué. Det är osäkert om denna aktion genomfördes med amerikanarnas godkännande och genom en blandning av tafatthet och tvekan från generalernas sida blev manövern ett klart fiasko. Thi trotsade beslutet och upprättade en formlig rebellregim i norr med Hué och Da Nang som knutpunkter; betydande delar av regeringstrupperna inom första militärområdet slöt upp bakom honom och han fick stöd av buddisternas kamporganisationer, som nu vaknade till liv efter mer än ett års passivitet. Efter en misslyckad militär framstöt mot Da Nang och våldsamma buddistdemonstrationer i Saigon tvangs juntan att slå till reträtt och ge ett löfte om att redan i september 1966 genomföra allmänna val som skulle öppna dörren för en civil regim. Den amerikanska regeringen skyndade sig att applådera den nya tidtabellen, men samtidigt började man bland ”hökarna” i Washington med allt större oro fråga sig om det inte fanns en risk för att en civil regering plötsligt skulle visa sig vara ”neutralistisk” och begära en amerikansk reträtt från Syd-Vietnam.

När Saigongeneralerna i maj gick till aktion för att slå ned revolten i de norra provinserna skedde detta tydligen utan amerikanarnas vetskap och godkännande. Irritationen i Washington var uppenbar; ett öppet inbördeskrig hotade – och insatsen i kampen mot den ”verklige” fienden, Viet Cong, måste försvagas, samtidigt som de antiamerikanska strömningarna i Syd-Vietnam skulle få ny kraft om USA solidariserade sig med Ky. Läget var utan tvivel ur amerikansk synpunkt utomordentligt allvarligt och man sökte markera en roll som absolut passiv åskådare utan att ha någon reell chans att övertyga Kys motståndare om att USA verkligen stod neutralt. Washingtonregeringen kunde ju inte gärna, som oppositionen i Da Nang, Hué och Saigon begärde, upphöra med vapenhjälpen till Saigonregimens styrkor. Samtidigt sökte de amerikanska ledarna lugna hemmaopinionen och bagatellisera konflikterna mellan ”rebellerna” och juntan. Utrikesminister Dean Rusk berikade statsvetenskapen med en ny politisk teori; det var de militära framgångarna i kampen mot Viet Cong som givit Syd-Vietnams folk en trygghetskänsla och frigjort de politiska aspirationerna – massdemonstrationer, kravaller och väpnad revolt mot regeringen var alltså ett tecken på växande politisk mognad.

Det var nog få som hade väntat att Kys offensiv skulle leda till framgång i en öppen konflikt med den politiserande buddiströrelsen. Men juntan manövrerade denna gång med en viss försiktighet och smidighet; våld blandades med lämpor – och kanske var det inte bara löften utan också pengar som utbyttes under och över bordet. Orsaken till att oppositionen pressades

tillbaka skall – i den mån den överhuvudtaget kan klarläggas – tas upp i kapitlet om den kämpande buddiströrelsen.

Men för amerikanerna innebar detta lilla inbördeskrig inom ramen för det stora inbördeskriget – av USA kallat ”Nord-Vietnams aggression” – ingen framgång eller anledning till optimism. Man hade tvingats avvisa buddisternas vädjan om stöd mot Ky och upplevt hur oppositionen piskade upp och utnyttjade de antiamerikanska stämningarna. Det blev något av ett uppvaknande när amerikanska bilar sattes i brand på Saigons gator och amerikanare sprang för livet jagade av ursinniga folkhopar. Sent omsider började många få klart för sig att man inte kan kategoriklyva ett folk i två grupper, ”Viet Cong” och ”våra vänner”. Under denna maj månad upplevde jag i Saigon, Da Nang och Hué hur unga amerikaner, som kommit till Syd-Vietnam med entusiasm och förblindade av alla klichéer, sjönk ned i bitterhet och defeatism och började spåra hat bakom alla leenden – och därmed själva gled in i det förakt och den misstro mot alla vietnameser som i sin tur blott kan ge mer hat och nederlag.

Inte heller kunde amerikanerna annat än på mycket kort sikt finna någon tillfredsställelse i att juntan – dessa män som av oppositionen utmålades som ”USA:s lakejer” – hade ”återställt ordningen”. Med generalernas segerfanfarer följde snart som ett oundvikligt eko antydningarna om att hela programmet för att skapa en civil regering inte längre hade samma aktualitet och att Ky räknade med att stanna vid makten ”minst ännu ett år”.

När bestämmelserna för valen till den konstituerande nationalförsamlingen utarbetades på sommaren 1966, såg militären till att själva valproceduren blev begränsad till ”säkra” områden, dvs. i realiteten blott Saigon, provinshuvudstäderna och vissa distriktscentra. ”Viet Cong-sympatisörer” och ”neutralister” bannlystes både som kandidater och väljare och genom ett speciellt system med listor sökte man skapa garantier för att buddisterna inte skulle bli representerade i förhållande till sin styrka i t ex Huéområdet och Mekongdeltat. Drastiska massarresteringar – det talades om tiotusentals drabbade – skapade en atmosfär, som, ansåg generalerna, borde trygga ett tillfredsställande valresultat. Som en extra försiktighetsåtgärd införde generalerna en paragraf som stadgade att de hade vetorätt mot varje beslut av den valda församlingen, ett veto som blott kunde undanröjas av en tvåtredjedels majoritet. I detta läge förklarade de kämpande buddisterna, flera katolska organisationer och en rad andra mindre grupper att hela tanken med valet hade förfuskats och att de skulle bojkotta ceremonin. Valet gav enligt Saigonregeringen en imponerande uppmarsch; något över 80 procent av de drygt fem miljoner registrerade väljarna mötte upp vid vallokalerna. I vilken utsträckning siffran var ”uppblåst” var omöjligt att avgöra, men även traditionellt skeptiska observatörer ansåg att deltagandet varit högt och manifesterat regeringens kontroll över ”sina” områden speciellt som FNL fördömt valet. Juntageneralerna jublade och betraktade resultatet som ett förtroendevotum, en något dubiös slutsats eftersom syftet med valet var att bereda väg för en ny författning, en nationalförsamling och en civil regering som skulle avlösa militärregimen. Men generalernas sätt att behandla och betrakta valet klagade att de inte tänkte låta den utsedda församlingen inkräkta på militärens makt.

USA:s dilemma framstod med allt klarare konturer; de styrande i Washington var kedjade till sin egen skapelse i Saigon, den ”aktivistiska” juntan som i kompromiss och fred såg en katastrof. Och som med allt större karskhet ropade på ”ett fälttåg mot norr” – paroller som applåderades av många amerikanska generaler. Men som, oavsett vilka framtidsmål Johnsonregeringen hade, var besvärande och komprometterande för presidenten.

Men samtidigt fick alternativet till militärens styre en alltmer riskabel och oroande karaktär. Man stod inför möjligheten att den valda konstituerade församlingen inte skulle acceptera den obetydliga roll som Ky et consortes ville ge den. Det betonades att de valda kanske skulle söka revoltera, genom att stiga fram som en nationalförsamling och utse en regering. Folket

hade gått till urnorna för att välja män som, enligt amerikanerna, ”skulle spegla folkets åsikter och önskningsar”. Men man började fråga sig vad som skulle hända om man i den spegeln fann krigströtthet, defeatism, främlingshat, ett ”US go home”.

II. Kriget

Vad vi börjar ana är naturligtvis en tragedi; denna obevekliga men ändå ständigt överrumplande ström av händelser som i sin tur får de svar man oftast kan förutse. Och så rullar dramat vidare. Hjälp för att ge landet motståndskraft. Vapen för att skydda landet. Rådgivare för att demonstrera vapnen. Helikoptrar för att transportera rådgivarna. Trupper för att vakta helikoptrarna. Stridsplan för att skydda trupperna. Mer trupper för att skydda baserna. Ännu mer trupper för att skydda de som bygger. Skjuta när utan blir beskjuden. Skjuta för att hindra att man blir beskjuden. Skjuta för att värna. Skjuta för att oskadliggöra. Bomba för att döda. Döda.

Max Frankel, New York Times

Att vinna folket

Vi måste hela tiden hålla klart för oss att kampanjerna måste vinnas på provins-, distrikts- och bynivå, där striden förs för att nå folkets hjärta.

General William Westmoreland, USA-styrkornas chef i Syd-Vietnam

”Vinna folket? Äh, dra åt helvete! Det är fina ord som du kan torka dig i arslet med!”

Bakom oss brann hyddorna i byn An Do, det small när de torra bambupålarna exploderade i hettan. Han var ursinnig och trött, genomblöt av svett och risvatten. Och urblåst, som alla vi andra, med denna äckliga blandning av glädje och besvikelse som kommer när rädslan plötsligt upplöses i ingenting.

Två dagar tidigare hade kompaniet förlorat omkring 20 man i en dagslång attack mot en FNL-by. En våldsamt automateld från bunkrar och hyddor hade hejdat angräparna mitt ute i risfälten, soldaterna hade grävt ned sig i sörjan med spadar och händer medan alla bombkratrar fylldes med sårade.

Nu, denna morgon, hade man väntat en lika svår strid när vi ryckte fram mot An Do; i den byn hade FNL och företrädaren Viet Minh härskat i nästan tjugufem år, där borde man möta befästningar, underjordiska tunnlar, ett förbittrat motstånd.

Under de första timmarna hade kompaniet arbetat sig fram genom bergssluttningarnas täta djungel ned mot dalgången och slätten. Överallt hade vi stött på eller tumlat ned i skyttegropar, löpgravar och grottor; hela sluttningen var ett nät av befästningar, år av arbete med spade och hacka. Men allt var övergivet. Inga bakhåll, inga försåtmineringar, bara tomhet och tystnad.

Någon kilometer från byn, just där slätten började, hade kompaniet gjort halt för vila och omgruppering. Soldaterna kastade sig ned i skuggan av täta buskage, vilade mot radiosändarna, kulsprutorna, granatkastarnas rör och lavetter.

Några av oss hittade en bäck, blötte skjortorna och fyllde vattenflaskorna. En yngling grävde i sin packning och började raka sig, långsamt och omsorgsfullt. Många sökte igenom sitt förråd av fältproviant och valde en burk, men det gick trögt, bara några tuggor; det var för varmt, och om någon timme skulle vi gå mot FNL-by. En apa klängde från soldat till soldat och tiggde cigaretter. Man hade hittat djuret i en by efter en strid; apan var sårad av en granatskärva, och en soldat hade tagit honom med sig i packningen.

Sjukvårdaren började berätta om den byn och den striden. En mängd civila hade sårats eller dödats av artillerigranaterna, och han hade arbetat i flera timmar; det hade varit hopplöst, så många hade varit utan chans att överleva. Det hade varit omöjligt att, som så ofta sker, evakuera de sårade med helikoptrar: ”Jag gjorde vad jag kunde, sedan gav vi dem några konserver och lämnade byn.”

En kamrat flammade upp: varför skulle man över huvud taget göra något för packet? Hade han glömt den där byn med kvinnorna och barnen som viftade och log? De hade fått konserver, tuggummi, cigaretter – och tio minuter senare hade truppen gått rakt in i ett bakhåll. Visst, kvinnorna hade tagit emot konserverna och flinat, men ingen hade sagt ett knäpp. Och det var klart som fan att varenda en visste om att Charlie väntade i utkanten av byn. Nej, det enda riktiga vore att skjuta ned varenda djävel.

Någon protesterade men fick mothugg från annat håll. Hela landet är ju torrt som fnöske; man borde sätta eld på skiten och bränna ihjäl allihop. Sedan kunde man åka hem. En yngling från Puerto Rico föll in i samtalet: ”Amigos, det enda vettiga vore att hugga händerna av alla fångar och alla vuxna i byarna.” Någon bad honom hålla käften och fortsätta med att tiga tills dess han började begripa någonting.

En neger lyfte huvudet från packningen och nämnde tre namn. Det var de tre kamraterna i truppen som stupat i den andra byn häromdagen. Därmed dog diskussionen. Alla blev tysta, utom sjukvårdaren: ”Ja, det kommer att bli fler i dag.”

Det knastrade i radiosändaren. En helikopterpilot hade upptäckt ett kompani ”Victor Charlie” – täckordet för Viet Cong, fienden – i några palmdungar. Orden smattrade fram, och det gick inte att uppfatta om han hade siktat fienden i ”vår” by eller om han talade om någon annan punkt på slätten norr om Bong Son, där 5 000 man ur första kavalleridivisionen nu hade kämpat under sju dygn i krigets hittills största slag. Rösten malde, och vi lyssnade utan att höra.

Uppbrottsordern kom medan ett spaningsplan styrde in över byn och en högtalarröst slungade ut den sista varningen. Fienden uppmanades att kapitulera, USA-trupperna hade kommit för att hjälpa Syd-Vietnams folk. Om FNL nu tog upp striden från byn var detta en grymhet mot civilbefolkningen. De borde ge upp, allt motstånd var hopplöst.

Framryckningen gick långsamt, med tvekan. Kompanichefen manade i radion löjtnanten på högra flanken att öka tempot, ordern upprepades gång på gång, rösten blev spänd, gäll. För fan, om inte han och hans män fick baken ur sörjan skulle löjtnanten sluta dagen som menig. Om han överlevde.

Vi arbetade oss fram genom risfälten med vatten till knäna. Där fanns det kanske cementplattor med spikar och hullingar, men det var bättre än lerbankarna mellan fälten, som kunde dölja trampminor.

Ingenting hördes från byn, och snart syntes de första husen. Allt verkade övergivet, dött. Förtruppen ryckte fram från hydda till hydda. En mager gris försvann mellan några bastkorgar, kycklingar flög in i ett snår. Det började brinna mellan två hyddor, en pelare av eld och tjock rök. Sergeanten ryckte på axlarna: ”Det är säkert ett risförråd. Vi bränner upp överskottet som de samlat till Charlie. Hur vi vet vad som är överskott? Fråga inte mig.” Förtruppen hade nått mitt in i byn utan att möta något motstånd och gav sin rapport: byn var utrymd, övergiven, och allt levande hade förts bort.

Soldaterna gick ut och in i hyddorna, sparkade bland korgarna, rotade i lådan med skrivhäften i skolhuset, slet locken av brunnarna. Det skulle inte bli någon strid den dagen, och kanske sköt de undan alla minnen av försåtmineringar och dödsfällor i FNL-byar.

En hydda började brinna, ännu en. En patrull på högerflanken, flera hundra meter från kompanichefen, gick fram mellan träden med cigarettändare och tändstickor. De slog bort alla protester: tre kamrater hade ju stupat häromdagen, och att det var i en annan by spelade väl ingen roll. ”Vinna folket? Äh, dra åt helvete!”

Ett tiotal hyddor flammade när orden kom över radion: ingen fick bränna utan medgivande från kompanichefen, och han hade inte givit något sådant tillstånd. Patrullchefen ryckte på axlarna, man hittade några skuggande träd och tog rast.

Ur en hydda släpade några soldater fram en gammal späd kvinna. Hon skakade i hela kroppen, föll på knä, lade handflatorna mot varandra och bad för sitt liv. En yngling med granatgevär fick order att föra henne tillbaka genom hela byn till bataljonsstaben; där skulle alla fångar samlas, förhöras och bortföras med helikopter.

Vi började vandringen mellan hyddorna och fann snart att vi tappat riktningen och kom in på tysta stigar mellan hus och rykande askhögar; inga soldater syntes till, ingenting hördes.

Gumman kved och grät, ynglingen var trött och började bli rädd; han drev henne framför sig med ett grepp om armen, släpade henne när hon föll. Och hela tiden muttrade han, frågande och hjälplös: ”Va fan ska jag göra?” Till slut vände vi tillbaka, mötte en officer som frågade om alla blivit skvatt galna: ”Vad är det för mening med att dra i väg med gumman? Ge henne en konservburk och låt henne gå.”

Framryckningen fortsatte genom FNL-byn. Utan motstånd, utan strid. Från andra byar på slätten hörde vi dånet av artilleri och flygbomber.

På kvällen återvände jag med helikopter till basen för hela operationen ”Masher” i Bong SONDalen; några hundra tält kring en landningsbana där ett luftkonditionerat kontrolltorn rests på ett dygn. Inför ett dussin journalister mötte brigadchefen frågorna om dagens operationer. Man satt på ammunitionslådor framför en karta i ett tält och stämningen var kollegial, skämten många; översten var populär, han var ”nyhetssinnad” och hade ordnat med kallt öl i presstältet. När attacken sattes in bröts stämningen; översten blev irriterad och de andra journalisterna förbannade.

Men han gav sitt svar och vägde noga orden: han hade utfärdat klara order om att hyddor fick sättas i brand endast om de var motståndsnästen, gömställen för krypskyttar eller kunde misstänkas vara vapengömmor.

Men om, som i detta fall, inget skott hade lossats, om man sökt i hyddorna utan att hitta vapen?

Översten behöll sitt lugn, rösten var behärskad. Han bad mig försöka förstå att soldater som nyss sett kamrater stupa inte alltid är förmögna att tänka sansat. Han hade givit sina order men ... ”Ni måste söka förstå. Det är beklagligt, när det händer, men det inträffar så oerhört sällan. USA är ju här för att hjälpa folket.”

Utanför tältet tog han mig i armen och betonade: ”USA är ju hjälparen, folkets beskyddare. Ett sådant övergrepp händer så oerhört sällan.”

Han visste att detta inte var sant. Jag visste att det inte var sant. Och han visste att jag visste. Men det var pliktens spel, propagandans och pliktens.

I presstältet kom de amerikanska kollegernas samlade attack: Varför i helvete skulle jag jävlas med den hygglige översten? Om jag nu hade sett några soldater tuta på hyddor, varför bråka om det? Det var väl ingenting att bry sig om, det inträffade ju varje dag. Det var ju krig för fan.

Slaget gick vidare, dygn efter dygn i Bong Son-dalen. Man skulle krossa två Viet Cong-regementen och befria ett stort område där tiotusentals människor levat under FNL:s välde. Den militära segern skulle fullföljas genom en jättelik ekonomisk och politisk insats, Viet Congs makt skulle för all framtid brytas i Bong Son-dalen.

Efter tre veckor kungjordes att ”Operation Masher” avslutats och statistiken lades fram med kylig precision. Man bokförde 2 153 fiender som stupade och gav den amerikanska krigsmaskinen i siffror: trupperna hade varje dag förbrukat 3 000 artillerigranater, omkring 1 000 raketer samt 71 000 patroner för M-16 gevär – och de 150 helikoptrarna hade slukat 150 000 liter bensin per dygn. 27 000 civila flyktingar från dalen hade registrerats och skulle nu få Saigonregeringens hjälp med livsmedel och bostäder i sina gamla byar eller i nya områden. Det var en stor seger, slaget i Bong Son-dalen i januari och februari 1966. Det fanns ingen statistik som klargjorde eller ens sökte ge en uppfattning om antalet civila dödsoffer, men officerare i Bong Son-dalen beräknade att den siffran låg omkring 10 000.

Fyra månader senare började de dagliga rapporterna från det amerikanska högkvarteret i Saigon tala om en stor drabbning i Binh Dinh-provinsen. Det var en ny operation, med ett nytt namn – men slagfältet var än en gång Bong Son-dalen.

De som sökte kunde finna fragment och foga samman en bild av vad som hänt efter den första stora segern. Man hade aldrig lyckats eller ens försökt ockupera dalen; styrkorna hade dragits bort och Viet Cong hade på nytt ryckt in i byarna. De vietnamesiska myndigheterna – Saigonregeringens representanter – hade visat sig ur stånd att ge den utlovade hjälpen till tiotusentals flyktingar; de hade uppmanats att återvända till sina skövlade byar och FNL:s välde. Till askhögarna i An Do.

Men i USA-militärens annaler står ”Masher” bokförd som en stor seger. En lysande framgång i det krig som förs för att vinna folket.

Det utvidgade kriget

Jag tror inte att någon i Syd-Vietnams regering eller i vår regering har den uppfattningen att en förstärkning med amerikanska markstyrkor i Syd-Vietnam eller insättandet av sådana trupper i Syd-Vietnam skulle fördelaktigt påverka läget. Vi står inför en situation som sydvietnameserna själva måste klara av.

Robert McNamara, USA:s försvarsminister, den 24 april 1964

Det ligger alltså mindre än två år mellan tidpunkten för det uttalandet och den januaridag 1966 då slaget i Bong Son-dalen öppnades av 5 000 man ur Första Kavalleridivisionen – de yppersta av alla amerikanska markstyrkor i Syd-Vietnam. Då fanns det över 200 000 USA-soldater i Syd-Vietnam och på sommaren 1966 hade man passerat kvartsmiljonstrecket.

”En situation som sydvietnameserna själva måste klara av” hade definitivt blivit ett amerikanskt krig.

Det avgörande steget togs enligt mångas mening mindre än fyra månader efter att försvarsminister McNamara gjort sin profetia; det var när amerikanskt flyg genomförde ”repressalieaktionen” mot nordvietnamesiska örlogsbaser i Tonkinbukten. Kanske är det dock riktigare att se denna aktion som den tredje milstolpen på USA:s väg in i Vietnamkonflikten, om man betraktar avtalet om militär hjälp på hösten 1954 som den första och upprättandet av USA:s Vietnamkommando (se kapitlet: ”Demokrati” med Diem) i februari 1962 som den andra milstolpen.

Men Tonkinaktionen var ur många synpunkter ett oerhört viktigt steg – inte bara på grund av att USA nu för första gången öppet slog mot Nord-Vietnams territorium. Under intryck av sammanstötningen accepterade USA-kongressen en vagt formulerad resolution, begärd av

president Johnson; i senaten var det blott Wayne Morse och Alaskademokraten Ernest Gruening som röstade mot regeringen. Först ett drygt år senare, när resolutionen ständigt återopades av Johnsonregimen som grundval för den kontinuerliga skärpningen av USA:s insats i Vietnam, började flera andra senatorer gå till attack och beklaga att de själva en gång välsignade resolutionen. Ja, William Fulbright gick på vintern 1966 längre än så och antydde att regeringen i augusti 1964 fört folket och senaten bakom ljuset ifråga om Tonkinintermezzot och genomfört en form av bedrägeri för att få den eftertraktade resolutionen. Den anklagelsen var sannerligen inte ny; Wayne Morse var inne på den linjen redan under själva Tonkindebatten i senaten, men hans långa inlägg blev nästan helt nonchalerade av pressen. (Debatten behandlas mera utförligt i ett senare kapitel: Tystnadens tid.)

Scenen var alltså Tonkinbukten och händelseförloppet – som det presenterades av försvarsminister McNamara – var i starkt sammandrag följande:

Den 2 augusti inrapporterades en nordvietnamesisk attack mot den amerikanska jagaren ”Maddox” som i dagsljus anfölls av tre torpedbåtar omkring 45 kilometer från land, det vill säga på internationellt vatten. Med stöd av stridsplan slog jagaren tillbaka anfallet, och alla de tre angripande fartygen skadades.

Den 4 augusti kom rapporten om ett nytt anfall mot ”Maddox”, denna gång ungefär 80 km från kusten. Detta var en nattlig attack som varade flera timmar och slutade med att två av de angripande fartygen sänktes.

Den 5 augusti på morgonen – svensk tid – genomfördes av stridsplan den amerikanska repressaliehandlingen som, uppgavs det, ledde till att omkring 25 nordvietnamesiska torpedbåtar förstördes i sina baser.

Denna bestraffning var till sin karaktär klart begränsad; i själva verket kungjordes också operationen av president Johnson minst en timme innan stridsplanen nådde sina mål. Avsikten med denna förvarning var, betonades det, just att upplysa motståndarna – läs Kommunistkina – om att det inte rörde sig om en brett upplagd operation mot Nord-Vietnam.

Hanoiregeringen förnekade blankt att det förekommit någon sjöstrid den 4 augusti, men medgav ett intermezzo den 2 augusti. Den som lyssnade till McNamaras redovisning fann det onekligen märkligt att de amerikanska enheterna inte tillfogats några som helst skador under den, enligt McNamara, två timmar långa sjöstriden den 4 augusti. Det framstod också som förvånande att de nordvietnamesiska torpedbåtarna sökt strid så långt från kusten – 80 km – och dessutom föreföll det svårt att, på grundval av McNamaras skildring, se något motiv för den nordvietnamesiska attacken. Varför dessa angrepp på internationellt vatten den 2 augusti och den 4 augusti? Enheter ur den 7:e amerikanska flottan hade dock i årtal kryssat i Tonkinbukten.

Förklaringen kanske borde sökas i ett förspel som saknades i McNamaras framställning, ett datum, som inte fanns med i hans ”tidtabell”.

Den 30 juli hade sydvietnamesiska – enligt Hanoiregeringen också amerikanska – flottenheter bombarderat två nordvietnamesiska kustöar omedelbart norr om 17:e breddgraden. Även om man helt bortser från Hanois version kvarstår uppenbarligen som ett faktum att en sådan stridshandling ägde rum. Detta framgick genom inlägg av regeringens försvarare under debatten i USA-senaten; däremot förnekade dessa talesmän att amerikanska enheter direkt deltagit eller haft som uppgift att konvojera de sydvietnamesiska fartygen. Men det klarjordes under debatten att amerikanska örlogsfartyg vid denna tidpunkt hade varit innanför den av Nord-Vietnam proklamerade tolvmilsgården och att, enligt försvarsdepartementet, motivet för den operationen hade varit att inför Hanoi demonstrera att USA inte erkände tolvmilsgården.

Detta förspel – den öppna sydvietnamesiska attacken mot nordvietnamesiskt territorium och de amerikanska fartygens manövrer på vad Hanoi betraktar som Nord-Vietnams territorialvatten – berördes alltså inte av McNamara i hans redogörelse och inte heller på något sätt av president Johnson i hans tv-tal till nationen. Ingenting sades som antydde att någonting förekommit, som av Hanoi-regeringen kunde ha uppfattats som en ”provokation”.

Det var mot Nord-Vietnam som anklagelsen slungades; USA hade utsatts för en ”provokation” som måste föranleda bestraffning. Och bombplanen sändes mot örlogsbaserna och Nord-Vietnams kust. Medan general Khanh, som länge krävt ett fälttåg mot norr, jublade och alla observatörer i Saigon var eniga om att USA:s kraftiga aktion betydde en stor framgång för de vid denna tidpunkt hårt trängda Saigonggeneralerna.

Det är också givet att den drastiska amerikanska aktionen blev en tillgång för president Johnson i den inledda valkampen – han hade visat att Barry Goldwater inte var den ende som var redo till ”krafttag mot kommunismen”. Och presidenten fick alltså sin kongressresolution, vapnet som bemyndigade honom att ”ta alla nödvändiga steg” för att ”förhindra fortsatt aggression” och ”slå tillbaka väpnade attacker”.

Till detta kom att hela aktionen blev en uppenbar utrikespolitisk framgång; den amerikanska ”repressalieaktionen” accepterades eller applåderades av nästan alla USA:s bundsförvanter, t ex i Västeuropa, medan Nord-Vietnam fick ganska dämpade sympatibevis från östblocket, givetvis Kommunistkina undantaget.

Den 18 september föreföll det som om den andra rondan skulle börja. I en kortfattad kommuniké kungjorde försvarsminister McNamara i Washington att amerikanska örlogsfartyg slagit tillbaka en ny nattlig attack i Tonkinbukten utan skador eller förluster för de amerikanska enheterna. Det var alltså till det yttre en parallell till ”sammanstötningarna” i augusti – men denna gång valde försvarsministern att använda termen ”intermezzo” och hans framställning var paketerad i reservationer, som antydde att man övervägde att avstå från ”repressalier”.

I Saigon applåderade ännu en gång ”ultras” samlade kring Nguyen Cao Ky, som vid kuppen den 13 september stigit fram som ”ungturkarnas” nya stjärna och demonstrerat sina stridsplans makt. Nu dolde han inte att han brann av iver att få sända sina eskadrar mot norr. Men efter ett dygn återkom McNamara med ett nytt uttalande som bagatelliserade hela ”intermezzot” och antydde att de amerikanska jagarna givit eld utan att vara direkt angripna; han lät händelsen försvinna i en dimridå. Och ”intermezzot” har förblivit lika dunkelt; möjligen var det fråga om ett misstag av en ivrig jagarchef, men det finns naturligtvis också en mera cynisk förklaring. Valkampanjen i USA hade kommit i gång på allvar och president Johnson sökte, utan att göra direkt bindande uttalanden, ge intrycket att han, i motsats till Goldwater, inte ville ”utvidga” kriget i Vietnam. Detta var inte den rätta tidpunkten för ”fredens president” att definitivt avgöra om USA:s bombplan skulle öppna en systematisk offensiv mot Nord-Vietnam.

På söndagseftermiddagen den 1 november kallades presidentens militära rådgivare till Vita huset för konferens. Den amerikanska flygbasen Bien Hoa två mil norr om Saigon hade i gryningen utsatts för en förödande gerillaattack med granatkastare. Ett stort antal plan, bl a ett halvt dussin tvåmotoriga jetbombare av typ B-57, förstördes på marken och fem amerikaner dödades. Än mer förödmjukande än de materiella skadorna var utan tvivel att gerillan med sina granatkastare lyckats ta sig igenom flera befästningslinjer och nå nära flygfältet utan att befolkningen i de ”strategiska byarna” kring Bien Hoa och de vietnamesiska vaktposterna vid basen reagerat. Likheter mellan denna gerillaattack och den som senare, den 7 februari, genomfördes mot den amerikanska basen Pleiku är slående. Men angreppet mot Bien Hoa framställdes aldrig som ”beordrat och dirigerat direkt från Hanoi”, som ”en klar och avsiktlig

utmaning mot USA” och ”en lömsk attack mot en amerikansk installation” som måste besvaras med bomber mot Nord-Vietnam. Man tonade ned och slätade över i Washington – och i efterhand, efter Pleiku, finns det anledning att ifrågasätta om inte den väsentligaste skillnaden mellan dessa två attacker är att Bien Hoa-striden ägde rum några dagar före det amerikanska valet.

Man gick in i det nya året, 1965, och sammanfattade det gamla. Det blev, såsom påpekats i ett tidigare kapitel, ett dystert Vietnambokslut: ökade förluster i liv och vapen, ett fortsatt sönderfall för regeringens administration på landsbygden och i Saigon generaler, som blott tycktes beredda att vända sina vapen mot varandra.

I kampen fanns då ”endast” 23 000 amerikanska soldater och officerare. Men de bar ansvaret i staberna, på slagfältet, i helikoptrarna och i stridsplanen. Det krig som höll på att förloras var USA:s krig.

Det fanns för politikerna i Washington blott en godtagbar förklaring till motgångarna, en möjlighet att värna tesen om Viet Cong som ”terroristerna” utan stöd av befolkningen. Inför hemmaopinionen och inför världen måste Hanoiregimen utpekas som ansvarig och nyckelorden bli ”angrepp utifrån”, ”Kommunistkinas imperialism”, ”den fria världens ödestimma”.

I Syd-Vietnam kom det nya året, som alltid, med några dygns överkligt lugn. Under ”tat”, det kinesiska nyåret i början av februari, dör striderna ut; man samlas till måltider i byarna och vapnen vilar. För de amerikanska flygsoldaterna i Camp Holloway bröts stiltjen på morgonen den 7 februari två timmar efter ”vapenvilans” slut; inom loppet av fem minuter regnade åttio granater ned över barackerna. Attacken mot Pleiku utfördes med erövrade amerikanska 81-millimeters granatkastare och kostade sju amerikanska soldater livet.

I Washington framträdde försvarsminister McNamara, gav sin rapport till nationen och presenterade sina slutsatser. Det var ”en lömsk attack” utförd ”i nattens mörker”. En presskonferens är inte tillfället att fråga USA:s försvarsminister om inte historiens största och mest framgångsrika överraskningsanfall – ”lömska” och ”nattliga” attack – var invasionen i Normandie. Angreppet mot Pleiku var ”beordrat och dirigerat direkt från Hanoi”, försäkrade McNamara. De outtalade frågorna blev många: var finns bevisen för den tesen? Vad är det som skiljer denna Viet Cong-raid från så många andra attacker? Utom att de stupade soldaterna var amerikaner? Varför var denna attack ”beordrad och dirigerad” men inte angreppet mot Bien Hoa-basen?

Det var inget isolerat angrepp utan ett led i en från Hanoi ”samordnad” aktion, hävdade McNamara och hänvisade till att Viet Cong-operationer samma natt genomförts mot några byar i närheten av Nah Trang och ett bensinlager i Tuy Hoi. Än en gång de tysta frågorna: var finns sambandet? Var inte de två andra operationerna ytterligt ordinära rebellangrepp av den typ som förekom varje natt? Varför är plötsligt banala, vardagliga operationer i skilda delar av centrala Syd-Vietnam ”samordnade” och ”beordrade och dirigerade från Hanoi”?

När sedan, tolv timmar efter angreppet mot Pleiku, 49 amerikanska jaktplan lyfte från tre hangarfartyg i Tonkinbukten och angrep militära mål i Nord-Vietnam nära 17:e breddgraden, kom den officiella motiveringen från Vita huset; det var svaret på ”provokationer, beordrade och dirigerade av Hanoiregimen”. Det var fråga om en ”repressalieaktion” från USA:s sida och McNamara drog direkt parallellen med händelserna i Tonkinbukten i augusti 1964.

Det var alltså likvärdiga situationer. Tonkindramat – amerikanska fartyg ”angrips” av nordvietnamesiska torpedbåtar ”på internationellt vatten” – bestraffningen blir attacker mot torpedbåtarnas baser. Pleikudramat – amerikanska soldater, aktiva deltagare i Syd-Vietnams krig, angrips i sitt befästa läger av Viet Cong-rebeller – bestraffningen blir attacker mot baracker ”någonstans” i Nord-Vietnam.

Under dessa första dygn gjorde man i Washington klart gällande att ”repressalierna” skulle vara ”hårda men begränsade”; om Nord-Vietnam inte upprepade ”provokationerna” utan som i Tonkinbukten tog lärdom, så skulle USA inte fortsätta bombraiderna. ”Besträffningen” för Pleiku kom att utsträckas över två dagar; de sydvietnamesiska planen nådde inte sitt mål första dagen och därför beordrades en repris. Nguyen Cao Ky ledde raiden och kallade dagen, den andra, ”den lyckligaste i mitt liv”.

Reaktionen i USA var märkligt välvillig och de stora tidningarna, som *New York Times*, accepterade i ledarspalten regeringens teser om Hanois roll som ordergivare och USA:s rätt till en begränsad ”repressalieaktion”. Man saknade under de första dagarna alla de naturliga frågorna: hur skall USA handla nästa gång? Skall man från fall till fall, när det gäller vardagliga stridshandlingar i Syd-Vietnam, bestämma om de är beordrade av Hanoi eller ej? Skall man nästa gång Viet Cong-rebellerna genomföra en större operation titta om offren blir sydvietnamesiska regeringssoldater – som under de stora bataljerna i januari – och handla om angreppet kräver flera amerikanska dödsoffer? Skulle en sådan handlingslinje kunna försvaras inför bundsförvanterna, regeringen i Saigon?

Naturligtvis var hela provokations-och-engångs-bestäffningsteorin en fullständig konstruktion; endast om Viet Cong plötsligt lade ned vapnen skulle USA kunna undvika att gå vidare på vägen mot norr.

Men alla frågetecknen kring McNamaras moraliserande och ”bestäffningens” problematik var givetvis i grunden mindre väsentliga än de storpolitiska aspekterna. Och det stora frågetecknet: var det en tillfällighet att ”Pleikukrisen” inträffade just när den ryske regeringschefen Kosygin befann sig i Hanoi? Frågan sönderfaller väl i två delar. Om angreppet mot Pleiku inte var en lokal operation utan verkligen var beordrat av den högsta ledningen, varför valde Viet Congs och Hanois ledare just dagen för Kosygins besök? En teori som har lanserats är följande: orsaken till Kosygins besök var uppenbarligen att söka förmå Ho Chi Minh att sända en delegation till den stora internationella kommunistkongressen i Moskva och därmed vända Peking ryggen; det är sannolikt att han samtidigt ville söka påverka Hanoi och Viet Congs ledning till återhållsamhet, ja, kanske till en uppgörelse i Vietnamkonflikten; detta kan ha förmått den prokinesiska falangen inom Hanoi-regimen till en motaktion, dvs. ”provokationen”; en annan möjlighet är att Viet Cong-ledare på ett högre eller lägre plan beslöt sig för detta utspel för att hindra en uppgörelse i Moskvas och Hanois regi, som skulle beröva dem den seger de skymtade. Självt finner jag det svårt att acceptera någon av dessa ”provokationsteorier”, som ju bl a innebär att dirigenterna bakom Pleikuattacken skulle ha räknat med amerikanska ”repressalier”.

Den andra beståndsdel i den ursprungliga frågan blir: varför avstod inte USA – man hade kunnat släta över attacken – från en så drastisk motaktion just med tanke på Kosygins närvaro i Hanoi och möjligheten av att han skulle kunna förmå Hanoi och Viet Cong till en uppgörelse? Eller var det tvärtom? Var det Kosygins besök i Hanoi som sporrade USA till att demonstrera sin styrka? Var detta ett tecken – det första i en serie – på att USA i Vietnamkonflikten såg en ”Kubakonfrontation” och nu, liksom under raketdramat på hösten 1962, ville understryka för Kosygin och Sovjet att USA inte tålde en sådan utmaning? Eller resonerade USA på ett helt annat sätt och sökte genom bombanfallet hjälpa Kosygin att övertyga ”prokineserna” i Hanoi om att USA inte var en ”papperstiger”? Hade det någon betydelse i sammanhanget att president Johnsons inflytelserike rådgivare McGeorge Bundy just under dessa dagar befann sig i Saigon?

Man kan rada upp flera frågor, man kan finna en fråga – alias teori – mer långsökt än en annan. Självt känner jag mig nu minst lika osäker och ur stånd att finna svaret, som då, i februari 1965.

Den internationella reaktionen efter ”bestrafningen” blev ur USA:s synpunkt inte avskräckande, de allierade visade förståelse. På en del håll, bl a i Frankrike, fanns det väl förvirrade skeptiker som inte riktigt förstod varför USA:s handling skulle accepteras, när den franska ”straffbombningen” mot den tunisiska gränshbyn Sakiet Sidi-Youssef – med genomgångsläger för algeriska rebeller – i februari 1958 hade väckt en så häftig internationell vrede. Andra satte sig framför en världskarta och grubblade över konsekvenserna om USA:s aktion skulle bli ett mönster för mindre stater. Om t ex Portugal skickade sina bombplan från Angola mot grannlandet Kongo och Thysville, utbildningsbas för Angola-rebellerna och utgångspunkt för ”infiltration” av ”terrorister” in i Angola? Det skulle nog bli en smula brydsamt för USA, inte bara på grund av att Portugal är USA:s allierade och Kongo USA:s skyddsling. Och vad skulle – för att nu lämna det praktiskt möjligas plan – hända om Nord-Vietnam lyckades föra bombplan runt jorden och anfälla Fort Bragg i North Carolina, utbildningsbas för USA:s offensiva ”Special Forces” i Syd-Vietnam? Allt som en ”bestrafning” för sabotageraider och hemliga operationer från söder mot Nord-Vietnam under åren 1960-1964, ”samordnade” samt ”beordrade och dirigerade” av USA, dessa aktioner som omvittnats av bl a Nguyen Cao Ky och skildrats av Robin Moore i bestsellern *The Green Berets*. Det kan förefalla som en långsökt jämförelse, i varje fall för amerikanarna. Och kanske för oss. Men för Nord-Vietnam?

Sovjets reaktion blev till det yttre ett maximum av till intet förpliktande ord – ”det ryska folket kommer att fullfölja sin internationella plikt mot ett socialistiskt broderfolk” – och ett minimum av handling; demonstrationer mot USA:s ambassad, bläckflaskor mot väggarna.

Den 10 februari sprängde Viet Cong-sabotörer en fyravåningars amerikansk förläggning i kuststaden Qui Nhon och ett tjugotal amerikaner dödades. Detta var sannolikt ett medvetet, kalkylerat motdrag; de större attackerna i städerna är tydligen – liksom en gång i Algeriet – i mycket högre grad än operationerna på landsbygden dirigerade från högre ort och har ofta en taktisk-politisk motivering. Men det betyder inte att det var Hanois svar; det kan ha varit Viet Congs med beskedet: fortsätt ni att bomba i norr, det får oss inte på knä!

Och USA fortsatte; de nya raiderna mot norr var ”ett svar på fortsatta direkta provokationer av Hanoiregimen”. Qui Nhon-attacken bör ha hälsats med en viss tacksamhet i Washington; man slapp avgöra om inte Viet Cong-operationen i Binh Dinh-provinsen – där fem vietnamesiska regeringskompanier maldes sönder – motiverade en ”bestrafning” likaväl som de sju stupade amerikanerna i Pleiku.

Vad som följde var oundvikligt, mördande konsekvent. USA hade tagit ett avgörande steg och kunde inte kommandera halt. Raiderna fortsatte och bombmålen flyttades allt längre norrut i Nord-Vietnam. Den första motiveringen och antydningarna om att man slog mot baracker och utbildningsläger där t ex Pleikus gerillas tränats och drillats, försvann innan pressen i USA vaknade till liv och började göra reflexioner om den amerikanska underrättelsetjänstens vidunderliga effektivitet framför kristallkulorna eller dessa slarviga gerillas som tydligen lämnade visitkort med hemadress på slagfältet.

Motiveringarna måste anpassas efter de nya målen; man angrep ”tillfartsvägar” och ”uppmarschområden” i Nord-Vietnam för att bromsa ”infiltrationen” av vapen, soldater och förnödenheter från norr. De amerikanska piloterna som sedan ett halvt år hamrat mot Viet Congs ”vägar” mot söder i Laos djungler, kunde vända sina plan mot andra och mer tacksamma mål i Nord-Vietnam; landsvägar, broar, färjor och järnvägar.

Kort efter att bombanfallen inletts mot Nord-Vietnam publicerade amerikanska utrikesdepartementet en vitbok – *Aggression From the North; The Record of North Vietnam's Campaign to Conquer South Vietnam* – avsedd att presentera den bild som ansågs motivera det massiva amerikanska ingripandet i kampen. Bevisföringen mötte kritik på många håll i

USA, inte bara från så kallade radikala kretsar. Huvudtesen var, som den formulerades i inledningen, att ”Syd-Vietnam kämpar för sitt liv mot en brutal kampanj av terror och väpnade attacker som är inspirerade, dirigerade, understödda och kontrollerade av kommunistregimen i Hanoi. Denna uppenbara aggression har pågått under flera år, men på sistone har tempot ökat och hotet har nu blivit överhängande.”

Eftertryckligt hävdades att ”kriget i Vietnam är ett nytt slags krig, ett faktum som ännu i mycket ringa utsträckning står klart för betraktarna i större delen av världen”. Det rör sig enligt vitboken om ”ett helt nytt slags aggression som har släppts lös mot ett självständigt folk” och Vietnam är ”icke ett nytt Grekland” ... ”*icke* ett nytt Malaya” ... *icke* ett nytt Filippinerna” ... ”först och främst är kriget i Vietnam *icke* en spontan och lokal revolt mot den etablerade regeringen”.

Med en viss syrlighet frågade vissa kritiker i USA om oförmågan att begripa denna heliga sanning om ”ett nytt slags krig” var så överraskande, eftersom amerikanska utrikesdepartementet i sin förra vitbok – publicerad i december 1961 – gav en helt annan analys av konflikten. I denna dokumentsamling slog man fast:

”Viet Congs aktivitet är, i dess grundläggande drag, naturligtvis ingenting nytt. Man såg samma mönster, med mindre variationer, i Kina ... och de flesta av dessa metoder användes i Malaya, i Grekland, i Filippinerna, i Kuba och i Laos”. Vid tidpunkten för den första vitboken hade detta ”helt nya krig” enligt den andra vitboken pågått i mer än två år. Men motsägelsen mellan de två dokumentsamlingarna blir helt logisk om man betänker att den amerikanska regeringen vid årsskiftet 1961-1962 inte hade för avsikt att med full kraft ingripa i kampen.

I 1965 års vitbok gjorde man anspråk på att presentera ”massiva bevis för Nord-Vietnams aggression” och gav bl a årssiffrorna för ”infiltrationen” av väpnad personal från norr sedan 1959. Man nådde fram till en totalsiffra av 20 000 ”officerare, soldater och tekniker”, men klargjorde inte hur man gjort denna sammanställning; den enda hänvisningen var att de informationer man utnyttjat och summerat ansågs trovärdiga om de kom från ”åtminstone två av varandra oberoende källor”. Ännu mera otillfredsställande var, för kritikerna som finläste dokumenten, bevisföringen för tesen att den infiltrerade personalen i allt större utsträckning var ”äkta” nordvietnameser, dvs. inte sydvietnameser som i samband med vapenvilan 1954 sänts norrut och nu återvände till sitt hemland. Så till exempel presenterades i ett av vitbokens kapitel nio tillfångatagna ”infiltratörer” med tämligen utförliga biografier och denna skildring var försedd med den inledande upplysningen att det rörde sig om ”nordvietnamesiska soldater som av Hanoiregeringen sänts in i Syd-Vietnam”. Denna introduktion var väl tekniskt sett korrekt, eftersom alla nio under någon tid innehåft positioner i den nordvietnamesiska armén, men samtidigt förledande; av biografierna framgick – oftast helt i förbigående – att samtliga nio var födda i Syd-Vietnam och först 1954 dragit norrut.

Med samma kraft hävdades i vitboken att Viet Cong fått ett allt större behov av modernare vapen och att ”Hanoi har inlett ett program för att utrusta sina styrkor i söder med kommunistproducerade vapen” och att ”stora och växande kvantiteter av militära förråd förs in i Syd-Vietnam utifrån”. Det talades, utan att några kvantiteter angavs, om olika typer av kinesiska vapen som erövrats från Viet Cong under strider. Den enda antydning till konkret bevis som på den punkten förekom i vitboken var en detaljerad förteckning över erövrade vapen, producerade i kommunistländer, som återgavs i ett appendix. Denna lista omfattade även ammunition och hade av Syd-Vietnams regering framlagts för Internationella Kontrollkommissionen i januari 1964; den uppgavs omfatta de ”kommunistiska” vapen man erövrat under en period av omkring 18 månader. Men en sammanräkning av alla posterna – den operationen gjordes inte i vitboken – ger ett något förbryllande resultat: summa

summarum 179 vapen. Det var 72 gevär, 64 kulsprutepistoler, 8 kulsprutor, 4 granatkastare etc. av främst ryskt, kinesiskt eller tjeckiskt ursprung.

Denna skörd av 179 kommunistproducerade vapen – alltså ett och ett halvt års skörd – bör vägas mot totalsumman av erövrade vapen från Viet Cong under samma period, dvs. enligt Saigonregeringen drygt 7 000 vapen. Det bör än en gång understrykas att denna förteckning – införd i vitboken för att bestyrka tesen om den stora vapenhjälpen från norr – alltså inte omfattade några vapen erövrade under loppet av år 1964. Ett mera färskt exempel gavs dock, ett fartyg med omkring 100 ton krigsmaterial, som upptäckts och sänkts vid den sydvietnamesiska kusten den 16 februari 1965. Detta var alltså ett bevis som kom amerikanarna till handa i tid för vitboken – men efter att man tagit det avgörande steget och öppnat bomboffensiven mot norr.

Att på detta sätt relativt utförligt stanna inför vitboken av februari 1965 kan förefalla som en överloppsgärning. Men avsikten är att belysa med vilken energi den amerikanska regeringen sökte underbygga tesen att kampen i Syd-Vietnam var ”ett angrepp utifrån”, en ”aggression från norr” igångsatt mot ett land präglat av ”framsteg och växande västånd”; myten om blomstringen under Diemåren dammas av i vitboken. Det var hela den bild som var nödvändig som motivering och försvar för USA:s nya politik. Och utrikesdepartementets vitboksförfattare gick alltså till verket, uppbådade svepande generaliseringar, tvärsäkra påståenden – och gav inga, eller magra, eller motsägelsefulla bevis för den påstådda ”aggressionen”.

Men att uppfatta vitboken som en i grunden ganska pinsam produkt och en uppvisning i demagogi är naturligtvis inte detsamma som att förneka att det då, i februari 1965, förekom infiltration av soldater och vapen från norr och att de militära operationerna i viss utsträckning dirigerades från högkvarter i Nord-Vietnam. Givetvis fick Befrielseörelsen i söder redan då hjälp från norr – och detta stöd har sedan dess fått allt större omfattning och betydelse. Men den avgörande punkten är att USA:s regering och vitbokens författare ville blankt förneka att Syd-Vietnams krig hade börjat som en revolt, ett inbördeskrig och fortfarande i grunden var ett inbördeskrig. Hela karaktäristiken av konflikten var – och förblir – ett kardinalproblem, som skall tas upp i senare avsnitt, bl a i kapitlet om Befrielseörelsen och om den interna amerikanska debatten.

Redan i april 1965 började talesmän i Washington, som McNamara, erkänna att raiderna inte på något avgörande sätt försvårade fiendens ”infiltration”. Tyngdpunkten i systemet av motiveringar började förskjutas mot det större målet; ”det är nödvändigt att försvåra infiltrationen och övertyga de nordvietnamesiska ledarna om att deras aggression mot södern inte kommer att lyckas” (McNamara den 26 april). Det föll helt naturligt på president Johnson att lägga ut de moraliska aspekterna, som den 27 april: ”Under de första sju månaderna av år 1964 var både vietnameser och amerikaner målet för ideliga terrorattacker. Bomber exploderade i hjälplösa byar, i biografier i städernas centrum (presidenten syftade uppenbarligen på Capital Kinh-Do-bion i Saigon, en biograf för ”Americans only”), ja, till och med på idrottsplatser, använda av lekande barn (presidenten avsåg tydligen attentatet mot baseballarenan i Saigon, reserverad för amerikansk militär med familjer). Soldater och civila, män och kvinnor mördades och lemlästades och ändå vidtog vi ingen åtgärd mot källan till denna brutalitet – Nord-Vietnam ... Vi varnade för faran. Vi hoppades på besinning hos andra. Men deras svar blev attacker och explosioner och mord utan urskillnad. Så blev det snart uppenbart att vår återhållsamhet tolkades som svaghet, att vår önskan att begränsa konflikten uppfattades som en inledning till vår kapitulation. Vi kunde inte längre stå överksamma medan attackerna skärptes och medan angriparnas baser var immuna för motattacker.” Men presidenten gav också de vidgade perspektiven: ”Ett nederlag i Syd-Vietnam skulle utlämna en vänskapligt sinnad nation åt terror och förtryck. Ett nederlag skulle uppmuntra och sporra

de som söker erövra alla fria nationer som finns inom räckhåll. Vår egen välfärd, vår egen frihet, skulle vara i stor fara. Detta är vår tids mest uppenbara läxa. Från München fram till våra dagar har vi lärt att undfallenhet inför aggression endast medför svårare hot och för fram till ännu mer förödande krig.”

Så hade efter några månaders ”eskalerings” också motiveringarna eskalerats; de historiska, de världspolitiska, de ödesmättade parallellerna manades fram, skuggan av München. Det gällde att vid risfältens kanaler i Syd-Vietnam hejda världskommunismen och värna USA:s kuster. De stora visionerna gjorde kanske insatser och offer lättare att bära för det amerikanska folket – men gav samtidigt kampen dimensioner i propaganda och prestige som gjorde varje amerikansk reträtt eller realistisk kompromiss oändligt mycket svårare. Korsfararens brynja blev en tvångströja.

Det är mycket möjligt att man i Washington verkligen allvarligt räknade med att Hanoi-regimen skulle gå ned på knä och tigga om förhandlingar, när USA inledde bombningarna och demonstrerade sin militära makt. Händelserna i Tonkinbukten i augusti och det diplomatiska efterspelet hade tydligen hos många grundat en sådan optimism.

Men när Hanois underkastelse uteblev var USA tvingat att ta konsekvenserna på två fronter. Trycket måste ökas i norr för att vinna segrar i söder; om detta var en realistisk syn på kampens karaktär, om det verkligen var lejonets huvud man satte i skruvstället och inte bara lejonets svans – ett problem som tas upp i senare kapitel – blev i grunden tämligen betydelse-löst. USA hade hotat och slagit till och ånyo hotat, men utan resultat – och i det läget kunde inte stormakten göra halt, inte falla undan för en kommuniststat. Det krävdes en reträtt av Hanoi, en handling, verklig eller skenbar, en gest, några ord. Utan ”motprestation” – det ordet återkom ständigt i förhandlingsinvtterna – kunde inte USA stoppa krigshandlingar i norr.

Månaderna gick och varje dag lyfte planen med bomber från hangarfartygen – och man ”eskalerade” inom ”eskalerings”. Från järnvägarna i söder till järnvägarna längst upp i norr – länken mellan Kina och Nord-Vietnam – och från broar till kraftverk; målen förändrades, slagen riktades alltmer mot Nord-Vietnams ekonomi. USA tvekade dock inför att föra kriget in mot själva Hanoiområdet och Röda Flodens delta – och där finns 80 procent av landets befolkning och större delen av dess industrikapacitet.

En av anledningarna till att man tvekade inför att sända planen närmare Hanoiområdet var under den första fasen de ryskbyggda luftvärnsraketerna. Men snart gick man till attack mot dessa baser och raketerna visade sig ha mycket begränsad effekt mot lågtflygande överljudsplan. Det avgörande argumentet mot en utvidgning av luftkriget till Hanoi och dess hamnstad Haiphong var vissheten att sådana attacker måste kräva stora offer bland civilbefolkningen. Men dessutom fanns det ett politiskt-taktiskt motiv; ledarna i Washington var medvetna om att man genom att öppna ett luftkrig utan begränsning skulle förbruka sitt förråd av hotelser och kanske komma ännu längre in i en återvändsgränd. Om Hanoiregeringen inte böjde sig när kriget nådde huvudstaden, vad skulle det då finnas för möjligheter för USA till ytterligare påtryckningar – och till en uppgörelse?

Men bl a trycket från den militära ledningen och ”hökarna” i senaten förmådde på sommaren 1966 president Johnson att ta ytterligare ett steg och dirigera bombplanen mot oljedepåer i utkanterna av Hanoi och Haiphong. (Denna utveckling berörs utförligare i senare kapitel, bl a i samband med behandlingen av den amerikanska debatten och fredstrevorna.) Bland de motiveringar som åberopades för denna ”upptrappning” var den ökade infiltrationen av manskaper och materiel från norr; försvarsminister McNamaras förklaring av juni 1966 blev alltså ett erkännande att hans förhoppningar av februari 1965 på en väsentlig punkt visat sig fullständigt orealistiska.

Den andra fronten som direkt påverkades av Ho Chi Minhs vägran att kapitulera när bombningarna inleddes i februari var givetvis kriget i Syd-Vietnam. Krigshandlingar i söder hade blivit förevändningen för aktionen mot Nord-Vietnam och propagandakanonaden om Hanois roll som hjälpare och allsmäktig dirigent hade dränkt alla röster som hävdade att det trots allt var ett inbördeskrig som måste avgöras på slagfältet, i Syd-Vietnam. Men frågan huruvida Hanoi hade makt att stänga av eller vrida på kriget kunde ur generalernas synpunkt inte förändra deras uppgift – och snart gav bombpolitikens misslyckande i norr kraft åt deras argument. En massinsats av amerikanska trupper och amerikanskflyg var absolut nödvändig för att hejda Viet Cong. Tusentals bomber i norr kunde inte befria USA från tvånget att sätta in 10 000-tals soldater i söder – och vräka tusentals bomber över ”fiendebyarna” i söder. Beslutet om bomboffensiven i norr följdes av ett ur många synpunkter lika viktigt avgörande; det moderna amerikanska stridsflyget sattes in med full kraft i Syd-Vietnam – man började jaga myror med slägga.

De första reguljära amerikanska markstyrkorna, 3 500 marinsoldater, landsattes i mars med uppgift att skydda den snabbt växande amerikanska flygbasen i Da Nang. Må vara att man i deklamationer hyllade den sydvietnamesiske regeringssoldatens duglighet och lojalitet; det var en lyx som man kunde kosta på sig i Washington och i Saigons staber. Men USA-officerare med lång erfarenhet av Vietnams krig såg på ”the Viets” med helt andra ögon och en myckenhet cynism. Bien Hoa och Pleiku hade klart visat att det krävdes amerikanska soldater för att skydda amerikanska liv och amerikanska plan. Snart kom nya tusenden; i början av juli hade man nått siffran 75 000 och militären klagade att detta inte var nog, det var långt ifrån nog. Den omständiga proceduren för att förbereda hemmaopinionen inleddes på försommaren; läget skildrades som mörkt, Viet Congs växande styrka betonades av alla från McNamara och nedåt – samtidigt som man i allt mer kategoriska ordalag utpekade hela kriget som Hanois verk.

Efter en veckas överläggningar i Vita huset kungjorde president Johnson den 28 juli att ytterligare 50 000 USA-soldater skulle sändas till kriget; totalstyrkan skulle alltså växa till 125 000 man och han klagade att detta inte var slutet, ännu fler divisioner skulle krävas. Det var den hittills viktigaste programförklaringen; än en gång manades München fram, världsfreden som stod på spel, kommunismen som hotade hela Asien, hotade USA självt. Det gällde också USA:s ord och löften; tre presidenter hade under loppet av elva år ”lovat att hjälpa denna lilla och modiga nation” – ”och förjagas vi från Vietnam kommer ingen nation någonsin att ha samma förtroende för Amerikas löften och Amerikas skydd”. Fienden och angriparen var Nord-Vietnam som dirigerade kriget och sporrades av Kommunistkina. Men USA ville inget utvidgat krig, ”ej heller vill vi rasa eller hota eller skrytsamt demonstrera vår makt”. Och presidenten upprepade budet om fredsförhandlingar, men vände sig blott till Nord-Vietnam, målet för USA:s massraider. Viet Cong nämndes inte, än mindre ordet Befrielsefronten.

I mitten av september 1965 hade man nått den planerade siffran 125 000 man i Vietnam; diskussionerna började om nästa våg av förstärkningar.

Före årets slut – det år som hade börjat med 23 000 ”specialister” och ”rådgivare” – hade man passerat siffran 200 000. På våren 1966 bokförde man en kvarts miljon och gick snabbt mot 300 000. Man började kalkylera det årets slutsiffra. 300 000? 400 000? 450 000?

Jaga myror med slägga

Detta är ett politiskt krig och det kräver att man dödar med urskillning. Det bästa vapnet skulle vara en kniv, men jag är rädd för att vi inte skulle klara det. Det sämsta är ett flygplan. Det näst sämsta är artilleri. Bortsett från en kniv så är det bästa ett gevär – då vet man vad man dödar.

John Vann, amerikansk överstelöjtnant i Vietnam, citerad av David Halberstam

På andra sidan floden låg ”Vici-land”, där allt levande är lovligt villebråd.

Gula, förtorkade talldungar och stora områden där grödan dödats av växtgift från amerikanska plan. Vattenfyllda bombhål, som om någon kastat en näve jättestenar ned mot risfälten. Byar där svarta fläckar med förkolnade bjälkar vittnade om att napalmbombarna funnit sitt mål och bränt bort allt. Ett månlandskap utan liv.

Sakta svängde planet in över ”Vici-land” och följde en av kanalerna mot norr. Utanför många stråhyddor låg högar av gult, nytröskat ris, från några bakugnar steg rökslingorna. Tre vattenbufflar vältrade sig vällustigt i en bombkraters bruna slam. Men motorbullret hade jagat människorna under jorden.

Det knastrade i hörlurarna, pilotens lugna röst: ”Där nere ligger anfallsmålet. Det är en genomgångsplats för ett VC-kompani med hyddorna, några bunkers och alla skyttegrupparna utefter raden av träd mellan risfälten.” Långt borta över floden låg tre attackplan, tre F-100, och väntade med ett ton bomber var i lasten och 20 mm-kanoner.

Piloten i det lilla enmotoriga spaningsplanet, en Bird-Dog, vände nosen mot den till synes livlösa byn. Marken rusade mot oss, 400 m, 300 m, 200 m. Då kom svaret, en serie korta, hårda knallar. Jag såg inga mynningsflammar, skyttarna som sökte pricka planet var dolda bland träden. Omkring 100 m från gruppen av hyddor väste raketerna från planets vinge.

Mellan hyddorna steg en rökpelare, målet var markerat, attackflygarna fick sina order. De svepte ned, bomberna föll. Nya svep, en kaskad av små tvåkilosbomber, som sprutade ut ur flygplansbuken över hela raden av skyttegruppar. Nya svep, knattret av 20 mm-kanonerna.

De tre planen hade gjort sitt, försvann mot kusten. Piloten dök ned på nytt och gjorde slut på sina raketer. Nu hördes blott enstaka skott, och där det några minuter tidigare hade funnits ett hus med en hög nytröskat gult ris framför dörröppningen syntes nu bara en djup grop, kanske 15 meter i diameter.

Maskinen steg snabbt, och snart låg den förmiddagens bombmål långt bakom oss. Piloten vred på en knapp, fick radiokontakt med basen, gav positionen och resultatet: ”En förstörd byggnad, två skadade byggnader. 40 skadade eller förstörda skyttegruppar.”

Han vred på en annan knapp, bröt kontakten med basen: ”Jag skulle tro att vi dödade ungefär tio eller tjugo VC i skyttegrupparna.”

”Och under huset? I skyddsrummet som alltid finns under huset?”

Det kom inget svar. Kanske hörde han inte frågan. Eller ville inte höra den.

En byggnad – ”structure” – förstörd, två skadade. Tre plan, sex 500-poundsbomber. Det var ett fragment, ett litet, litet fragment av den dagens luftkrig. Det dygnet lyfte 463 attackplan med bomblast mot mål i Syd-Vietnam, och piloterna i spaningsplan över hela landet gav resultatet: officiellt 380 förstörda ”fientliga byggnader” och 300 skadade.

Det var en ”normal” dag i januari 1966, som dock var en ovanlig månad så till vida att man inte genomförde några angrepp mot Nord-Vietnam – det var det så kallade ”bombstoppets” månad. Redan då, i januari, förutspådde amerikanerna att luftkrigets intensitet skulle ökas med 50 procent under de månader som stundade. Denna kalkyl bekräftades av försvarsminister McNamara i början av februari vid ett privat samtal med en grupp journalister en kväll i Honolulu, men tre månader senare klargjorde han offentligt att dessa beräkningar varit alltför modesta. Vid ett framträdande inför senatens utrikesutskott i Washington i april ställde McNamara inför påståendet att det amerikanska flyget i Vietnam led brist på bomber och uppbadade en sifferkaskad för att bevisa att detta var rent nonsens.

Under mars månad hade den fällda bombmängden varit 25 procent högre än man beräknat i planerna, framhöll försvarsministern – och för att ge eftertryck åt sin tes och belysa den enorma insatsen av amerikansk krigsmateriel i Vietnam drog McNamara några paralleller. Förbrukningen av amerikanska flygbomber mot mål i Vietnam var i mars 1966 omkring 50 000 ton – medan den genomsnittliga månadssiffran för bomber från amerikanska plan mot mål i Europa, Nordafrika, och Mellan Östern under storkrigets år 1942-1945 var ”blott” 48 000 ton. Den motsvarande månadssiffran under Koreakriget var, betonade McNamara, 17 500 ton.

Jämförelsen gjordes alltså mer eller mindre i förbigående och som en polemik mot kritiker; ingen av senatorerna gjorde några inlägg eller frågor med anledning av statistiken och man gick vidare till andra problem. Nästa dag återfanns parallellen blott som en undanskymd paragraf i *New York Times* långa referat från senatens ”förhör” – och i de andra stora tidningarna noterades den överhuvudtaget inte.

Men finns det inte anledning att stanna ett ögonblick och reflektera? Hamburg, Düsseldorf, Berlin, Dresden – det är väl namn som tillsammans med många andra väcker minnet av massraider och massförstörelse, bombmattorna över Hitlertysklands städer? Över hela den vidsträckta krigsskådeplats där striden fördes mot nazismen och fascismen vräkte tusentals amerikanska plan ned bomber – men över denna arma lilla plätt som heter Vietnam faller nu per månad en ännu större mängd.

Då, för 25 år sedan, läste vi om ”kvarterssprängaren”, den gigantiska bomben som vägde ett ton och som fördes mot målet av en ”flygande fästning”. Nu lyfter överljudsplanen med flera ton under vingarna från hangarfartygen och från Da Nang – och från Guam kommer B-52-orna med vardera 30 ton i lasten. Det är den jämförelsen som en amerikansk flygofficer genast gör om man pekar på McNamaras siffror från de tre krigen. För andra ligger det kanske närmare till hands att stanna inför bombmängd och målyta, verkan – ja, förödelsens summa.

Om man vid staberna i Saigon – eller i Washington – söker få en bild av det amerikanska flygkrigets resultat visar sig detta vara förvånansvärt svårt. De skilda vapengrenarna inom den amerikanska krigsmakten i Vietnamområdet har varierande metoder vid redovisningen av operationerna i luften och detta gör det praktiskt taget omöjligt att få fram exakta siffror för aktiviteten under t ex hela året 1965. Jag försökte i Saigon i januari 1966 sammanställa de tillgängliga uppgifterna men mötte under rundvandringen till de aktuella staberna – flygets, flottans och marinens – en rad svårigheter. Flyget hade en klar sammanfattande redovisning för hela året – den omfattade också det vietnamesiska flygets aktivitet – med uppgifter om fälld bombmängd, antal ”sorties” (en ”sortie” = ett plan som lyfter för en operation) och redovisat resultat. Men flottan saknade för sitt flyg en motsvarande sammanställning för hela året, trots att man dagligen ger uppgifter om antal ”sorties” och angreppsresultat. För de flygstridskrafter som är knutna till marinen och som huvudsakligen sätts in direkt i samband med marinsoldaternas operationer, saknades överhuvudtaget statistik. Det finns ingen anledning att förutsätta någon strävan att hemlighålla uppgifter av denna karaktär; både flottans och marinens experter var mycket villiga att samarbeta och genom kalkyler och jämförelser med flygets siffror söka ge ett svar på frågorna. Men man förklarade att man aldrig fått intrycket att det fanns något intresse för en sådan statistik om bombresultatet och att man aldrig tidigare fått en sådan förfrågan. Vilket kanske i och för sig är ännu märkligare än att statistiken inte fanns.

Genom beräkningar av antalet sorties per år för flottans stridsplan, kalkyler om deras bombblast och angreppsmål – i stort sett desamma som flygets – var det dock, hävdade experterna, möjligt att nå ett ungefärligt svar. Även marinens män ansåg sig, dock med något mindre säkerhet, kunna ge ett besked.

Felmarginalen blir sannolikt ganska liten om man summerar uppgifterna och beräknar att omkring 160 000 ton bomber fälldes över Syd-Vietnam under året 1965 – av USA:s flygvapen och Saigonregeringens, av den amerikanska marinens flyg och den amerikanska flottans attackplan. Minst 150 000 ”structures” förstördes, och omkring 5 000 sampaner – deltalands flatbottnade små båtar – krossades eller sänktes.

”Structures”, det är kommunikéernas term, ett kyligt oengagerat ord. Lämpligare än ”houses” eller ”huts”. Eller ”homes”.

Men dessa ungefärliga totalsiffror ger ändå inte hela den mängd stål och dynamit som under fjolåret regnade över byarna och över skogsområdena med FNL:s hemliga baser.

Den bomblast som från jätteplanen B-52, tillhörande strategiska bombflyget, vräktes ned över Syd-Vietnam under andra halvåret 1965 – raiderna började först i juni – är strängt hemligstämplad och ingår inte i t ex flygets statistik. Men varje plan kan alltså från Guambasen bära 30 ton mot målet och totalsiffran för 1965 torde ligga någonstans mellan 40 000 och 80 000 ton.

Till detta kommer naturligtvis också arméns stridshelikoptrar beväpnade med raketer och kulsprutor; på våren 1966 hade man nått en månadsförbrukning av en halv miljon raketer, en siffra som dock också omfattar det ordinarie stridsflygets raketer. Helikoptrarnas skörd av t ex ”structures” och sampaner finns inte i någon årsammanfattning. Men jag har flugit med piloter som talat om sin ”dagsfångst” som 10-12 sampaner under rutinoperationer över deltat.

Vill man verkligen få en bild av förödelsen i detta land, måste man tillfoga också andra poster. Från amerikanska specialplan sprids över FNL:s basområden dels ett gift som skall avlöva, ”de-foliera”, träden – en metod som, såvitt jag kan förstå, har mycket begränsad effekt – dels ett växtgift som dödar grödan, riset och grönsakerna. Och den metoden är effektiv; jag har upplevt resultatet i ”fredliga” byar som drabbats av misstag vid en amerikansk giftraid. På sommaren 1966 uppgavs det att man under loppet av ett och ett halvt år ”behandlat” omkring 40 000 hektar odlad jord med växtgift.

Allt detta är luftkriget, jakten på myror med en slägga som vapen. När det gäller markkrigets resultat finns det inga som helst siffror, bara synintrycken från slagfälten.

Artilleriet slungar salvor mot byar i stridslinjen, och FNL:s granatkastare sätter hus i brand vid attacker mot regeringsposter. Ja, också från det hållet kommer naturligtvis bidragen till förödelsen, även om FNL saknar flyg och tungt artilleri. Men varje jämförelse blir grotesk; det är alltför stor skillnad i vapen, vikt och verkan.

När officiella röster i Washington talar om de hundratusentals flyktingarna som från vietnamesiska höglandet sökt sig ned till kusten eller som flockas kring provinshuvudstäderna i deltalandet konstaterar man kort och gott att det rör sig om människor som flytt från ”Viet Congs terror och gerillans krigshandlingar”. Det är en förenkling – eller kanske snarare förfalskning – som mött hård kritik redan i Washington, bl a i ett senatsutskott, och som man på platsen, i Syd-Vietnam, upplever som fjärran från all verklighet. Där har jag inte mött någon amerikan som velat göra gällande att det i första hand är Viet Congs vapen som jagat flyktingarna från deras byar – och alla flyktingar jag har talat med har, utan undantag, hänvisat till flygbombardemangen, artillerigranaterna och de kemiska stridsmedlen, till amerikanernas och Saigonregeringens vapen. Några gånger har flyktingens svar kommit efter en stunds tvekan och först sedan han eller hon förvissat sig om att den frågvis besökaren inte är amerikan eller utsänd av Saigonregeringen.

Kanske var det – för att nu återvända till förödelsens statistik – om summa läggs till summa, 200 000, kanske 250 000 ”structures” som förintades under år 1965 och detta enbart i Syd-

Vietnam. Beräkningarna omfattar alltså inte förstörelsen genom flygbombardemangen mot Nord-Vietnams kommunikationsleder, träningsläger och andra ”militära” mål. När det gäller den dagliga bokföringen av resultatet av raiderna mot Nord-Vietnam används för övrigt aldrig termen ”structures”; man talar i kommunikéerna om ”buildings” – även om stabsofficerarna i Saigon på förfrågan medger att man menar samma sak, termerna är synonyma. Det är ett av de många exemplen på semantiskt trolleri eller självbedrägeri vid kommunikéförfattandet i Saigon; behovet av inlindade ord är inte så stort i fråga om Nord-Vietnam, där vräker man inte bomber över en befolkning som man vill ”vinna”.

Kanske en kvarts miljon förstörda ”structures” på ett år i Syd-Vietnam – och McNamaras siffror från senatsförhøret antyder att denna siffra kommer att överträffas under året 1966. Av de 50 000 ton som fälldes i mars riktades blott en mindre del mot mål i Nord-Vietnam och om man utgår från samma effekt som under 1965 – dvs. ett ton per förstörd ”structure” – bör Syd-Vietnam omkring 30 000 ”byggnader”, ”hus” eller ”hem” ha förintats enbart under denna månad.

Naturligtvis kan man fråga sig om sådana siffror verkligen mäter lidande; ett hus eller en hydda i Vietnam kostar kanske bara några tusen piastrar, det vill säga omkring 100 kr.

Men dessa siffror, de hundratusentals förintade ”byggnaderna” måste ju dölja andra tal. Den statistiken existerar dock inte, ingen gör ens ett försök att beräkna antalet civila offer. Men hur kan man någonsin komma bort ifrån frågan: hur många människor trängdes i skyddsgropen – det hål i jordgolvet som tycks finnas i varje hus och hydda, även i de mest ”fredliga” byar – när bomben föll från planet och träffade sitt mål?

Ofta söker amerikanarna, betonas det i Saigon, före en attack mot en Viet Cong-by, varna befolkningen genom att flyga över området och genom högtalare uppmana invånarna att lämna byn. Men man erkänner att metoden inte är effektiv; dels är det svårt att förmå en vietnamesisk familj att lämna sitt hem, dels söker Viet Cong ofta, uppges det, med övertalning eller våld förmå befolkningen att stanna.

Men vid luftkriget över ”Vici”-land, de områden som helt kontrolleras av FNL och där förstörelsen är mest systematisk, förekommer tydligen sällan sådana förvarningar; själv har jag i varje fall aldrig under raider över sådana distrikt varit vittne till något försök att minska förlusterna för civilbefolkningen.

Vi flög tillbaka mot basen. Över byar där piloten räknade sampanerna, konstaterade hur många som tillkommit eller försvunnit under de senaste dygnet. Över befästningar och skyttegravar, där han visste att det fanns kulsprutor.

Han styrde ned på låg höjd, kretsade: ”De skjuter inte mot oss, de vet att om de inte fäller mig genast så kallar jag in attackflyg mot målet.” Han tog i regel en träff, ett kulhål, varannan dag men hade bara förlorat ett plan i en kraschlandning nära basen. Nu flög han Gay Flo II: ”Florence är min hustru, hemma i Pennsylvania.”

Han liksom alla piloterna jag flög med talade ständigt om sitt ansvar: det gäller att inte döda ”vänner”, att inte av misstag dirigera en attack mot en ”fredlig” by.

Många av angreppen är noga planerade, det vill säga målen har inprickats redan tre dagar tidigare på grundval av uppgifter från flygspanarna eller kunskapare som kommit ut ur FNL:s byar.

Men innan det avgörande beslutet fattas måste aktionen godkännas av den vietnamesiske provinschefen som samtidigt är befälhavare för regeringstrupperna i området. Ideligen återkom piloterna till detta, provinschefens ansvar – det verkade som om de själva ville skaka av sig tyngden, det var inte de som avgjorde om en by skulle leva eller dö.

Men provinschefen kan naturligtvis också själv föreslå aktioner, begära en ”airstrike” mot ett mål. En av piloterna i ett FAC-plan (FAC=Forward Air Control, dvs. det spaningsplan som leder raiderna) berättade att det viktiga samarbetet med vietnameserna i ”hans” provins gick utmärkt sedan man nyligen fått en ny provinschef. ”Den förre fick sparken, sedan man upptäckte att han tydligen jobbade med Viet Cong.” Anklagelsen mot den avskedade provinschefen öppnar onekligen sällsamma perspektiv; en Viet Cong-sympatisör som dirigerar och kontrollerar de amerikanska stridsplanens raider – vilka mål kan han ha föreslagit?

Planet styrde över floden bort från ”Vici-land” in över ”vännernas” byar. Där var inte fälten livlösa; överallt gick män och kvinnor böjda i grönsakslanden och risrektanglarna – men ingen såg upp, ingen vinkade. Piloten såg ned och skakade på huvudet: ”Ja, de må kallas våra vänner, men inte skulle jag vilja nödlanda här.” Vid vägkanterna och i dungarna fanns skyttegravar och bunkers –grävda av befolkningen för VC och klara om FNL:s styrkor skulle rycka in.

Genom radion hördes pilotens röst med svaret, trött: ”Ja visst, så är det överallt här. Om vi får rapporter om att en Viet Cong-trupp dykt upp i en sådan här by? Ja, kanske går vi då till attack, det avgörs högst upp och av provinschefen.”

Det gick inte att fortsätta och skjuta frågor i hans rygg: om hur det då skulle gå för byns befolkning, om hur många av de överlevande där nere som fortfarande skulle vara ”vänner”. Det kändes grymt meningslöst.

På eftermiddagen var målet en annan by i ”Vici-land”; där hade man tre dagar tidigare observerat ett FNL-kompani. När planet dök ned i brant kurva mötte vi ingen eld, blott tystnad. Målraketten slog ned, det vita molnet steg, attackplanen kom.

Han gav sin rapport om resultatet och tillade: ”Fienden hade tydligen redan givit sig i väg.” Men utanför några av hyddorna hade det funnits högar av ris. Gult nytröskat ris.

Segra med statistik

Vad är en Viet Minh-gerilla? Ja, det är en död vietnames.

Fransk officer under första Vietnamkriget

Om alla segerkommunikéernas siffror vore riktiga, om det finnes någon rim och reson i alla de officiella amerikanska rapporterna om vacklande stridsvilja, trötthet och defaitism bland fiendens soldater och i fiendens byar – ja, då borde segern redan ha vunnits av USA och kriget vara slut.

Annars går ekvationen inte ihop.

Vid 1965 års början fanns – enligt den amerikanska vitboken publicerad i februari 1965 – i Viet Congs armé omkring 35 000 reguljära soldater och 60-80 000 gerillas i de lokala förbanden. Alltså, högt räknat, summa 115 000 man. Av de reguljära soldaterna var, fortfarande enligt vitboken, majoriteten, minst 20 000 man, ”infiltratörer” från norr.

Vid 1966 års början rapporterade amerikanska försvarsdepartementet att Viet Cong under det gångna året förlorat 40 000 man i stupade och dessutom hade 11 000 FNL-soldater deserterat till regeringsidan eller tillfångatagits. Alltså summa 51 000 ”oskadliggjorda” Viet Cong-soldater. Någon statistik för sårade fiender ges aldrig, men enligt alla militära beräkningar måste man förutsätta att det för varje stupad soldat finns en som blivit så svårt sårad att han aldrig mer kan göra krigstjänst. Med utgångspunkt från en sådan kalkyl och de amerikanska siffrorna blir Viet Congs totala militära förluster under 1965 (stupade -I- svårt sårade + fångar -I- desertörer) summa summarum 91 000 man.

Utan några som helst förstärkningar ”inifrån” eller ”utifrån” skulle alltså Viet Congs armé vid 1966 års början vara praktiskt taget förintad, i enlighet med ekvationen: $115\ 000 - 91\ 000 = 24\ 000$. Men under loppet av 1965 kom, enligt USA:s försvarsdepartement, mellan 25 000 och 40 000 ”infiltratörer” från norr. Om man använder den högsta siffran blir alltså den nya ekvationen $24\ 000 + 40\ 000 = 64\ 000$. Detta borde alltså ha varit Viet Cong-arméns numerär i januari 1966 – om alla siffror stämde och om den mångomtalade sjunkande stridsmoralen och tröttheten gjort nyrekrytering till FNL-förbanden omöjlig.

Men, men, men – enligt de officiella amerikanska beräkningarna uppgick Viet Cong-styrkornas numerär vid 1966 års början till 237 000 man. Vilket alltså, om vi nu fortsätter detta vansinnesräknande, skulle betyda en nyrekrytering av 237 000 minus 64 000, alltså 173 000 man. Alltså 173 000 man som skulle ha uppåtdats, övats och väpnats i själva Syd-Vietnam av FNL.

För att komma ut ur denna statistikens kvicksand har amerikanska militärer ivrigt hävdats att den höga siffran för nyrekrytering är ett resultat av terror och våld från FNL:s sida och att tesen om defaultismen alltså inte rubbas. Bernard Fall har i sin bok *Viet-Nain Witness 1953-66* gjort en liknande räkneoperation, dock med något annorlunda utgångssiffror, och nått samma slutresultat – och till militärens undanflykter fogat den syrliga kommentaren: ”Hur 64 000 man skulle med våld kunna förmå 173 000 man att ansluta sig till deras armé har aldrig förklarats; och det blir ännu mer intressant när man konstaterar att under samma period var på den sydvietnamesiska regeringssidan 600 000 soldater ur stånd att hindra att 93 000 man deserterade”.

Nej, den enda rimliga utgångspunkten är att den amerikanska orgien i statistik säger mycket litet – utom i vissa fall, som när det t ex gäller antalet fällda ton bomber. Redan denna villighet att ge precisa siffror för Viet Cong-arméns numerär vid nyåret 1966 understryker givetvis hur okritiskt man arbetar; hur i herrans namn vågar man fastslå att det fanns 237 000 VC-soldater, hur kan man någonsin göra anspråk på att med en sådan precision mäta fiendens manskapsstyrka i ett gerillakrig? På samma sätt är de siffror som ges för Viet Congs förluster behäftade med en rad svagheter; denna statistik omfattar inte bara amerikanarnas rapporter om antalet dödade fiender utan också de sydvietnamesiska regeringstruppernas – och Saigonregimens officerare ger, enligt den förhärskande amerikanska uppfattningen i Saigon, notoriskt otillförlitliga eller lögnaktiga uppskattningar. Själv har jag alltför begränsad erfarenhet från slagfälten för att kunna ha någon personlig uppfattning om i vilken utsträckning amerikanska officerare förstör fiendens förluster när man rapporterar resultatet av en drabbning. Veteranerna bland de amerikanska journalisterna i Saigon har dock vittnat om egna upplevelser av operationer som blivit bokförda på ett mycket fantasifullt sätt. En av dem berättade om en drabbning, som gav amerikanerna svåra förluster – omkring 50 man döda – innan Viet Cong-trupperna flydde. Man rapporterade omedelbart till högkvarteret i Saigon att fienden förlorat 200 man i stupade; den siffran nåddes, framhöll officerarna för journalisten, genom att varje amerikanskt förband, dvs. varje soldat, uppmanades rapportera hur många Viet Cong-soldater man ”fått” och alla siffrorna sedan summerades. Vid en undersökning på slagfältet, med journalisten som vittne, hittades trettio döda fiender och totalsiffran korrigerades till 230. En annan journalist summerade sitt intryck från många operationer på följande sätt: ”Om amerikanerna själva lider obetydliga förluster uppger man nog i allmänhet ärligt vad man uppfattar som fiendens förluster; att många av dessa döda sedan kanske är civila är ju en helt annan sak. Men om det amerikanska förbandets egna förluster varit höga – ja, då ser man i regel till att antalet dödade Viet Cong blir minst fyra eller fem gånger så högt.”

Däremot möter man aldrig, inte ens bland de mest skeptiska amerikanska journalisterna i Syd-Vietnam, någon misstro mot de officiella uppgifterna om amerikanarnas egna förluster. FNL

och Hanoiregeringen ger ofta siffror för de amerikanska förlusterna – både när det gäller stupade i Syd-Vietnam och nedskjutna plan över Nord-Vietnam – som är mellan fem och tio gånger så höga som det amerikanska högkvarterets siffror. Kanske är det i vissa fall inte fråga om medvetet bedrägeri, men helhetsintrycket blir att FNL:s och Hanois sifferuppgifter är kroniskt otillförlitliga.

Mönstret är inte nytt; i det algeriska befrielsekriget fablade Befrielseörelsen friskt om stora franska förluster, medan fransmännen å sin sida ofta fantiserade och mycket, mycket ofta som ”stupade rebeller” bokförde civila som dödade vid flyg- och artilleribombardemang. Jämförelsen – liksom det nyss citerade uttalandet av den amerikanske journalisten – pekar mot ett av de största problemen; i vilken utsträckning döljer den amerikanska statistiken över Viet Congs förluster inte bara soldater utan också civila offer? Det finns amerikanska militärer som frankt förklarar att fyra femtedelar av alla döda i byarna och på fälten efter en stor operation i en fiendedal är civila. Men man ger traditionellt inga uppgifter om civila offer i samband med en operation; det verkar ofta som om de höga officerarna i Saigons staber ville låtsas som om det problemet inte existerade. Säkerligen, det är blott alltför naturligt, söker man ofta komma ur dilemmat redan på slagfältet; de dödade – kanske gör man undantag för barn och åldringar – berövas sin civila status. Det är ett förvandlingsnummer som inte alltid innebär ett direkt och medvetet bedrägeri; Viet Congs lokala förband har ofta inga uniformer eller yttre kännetecken – utom vapen – som skiljer dem från de ”vanliga” bönderna i svart ”pyjamas”. Till detta kommer att den amerikanske soldaten i strid – i motsats till de höga herrarna i staberna och främst politikerna i Washington – inte anser sig ha råd med en sådan lyx som att göra boskillnad mellan Viet Cong och ”våra vänner” och utgå ifrån att bybefolkningen i ett operationsområde i de amerikanska soldaterna ser befriarna som skall lyfta ”kommunismens ok” från deras skuldror. Nej, USA-soldaten, som lever i kriget anser sig veta bättre; kanske har han inte själv bevittnat det, men kamrater har berättat om handgranaterna som hittades i kvinnornas knyten, ungarna som flinade och fick tuggummi men inte berättade att brunnen var minerad, läskedrycksbuteljen som räcktes fram och som var fylld med frätande syra. Nej, soldaten bär rädslan i ränslan och ser överallt fiender och minsta lilla erfarenhet från detta eller liknande krig, ja, minsta lilla eftertanke, säger att detta är den naturligaste reaktionen. Det är inte en soldatreaktion som någon har rätt att kalla specifikt amerikansk; man fann samma mönster i de franska styrkorna och bland främlingslegionärerna under första Vietnamkriget. Jag kan inte föreställa mig annat än att om man tar en trupp soldater – helt vanliga soldater – från vilket västerländskt land som helst och kastar dessa ynglingar in i ett några veckor långt Vietnamslag så skulle de tänka, tala och handla på ungefär samma sätt som de amerikanska soldaterna.

Att de styrande i Washington och deras ombud i Saigon så ivrigt söker bagatellisera civilbefolkningens lidande – utom, givetvis, när det gäller offren för Viet Congs likvideringar och ”terror” – lägger ett ökat tryck på officerarna och soldaterna i fält. Diskrepansen mellan de stolta deklARATIONERNA och krigets verklighet blir mindre om de civila offren trollas bort – och ingen hög chef kritiserar en rapport om ett stort antal dödade Viet Cong-soldater.

Men om nu statistiken över Viet Congs förluster döljer både stupade soldater och dödade civila, innebär detta inte då att man får ett slags mått på den ena sidans lidande? T ex totalsumman för Viet Congs förluster mellan åren 1960 och 1966, enligt amerikanarnas bokföring 112 000? Eller bör summan egentligen vara mindre, eftersom statistikens svagheter, som sagt, är flera än förvandlingen av dödade civila till soldater? Säkerligen inte – detta främst på grund av att offren för det amerikanska luftkriget blott i begränsad utsträckning påverkar dessa tal. Under första hälften av år 1965 genomfördes stundom, med utgångspunkt från antal fällda bomber, områdets yta, befolkningstäthet m m – märkliga uppskattningar av ”fiendens förluster”. Men denna metod som, fränsett allt annat, inte innebar det ringaste

försök att skilja på civila och soldater, försvann efter hand ur hanteringen; förlustuppgifterna skulle baseras på en "body-count", en räkning av liken. Detta betyder att offren för artilleri- eller luftbombardemang mot en by eller en fiendeställning som sedan intas av USA-förband eller regeringstrupper i princip blir registrerade genom en "body-count" – och siffran sedan presenteras i den militära rapporten, ofta med tillägget att man förutsätter att Viet Cong fört bort en del av sina döda från slagfältet. Men vid raiderna mot positioner och byar i "Viciland", operationer av den typ som skildrades i det föregående kapitlet? Några gånger har jag hört piloter rapportera vaga beräkningar hem till basen – en gång dök en sådan dödsräkning upp, fyra gånger förstörad, i kommunikén från högkvarteret i Saigon – men det framgick aldrig om dessa siffror någonsin kom in i totalstatistiken. Och ofta avstår piloterna på FAC-planen, underströk de, från att göra några som helst beräkningar, trots att de kan vara övertygade om att fienden måste ha lidit förluster. Och när armadan av B 52-or högt ovan molnen öppnar sina bombluckor? Det finns ingen där nere i detta exploderande helvete som, för amerikanarna, räknar och summerar.

Nej, de av amerikanarna redovisade siffrorna för Viet Congs förluster säger mycket litet om vad som händer på slagfälten --och lika litet om krigets totala skörd i Syd-Vietnam.

Stundom hävdar kritiker att det enda realistiska sättet att få fram en förluststatistik vore att endast som Viet Cong-soldater räkna de döda som hittas iförda uniform eller med vapen. Men en sådan metod avvisas med energi av den amerikanska militärledningen; man skulle få en totalt felaktig bild, hävdas det, eftersom Viet Cong i så stor utsträckning bär bort eller gräver ned de stupades vapen. Det resonemanget är ganska allmänt accepterat – även om den inte helt övertygade ofta har svårt att föreställa sig hur det är fysiskt möjligt för de överlevande från ett, att döma av de amerikanska siffrorna, nästan tillintetgjort Viet Cong-kompani att bortföra de sårade, nästan alla vapen, plus ett stort antal stupade.

Säkert är att statistiken skulle bli helt annorlunda om man tillkämpade ett sådant räknesätt, dvs. utgick från antalet vapen som hittats på slagfältet. I de amerikanska veckosammanfattningarna på våren 1966 – dessa täckte också regeringstruppernas, australiernas, sydkoreanernas och nyazeeländarnas operationer – var i regel antalet från Viet Cong erövrade vapen ungefär lika stort som det antal vapen som i strid förlorats till Viet Cong. Men de bokförda förlustsiffrorna var för Viet Cong ungefär fem gånger så höga som summan för vad man kallar Den Fria Världens styrkor. Man hade i genomsnitt en – som det heter – "kill-ratio" av 5:1.

Det skulle inte finnas någon anledning att utförligt stanna inför hela detta problem med bokföringen av Viet Cong-förluster om inte dessa siffror – och liknande former av statistik – spelade en sådan dominerande roll i den amerikanska regeringens deklamationer och försök att övertyga världen om att man håller på att "vinna kriget". Ideligen återkommer dessa siffror i främst försvarsminister McNamaras anföranden; de får karaktären av absoluta bevis – och stundom får man en känsla av att vissa formuleringar speglar en undertryckt irritation och förvåning över att motståndaren kan vara så blind att han inte läser siffrorna och förstår att han är besegrad.

Statistiken blir helig – och segern något som mäts med militärers mått. Det finns de som reagerar, hårt och häftigt, till och med bland amerikanarna i Saigon.

"Vi har fått statistik på hjärnan. Det har nog aldrig funnits ett krig där så mycket energi lagts ned på att summera meningslösa siffror. Ja, det verkar som vi hade lika många statistiker här som kämpande soldater."

Utbrottet kom från en amerikansk major vid ett samtal i högkvarteret i Saigon; han tillhörde själv underrättelsetjänsten, och en av hans viktigaste uppgifter var just att mata

matematikmaskinerna i Washington med siffror. Hans irritation vändes emot vad han upplevde som det maniska intresset för tal som är intetsägande eller grovt missvisande. ”Vi bokför varje dag och trumpetar ut antalet stupade och sårade Viet Cong-soldater och ger sken av att sådana siffror bevisar att fienden håller på att besegras. Vi bokför hur många byar som pacificerats utan att egentligen veta vad vi talar om och presenterar sedan den statistiken som ett tecken på att vi håller på att vinna folket.”

Med samma ilska vände han sig mot tendensen att basera långa analyser om fiendens vacklande stridsmoral på förhör med fångar eller FNL-desertörer: ”Detta är otillförlitliga källor, de som verkligen vill tala söker i stor utsträckning ge oss just uppgifter som kan väntas ge oss intrycket att vi håller på att segra – och de vill göra oss nöjda och tacksamma.”

Han ville inte öppet avfärda siffrorna för Viet Congs förluster som falskari och var övertygad om att fiendens förluster var mycket höga – men liksom så många observatörer med erfarenhet från gerillakrig på andra håll såg han höga förlustsummor för fienden främst som ett bevis för att motståndarens kampvilja är obruten. När siffrorna stadigt börjar sjunka, dvs. när fienden börjar undvika strid, och när hela FNL-förband med vapen och allt börjar desertera – ja, då står man inför meningsfyllda siffror som verkligen mäter framgång. I varje fall framgång, rent militärt sett.

Att det militära initiativet på hösten 1965 övergick till amerikanerna innebar inte att man plötsligt fick segern inom synhåll – trots alla dessa siffror som de styrande i Washington uppbyggde för att göda optimismen i USA. Men framgångarna skulle ”stärka det vietnamesiska folkets vilja till kamp mot kommunismen” – det var ett axiom, även om president Johnson och hans medarbetare var ur stånd att uppbygga någon statistik som kunde stödja den tesen. Tvärtom finns det siffror – berörda i början av detta kapitel – som pekar i en helt annan riktning. Dels har man den kraftiga nyrekryteringen av soldater till Viet Congs armé, som genomfördes under USA:s första stora år i Syd-Vietnam, alltså 1965; hur galna de amerikanska kalkylerna än må vara finns det många säkra tecken som tyder på att tillskottet ”inifrån” till Viet Cong-armén 1965 var större än något tidigare år. Den första hälften av år 1966 bjöd på officiella amerikanska siffror som var lika märkliga. I början av augusti uppgavs att FNL:s stridande styrka beräknades till 282 000 man och gör man en liknande kalkyl som i början av detta kapitel – med antal stupade (31 571), antalet ”infiltratörer” (35 000) etc. – när man resultatet att FNL under de sju första månaderna 1966 bör ha nyrekryterat omkring 90 000 man.

Detta i sin tur tyder sannerligen inte på att militära motgångar skulle ha minskat FNL:s grepp om landsbygden. Det fanns observatörer i Saigon – bland dem amerikaner – som när de i januari 1966 summerade det gångna året ifrågasatte om inte FNL i själva verket hade lyckats utvidga ”sitt” område trots bakslagen i vissa stora, spektakulära bataljer. Inte ens den mest segervisse amerikanske militär kunde då – och läget var detsamma ett halvt år senare – peka på ett enda betydande område som hade erövrats från Viet Cong och kommit under regeringssidans kontroll.

Lika märkliga var siffrorna som gavs för nyrekryteringen till Saigonregeringens armé – och för deserteringarna från denna armé, ARVN, under 1965. Under loppet av detta år deserterade inte mindre än 113 000 man från regeringens väpnade styrkor. 47 000 från den reguljära armén, flottan och flyget (arméns numerär angavs till 270 000 man), 17 000 från de så kallade regionala styrkorna och 49 000 från hemvärnsförbanden (sammanlagt hade dessa ”vapenslag” då ungefär 300 000 man). En del av desertörerna återvände till tjänstgöring och den totala ”förlustsiffran” bör reduceras till 96 000 man under 1965. Men utvecklingen var, ur amerikansk synpunkt, till och med mer nedslående än årssiffrorna antydde, eftersom

månadsstatistiken visade att deserteringarna ökat under årets lopp. Alltså i takt med de amerikanska ”segrarna”.

Det bör dock understrykas att soldaterna som försvann från sina förband – oftast när man ryckte ut för den första operationen – uppenbarligen blott i mycket begränsad utsträckning övergick till FNL-sidan; i regel återvände de till hembyn eller försvann till städerna.

Men i Saigonregeringens räkenskaper gick året trots allt med vinst. Man nyrekryterade under 1965, uppgavs det, 114 000 soldater medan bortfallet genom deserterade, avsked, stupade och försvunna under operationerna inte nådde denna totalsiffra. Men bortsett från att detta räknestycke är synnerligen tvivelaktigt – Saigongeneralerna har gammal god rutin när det gäller att ljuga om de egna förlusterna – är det naturligtvis deserteringarna som ger den talande siffran för den som söker bedöma sydvietnamesernas ”vilja till kamp mot kommunismen”.

Men för den statistiken har USA:s militära ledare föga intresse, de högsta cheferna – i Honolulu och i Washington – betraktar uppenbarligen teorier om ”kampvilja” och deklARATIONER om att ”vinna folket” som rent sekundära faktorer. De är fackmännen, de mäter insatser och eldkraft, kalkylerar fram segern – som vore det ett krigsspel eller en manöver i California-öknen. Och som om seger i Syd-Vietnam vore någonting som kunde mätas med militärens mått.

Man behöver inte vara fackman för att profetera, det är alltför enkelt: den oerhörda militära kraft som USA utvecklar i Vietnamkriget måste medföra att Viet Cong, militärt sett, pressas tillbaka. Även om hjälpen från Nord-Vietnam – på sommaren 1966, enligt McNamara, 6 000 man i månaden – fortsätter att växa. FNL och nordvietnameserna kommer kanske att återvända till de små enheternas operationer och de nattliga attackernas krig – den taktik som FNL använde fram till 1962-63 och som var Ho Chi Minhs vapen under många års krig mot fransmännen. Kanske säger USA-generalernas militära textböcker att detta är ”seger” och att motståndaren sedan kapitulerar eller försvinner – medan alla erfarenheter från t ex Kinas inbördeskrig, första Vietnamkriget, Algerietkampen och Cypern ger ett helt annat budskap. Men att slå sig till ro med statistiken – sann eller falsk – och blott betrakta striden med vapen, det är att tappa alla perspektiv, att se Vietnams drama genom ett bombsikte.

Det lysande exemplet är Algeriet, där de franska styrkorna – 800 000 man – efter hand fick nästan fullständig militär kontroll över landet och reducerade de kämpande rebellstyrkorna inom Algeriets gränser till omkring 10 000 man. Men general de Gaulle insåg att detta inte avgjorde någonting och att den algeriska Befrielse rörelsen fortfarande var lika stark under ytan, med sin egen administration och sitt grepp om folket. Han tog konsekvenserna – och de militärt nästan utplånade rebellerna vann den totala segern.

Liksom fransmännen under Algerietkampen har givetvis de styrande i Washington och Saigon hela tiden – och under vissa perioder med speciellt eftertryck – betonat att det också är en politisk kamp; man måste vinna folket genom reformer och propaganda, bevisa att Saigonregeringen vill skydda och hjälpa. Det ena programmet har avlöst det andra med så kallade jordreformer och demokratiseringar, med amerikanska hjälpprojekt i byarna. Mycket har utträttats men summorna som satsats har varit obetydliga i jämförelse med den militära kampens utgifter. Viktigare är att den politiska kampens experter fått vika för militären, så snart man stått inför beslut om steg som kanske är militärt ”effektiva” men som sannolikt måste minska möjligheterna att ”vinna folket”. De som i Washington hävdar att ”den politiska kampen” är den viktigaste har uppenbarligen gång på gång blivit nedröstade. Så gick det när man från många håll ifrågasatte värdet av jätteraiderna med jättebombarna; den interna debattens slut blev att raiderna fortsattes med ökad kraft. Så gick det när, som det uppges, bl a utrikesdepartementet i Washington sökte få ett slut på ”defolieringen” av djungeln, flygplanen

som sprutat växtgift över ”Viet Cong-skogar” för att avlöva träden och blotta fiendens positioner. Det praktiska resultatet av dessa operationer är av allt att döma obetydligt och de politiska nackdelarna är uppenbara; i de drabbade byarna predikar Viet Cong att USA vill döda med gift eller svält och i kommunistagitationen över hela Asien förvandlas dessa amerikanska aktioner med ett enkelt handgrepp till ”bakteriekrig”.

Även när det gäller konflikten om användandet av ”icke-dödande” gaser har militären segrat över politikerna. När man stormar en befäst by – och så gott som alla byar under Viet Congs ”kontroll” är befästa – flyr gerillan ofta tillsammans med civilbefolkningen ned i de långa underjordiska gångarna eller tvingar civilbefolkningen att följa med som en sköld. Man kan gå till attack med eldkastare, med dynamit eller med apparater som utvecklat en tjock rök – men det är, hävdar militären, mer skonsamt mot civilbefolkningen att använda tårgas. Samma tårgas som utnyttjas mot regeringsfientliga demonstrationer i Saigon – eller mot protesterande negrer i den amerikanska Södern. I detta fall ivrar militären uppenbarligen för ett vapen som är mindre brutalt än de traditionella – men politikerna måste räkna med den känsloladdade reaktionen mot begreppet ”gaskrig” både hos den amerikanska opinionen och bland bundsförvanterna.

Men det finns också andra områden där militärens krav kolliderar med politikerns. I flera år har journalister och andra vittnen rapporterat om tortyr iscensatt av regeringsarméns officerare och soldater. De har bevittnat – själv har jag aldrig sett detta annat än på bilder och filmremsor – hur misstänkta Viet Cong-rebeller systematiskt bearbetas med gevärskolvar eller släpats efter en jeep genom vattendränkta fält för att tvingas att avslöja sig själva som Viet Cong-anhängare och utpeka kamrater, vapengömmor etc. Stundom används tricks som man säger sig ha lärt av fransmännen under kampen mot Viet Minh, bl a den så kallade ”vattenmetoden” – som för övrigt vid sidan av elektricitet var det viktigaste inslaget i den franska tortyrtekniken under Algerietkriget. Fången läggs på rygg med en duk bunden förs munnen och vatten hålls över duken – tills att fången ger efter eller kvävs. Amerikanska helikopterpiloter har också berättat om en nyare metod som används av vietnamesiska officerare; under flygfärden till basen och förhöret kastar man ut några av de mest trilska fångarna för att mjuka upp de övriga.

Det finns också andra mindre dramatiska metoder och den amerikanske journalisten och ”krönikören” Jimmy Breslin liar med sin karakteristiska knappa stil skildrat en scen, som han bevittnade:

Vid en plats som kallas Duc Co förhörde två vietnameser Viet Cong-fången som just hade gripits i den täta skogen, som omger lägret. Vietnameserna var klädda i kaki, Viet Cong-fången i svart. De satt alla tre på huk, det är så vietnameserna tycker om att sitta när de pratar. De två soldaterna talade med landets fågelkvittrande språk och Viet Cong-fången svarade dem. De två soldaterna visade ingen vrede. En av dem sträckte ut sina händer och tog fångens högra hand och höll den. Han tycktes tala till fången med känsla. Sedan tog soldaten fångens långfinger och började bända det bakåt. Soldatens röst var oförändrad. Han fortsatte att tala i samma ton medan hans händer bände fingret så att det stod rakt upp, ett brunt lerigt finger som steg upp från fångens hand. Sedan böjde soldaten fingret bakåt och det hördes ett litet ljud när benet i fingret och handens knoge brast. Från fången kom ett litet skrik. Tårar kom fram i hans ögon. Soldaten släppte fingret. Han knäppte sina händer och förde in dem mellan knäna. Så satt han på huk och fortsatte att tala. Fången satt framför honom med det bruna leriga fingret pressat tillbaka mot översidan av handen. Alla gick förbi dem och ingen brydde sig om det. Sådan är en del av vardagen i det här lilla kriget.

Varje operation mot ett så kallat Viet Cong-område får en välkänd slutvinjett; en rad fångar – män, kvinnor, ja, till och med barn – som förs bort till ”förhör”. Alla misstänkta, alltså även de fångar som tas vid amerikanarnas operationer, skall enligt reglerna förhöras av vietnamesiska experter. Detta innebär, det vet amerikanerna – jag har inte träffat någon USA-

officer eller soldat som haft några illusioner på den punkten – att många av fångarna utsätts för brutal och systematisk tortyr i uppsamlingsläger och fängelser. Ingen vet naturligtvis hur många av de misstänkta som överlever den behandling de utsätts för av Saigon-regeringens experter. Jag har hört amerikaner påstå att en tredjedel dukar under; det är väl en siffra som måste vara gripen ur luften – och det chockerande blir inte själva kalkylen, utan attityden, axelryckningen, ”det är deras ansvar, sydvietnamesernas, inte vårt”. Detta är det ständiga amerikanska försvaret; man har inte rätt att ingripa, avtalet innebär att den sydvietnamesiska armén skall ta hand om alla fångar och sköta alla förhör.

Även amerikanska experter sysslar med utfrågning av fångar; den verksamheten sköts delvis av civila, knutna till Rand-Cooperation i ett projekt som bekostas av amerikanska försvarsdepartementet. Deras mål är inte att i första hand få fram upplysningar av rent militärt värde och de får tillgång till ett visst antal fångar, först sedan sydvietnameserna avslutat sin ”behandling”. Ofta, mycket ofta, bär dessa fångar, enligt de amerikanska förhörsexperterna, spår av svår misshandel och berättar att de blivit torterade. Också Rands stab betonar sin hjälplöshet men stundom rycker man ut till ett operationsområde för att söka övertala sydvietnameserna att överlämna ”färska” fångar till amerikanerna.

Det finns ingenting som tyder på att amerikanerna själva i någon betydande utsträckning tar direkt och aktiv del i en systematisk fångtortyr. Enstaka händelser inträffar naturligtvis; varje armé har sjuka människor. I vilken utsträckning speciella amerikanska enheter, som Special Forces, fått utbildning i olika tortyrmetoder är inte klarlagt. Dessa förband, som upprättades i USA under Kennedyregimens år utbildades i vad man kallade gerillakrigsföring och sattes in i Syd-Vietnam redan 1963 och 1964. Uppgifterna var vitt skilda och en av de väsentligaste – och inte mörklagda – var upprättandet av baser i olika delar av Vietnam, bl a i höglandet och längst ner i deltat. Det rörde sig i regel om tolv man – inklusive läkare och administratörer – som med utgångspunkt från en by sökte skapa en väl drillad hemvärnsstyrka som bekämpade Viet Cong genom snabba raider, överfall, bakhåll etc.

Dessa Special Forces i Vietnam blev föremål för en märklig hjältedyran i USA – ett slags parallell till James Bond-febern – och det mest vulgära uttrycket för dessa stämningar var väl ”Balladen om den gröna baskern”, som under någon tid också figurerade på listorna över de mest populära skivorna i Sverige. En kraftigt bidragande orsak till denna strömning var Robin Moores bestseller *The Green Berets*, ett till roman maskerat reportage, som delvis glorifierade Special Forces, men som samtidigt gav detaljer om brutalitet och hårdhet och om operationer – t ex raider in i Laos – av den typ som departementen i Washington så ivrigt förnekade. Men debatten om Special Forces skärptes i USA på vintern 1966 när en flera gånger dekorerad sergeant, Donald Duncan, riktade ett våldsamt angrepp mot dessa specialförbands utbildning, ideologi och verksamhet; det var i en artikel i tidskriften *Rampart* i februari 1966 under rubriken ”The whole thing was a lie! Memoirs of a Special Forces hero”. Duncan uppger bl a att han fick undervisning i olika tortyrmetoder, men att instruktörerna antydde att det med tanke på opinionen i USA var bäst om man överlät åt sina sydvietnamesiska vapenbröder att sköta hantverket.

Men vad betyder i realiteten alla försäkringar om att USA:s soldater och officerare inte är delaktiga i fångtortyren? Hur upplever den fångslade vietnamesen det, han eller hon som grips av amerikanska soldater, kroppsvisiteras, bakbinds, knuffas in i en amerikansk helikopter och förs bort till fånglägret och de vietnamesiska experterna? Eller den misstänkte som brutalt misshandlas av vietnamesiska soldater medan den amerikanske officeren, förbandets ”rådgivare”, står som åskådare? Kan de verkligen uppleva amerikanerna som oskyldiga, blir inte reaktionen mot USA lika stark som om amerikanerna själva hade agerat inkvisitorer? Det är den ena sidan av problemet; den politiska kampen för att ”vinna folket” som måste bli

lidande på att militären kräver ”informationer” till snart sagt varje pris. Den andra är naturligtvis den moraliska, som närmast borde beröra den amerikanska opinionen. Kan man verkligen två sina händer och låtsas som om passiviteten inte betydde medansvar? Kan man verkligen föreställa sig att USA:s trupper är ur stånd att göra något annat än att överlämna ”sina” fångar till vietnameserna och tortyrcellerna? Att man inte med kort besked skulle kunna klargöra för Saigonregeringen att man behåller sina fångar, med en gnutta av sina gigantiska resurser upprätta egna fångläger? Nej, alla hänvisningar till ”avtal”, alla deklARATIONER om att man ”inte vill blanda sig i Syd-Vietnams inre angelägenheter” blir i detta läge rent hyckleri. Den enda möjliga slutsatsen är att den amerikanska militären inte vill gå miste om den ”information” som tortyren kan ge. Men det finns få amerikaner som inser detta – och säkerligen få sydvietnameser, även bland de mest ”proamerikanska”, som inte inser det.

När det gäller den tortyr och de grymheter, som motståndaren gör sig skyldig till, råder det inte någon brist på upplysning i USA; nationens ledare ger gång på gång siffror och fäller sina domar.

Stundom kan man på amerikanskt håll i Saigon möta en annan försvarslinje; överdriv inte betydelsen av tortyren, vietnamesen upplever inte fysisk misshandel och lidande på samma sätt som vi, han är van vid det och reagerar inte som vi inför brutalitet. Det går för sig att i Saigon slunga ut en sådan teori för att släta över ”bundsförvantens” metoder. Men om någon i USA skulle hävda den tesen inför t ex utrikesminister Rusks statistik om Viet Congs ”terror”, ”våldsdåd” och ”skändliga grymheter” i byarna?

Trots allt är det kanske bara en början som vi upplevt. När den militära offensiven skärps, allt fler Viet Cong-byar och Viet Cong-fästen stormas av USA-trupper, kommer antalet gripna ”misstänkta” att växa. Och klappjakten efter gerillas kommer att öka behovet av ”informationer” och i allt större utsträckning kommer man att välja den snabbaste vägen, dvs. tortyr. Det är bara en hypotes, men detta var i varje fall utvecklingen i Algeriet. Där besökte jag efter krigets slut byar där varje invånare ned till tolv års ålder torterades av fransmännen eller deras hantlangare under kampens sista år. Och resultatet blev givetvis att befolkningen kittades samman i hat mot förtrycket.

Ställda inför problemet om den militära kampen contra den politiska understryker amerikanarna att huvudbördan i det vapenlösa kriget för att ”vinna folket” ändå måste bäras av Saigon-regeringens administration och soldater. Detta framhålls alltid i Washingtonregeringens deklARATIONER och optimistiska rapporter om ”pacificeringens” framsteg. Det bestrids inte heller av skeptikerna i Saigon att detta är den enda möjliga ansvarsfördelningen – men just detta faktum är, hävdar de, en garanti för att den politiska kampen är utsiktslös. Speciellt från amerikanska civila som arbetar i byarna kan man få höra fruktansvärt hårda domar fällas över ARVN, över de plundrande soldaterna, de korruperade officerarna, bristen på disciplin och respekt för byfolkets liv och egendom.

Vissa av regeringsarméns förband har vunnit amerikanarnas respekt men på det hela taget bedöms Saigonarmén ytterst kritiskt av de amerikaner – civila och militära – som arbetar utanför Saigon och stabernas politiserade atmosfär. Speciellt USA-militärens skepsis har – det är intrycket från besöken under loppet av tre år – ständigt ökat och kommer ofta till uttryck; det talas med öppet förakt om regeringstruppernas ovilja att söka strid, om den höga deserteringsprocenten, den dåliga soldatkvaliteten. Ingen kan vara blind för att amerikanarna i så stor utsträckning som möjligt söker genomföra de mera omfattande operationerna utan någon medverkan av Saigonregeringens trupper. Och ingen kan tveka om orsaken. Om man planerar en operation tillsammans med ”bundsförvantens” officerare innebär detta ofta, försäkrar man, att Viet Cong får rapport om allt. Till detta kommer erfarenheter på slagfältet

under samoperationer, bl a tillfällen då granater från ARVN:s artilleri börjat regna över amerikanska ställningar.

Men eftersom det, enligt de storstilade planerna, skulle vila på ARVN att militärt ”säkra” de områden som genom de stora amerikanska operationerna befrias från Viet Cong-trupper, har nedvärderingen av regeringsstyrkorna också medfört ökad pessimism inför den politiska kampen. Hur kan man vänta att dessa styrkor någonsin skall vara vuxna – militärt, psykologiskt, propagandamässigt – den uppgiften. Och de amerikanska militärer, som i grunden ändå bara tror på en rent militär lösning, blir stärkta i sin övertygelse.

Medan de amerikaner som inte tror att det finns en militär seger förutan en politisk ofta tycker sig stå inför en hopplös uppgift – och ser departement i Saigon och i Washington som ger stora löften men små, små summor till ”deras” krig.

När på försommaren 1966 ett amerikanskt plan av misstag tömde sin bombblast över en regeringskontrollerad by nära Saigon träffades en skola och ett tjugotal barn dödades. De amerikanska ”experterna” som arbetade i det området och i den byn just för att ”vinna folket” fick gå från familj till familj, beklaga sorgen och söka ge ett uttryck för den bestörtning och förtvivlan de själva upplevde. De hade velat ge varje familj en större penningssumma; kanske hade det varit en meningslös eller till och med sårande gest, kanske hade den betytt stöd och lättnad för de drabbade. Men amerikanerna hade ingen möjlighet att handla som de ville. ”Sorgepengen” är i sådana fall i enlighet med Saigonregeringens önskan maximerad till 33 piaster per dödsoffer. 33 piaster – det är ungefär en krona och femtio öre.

Under tiden gick kriget vidare, den militära kampen. Den franske författaren Jean Lartéguy har i sin bok *Un Million de Dollars le Viet* hävdad att varje dödad Viet Cong-soldat kostar USA en miljon dollar. Räknestycket är något demagogiskt, men skall man söka en så cynisk statistik, så är det säkert ingen överdrift om man uppskattar kostnaden för varje dödad Viet Cong-soldat till minst en miljon kronor.

The old man

En amerikansk general berömde nyligen på ett märkligt sätt en gerillasoldat ur Viet Cong som hejdade ett helt amerikanskt infanterikompani under en timme i djungeln norr om Saigon. Gerillasoldaten var den ende överlevande av flera kommunister som försvarat en bunker. Han gjorde slut på all sin egen ammunition och sina döda kamraters och kastade tillbaka mot amerikanerna de granater som slungades ner i bunkern. Han blev till slut dödad medan han höll på att kasta stenar, en sista handling av trots. ”Om någon av våra män hade kämpat på det sättet”, sade generalen, ”skulle han ha belönats med the Medal of Honor.”

Neil Sheehan, New York Times Magazine, 9 oktober 1966

Pansarvagnens motor dånade, kolossen började rulla. Mannen i kulsprutetornet vände sig om och pekade:

– Ge fotografen skyddsjackan där borta. Vi har ju en extra nu. Jackan var svettfuktig och hade två hål högt upp, nära nacken. Kolonnen mullrade fram på bivägen och svängde över en kyrkogård in mot djungeln. Mannen i tornet varnade:

– Se upp för trädtopparna. Det var därifrån Charlie klippte The old man.

Grabben till vänster om mig svepte med sin kulspruta mot buskaget och kulkärvarna tände det torra gräset; lågorna hoppade snabbt närmare en klunga hyddor. Grabben spanade mot träden:

– Jag förstår inte hur han kunde träffa, han måste ha haft kikarsikte. Och hur kunde krypskytten veta att vår TC var just i den här kärran?

– TC?

– Ja, Troup Commander. Vår kapten som blev sårad och fördes bort i helikoptern som du kom med nyss.

Förbandet gjorde halt, det gick inte att komma igenom djungeln. Sergeanten i tornet vände sig om, tände en cigarett:

– Ja, The old man stod just här i tornet när skottet hördes från trädtoppen. Jag frågade om han blivit träffad, men han skakade på huvudet och fortsatte att skjuta. Men efter ett tag frågade jag igen, jag såg ett hål i skyddsjackan. The old man sa att han kände sig underlig och stel i ryggen, jag tog av honom jackan och då välldes blodet fram. Det var ett stort sår i nacken, stort som en knytnäve där kulan gått ut. Men ingångssåret var så litet, som en slant.

Någon annan fortsatte:

– Sjukvårdarna säger att det bara var ett köttår. Det är nog värt sex veckor. Det blir väl sjukpermis på Filippinerna.

– Ja, det räcker inte för att komma hem. Men han klarar sig till Manila. Han hade tur, The old man. Här ser ni en som har 172 dagar kvar.

Hela kolonnen gjorde helt om, larvfötterna krossade gravstenar och slet upp väldiga dammoln. Pansarvagnarna mullrade genom en by mot söder, det gällde att hitta en väg in i djungeln. Grabben vid kulsprutan, Richard Bloom, vände sig om:

– Han kan vara säker på sex veckor. Jaa, på somliga regnar det guldslyntar. Men det är klart, om kulan hade tagit litet längre in så ...

Han var 19 år, från Californien. Ett vekt ansikte, pojkröst, en mycket ung nittonåring.

Sergeanten i tornet bad mig kasta upp en öl:

– Det är pissljummet, men det är öl. The old man dricker väl kallt öl i kväll. Med någon snygg sköterska.

Bloom säkrade kulsprutan:

– Men det är ändå underligt att hålet var så litet. Man såg det ju knappast. Men det var en massa blod. Man får ju knappt in ett lillfinger i hålet.

Han prövade på ”min” jacka, men gav upp.

– Du hittar säkert cigaretter i fickan. The old man bjuder. Han behöver dom inte mer, lyckans ost.

Någon talade om att The old man var 24 år och hade en halvårsbaby hemma.

Täten svängde tvärt till höger på en smal djungelväg. Sergeanten lyssnade på radion och svor. Om det var någon av alla slöfockarna i kärran som var intresserad så kunde han upplysa om att vi skulle ta in på djungelhotellet i natt. Vi skulle gå i ställning på stigen och vänta; infanteriet som landsatts två kilometer söder ut med helikoptrar skulle driva Charlie genom djungeln upp mot oss. Bloom kröp ned djupare bakom den skyddande pansarväggen. bara hjälmen stack upp:

– Go'natt. Jag skulle gärna byta med The old man. Men såg ni såret där kulan kom ut? Det var en massa blod.

Vägen korsades ideligen av djupa diken, pansarfällor. Sakta bröt sig fordonen in i snåren och styrde runt hindren. En pansarvagn bakom oss gick på en mina; det skrällde som tusen konservburkar medan radion lugnade, den hade inte slagit hål. Framför oss brakade ”Cong

Killer” – alla vagnarna hade smeknamn som började på C – rakt in i ett murket träd och svordomarna ekade från förarluckan framför tornet.

– Fy fan, dom har kört på ett myrträd. Då regnar det ned rödmyror och man blir nästan knasig av alla betten.

Efter en timme var alla fordonen utspridda i grupper om fyra utefter djungelvägen med 200-300 meters luckor och kulsprutorna pekande mot söder. Vi hade kört i små cirklar för att bryta ned buskar och träd, men hade bara trettio meters fri sikt åt alla håll. Granaterna från artilleriet i norr visslade högt över vägen och slog ned i djungeln någon kilometer söder ut. Attackplan störtök mot samma mål medan helikoptrarna surrade som trollsländor bortom trädtopparna. Medan skymningen kom kröp krevaderna närmare.

Sergeanten blev alltmer vresig och nervös; han hade inte mycket till övers för den unge löjtnanten som fått befälet över förbandet sedan kaptenen sårats.

– The old man skulle aldrig ha beordrat så idiotiska försvarspositioner. Hoppas Charlie på oss i natt har vi inte en chans.

Han svor över sitt öde att två år före pensionen råka ut för den där snorvalpen och började tala om en natt i Korea då kineserna skar halsen av halva förbandet utan att resten vaknade. Men snart tänkte han spritköket, valde en burk med korn och bönor.

– Ja du, sjutton år i det här jobbet. Men som vi säger: en dag i armén är som en söndag på landet.

Han började tala om varuhuspampen Johnson i hemstaden i Kansas som lovat honom ett jobb när han lämnade armén. Då skulle han få det bra, med den lönen ovanpå sergeantspensionen.

– Ja, jag kommer att få några extra dollar ovanpå pensionen. Det är ersättningen för en hörselskada som jag fick när jag sårades i Korea. Men jag hade tur där, det var många som strök med, några alldeles bredvid mig. Vad man tänker om kompisen fått sitt?

Han sänkte rösten och lutade sig fram:

– Bara en sak, en enda sak: Jösses så skönt att det inte var jag.

Den tomma burken for i en båge över hans axel in i djungeln. Han tänkte en cigarrett och började drömma högt om söndagsmornar hemma i Kansas och fisketurer med sönerna:

– Men det gäller ju först att komma hem levande från det här helvetet. Såg du hur litet såret var?

Någon invände att det måste ha gjort fruktansvärt ont.

– Nej, kulan är så het, det bränner till och verkar som bedövning. Först efter ett tag känns det, då kommer det.

Rösterna surrade i radion, och någon upprepade gång på gång att han hade flera män som var kortare än Wiznilsky. Sergeanten förklarade medan han provade mekanismen i en k-pist:

– När man har gjort halva tiden, mer än ett halvår, i Vietnam så börjar man bli ”kort”. Har man bara två veckor kvar så slipper man följa med ut på operationer. Nu hade dom väl upptäckt att den där killen Wiznilsky snart skall hem och egentligen inte borde ha varit med på den här operationen. Men nu säger alltså någon att det finns flera som är ännu ”kortare”. Så några kommer nog att föras ut härifrån i kväll innan det blir mörkt.

Blooms röst hördes från tornet:

– Ja, det vore ännu bättre än att åka ut som The old man gjorde.

De klirrade av metall från pansarbilens tak. David Knight radade upp patronband, det gällde att kunna hitta allt i mörkret. Han hade fyra år i yrket, 23-åringen från Missouri, och han trivdes. För honom var det ett jobb som alla andra. Men med mörkret kom oron:

– Charlie är allt en feg stackare som inte vågar komma på dagen.

Ur dunklet hördes sergeantens röst, plötsligt hård:

– Feg? Är det feighet att sätta sig uppe i ett träd och pricka The old man? Och veta att man då får elden från tjugu maskingevär över sig? Det krävs en hel del för det, Charlie är inte feg. Han kämpar inte vårt krig, men han är en hårding.

Cigarretterna glimmade i kupade händer. Flyget hade försvunnit, men artillerigranaterna lyste upp horisonten i söder. Bloom hade första vakten, cigaretten skymtade i tornet och rösten var inte mer än en viskning.

– Och tänk på vad dom får ta emot där borta. Arma satar. Någon gick fram till honom från ett annat fordon och frågade om han hört något om The old man. Låga röster. Ett litet litet sår. En massa blod.

Några vakade hela den natten, andra lyckades sova mellan passen. The old mans sovsäck gjorde inte pansartaket mycket mjukare och k-pisten kändes iskall i handen. Först kom myggen, sedan kylan, sedan dagen, sedan ljuset.

På morgonen gick vi ut för att rekognoscera djungeln mot söder. Attackplanen slog redan hårt, och skottväxlingen hade kommit närmare. Omkring tjugometrar in i snåren fanns en bred FNL-stig, osynlig från luften och parallell med djungelvägen. Intill ett träd hittade vi en tunnelöppning, ett fyra fem meter djupt hål med fotsteg i jordväggarna. Från öppningens botten gick tunneln tydligen rakt under vägen och under vår försvarsposition.

När vi kom tillbaka hade radion meddelat att fiendens huvudstyrka smitit ut ur fällan under natten; en kunskapare hade rapporterat om en djungelstig där 200-300 skottrar och mopedpasserat före gryningen. Kvar fanns då alltså bara krypskyttar, de allra hårdaste.

En transistorradio gav morgonnyheterna: The Milwaukee Braves hade gjort ett fint kap och köpt en basebollstjärna från St. Louis Cardinals.

Hettan kom, surret från insekter och helikoptrar. Bloom trodde att The old man redan var på väg till Manila. Det var lugnt, dåsig varmt, några solade, andra sov.

Från en postering hundra meter ned på djungelvägen hördes knatter, ett automatgevär. Rapporten kom; man hade sett två män inne i djungeln, en i svart pyjamas, en i vita kläder. När patruller ryckte ut var de försvunna, man fann bara blodspår.

Lugnet återvände. Någon undrade vilka chanser han kunde ha, Charlie som var sårad där ute någonstans. Sergeanten öppnade en ölburk.

– Har han tur och lever blir han väl fånge när infanteriet når fram. Annars? Ja, kanske kryper han ned i en jordkula och förblöder.

Någon börjar tala om The old man. Om sjukhuset. Om Manila. Om en swimmingpool.

III. Folket

Scenen var ett litet torg i staden Hué, Syd-Vietnam, en sommardag 1965. Det var ett ställe där amerikanska soldater och vietnamesiska flickor brukade träffas. Några amerikanska militärpoliserna fanns på post för att upprätthålla ordningen. En av dem hade tagit med sig karameller till barnen som lekte på torget och som trängdes kring amerikanerna. När han leende började dela ut karamellerna flockades barnen kring honom, de hoppade och försökte

nå upp. Med ett skratt kastade han karamellerna ut över gatstenen. Genast störtade sig barnen över godsakerna som en gräshoppsvärm, alla ivriga att få tag på en karamell. En ung vietnamesisk lärare som råkade gå förbi och såg skaran av kämpande barn, vände sig till dem och talade med stränghet och eftertryck. Han sade till barnen att plocka upp karamellerna och lämna tillbaka dens till amerikanen. Efter en viss tvekan lydde barnen. Sedan vände sig läraren mot soldaten och talade långsamt på engelska med en ton av behärskad vrede och förakt: "Ni amerikaner förstår inte. Ni förvandlar våra barn till tiggare, våra kvinnor till horor och våra män till kommunister."

Från Peace in Vietnam, av American Friends Service Committee.

"Orientens pärla"

Saigon ... är en av de största och vackraste städerna i Sydostasien. Dess pittoreska bostadskvarter, de livliga marknadsplatserna och de gamla templen har givit staden namnet Orientens Pärla.

Broschyr, Vietnam National Tourist Office, 1966

En gång en stad med grace och charm. Allt detta ursprungliga spetsat med litet franskt, med någonting eggande som till och med tog bort stanken av fattigdomen.

Men nu en sliten stad, med giriga händer, smutsen som skvätter under trampet av militärkängor – och kakafonin av röster: "You go where? You want girl? How much, how much?"

Ja, kort sagt: man blir en gång förälskad i en gracil varelse – och finner, när man återvänder några år senare, en hora.

Naturligtvis fanns kriget redan när jag första gången upplevde Vietnam, på hösten 1963 – tyst, nästan omärkligt inne i Saigon, dånande och dramatiskt några mil utanför staden. Men då fanns det ju bara ungefär 15 000 amerikaner, så kallade specialister och rådgivare, i landet och de flesta av dem levde långt ute i provinserna. Borta på Avenue Pasteur låg det amerikanska militära högkvarteret; några byggnader, sandsäckar, taggtråd – men det var också nästan allt. Flygfältet några kilometer norr ut dominerades fortfarande av den civila trafiken, militären hade bara ockuperat ett hörn och man rörde sig ganska fritt.

Inne i centrum låg hotellen utefter Rue Catinat – ja, man talade fortfarande om Rue Catinat även om de vietnamesiska myndigheterna döpt om huvudgatan till Tu Do. Det var ingen brist på rum, luftkonditioneringen susade, telefonerna fungerade – och språket var franska.

Någon gång snokade president Diems hemliga polis genom rummet på jakt efter gud vete vad, men det gav bara tillvaron litet krydda. Nattklubbarna bjöd på underhållning "direkt från Paris", även om det hela just då sveptes in i en viss tristess; den ryktbara "drakkvinnan", Madame Nhu, hade av någon anledning fått för sig att krigsansträngningarna krävde förbud mot dans och uppsluppna sånger. Och mandarinerna i presidentpalatset, Diem, hade naturligtvis sagt ja och amen till svägerskans förslag.

Man flanerade bland vietnameserna på gatorna i skymningen, fick på franska hjälp med matsedeln på restaurangerna, diskuterade deras rätter och deras liv. Ja, det var deras stad, och vi – de fåtaliga utbölingarna – accepterade detta med glädje och förälskelse.

Sedan dess har jag återvänt några gånger och sett den gradvisa förändringen. Under loppet av tre år blev allting så fullständigt annorlunda; på senvåren 1966 fanns det 260 000 amerikanska soldater i landet och nästan hälften hade Saigon inom räckhåll för kvällarna eller weekendpermissioner. De bästa hotellen har blivit invaderade av stjärnbeströdda officerare som trängs med journalistarmén, och många av de mindre hotellen har rekvirerats av den amerikanska militären och kringgårdats med taggtråd. Barerna, som räknas i hundratal, har alla amerikanska namn och horder av små vietnamesiskor som på stapplande engelska ber

soldaterna bjuda på en drink; de har procent på kommersen och får te i whiskyglasen, te till whiskypris. Ett ärligt bedrägeri eftersom alla vet om det och soldaterna anser att de gör avbetalningar för vad som komma skall.

Det blev uppståndelse i USA när senator William Fulbright på våren 1966 kallade Saigon ”en enda stor amerikansk bordell” och han fick genast mothugg av försvarsminister McNamara. Ingen i Saigon förstod att saken skulle anses värd att diskutera och än mindre begrep man försvarsministerns möjligheter att uttala sig; det rörde sig ju inte om de vyer någon kan få genom fönstren i USA-ambassadörens gästvåning.

Att Arkansassensatorns term rymmer en rent fysisk realitet är självklart – och i grunden oundvikligt. Finns det kunder så blir det kommers, oavsett land och oavsett armé.

Trafiken försiggår överallt och de snabbt uppväxande småhotellen har givetvis sin roll, liksom massageinstituten och badhusen, dessa institutioner som aldrig fanns i det gamla Saigon även om renligheten säkert var lika stor.

Men när Fulbright talade om Saigon som ”bordellen” menade han något mer än detta, något väsentligare – ja, de amerikanska pressrapporter han refererade till syftade i varje fall längre än till en skildring av den ökade prostitutionen.

Denna del av stadens ekonomiska liv – eller anpassning till dollarinvasionen – är ju blott en sida av en förvandling som för tiotusentals av Saigons invånare, ja kanske hundratusenden, betytt steget upp ur fattigdom och halvsvält. Men andra och kanske många fler av de två miljoner som lever i Saigon ser inte i första hand den amerikanska inmarschen som en chans till goda löner och snabba förtjänster; de ser sin egen kultur förödmjukas, traditioner våldtas eller slumpas bort för pengar.

Det är naturligtvis omöjligt att avgöra hur djup och stark den reaktionen är i Saigon eller i t ex Da Nang som utsatts för samma påfrestning. Den som inte är amerikan – och söker markera detta just för att få kontakter – möter ofta utslag av dessa stämningar; det är inte bara vietnamesiska vänner som griper chansen att ”tala ut”, eller franska veteraner som vittnar om hur deras vänner sedan många år i Saigon tänker och känner. Förvånansvärt ofta har jag upplevt hur bitterheten vällt fram och föraktet mot amerikanerna bränt till i repliker från en taxichaufför, en upppassare, en yngling bakom en portierdisk. Ja, naturligtvis finns det också amerikaner i Saigon, som lever utanför taggtråden och den vanliga amerikanska miljön – som lyssnar, söker förstå och som berättar om sina intryck. Men de är få, ohyggligt få.

Den stora massan av amerikaner möter aldrig den negativa reaktionen. Deras enda kontakt med storstadens folk är ju de vietnameser som tjänar dem, direkt eller indirekt, och som därför vet att dölja allt bakom ett leende. Det är personalen vid hotell och mässar, det är taxichaufförerna i sina små blå Renault-skrällen, det är barflickorna, skoputsarpojkar, gatuförsäljarna. Man rycker på axlarna åt alla rykten om att en betydande procent inom alla dessa grupper, t ex bland taxichaufförerna, är knutna till Viet Cong, dvs betalar sin skatt till FNL och spionerar. Det är inte farhågor och misstankar som amerikanen vill bära med sig, det skulle i längden bli alltför tungt. En av de högsta cheferna för den amerikanska säkerhetstjänsten i Saigon har personligen och med absolut allvar försäkrat mig att inte mer än ”högst två procent” av barflickorna är Viet Cong-agenter; hur han nått den övertygelsen framgick aldrig och det var nog tyvärr – det är onekligen ett fängslande sociologiskt projekt – mera en fråga om tro än vetenskap.

Amerikanen skyddar sig själv med taggtråd och med föreställningar om sin egen roll som beskyddare, välgörare och vän – och underligt nog tycks också soldaten som i slagfältens byar ser alla vietnameser som fiender ryckas in i trolleikeln under weekendpermissionen i Saigon. Där strör han piasters, möter leenden och känner sig som ”number one”.

Andra skakar aldrig av sig misstron och de markerar det genom att maniskt tala om ”aporna”, ”plattnäsorna” och ”the Gooks”, det uttryck som en gång användes om befolkningen i Korea och som nu blivit rasföraktets term också i Syd-Vietnam.

Men de amerikaner som lever inne i Saigon eller i någon av baserna i stadens utkanter – som Tansonnhut och Bien Hoa – utgör majoriteten av klientelet i restauranger, barer och bordeller. De är de mest skyddade, de har ofta aldrig upplevt en strid och aldrig sett någonting av Syd-Vietnam utanför Saigons nöjescentrum och den egna förläggningen, där alla sydvietnameser de möter ler och har en passersedel med foto som tecken på lojalitet. De som kommer från byarna och fronten och ofta ser allting helt annorlunda är trots allt i klar minoritet.

Men utanför denna värld i Saigon – amerikanerna med skyggglappar och de ”amerikaniserade”, eller kanske snarare ”dollariserade” vietnameserna – finns någonting helt annat. Det är massan av människor som lever i förstädernas skjul och ruckel långt borta från centrum. Många av dem har kommit under de senaste åren på flykt undan bombardemangen och döden i byarna; de är rotlösa i staden, utanför och kanske bittra. Någon i familjen kanske fått jobb vid ett amerikanskt byggnadsprojekt, eller blivit städerska i en amerikansk villa, men det stora flertalet har säkert ingen direkt kontakt med ”beskyddarna”. Och i nästan varje familj och ruckel finns det en yngling som gömmer sig, som deserterat från armén eller som håller sig undan för att slippa inkallelse. Att amerikanen nästan aldrig möter den delen av Saigons befolkning är inte märkligt – och det gör inte heller främlingen, hur mycket han än söker sig utanför den amerikaniserade miljön.

Det är väl i dessa kvarter som FNL:s agitatorer och aktionsgrupper i stor utsträckning lever; där, främst i den kinesiska delen av Saigon, dvs Cholon, finns små fabriker och verkstäder som arbetar för Viet Cong. Varorna förs in och ut från huvudstaden med bussar eller kärror och någon enstaka gång fastnar en transport i kontrollen vid infartsvägarna till Saigon. Men det händer sällan eftersom de utposterade soldaternas och polisernas kontroll är slapp och slumpmässig; det är en hopplös uppgift, en något så när energisk bevakning skulle kräva tiotusentals soldater och medföra fullständigt kaos i trafiken.

Men förutom det amerikaniserade Saigon som man ständigt möter och förstädernas massor som man aldrig når finns det ett helt annat skikt som ofta drar sig undan amerikanerna, men stundom öppnar sig för oss andra främlingar. Dit hör en stor del av studenterna, av de vanliga löntagarna, av tjänstemännen i administrationens lägre regioner. Det rör sig i regel om familjer och individer, som ligger långt över genomsnittet i fråga om bildning och som anser sig vara bärare av Vietnams traditioner och kultur. Det finns naturligtvis Viet Cong-sympatisörer också bland dem, men de människor som jag vill föra till denna grupp och som jag tror har så mycket att lära oss, hyllar vad vi kallar västerländska frihetsideal och tar avstånd från kommunismen. Men – och det är detta som är den väsentliga lärdomen – de välsignar inte USA:s intåg, de känner sig koloniserade och förödmjukade, skjutna åt sidan och föraktade av en makt, som valt deras land som ett lämpligt fält för en militärmanöver.

Bitterheten har en rent materiell sida; de sitter ofta med eländiga löner och ser inflationen härja, de har snarare drabbats än gynnats av det ekonomiska uppsvinget i Saigon. De får dagligen nålstick; de ser sina favoritställen förvandlas till larmande hamburgerbarer, de jagar förtvivlat taxibilar under rusningstimmarna, men får så ofta ett överlägset nej från chauffören, som vet att han tjänar mycket mer på att plocka upp amerikanska soldater. Och de kan inte längre – det klagomålet hör man ofta – flanera på huvudgatorna med hustru eller dotter; det innebär alltför många förödmjukelser, alltför många framstötter från soldater som tror att allt villebråd är lovligt.

Hela deras upplevelse av amerikanerna och USA:s roll är skenbart fylld av motsägelser – men ändå på ett sätt naturlig och helt logisk.

De vänder sig mot amerikanarnas sätt att isolera sig och förvandla varje förläggning eller rekviderat hotell till ett USA i miniatyr. Med hån påpekar de att dessa stora och starka soldater måste få allting hemifrån med flyg; kött, grönsaker, fisk, mjölk, vitaminpiller, malariapiller, rakvatten, allt, allt. Ja, till och med dricksvattnet importeras, i tankbåtar från Filippinerna. Ingenting som Vietnam producerar är gott nog, det är ohygieniskt, smutsigt – och den sårade stoltheten bryter fram genom bitterheten. Inte sällan drar man parallellen med den franska tiden och hävdar – efter att ha fördömt den kolonialismen och hyllat frihetskampen – att fransmännen visade större respekt för vietnamesernas liv och seder.

De reagerar med bitterhet mot en av de vardagliga synerna i Saigon; den amerikanske soldaten som lastad med varor kommer ut från PX, den militära butiken där amerikanen får allting skattefritt och mycket billigare än i någon butik i hemlandet. Där kan han köpa allt – matvaror, sprit, tobak, kameror, radioapparater. Redan det faktum att amerikanen har denna privilegierade ställning är en irritationskälla och man hör ofta frågan: varför har inte åtminstone den sydvietnamesiske soldaten samma fördelar, varför upphör vi att vara vapenbröder framför porten till ett PX? Visst kan vietnameserna köpa samma varor – om de söker sig till Saigons svarta börs, några gator där trottoarerna är belamrade med artiklar som stulits i hamnarna eller kommit från amerikanarnas PX. Det är mot bestämmelserna, men alla vet att det finns amerikaner som gör sig grova pengar genom att föra jeeplaster av varor från sin PX till svarta börsens affärsmän. Men det betyder att vietnameserna och andra icke-amerikaner får betala dubbelt så mycket som USA:s personal – medan amerikaner alltså blir rika på kriget och, som de bittra vietnameserna hävdar, saboterar landets ekonomi.

De förhånar USA:s allians med Saigongeneralerna som i deras ögon representerar en överklass utan kontakt med folket och som bara strävar efter att föreviga sin egen makt och bygga upp sina bankkonton. Många av generalerna betraktas som fullständigt korrumperade och detta är en punkt som ständigt dras fram av kritikerna – trots att de i nästa ögonblick kanske resignerat medger att korruptionen har gamla anor i landets administration och att de själva genom att betala mutor till tjänstemän håller systemet vid liv. Det kostar pengar – under bordet – att få en importlicens. Med hjälp av några tusen piaster kan man få en sons födelseår ändrat i rullorna och därmed rädda honom från militärtjänst. Ett pass och tillstånd att försvinna ur landet, t ex till Frankrike, kostar ännu mer. Men allt kan köpas för pengar – och även de bittra smilar och betalar.

De ser med stark misstro på alla de amerikanska investeringarna i landet, både de militära och de civila. Varför köper eller arrenderar USA mark i Syd-Vietnam för att konstruera baser och flygfält? Är inte hela förfarandet, plus de jättelika insatserna och konstruktionerna t ex i Cam Ran Bay, ett bevis för att USA vill ha en fast fot i Syd-Vietnam och inte, trots alla löften i fredstrevorna till Hanoi, har en tanke på att militärt utrymma landet efter en uppgörelse? Med samma misstänksamhet betraktar man invasionen av privata amerikanska företag. På vintern 1966 hade mer än 2 000 civila – byggnadsexpenter, vägingenjörer, affärsmän m m – kommit från USA till Saigon och tidskriften Newsweek gav en översiktsartikel rubriken ”Saigon: A Boomtown for U.S. Businessmen”. Det överväldigande flertalet av dessa civila är dock, något som de vietnamesiska kritikerna nog ofta förbiser, genom kontrakt knutna till den amerikanska regeringen, t ex till det konsortium av byggnadsfirmor, RMKBRJ, som svarar för en rad gigantiska byggnadsprojekt. Antalet amerikanska privata företag utan regeringskontrakt i Syd-Vietnam var på våren 1966 i realiteten ganska litet, men betydde dock – i ett industriellt underutvecklat land – ett markant inslag i bilden. Denna investeringsverksamhet uppmuntras av USA-regeringen genom skilda former av garantier, som motiveras med en strävan att bygga upp och utveckla Syd-Vietnams ekonomi. Bland de mest uppmärksammade företagen är en pappersfabrik, en textilfabrik och en ny anläggning

nära Saigon som producerar kondenserad mjölk. Dessutom finns det flera stora amerikanska importfirmor som kommit in i bilden och som bl a levererar vägmaskiner, lokomotiv m m.

I allmänhet är det en mycket lönande verksamhet och i genomsnitt har dessa privatföretag en årsvinst som uppgår till mellan 20 och 30 procent av investeringssumman. I Saigon åberopas dock ofta dessa företag som ett bevis för att den amerikanska storindustrin räknar med att USA skall dominera Syd-Vietnam under många år framåt; hela hållningen förutsätter, hävdas det, att amerikanerna inte ens kommer att tolerera en Saigonregering som är så självständig och nationalistisk att den förstatligar utländska företag.

De största av de amerikanska företagen är Esso och Caltex som sammanlagt, enligt uppgifterna i Newsweek, förser Syd-Vietnam med 55 procent av den totala olje- och bensinkonsumtionen. Att dessa bolags tankbilar rullar på vägar som kontrolleras av Viet Cong, liksom att deras depåer inte utsätts för attack, är givetvis ett faktum som är föremål för ironiska kommentarer bland många vietnameser. På amerikanskt håll erkänner man det inte öppet, men det är givet att Esso och Caltex skyddar sig genom att betala skatt till Viet Cong. Det är en av de många offentliga hemligheterna i Saigons affärsliv och innebär ju t ex att Viet Cong tar procent på drivmedlet som går till flera av flygbaserna – och som lyfter de amerikanska och sydvietnamesiska planen till attacker mot FNL :s förband och byar. Att amerikanerna ger sin tribut till fienden, påpekas med en viss skadeglädje av de kritiska vietnameserna i Saigon. Och man ser det som ett rent hyckleri när det från amerikanskt håll ofta klagas över att de franska plantageägarna betalar skatt till Viet Cong; hur skulle de annars kunna leva och få ut sin kautschuk till hamnarna?

Detta är några exempel på den kritik man hör riktas mot amerikanerna från vietnameser, som känner sin kultur undanknuffad och upplever sig själva som föraktade – och som ofta svarar med förakt. De exempel jag givit är inte på något sätt märkvärdiga och reaktionerna kan inte betraktas som oväntade; det finns reflekterande amerikaner som pekar på samma stämningar och understryker att amerikanerna ofta agerat klumpigt och psykologiskt. Men är det inte i viss utsträckning omöjligt att undvika ett mått av bitterhet och aggressivitet när en främmande massa skall pressas in i en gammal form, frågar de – och har på den punkten givetvis rätt. Men motfrågan är också given: varför stillsamt acceptera de uppenbara överdrifterna och missgreppen?

Och varför denna förvåning, varför denna attityd av sårad oskuld och örfilad välgörare, när gatudemonstrationer i Saigon och brandtal av buddistledare plötsligt bekräftar att det finns eruptiva antiamerikanska stämningar?

Det finns dock all anledning att stanna inför ytterligare några sidor av hela detta, på längre sikt oerhört väsentliga, problem om klyftan mellan hur amerikanen ser sig själv och hur den vietnamesiske traditionalisten-nationalisten upplever honom. Flera gånger har jag – och kollegor, fransmän t ex har gjort samma erfarenheter – när ett samtal med en vietnames nått en viss nivå av öppenhet och förtroende ställts inför ett fullständigt utbrott av hätskhet mot amerikanen i gemen. Och epiteterna har staplats i enlighet med den gamla ökända mallen om ”folkkarakterer”. ”Amerikanen är snäll, javisst, snäll och dum. Klumpig och naiv. Han tror alltid att han vet bäst och alltid att allting kan köpas för pengar”. Detta är blott ett av många exempel på tirader och varje invändning mot schablonerna ger endast nya utbrott. Går man vidare i samtalet kommer man kanske, jag har varit med om detta några gånger, till vad som förmodligen är kärnpunkten; den bittre vietnamesen anser att amerikanerna ser ned på inte bara hans kultur och traditioner utan hela hans ras. Amerikanen tror sig själv vara oerhört överlägsen och betraktar vietnamesen med förakt, med rasförakt. I en sådan attack finns det inga försök till nyanser, ingen strävan att göra någon boskillnad mellan t ex officerarna och den stora massan av ofta okunniga, nästan alltid förvirrade soldater, som dessutom i

oproportionerligt stor utsträckning kommer från de amerikanska sydstaterna. Den bitter skär alla amerikaner över en kam – och karakteriserar väl därmed närmast sig själv. Det kan hända att han också medger detta, dvs att hans egen hållning är ett utslag av rastänkan. För att sedan gå vidare och hävda att det är så alla vietnameser upplever amerikanerna vare sig de vill erkänna det eller inte. Med misstro mot rasen, rasförakt, rashat. Mot ”rundögonen”, mot ”långnäsorna”, mot ”den vita rasen”, ”européerna” eller vilken beteckning som nu används.

Men viktigare än sådana enstaka upplevelser av direkta konfrontationer med människor som ser Vietnams drama som en sammanstötning mellan raser, är väl intrycken från samtal med vietnameser – och enstaka amerikaner – som själva vägrar att tänka i raskategorier men anser att detta är ett dominerande drag i situationen. De hävdar att det vore löjligt att föreställa sig något annat och att USA:s officiella företrädare – för att inte tala om den vanliga amerikanen i Saigon – är offer för blindhet, när de inte begriper att det finns ett utbrett rashat bland vietnameserna och att allt som hittills hänt snarast fördjupat dessa stämningar. Och att det hatet ofta finns, mer eller mindre markant, även hos den vietnames som ler mot amerikanen, trycker hans hand, samarbetar med honom.

Man får uppmaningen: försök att tänka på detta och se er omkring i medvetande om detta, läs noga buddisternas appeller, ja, spana mellan raderna i tal av ministrar och generaler och ni finner att de ofta öppet eller indirekt spelar på sådana stämningar. När t ex Ky i ett tal trampar amerikanerna på tårna, tro inte alltid att det är bombasm, eller rättare sagt försök förstå varför han är bombastisk och tänk på att talet inte bara studeras i Washington. Ni kan inte läsa våra tidningar på vietnamesiska eller kinesiska men de politiska karikatyrerna, deras detaljer, bör nog någon gång kunna ge er en ledtråd om vad tidningen tror att den bör bjuda läsaren.

Till den bilden hör också, det har jag fått påpekat med eftertryck av vietnamesiska vänner, den konflikt som så många i Saigon bär inom sig – detta att både frukta FNL och känna stolthet inför FNL:s kamp mot världens starkaste militärmakt. Den dualismen har jag mött, givetvis utan någon möjlighet att avgöra hur pass djupt den går och hur pass utbredd den är bland de vietnameser som anser sig tillhöra regeringssidan. Andra har registrerat samma intryck, t ex den schweiziske journalisten och Indokina-veteranen Fernande Gigon som i sin bok *Les Américains Face au Vietcong* stannat inför ett exempel. Han skildrar hur två vietnameser, som följt med en amerikansk patrull och sett två USA-soldater stupa för kulor från en krypskytt, berättar om händelsen. Hur de båda vietnameserna ”som tack vare amerikanska pengar har både villa och bil i Saigon” redogjorde för intermezzot utan att kunna dölja sin stolthet över, som Gigon uttrycker det, ”en av deras bröder med gul hudfärg givit prov på så mycket mod, djärvhet och skicklighet”. Han drar slutsatsen att det räckte med en sådan dramatisk händelse ”för att den förödmjukande rasisten som slumrar inom dem skulle vakna” och Gigon hävdar att en sådan reaktion bland vietnameserna är starkare och vanligare ju längre norrut man kommer i Syd-Vietnam.

Det är ytterligt svårt att få ett grepp om sådana stämningar, bl a av det enkla skälet att det, ur Saigonregeringens synpunkt, är liktydigt med högförräderi att uttrycka beundran för det stridande FNL. Om man vid samtal med vietnameser i Saigon eller i de regeringskontrollerade provinshuvudstäderna bryter genom den första vällen av misstro, märks det dock ofta en klar förändring på en punkt; vietnamesen upphör med att använda uttrycket, det i grunden hånfulla och ”amerikanska” uttrycket, Viet Cong eller VC och börjar tala om ”le Front”, ”fronten”, ”Befrielsefronten”. Kanske går han inte längre, öppnar sig inte mer än så, men redan detta är ett markant steg, eftersom det rör sig om en term som är praktiskt taget bannlyst av Saigonregeringens ledare. I Washington och i den amerikanska pressen är språkbruket mycket mindre fastlåst och värdemättat; att använda ”Befrielsefronten” innebär inte, som i Saigon, en form av avståndstagande från den officiella politiken och bilden.

Stundom tar dock den vietnamesiske vännen steget fullt ut; han inte bara hävdar att sydvietnamesen i allmänhet beundrar ”bröderna” i FLN för deras kamp mot USA:s militärmaskin, han medger att han själv känner det på samma sätt. I den stoltheten finns så mycket av det som amerikanerna inte vill eller kan se bl a på grund av att de låst sig i sina föreställningar om kriget som ett angrepp ”utifrån” och sin syn på Viet Cong som en ”terrorarmé”. Hur skall de kunna förstå att så många av huvudstadens invånare fortfarande har rötter i en by, tycker sig höra samman med förfädernas gravar i den byn, med jorden som familjen ägde innan den beslagtogs och styckades av Viet Minh eller FNL, med släktingar, vänner och vänners söner som lever kvar och kämpar i FNL:s styrkor? Häftigt har vietnameser betonat detta för mig och enträget understrukt att det finns så många gamla band som inte slitits av, en känsla av gemenskap, ja, till och med levande kontakter mellan vietnameserna på båda sidor om krigets skiljelinje. De vet allt för mycket, påstår de, om skurkaktiga och korruperade bychefer för att utan vidare acceptera propagandans tes att Viet Congs avrättningar av administratörer i byarna är ”terror”. De hör, hävdar de, alltför mycket om vad som händer på landsbygden för att tro på regeringens och amerikanarnas förklaring till livsmedelsbrist och prisstegringar i Saigon; ånej, det är inte ”fronten” som hejdar transporterna, det är amerikanerna som med sin kemiska krigföring förstör skördarna på fälten. I deras byar.

Från den känslan av gemenskap med och närhet till människorna på ”den andra sidan”, kan ju inte steget vara långt till beundran och stolthet, upplevelsen att det är ”bröder” ur samma folk och samma ras som med sådan seghet trotsat den oerhörda amerikanska krigsmakten.

Än en gång: ingen har möjlighet eller förmåga att mäta styrkan i sådana stämningar. Ingen kan i siffror uppskatta i hur stor utsträckning Saigons människor, ja, alla de vietnamesiska städernas människor, är splittrade och vad de bär av bitterhet och rashat bakom leendet eller passiviteten, vad som är starkast inför ”fienden”, fruktan eller beundran.

Men vad som skrämmer är den amerikanska oskulden, föreställningen att de människor de arbetar med och betalar är Saigons röst och ansikte.

Ingen mans by

Frågan om krig eller fred vilar inte längre i våra händer. Den avgörs av ryssarna, av kineserna, av amerikanerna. Den avgörs av alla utom vietnameserna. Vi lever mellan djävulen och det djupa blå havet...

Vietnames, citerad av Pierre Darcourt, L'Express

Det var en säker by, en regeringskontrollerad by, fredlig och pacificerad. Beviset fanns på den stora väggkartan i provinshuvudstaden; där markerades byn av en nål med ett blått glashuvud. Men ute i byn, åtta kilometer från palatset, hade varje hydda ett djupt hål – en skyddsgrop – i golvet. Och utanför låg fälten där allt var förkrympt eller förstört av växtgift från amerikanska plan. I den byn hade man aldrig sett några amerikanska hjälpare och experter, inte fått något skolhus, någon brunn, någon bro eller något dräneringsdike. Där fanns ingen postering med regeringssoldater, men när mörkret föll kom ibland FNL-soldater från skogarna bortom fälten och drev in skatt eller höll propagandamöten.

Den låg på något sätt utanför kriget i ett ingenmansland. Ingen mans by.

I palatset i provinshuvudstaden fanns tydligen en liggare där sidan med den byns namn var blank; inga rapporter om strider eller attentat. Och bokhållaren var nöjd, det betydde en blå nål på väggkartan.

Många av bönderna hade levat i byn hela sitt liv. Andra hade kommit dit något av de senaste åren på flykt undan kriget. Det steget var inte så långt; blott några kilometer västerut låg ett av

FNL:s ”befriade områden”, ett stycke ”vici-land”, där byarna ideligen drabbades av artilleriets och attackflygets hammarslag.

”Vi hade ännu ett barn när vi bodde i den gamla byn. Men lillpojken dödades vid ett artilleribombardemang. Ja, då bröt vi upp och flyttade hit.”

Han satt i svart pyjamas på bambusängens spjälor och rullade en cigarrett, medan hustrun gav minsta barnet bröstet. Under sängen fanns det djupa hålet, skyddsgropen. Där hade han, hustrun och barnen trängts två nätter under den senaste månaden när projektilerna visslade in i byn från regeringstruppernas kanonbåtar nere på floden. Utanför dörröppningen låg hans grönsaksfält, rader med vissnad blast och meloner som inte var större än en knytnäve; de borde ha varit som fotbollar och redo för skörd.

En gång i slutet av november och en gång i december 1965 hade USA-plan gjort raider in mot Viet Cong-byarna i väster för att bepudra fälten och döda grödan – men ”vinden slog om”, av misstag hade en del av giftet drivit in över deras by, och de hade förlorat allt. Gång på gång betonade han, liksom grannarna, att det säkerligen hade varit en olyckshändelse. Det för honom allt avgörande var att kriget förföljde honom, trots att han försökt fly. Att han under dagarna levde med kriget på fälten och att han på natten hade den ständiga påminnelsen under bambusängen. Han nämnde det inte, men det måste ha varit bland annat hans gamla by i ”vici-land” som av amerikanerna inprickats som mål för giftraiderna; det var där man velat döda grödan och släppa lös svälten.

Det tog tid innan några av bönderna började krypa ur sitt skal och blotta sin bitterhet. När vi kom in på moped i byn mötte vi bara iskyla, endast orörliga ansikten, människor som vände oss ryggen, barn som stod stilla och tysta – och min vietnamesiske vän förklarade urskuldande att ”de tror att du är amerikan”. Det var alltså mindre än en mil till provinsens huvudstad, men avståndet kunde lika gärna ha mätts i ljusår från byns slutna ansikten till stadens svärmar av ungar med sitt evigt tjatrande ”OK, OK”, ”number one, number one”, och händerna som sträcks efter tuggummi.

Men min vän, en student från staden, hade en släkting i den byn – han tycktes ha oräkneliga släktingar i otaliga byar – och detta öppnade i varje fall fönstret på glänt. När vi suttit några timmar kring tekopparna och matskålarna, pratat, rullat cigarretter, smuttat på risbrännvin, började deras misstro långsamt skingras. Inte så att den försvann, långt därifrån; det skulle ta i bästa fall månader eller år – ja, det är en lång process, även om besökaren så skulle vara vietnames och komma från en grannby.

När de hade fått klart för sig att gästen inte var amerikan och inte arbetade för provinsguvernören eller Saigonregeringen började de i varje fall tala mer öppet än jag någonsin hade väntat mig; bitterheten mot USA trängde fram, och hatet mot bychefen som hade vägrat att ta emot protestskrivelsen från de fyrtio bönder som hade drabbats av växtgiftet och förödelsen. Ja, han hade till och med – avslöjandet gjordes med låg röst, nästan en viskning – hotat med att kasta alla de protesterande bönderna i fängelse.

Två månader hade alltså gått sedan giftet kom från skyn; de hade summerat sina förluster, två miljoner piaster, det vill säga 90 000 kronor. Men efter den misslyckade framställningen hos bychefen hade ingenting hänt, de hade ingenting gjort.

Varför hade de inte fortsatt, gått direkt till amerikanerna inne i staden och begärt ersättning – det finns fonder avsedda för sådana ”olyckshändelser” – eller till provinschefen?

Frågorna bemöttes som totalt verklighetsfrämmande; de hade aldrig haft någon kontakt med amerikanerna, inte med de civila som vill bygga upp och hjälpa. Och provinschefen, han var

så långt borta och högt uppe; han var makten som aldrig gav någonting, bara krävde piaster och rekryter till armén.

Man hade resignerat; det var strängt taget bara kriget som hade drabbat dem på ett nytt sätt, det krig som man levat med i 25 år och som nu tycktes vara omöjligt att undfly. Det fanns ingen röst som blottade några sympatier för FNL men heller ingen som talade med skräck eller förbittring om Viet Cong. Många av de äldre hade kämpat i Viet Minh-rörelsen mot fransmännen och hade gamla kamrater som nu levde i Viet Cong-byarna några kilometer på andra sidan fälten. Det fanns ”befriade områden” på flera ställen kring provinshuvudstaden; man kunde se rebellernas flagga långt ute på en åker, ett trotsigt besked om var gränsen gick och deras välde började.

Med mörkret flyttades naturligtvis gränserna. FNL kom då och då in i den ”regeringskontrollerade” byn – ja, det hade flera gånger rapporterats att de dykt upp ända framme vid bron inne i provinshuvudstaden, 300 meter från guvernörens palats. Bönderna väjde inför frågorna om vad som hände när FNL:s män kom in i byn; det var ingenting att tala om, det var ingenting märkvärdigt. Den tystnaden är given; ingen kan veta om grannen är agent för den ena sidan eller den andra. En gång, utan vittnen, gav en av bönderna en glimt: ”Deras propagandamöten är urtråkiga och varar i timtal. Men det är ju mörkt, så jag sitter och sover.”

Det var en by av många i den delen av Vinh Binh-provinsen. Jag kom till flera under några dagars mopedfärder på de små vägarna. På kvällarna återvände jag alltid till provinshuvudstaden och timmarna med studentens alla bröder och kusiner kring risskålarna. Men den ena byn var den andra lik; samma närhet till ”vici-land”, samma kalla tystnad som det gällde att försiktigt genomborra. Överallt fanns skyddsgropar i jordgolven, på flera ställen grönsaker som skövlats ”av misstag” från luften. Överallt människor som sökt fly från kriget, sökt springa ifrån sin egen skugga. Tröttheten, likgiltigheten inför hur det skall sluta. Man frågade aldrig hur, bara när.

Inne i staden, i en av guvernörspalatsets flyglar bakom vakter och taggtråd, låg den amerikanska hjälporganisationen US AID:s kontor. Med tre vietnamesiska biträden arbetade två amerikanare och en filipin, naturligtvis i nära kontakt med guvernören och hans stab. Pappersarbetet tog nästan all tid, men en gång i veckan gjorde de en inspektionstur per helikopter, hoppade från by till by för att ”möta folket” och ”avläsa stämningen” – oftast med väpnad vakt och med bychefen som mellanhand.

På väggarna hängde kartor och tabeller som gav de bokförda insatserna. I deras provins, Vinh Binh, var invånarantalet enligt den senaste officiella siffran 531 000, dvs något högre än genomsnittet för Syd-Vietnams provinser. Av befolkningen lever omkring en femtedel i städerna – främst Phu Vinh, provinshuvudstaden och de nio distriktsstäderna – medan majoriteten naturligtvis bor i provinsens 642 småbyar, av amerikanerna kallade ”hamlets”, av vietnameserna ”ap”. Provinsens yta är 2 850 km²; Vinh Binh är alltså ungefär lika stort som Blekinge, men har nästan fyra gånger så många invånare.

Amerikanen Robert Warne, som var AID-representant i provinsen åren 1963-64 har i ett kapitel i boken *War Without Guns* (sammanställd av George K. Tanham) givit en bild av Vinh Binh och sitt arbete. Warnes uppgifter om provinsens ekonomiska och sociala liv förtjänar att återges i starkt sammandrag och ger en föreställning om tillvaron i hela det så kallade delalandet, dvs i stort sett den del av Syd-Vietnam som ligger söder om Saigon. Vinh Binh är, hävdar Warne, oerhört bördigt och hela 80 procent av jorden är uppodlad – och av den odlade jorden är 90 procent helgad åt ris. Efter riset kommer frukten – apelsiner, mandariner, kokosnötter, bananer etc – och på tredje plats sockerrör. Under den torra årstiden, alltså från oktober till april, odlas också majs, sötpotatis, cassavarot och grönsaker. I regel omfattar en småby – hamlet eller ap – mellan 500 och 1 500 personer grupperade utefter

vägar och kanaler. En bondefamilj har – eller rättare sagt odlar – i genomsnitt mellan fem och tio tunnland (alltså två och ett halvt till fem hektar) vilket enligt Warne ger en inkomst av 2 500-3 000 kronor per år. Dessa siffror ligger, främst när det gäller årsinkomsterna, betydligt över de summor som nämns av andra källor. Statistiken är givetvis ytterst osäker, bl a på grund av att – som Warne påpekar – ägandeförhållandena är så förvirrade; dessutom omfattar beräkningarna givetvis inte Viet Congs områden. Omkring 60 procent av bönderna äger inte själva sin jord, hävdar Warne, men blott en tredjedel av dessa arrendatorer betalade under perioden 1963 –64 någon ränta – då 25 procent av skördens värde – till jordägaren. De flesta levde i områden där det militära läget var för osäkert för att jordägarna skulle kunna driva in sina pengar; det är Warnes uttryckssätt, som i klartext innebär att två tredjedelar av arrendatorerna levde under FNL:s välde. I realiteten är naturligtvis en sådan statistik delvis en ren fiktion; det finns jordägare som flydde undan Viet Minh redan för femton år sedan, men som fortfarande betraktar sig som rättmätiga ägare trots att de sedan dess aldrig sett sina åkrar och aldrig lyft en piaster i ränta – och vet att deras egendomar styckats först genom Viet Minhs och sedan genom FNL:s jordreformer. Dessa jordägare är för övrigt – det har jag hört förbittrade amerikaner omvittna – ett problem eftersom de genast dyker upp när regeringstrupperna och deras amerikanska hjälpare lyckas erövra någon Viet Cong-by i deltaområdet. Då begär jordägarna genast att få ränta retroaktivt för alla de förlorade åren – vilket givetvis inte ökar regeringssidans popularitet i den byn. Blott genom en drastisk jordreform som innebär att Saigonregeringen – dvs i detta fall USA – ekonomiskt ersätter jordägarna för deras förluster skulle man, hävdar de amerikanska experterna, kunna lösa det problemet och öka chanserna för en ”pacifiering” av erövrade byar. Men den tanken är redan flera år gammal.

I Vinh Binh-provinsen har man givetvis hört ekot av de stora deklARATIONERNA om jordreformer från Saigon, t ex Diem-regimens uppreklamerade program 1958 som bl a påbjöd att inga egendomar skulle få vara större än 200 tunnland. Men denna reform, liksom senare projekt, stannade, enligt Warne, mestadels på papperet.

Man kan inte vänta sig att generalerna, som själva kommer från det jordägande övre samhällsskiktet, skall vara redo till några drastiska ingripanden – annat än om USA betalar räkningen och betalar frikostigt.

Av befolkningen i provinsen är 65 procent – det är regeringens statistik som Warne citerar – buddister tillhörande mahayanagrenen och det finns 120 tempel. Katolikerna räknar nio procent av befolkningen och lever i enklaver, små byar eller delar av byar, dominerade av kyrktornet. Warne betraktar, säkerligen med rätta, denna befolkningsgrupp som mest lojal mot Saigonregeringen; själv fann jag katolikerna som klart dominerande i provinsadministrationen i Phu Vinh – en av förklaringarna till det oerhörda avståndet mellan stadens styrande och byarnas bönder. Warne pekar på katolikernas starka position i provinsen under Diemtiden och anser att diktatorns religiösa politik starkt bidrog till det växande missnöjet. ”Det råder knappast något tvivel om att Diems regim med dess autokrati och förtryck, speciellt efter 1959, bidrog till att Viet Congs inflytande växte”. Det är inte riktigt den bild av ”aggression utifrån” som tecknats av Dean Rusk och USA:s vitbok 1965. Warne är inte i opposition mot sin egen regerings linje som helhet, men det är givet att en framställning av erfarenheter från landsbygden måste kollidera med de officiella myterna.

Som ett viktigt inslag i befolkningsmönstret i Vinh Binh pekar Warne på cambodjainoriteteten, ungefär 130 000, dvs en fjärdedel av provinsens befolkning. Detta är de ursprungliga invånarna i denna trakt och de talar i stor utsträckning blott sitt eget språk, khmer. Denna minoritet bekänner sig till Buddha, men tillhör den andra huvudgrenen, theravada – ett faktum som, förutom språkklyftan, bidragit till att isolera detta befolknings-element. Det finns ofta en stark antagonism mellan cambodjainoriteteten och de övriga vietnameserna; jag mötte flera

exempel på det i byarna kring Phu Vinh. Denna minoritet anses ofta – det är t ex Warnes uppfattning – mindre mottaglig för FNL:s propaganda än de övriga vietnameserna, men är samtidigt ovillig att acceptera Saigonregeringens auktoritet.

Provinsen ger alltså ett exempel på Syd-Vietnams splittring, religiöst och etniskt, och belyser samtidigt hur svårt det är för en central administration – oavsett karaktär och kvalitet – att få kontroll över befolkningen.

I sin skildring betonar Warne hur Viet Congs militära och politiska styrka snabbt växte under åren 1963 och 1964 i Vinh Binh. Han anser att FNL 1959 blott kontrollerade fem procent av provinsens yta, men i december 1964 härskade över 25 procent medan regeringen hade makten i ett lika stort område; resten, dvs 50 procent av provinsens yta var tydligen slagfält, där byarna ständigt skiftade ägare.

Drygt ett år senare, i januari 1966, hävdade amerikanerna i AID:s kontor att stora framsteg gjorts och man visade stolt på väggarnas kartor och tabeller. En uppställning avsåg att visa hur många ”hamlets” som blivit ”pacificerade” under de två senaste åren; det var 118 småbyar under år 1964 och 55 stycken under år 1965. Det var en vid första anblicken imponerande väggdekoration, kartan över provinsen, täckt av nålar med blå glashuvuden.

Men varje försök att få något grepp om nålarnas och siffrornas innebörd visade sig fåfängt. Ingen kunde ge något besked om det totala antalet ”pacificerade” småbyar eller om hur ofta en by blivit bokförd två, tre eller fyra gånger, allteftersom den förlorats och återerövrats. Det var inte ovilja eller hemlighetsmakeri från deras sida, de två amerikanerna var tvärtom mycket hjälpsamma. De visste inte, de var helt enkelt hjälplösa – alla uppgifterna kom från provinsguvernörens kontor. Men de sändes naturligtvis vidare till Saigon, till de amerikanska statistikerna som summerade liknande siffror från andra provinser – och sedan skickade detta framstegens summa summarum till Washington och USA:s ledare.

Alltså 118 ”pacificerade” småbyar under år 1964 och detta i en provins med blott 642 småbyar. Men det året, 1964, var ju enligt Warne fyllt av motgångar för regeringssidan och ökad FNL-aktivitet, en bild som för övrigt bekräftas från en rad andra håll – ja, det var ju det året som läget blev så katastrofalt att Saigonregeringens hela välde höll på att falla samman och blott räddades genom amerikanarnas massiva militära ingripande på vintern 1965, allt enligt den officiella amerikanska historieskrivningen ett år efter den stora interventionen. Men om 1964 med 118 erövrade byar var ett så dåligt år, hur var då 1965 när enligt väggens statistik blott 55 småbyar ”pacificerades”? Var inte de stolta siffrorna inte blott meningslösa, utan rent missvisande?

De två var säkerligen i god tro, de två isolerade amerikanerna i sitt rum med fläktar, kylskåp och dokumentmappar. De berusade sig med sin egen statistik och gav andra siffror; de 56 klassrummen som byggts eller reparerats under det gångna året, de 78 brunnarna som borrats, de fyra nya sjukvårdsstationerna. Men de kunde inte klargöra hur pass spridd eller koncentrerad den insatsen var, hur många småbyar som nåtts av amerikansk hjälp.

Och mina vietnamesiska vänner några kvarter därifrån i Phu Vinh log den kvällen inför redogörelsen och frågorna. De tvivlade alls inte, försäkrade de, på att amerikanerna menade väl, men de hade inte hört talas om någon by som berörts av hjälpen. Och 1965 som ett framgångens år? Reaktionen blev häftig; det var rent nonsens, varje människa visste ju att Viet Cong ökat sitt inflytande i provinsen under det senaste året.

Byarna som hade drabbats av växtgiften? De två amerikanerna var helt oförstående. ”Det är ingen som har rapporterat det. Och vi kommer så sällan ut, det är för mycket pappersarbete.”

Och i provinschefens kontor? Där fanns inga uppgifter om några regeringsvänliga byar som fått grödan förstörd. Den mäktiges närmaste man, kabinettschefen, var barndomsvän till min vietnamesiske värd och bjöd oss hem en kväll. Det blev långa timmar kring ett bord med skålar, pinnar och whisky – och en självmedveten 30-åring i elegant kostym som predikade om vad folket behövde.

”Det är så oerhört enkelt, det krävs en doktrin och en moral. Det är vad vi måste ge folket, en doktrin och en moral.”

Och mina vietnamesiska vänner nickade instämmande. Deras flathet blev den kvällen lika plågsam som hans plattityder. När vi lämnat kabinettschefens hus och vandrade hemåt genom tysta gator skrattade en av dem: ”Han är en idiot. Han har ingen aning om hur folket lever i byarna, han har säkert aldrig varit i en by.”

Så staplades intrycken av avstånd. Avståndet från en folkgrupp till en annan, från en religion till en annan, från en by till en annan, från staden till byarna, från hjälparna till de som skulle hjälpas, från de som härskade till de som de trodde sig behärska. Och människorna bakom skrivborden som inte ens anade avståndet till byarnas folk.

Buddas stormtrupper

Vi önskar aldrig någonting.

Thich Tri Quang, buddistledare

”Offra och offra än mer för att varna de oansvariga och hjärtlösa för de brott som begås av amerikanerna och deras lakejer, Ky och Thieu”. Texten stod på en banderoll som hängde i pagoden bakom de två kistorna, ovanför de röda stearinljusen och fotografierna av munken och nunnan, som tagit sina liv genom självantändning. Gråten och klagosången steg från den långa kön, som sakta rörde sig förbi de två martyrernas stoft och som när den nådde banderollen lotsades ut i solen av buddistscouter.

”Offra och offra än mer ...”. Texten var skriven i rött med buddistscouters blod – på engelska. Budskapet var avsett för oss, journalisterna, och inte för kön av sörjande trogna. Scouter öppnade en väg genom massan av gråtande kvinnor och visade vänligt fotografierna – de flesta amerikaner – fram till banderollen med hatets ord.

*

Protesttåget bröts sönder av soldaternas tårgasgranater. Ledda av munkar i fladdrande kåpor flydde vi in på smågatorna. Hostande och gråtande, hedningar och heliga i en salig röra. Någon gned mina ögon med en citronklyfta för att lindra svedan; hon nådde knappast upp, den späda lilla buddistnunnan. Genom tårgasmolnet skymtade jag en av ledarna, en munk i saffransgul svepning – och gasmask.

*

Hungerstrejken gick mot sin andra vecka för de fem inne i pagoden. Det var tid för dagens läkarundersökning och besökstimme för pressen. Buddistledarna låg orörliga på sina sängar under myggnäten medan läkaren gjorde sin rond, tog puls och temperatur och dirigerade de små nunnorna. Man hyschade, man tassade.

Några timmar tidigare hade jag genom ett fönster skymtat flera av de fem i samspråk kring ett bord ...

*

Han styrde sin minitaxi genom gatans flod av cyklar, mopeder, dragkärror, scootertaxis, cykelrickshaws; damm och avgasrök låg som en het dimma, parfymrad av stanken från

stånden vid trottoaren. Han var kanske femtio år, hade vuxit upp under den franska tiden och mindes språket. ”Jag är buddist, jag ber mina böner, går till pagoden. Men jag skulle gärna se att någon högg nacken av de där galningarna, som bara ställer till bråk. Vad vill dom egentligen?” ...

*

Den unge munken, svept i det saffransgula tyget, upptäckte besökaren alltför sent. Han låg utsträckt på träbritten i buddistlägrets sjukhus med den kala hjässan på en liten fyrkantig dyna av plast. Bandaget kring pannan var blodigt; det var blott några timmar sedan han blivit nedklubbad av polisernas gevärskolvar vid en demonstration. När han såg mig försökte han fumligen dölja veckotidningen och dess omslagsbild, en halvnaken flicka i en utmanande pose ...

*

Från en estrad talade en av rörelsens stora, solkatterna från mikrofonerna dansade på pagodens vägg. Han beskrev de hungerstrejkande ledarnas lidande och stormade mot den regering som ”förföljer, förtrycker och dödar buddisterna”. Från de tio tusen, kanske tjugutusen, som satt på huk framför honom steg en storm. Någon störtade upp, skrek hysteriskt och pekade mot Saigons centrum och alla maktens palats och ministerier. Men munkar störtade fram, och buddistscouter i gröna hattar talade, bedyrade, underströk att ledarna inte ville se några demonstrationer. Rösten i högtalaren fortsatte, någon annan i massan reste sig, pekade, omringades av munkar som talade. Lugnade?

En halvtimme senare började en demonstration, som bröts sönder av den militära polisen med tårgas, skottlossning, bajonetter och kolvslag ...

Ljusbilderna flimrar förbi, skörden från krisdagar i oktober 1963, i januari 1965 och maj 1966, då buddisterna gick till storms mot härskande regeringar i Saigon. Men var finns helheten, vilken är buddisternas roll i Syd-Vietnams kamp?

Bortser man från amerikanerna finns det blott tre element med organisation och slagkraft i Syd-Vietnams drama. Det är naturligtvis å ena sidan Befrielseörelsen, alias Viet Cong och å andra sidan Republiken Vietnams armé, alias Saigonregeringens trupper. Den tredje faktorn är buddisterna, den starkaste av alla de svaga och splittrade organisationer som manövrerat och intrigerat stundom i skydd av Saigonarmén och stundom i kamp mot junta-generaler.

Men hur mäktiga är buddisterna, och vart vill de nå? En besökare jagar efter svaret – blott för att upptäcka att de som utpekats som ”experter på buddismen” känner sig lika villrådiga. Men många föreställningar rasar snabbt samman – och så långt kan man i varje fall nå utan att resa anspråk på att ”begripa” detta fenomen.

Vi förknippar säkerligen ofta – om vi blott ytligt rört vid frågan – buddismen med fromhet, kontemplation, upphöjd lärdom, rituellt prakt och en religiositet som tränger fram överallt och når djupt ner i de så kallade folklagren.

Kungen av Kambodja, som vandrar med tiggarskål och munkkåpa, praktpagoderna i Thailand, de hundratals munkarna i varje liten by i Laos, buddisternas starka roll i samhällsliv, kultur och politik i exempelvis Burma och på Ceylon – allt detta är notiser och intryck som kanske säger något om dessa länder, men mycket litet om buddismen i Vietnam. Dels står man inför skilda grenar av religionen; den i t ex Thailand, Burma och Laos härskande formen är theravada och den i Vietnam dominerande är mahayana, som har sitt ursprung i Kina. Dels är buddismen i Vietnam som kämpande organisation en mycket ung företeelse och ”stöttrupperna” är relativt fåtaliga.

Enligt en buddistledare finns det i hela Syd-Vietnam blott 9 000 munkar och 16 000 nunnor, av vilka sammanlagt 2 000 lever i Saigon. En avgörande faktor är givetvis att fransmännen under kolonialtiden gynnade katolicismen och att så gott som hela kadern vietnamesiska tjänstemän som då utbildades var katoliker.

Efter fransmännens uttåg förblev maktpyramidens topp katolsk – och i varje fall fram till och med Diems regim var det säkerligen ett berättigat klagomål när buddisterna talade om diskriminering, ja förtryck. Men efter sin triumf den gången, d v s Diems fall, har de vidhållit sina teser; katolikernas förtryck lever, hävdar buddisterna, vidare i skydd av alla krigslagar och bestämmelser om mötesförbud m m, som anses motiverade i kampen mot Viet Cong. Den kritiken är numera, påstår bl a amerikanarna, nästan helt obefogad, även om det är ett uppenbart faktum att både toppskiktet och administrationens breda lager fortfarande domineras av katolikerna. Men hur skulle det kunna vara annorlunda utan totalt kaos; buddisterna har sannerligen inte i sina led tillräckligt med kapaciteter för att kunna ersätta en majoritet av katolikerna.

Men energiskt hävdar de som ett axiom att över åttio procent av Sydvietsnams befolkning är buddister. Sådant jonglerande med siffror är både missvisande och meningslöst; det är mycket möjligt att en majoritet av folket betraktar sig som buddister, men dels finns i mångas trosföreställningar starka inslag av s k primitiva religioner, dels rör det sig i mycket stor utsträckning, påstår experterna, om ett svagt engagemang, motsvarande vår vanekristendom. Avgörande är, hävdas det, att det med största sannolikhet är ett jämförelsevis litet skikt som känner direkt samhörighet med den kämpande buddistorganisationen eller, kanske rättare sagt, som känner tillräckligt starkt för att rycka ut till strid när ordern kommer.

Det är i de norra delarna av Syd-Vietnam med staden Hué som centrum man möter den starkaste uppslutningen kring den kämpande buddismen. Det var där i den gamla kejsarstaden med mer än hundra pagoder som striden mellan Diem och buddisterna öppnades 1963 och Hué var fästet i revolten mot Kyregimen på senvåren 1966. Och det är där, i Tu Dam-pagoden, som de radikala munkarnas store man, Thich Tri Quang, oftast har sitt högkvarter. I Hué ser man och känner att detta är buddisternas stad, den heliga staden.

Men i Saigon blir intrycket ett helt annat och där är det sannerligen inte lätt att förknippa buddismen med glans, kontemplation och visdom. Det finns några enstaka praktfulla pagoder –oftast verkar de vara tomma – men de flesta ser mera ut som ruckel än tempel och ute i buddistlägret Vien Hoa Dao är det närmast en påver barack som tjänar som pagod. För de utomstående som i Vien Hoa Dao söker efter visdom blir det ett ganska fåfängt företag; ytterligt få munkar talar något främmande språk, och deras uppfattning om yttervärlden tycks vara präglad av massiv okunnighet. Några böcker upptäckte jag aldrig i munkarnas och nunnornas sovbaracker, däremot en rik flora av kolorerade tidskrifter. Om man betraktar munkarna i deras världsliga skepnad, är det blott att konstatera att jag aldrig – ja, möjligen i Kongo – mött några politiska propagandister som blåljuger så konsekvent och så tafatt.

Det är en negativ reaktion som kanske förefaller västerländskt snorkig, men den gäller alltså endast och allenast buddisternas försök att imitera en europeisk eller amerikansk PR-verksamhet och propagandateknik. Det är en strävan som i och för sig är naturlig eftersom man just söker nå ett västerländskt forum via journalisterna – men det spelet har, i varje fall i Saigon och från Vien Hoa Dao, drivits med en cynism som närmast givit äckel bland offren för denna bearbetning.

I varje fall i Saigon ... Ja, upplevelsen blir en helt annan inför ledaren i Hué, Thich Tri Quang. Kontrasten kunde knappast ha varit större mellan huvudpersonerna i buddistkrisen på senvåren 1966. Å ena sidan en sprätthök i prålig flygaruniform, en posör och pratmakare som

lekte Don Juan och socialreformator med samma iver. Å andra sidan en asketisk munk med värdighet och övertygande intelligens, ogripbar och fascinerande.

Den ene – alltså Nguyen Cao Ky, premiärminister och vice flygmarskalk – talade man om med ett ironiskt leende eller en axelryckning. Det var sällan som jag utanför regeringsbyggnaden och officersmässar mötte någon vietnames som tog honom på allvar; kanske hade de respekt för några av juntans generaler, men såg på Ky som en fjant och en löjeväckande galjonsfigur. Stundom kunde man få höra ett positivt omdöme: ”Han är förmodligen en av de få hederliga i en samling genomkorrumpade ministrar.” Men detta att vara hederlig på en ansvarig post i Saigon betraktas samtidigt nästan som ett tecken på stupiditet. Den andre – Thich Tri Quang, buddistledaren – togs på allvar av alla, vare sig de hatade honom eller beundrade honom. Till och med de som talade om honom som ”den galne munken” gjorde det med en viss respekt.

Delvis speglar en sådan inställning naturligtvis vördnaden inför en religiös ledargestalt, oavsett vilken religion han företräder. Men det är inte hela bilden. Bland katolska intellektuella i Syd-Vietnam finner man ofta ett uttalat förakt mot många av de politiserande buddisterna – men fruktan och en viss motvillig beundran för Thich Tri Quang.

För många, och det gäller inte bara buddister, är han en symbol för något genuint vietnamesiskt, för traditioner och egenart – medan män som Ky representerar ett förnekande av dessa värden och ett frenetiskt försök att importera Västerlandet. När man hörde Ky kallas en ”amerikansk marionett” av vietnameser var detta inte bara en reaktion mot Saigonregeringens totala politiska beroende av USA; traditionalister och nationalisterna vände sig också mot en stil och ett uppträdande med, som man trodde, varumärket Made in USA.

Thich Tri Quang är dessutom – i motsats till flera av generalerna – inte en man från norr, från Tonkin. Han är född i den del av Annam, som nu ligger norr om 17:e breddgraden men han växte upp i Hué. Hans far var bonde och sonen sändes som trettonårig till en pagod i Hué, där han blev novis och hade som lärare Thich Tri Do, som officiellt är buddistkyrkans främste både i söder och i norr – men som lever i det kommunistiska Nord-Vietnam. Där har han – hävdar munkarna i Hué med iver och oskuld – full religiös frihet, en föreställning som naturligtvis påverkar många sydvietnamesiska munkars uppfattning om möjligheterna att finna en kompromiss med FNL.

Under kriget mot Frankrike var tydligen Thich Tri Quang aktiv inom Ho Chi Minhs organisation, liksom de flesta vietnamesiska nationalisterna, och misstänktes givetvis av fransmännen för att vara kommunist. Efter stilleståndsavtalet 1954 och Vietnams delning ställdes Tri Quang inför en ny motståndare; det blev den långa kampen mot katolikernas välde och Ngo Dinh Diems regim i Syd-Vietnam.

Först på våren 1963 trädde Tri Quang fram som en offentlig ledargestalt i buddisternas strid mot ”det religiösa förtrycket”, den strid som öppnades just i Hué. Tri Quang, som då tidvis hade sitt högkvarter i Saigon, tvangs fly och söka asyl i den amerikanska ambassaden. Där levde han, medan buddisterna förde kampen vidare genom rader av offentliga självmord, nästan oåtkomlig för oss journalister, som bara någon gång kunde skymta honom i ett fönster.

Den gången var det USA, som skyddade honom och som till slut beslöt att fälla Diemregimen – ett faktum som starkt påverkade Tri Quangns tänkande och strategi i striden med Ky på våren 1966. Efter de första framgångarna i mars och april, då buddisterna genom demonstrationer tvingade Kyregeringen till en kompromiss föreföll det som om man på amerikanskt håll försiktigt började förbereda hemmaopinionen på att Syd-Vietnams ledare efter de planerade valen kanske skulle komma att heta Tri Quang. Man såg det traditionella spelet; försiktiga men positiva officiella uttalanden i Washington och utförliga presentationer och intervjuer

med buddistledaren i flera tidskrifter, främst Time, som alltid villigt lystrar till signalerna från högsta ort. Det var en klar skillnad i tonen; Tri Quang utmålades inte längre som en oansvarig neutralist och suddig kommunistympatisör, inför det amerikanska folket höll man plötsligt fram bilden av en man som USA borde kunna acceptera som ansvarig ledare i Saigon.

När, i maj, andra rondan i den maktstriden började genom Kys offensiv mot Da Nang vädjade också Tri Quang direkt till USA om hjälp. Men samtidigt som han i skrivelser till president Johnson betygade USA sin vänskap förde han och hans anhängare på ett annat plan ett helt annat spel. I den agitation som riktades till de trogna och till folket var inslaget av anti-amerikanism stundom starkt och demonstrationerna i Saigon riktade sin spets mot USA. Från sin pagod i Hué dirigerade den 43-årige Tri Quang de kämpande munkarna – och den som utifrån betraktade spelet upplevde honom som oerhört överlägsen de övriga buddistledarna.

I sin pagod höll han i maj sitt livs första presskonferens. En späd, till synes ungdomlig gestalt, rakat huvud, grå munkdräkt, ett pojktigt leende, smala händer som lugnt vilade på bordet framför mikrofonerna.

Officiellt talar han varken engelska eller franska – det var en nunna som tolkade – men ett litet snabbt leende inför vissa frågor antydde att han förstod mer än han vill medge.

Det var en imponerande uppvisning med knappa svar och skickliga parader – en befriande kontrast till de virrigheter man upplevde vid Saigonmunkarnas ”presskonferenser” och vid premiärminister Kys orgier i fraseologi och självutsägelser. Det fanns väl ingen som gick därifrån med en känsla av att ”förstå” vart Tri Quang vill nå – eller, det viktigaste av allt, hur han föreställer sig att krigets och fredens problem skall lösas om han verkligen får ett direkt inflytande i Saigons regeringspalats.

Men däremot med den befästa känslan av att detta är en stark personlighet, med en vilja, en insikt om propagandans kraft och möjligheter, en närhet till strömningarna i detta land som saknas bland Saigonregeringens politiker. Kanske naiv när det gäller kommunismen, säkert cynisk och hänsynslös. Men en driven politiker och folkledare, en professionell i munkkåpa.

Medan buddistiska rebellsoldater bjöd kamp från några av Da Nangs pagoder och studenterna i Hué väpnade sig för strid med invaderande regeringsstyrkor upplevde Saigon, nu som under tidigare kriser, de plötsliga och förbryllande demonstrationerna, buddistmunkarnas storm-attacker mot USA och den härskande regeringen.

Plötsligt växte de fram ur gatstenen, några dussin orangegula blommor slog upp mellan stånden och husväggarna. Banderollerna vecklades ut och de unga buddistmunkarna stormade mot Saigons centrum. De ryckte med sig ungdomar, skolbarn – hopen växte och larmet steg. ”Ned med Ky och Thieu! Ned med Ky och Thieu!”

Skaran jagade fram genom gatorna, sandalerna klafsade, banderollerna svajade och munkarna i täten manövrerade mästerligt sina svepande orangegula klädnader medan benen trummade.

Med gälla signaler från visselpipor dirigerade några munkar den lilla armén medan andra då och då stannade i gathörnen, vecklade upp kartor och konfererade om bästa anfallsvägen för att kringgå kravallsoldaternas spärrar. Och jakten gick vidare mot centrum och amerikanska ambassaden tills man förr eller senare nådde ett gathörn med en mur av soldater: gröna uniformer, hjälmar, bajonetter, gasmasker och sköldar av flätad grov bambu. I bältena hängde gasgranaterna, vita, röda, gula eller blå burkar ”Made in USA”.

Snart flög granaterna mot hopen, som hejdade sig och skingrades medan munkarna i täten med rutin från flera veckors demonstrationer sökte sparka tillbaka de fräsande granaterna mot soldaterna eller snabbt fångade upp dem och slungade dem mot fienden. Men soldatmuren var

osårbar, snart välldes dimbankar av tårgas genom gatan – och demonstranterna vek tillbaka hostande och gråtande. Munkarnas visselpipor gav nya direktiv, man samlades på någon bakgata och sökte nya vägar.

De som inte orkade längre flydde in i något hus, så långt in som möjligt för att undkomma gasen. Där inne i ett litet rum fanns kanske allt redo, ett demonstranternas fältsjukhus: tvättfat med vatten, fuktiga svala handdukar, citronhalvor för att lindra ögonens sveda. Kanske hade allt detta trollats fram på några sekunder, kanske fanns det många liknande sjukvårdsstationer inprickade och klara utefter strategiska anfallsvägar.

Samtidigt kanske stötarna sattes in på andra håll i staden, av andra små arméer som plötsligt dök upp och stormade mot samma mål. Allt gick så vidunderligt snabbt, eftersom arméernas uppmarsch skedde nästan omärkligt.

På morgonen gick kanske ett rykte ut från pagoderna om en demonstration på bestämd plats och fixerat klockslag. Men det var nästan alltid ett trick för att lura polisen och soldaterna; demonstrationen tändes på en helt annan plats.

Den som ville fånga upp dramat kryssade under morgontimmarna spanande genom gatorna någon kilometer från centrum i cykelrickshaw eller taxi – och i journalisternas, de förutseende journalisternas, utrustning för att följa Saigons politiska kamp ingick gasmask. Vi andra grät och svor, det fanns inga gasmasker kvar på svarta börsen i Saigon, lagren hade tömts av buddist-munkarnas strateger.

Man kryssade genom människoströmmen på de små gatorna och sökte efter väntade grupper, efter unga män med renrakade huvuden och ett litet paket under armen, paketet som innehöll den orangegula munkklädnaden. De kom från sina pagoder i taxi eller rickshaws, smälter in i trafiken mot centrum, men strålade samman på någon liten gata. Paketet öppnades, de orangegula blommorna slog ut, arméns stöttrupp var redo.

Det fanns kanske några hundra i varje framstormande skara; många var nyfikna småungar, och resten var, påstod buddisternas belackare, av munkarna lejda ligister. Så enkelt var det naturligtvis inte – även om man kunde utgå från att det fanns FNL-agitatorer i hoparna, det vore ju underligt om de skulle försitta de tillfällen som bjuds.

Men det var inga massmanifestationer – och det var ytterligt svårt att avgöra i vilken utsträckning protesten verkligen gick på djupet.

Det var omöjligt att mäta sympatierna bland de passiva, och utan tvivel var rädslan för poliserna och soldaterna en väsentlig faktor. Det är en ”ordningsmakt” som skenbart uppskattar sin roll och går fram med oerhörd hårdhet. Jag har själv vid ett tillfälle sett en soldat krossa näsbenet på en ung flicka med sin gevärskolv. Hon stod i en dörröppning och hade uppenbarligen ingenting med demonstrationen att göra.

Det finns alltid de som väljer att vända sig bort, låtsas som om de inte hörde eller såg någonting. En morgon när soldaterna med tårgas drev demonstranterna genom gatorna snavade jag halvt förblindad över en man på trottoarkanten. Han hade sin reparationsverkstad där, ett halvt dussin cyklar stod lutade mot ett träd, några ringar på marken. Tårarna rann nedför hans ansikte, han hostade, men han såg inte upp, han satt på huk och händerna arbetade med en cykelring. Kanske var han rädd, kanske orkade han inte längre uppbåda några känslor, kanske var han bara trött som så många i detta land efter 20 års krig och politiska strider.

Kanske var det trötthet, kanske leda, kanske känslan av att juntageneralerna var alltför starka – faktum är i varje fall att demonstrationerna aldrig under majkrisen fick den kraft som många av oss väntat. När Ky hade knäckt motståndet i Da Nang och buddistprotesten i Saigon inte

blev mer än en krusning på ytan i miljonstaden återstod strängt taget bara valet mellan att avblåsa kampanjen och att spela ut det sista trumfkortet.

Det var i gryningen en söndagsmorgon i Hué, som den första buddisten brände sig själv till döds. Andra följde inom loppet av några dagar, i Hué, i Saigon, i Dalat. Det var budskap som riktade sig direkt till amerikanarna, detta underströks i deklARATIONERNA från Tri Quang och de radikala ledarna i Vien Hoa Dao. Men dessutom efterlämnade munkarna och nunnorna som valde offerdöden ”brev”, som helt vände sig till opinionen i Syd-Vietnam – och som ofta gav uttryck för våldsamt antiamerikanska stämningar. I ett av dessa ”brev” betonades t ex att ”buddismen aldrig vill göra gemensam sak med de krigiska och blodtörstiga som orsakar lidande och sorg för mänskligheten” och de trogna uppmanades att ”vända ryggen åt den korruperade amerikanska civilisationen” och ”bekämpa den amerikanska dollarns lockelser”. Det var i grunden ovidkommande vem som hade skrivit dessa brev – självmordskandidaterna eller buddisternas propagandister – det avgörande var att de spreds via flygblad och att buddisternas ledare uppenbarligen ansåg att de med sådana slagord kunde fånga upp en bred opinion. Men målet för attackerna, amerikanarna i Syd-Vietnam, vände sig nog i regel bort från skådespelen; man trodde sig se handlingar av sinnesrubbade, ”ingen normal människa kan ju göra något sådant” – och många gjorde det cyniska tillägget, ”låt galningarna hållas”.

Vad man inte ville förstå är att vår reaktion, de så kallade civiliserade västerlänningarnas reaktion, inte har någonting att göra med hur buddisterna upplever detta. Vi må vända oss bort i fasa – men vi blir offer för en oerhörd naivitet om vi söker inbilla oss att det vietnamesiska folket, eller rättare sagt majoriteten, dvs buddisterna, gör detsamma.

Det är ett skådespel som man tvekar att söka beskriva, dels på grund av själva handlingens ohygglighet, dels eftersom det finns så många element som en utomstående måste vara ur stånd att förstå. Men hur skall man någonsin få ens det mest svaga och famlande grepp om kampens handlingar och alla stämningar i det sönderslitna Syd-Vietnam om man bara vänder sig bort?

Kanske kan man genom att stanna inför en sådan händelse – i detta fall majkrisens första dödsbål, nunnan som tog sitt liv i Hué – ge något av dramats innebörd.

Jag kom till scenen några timmar efter det att nunnan dränkt sig själv i bensin i mörkret på tempelgården, lugnt ställt träsandalerna åt sidan och tänt på omgiven av några trogna och sin religiösa lärare. Tusenden var redan samlade och på tempeltrappan stod en grupp nunnor i gråa dok, tysta, till synes oberörda.

”Det är inte ett självmord, det är en form av protest med hela själen och kroppen. Målet är inte att dö – det är bara den oundvikliga följden.”

Nunnans ansikte var fullständigt lugnt och rösten mjuk och avspänd medan kvinnornas jämmerrop slog över oss som vågor och stanken från bålet kom, från och stark. Hon var nog bara något över tjugo men var redan en ledargestalt bland hundratalet nunnor i Diau De-pagoden, som fram till den söndagsmorgonen hade varit blott en bland hundra pagoder i Hué.

Tålmodigt försökte hon förklara, växlande mellan engelska och franska: ”När vår syster i morse strök eld på tändstickan symboliserade det att hon ville försaka allt, tränga undan sitt ego, för att ge kraft åt folkets protest mot amerikanernas stöd åt regeringen Ky”.

Ett tiotal meter bakom oss slungades med jämna mellanrum några skopor bensin på bålet. Det var redan ljusst. Det hade brunnit i tre timmar och några tusen trogna hade samlats på tempelgården. Runt bålet hade buddistscouter placerat bänkar prydda med flaggor och levande vita blommor. Från ett håll lotsade scouterna fram en jämn ström av människor som i

små grupper stannade inför elden och föll ned på knä med ansiktet tryckt mot tempelgårdens bruna jord. De kom fram, oftast lugna, något tvekande, började bedja och brast i gråt och klagorop. Efter någon minut fördes de – fem-sex ansikten fuktglänsande av tårarna och bålet hetta – bort av scouterna, och en ny grupp kom fram.

Från ett annat håll började scouterna föra fram skolbarn, ett hundratal småtöser i vita blusar och blåa kjolar. Lärarinnorna ledde dem förbi och runt bålet. De stod stilla i en halvcirkel, en liten flicka – kanske fem år – började gråta när lågorna från en ny skopa bensin slog upp och hettan kom som en stöt. Nu var det mesta förkolnat, blott kraniet syntes tydligt och några benpipor stack upp ur askan.

En munk grep mig upphetsat i armen och pekade; ”Se hjärtat har ännu inte brunnit upp, det är starkt och rent, det lever”. Han försvann in i den täta massan av munkar i saffransgult på tempeltrappan. Nunnan log sakta och lät utbrottet flyga förbi. ”Vi visste inte att hon tänkte sätta sig själv i brand. Det var mörkt, ungefär halv fem på morgonen när vi hörde rop utanför pagoden. Systemen hade dränkt sig själv i bensin och själv tänt på. Nej, vi visste ingenting i förväg och handlingen hade inte sanktionerats av våra religiösa ledare.”

Flickorna fördes bort och några hundra pojkar lotsades fram av dramats dirigenter, scouterna. Från andra hållet kom den aldrig sinande strömmen av trogna, mest kvinnor, då och då några män och stundom en grupp soldater i uniform, Hués ”rebeller”. En kvinna framför elden brast ut i en lång böljande klagosång och en munk störtade fram till en mikrofon; genom högtalare ekade sången ut över många kvarter och genom gatorna med de packade människomassorna.

”Systemen som nu dör levde inte med oss här i Hué. Hon kom från provinsen, men vi kände henne väl. Hon var 55 år.” Upplýsningen kom kort och sakligt. ”Vi visste att hon flera gånger begärt tillstånd att antända sig själv som protest, först under kampen mot Diemregimen för tre år sedan, och nu senast för några dagar sedan. Då ville hon göra det framför det amerikanska konsulatet, men våra ledare sade nej, och de hade inte godkänt hennes beslut.”

Det fortsatte hela dagen, så länge det fanns någonting kvar av kroppen. De tusen kring bålet blev tiotusen, hela staden vallfärdade.

Under dagens lopp klarnade också bakgrunden till nunnans handling. Thich Tri Quang lät från sin pagod offentliggöra en skrivelse riktad till regeringen i Washington med en bön om hjälp mot Kyregimen. Buddistledaren framlade också det brev som den döda uppgavs ha skrivit till president Johnson och till FN:s generalsekreterare U Thant. Plus fotografier av dödsakten från dess första minut – det hade alltså funnits en buddistfotograf på plats med blixtljus. Frågorna fick svar som ytterligare klargjorde att den lilla nunnan inte givit hela bilden när hon på tempeltrappan så ivrigt bedyrat att ledarna inte hade varit underrättade i förväg och aldrig sanktionerat handlingen.

Men det var naturligtvis inte detta, propagandautspelet, som stannade i minnet; det var människomassorna och, kanske mest, barnen vid bålet.

Under den vecka som följde upprepades alltså dessa dramer och vid flera tillfällen utnyttjades de till det yttersta av de kämpande buddisternas ledare. Två martyrer i Saigon lades i kistor på ett podium i Vien Hoa Dao, massorna defilerade, scouterna guidade pressen.

Men bålen blev aldrig vårdkasar med ett budskap till buddisterna i alla byar, gatornas demonstrerande munkar förblev blott stöttrupper, blev aldrig massarméer. Några veckor senare stod buddistledarna, så många regeringars banemän, som förlorare. Vien Hoa Dao besattes av regeringstrupper och Tri Quang var i husarrest – Nguyen Cao Ky hade ridit ut den vårens kris. Vi som hade upplevt dramat – och nog ofta, som i mitt fall, väntat en annan utgång – stod inför uppgiften att söka analysera orsakerna till buddisternas nederlag. Varför

hade rörelsen tidigare, som i kampen mot Diem, visat sig så stark och nu varit oförmögen att vinna den massanslutning som krävdes för att tvinga generalerna Ky och Thieu till reträtt? Det går inte att helt enkelt säga att USA ställde sig bakom buddisterna i striden mot Diem men aldrig gav dem stöd i kampen mot Ky. Detta är i och för sig riktigt, men ger inte hela förklaringen.

En väsentlig faktor var givetvis att buddisternas offensiv mot Diem inte vände sig mot militärens auktoritet och ledarroll, tvärtom gav den generalerna en förevändning att gripa den totala makten. Men på våren 1966 var det just mot militärens hela maktposition som buddisterna vände sig; det gällde att splittra armén och uppbåda den vapenlösa opinionen. Men att uppgiften 1966 var mycket svårare förklarar ju inte automatiskt misslyckandet och det faktum att de buddistiska massorna i så stor utsträckning förblev passiva.

Kanske var den främsta orsaken att striden mot Diem i så stor utsträckning var, eller kunde framställas som, en religiös protest mot ett katolskt förtryck. Det gav kampen bredd och kraft och segern kändes som en befrielse långt ut i byarnas pagoder. Man hade värnat tron – och att en mans diktatur följdes av generalers diktatur betydde föga. Men på våren 1966 flammade bålarna i protest mot en militärregim vars galjonsfigur – Ky – inte gärna kunde utmålas som en religiös förtryckare; han kallar sig själv buddist. Det var inte tron som stod på spel – och vad kampen gällde måste ha varit dunkelt för många, speciellt som flera av de moderata buddistledarna, som Tich Tam Chau, uppenbarligen inte ville gå lika långt som Tri Quang. Ja, splittringen var tydligen starkare än så; det var delar av buddistkyrkan i det centrala Vietnam – med Hué som kraftcentrum och förgreningar i Saigon – som förde kampen, medan buddisterna i hela deltaområdet i söder stod utanför. Än en gång manifesterades de skarpa regionala motsättningarna i Syd-Vietnam.

Under krisens början i mars och april slöt flera av de katolska organisationerna upp i attacken mot Ky och Thieu; man skyttade en front, ett civilt alternativ till militärens styre. Och bakom den fronten var det många som tyckte sig höra ett skrik av förtvivlan inför ett krig som bara ger död men inget slut och inför ledare som tycktes beslutna att blockera varje väg till kompromiss och fred. Men när oppositionen tvingade Ky till löftet att ordna val redan i september började fronten falla sönder; katolikerna och de religiösa sekterna fruktade att förberedelsetiden skulle vara för kort och att buddisterna skulle få den största vinsten av denna forcering. När Ky i maj återupptog offensiven mot buddisterna i Da Nang var oppositionens front splittrad; de radikala buddisterna stod ensamma.

Kanske var det i det läget orimligt att vänta sig att USA på något sätt skulle ingripa och söka bromsa Ky. Washington markerade en klar irritation inför generalernas offensiv mot Da Nang och det hotande ”inbördeskriget” – det var amerikanarnas term, fullt logisk eftersom man förnekade att det redan fanns ett inbördeskrig, kampen mot Viet Cong. Men då hade president Johnson redan hållit sina två första ”hårda” tal – i Washington och i Chicago – och signalerat linjen. Han fick ”hökarnas” applåder – och föreställningen att USA verkligen hoppades på att genom septembervalen i Syd-Vietnam avlägsna Kyregimen kunde kasseras. När buddistiska studenter plundrade och brände ned det amerikanska informationsbiblioteket i Hué – och någon vecka senare även konsulatet – blev det svårt till och med för oppositionen i USA att yrka på ett amerikanskt ingripande mot Ky till förmån för buddisterna.

När sommaren kom och Kyregimen firade sin ettårsdag tycktes militärjuntans ställning starkare än någonsin och det var svårt att uppleva de planerade septembervalen som en realitet – och än mindre som ett hot mot generalerna. Man hade upplevt månader som tydligare än någonsin tidigare blottat de antiamerikanska stämningarna men som också understrukt den totala politiska splittringen.

Att söka förstå den kämpade buddismen hade än en gång blivit som att stöta pannan mot muren, byggd av egen okunnighet och andras oåtkomlighet. Oförmågan att begripa rörelsens mål och makt kändes lika plågsam, men nu fanns också ett nytt moment, en ny tvekan. Kanske kunde man skönja målet, men hade vi inte överskattat makten?

IV. FNL

Tolv principer.

Vad ni inte bör göra:

1. Undvik att göra någonting som kan skada jorden eller skörden eller förstöra hus och egendom för folket.
2. Försök inte att låna eller köpa någonting när folket inte vill låna ut eller sälja.
3. Medför inte höns ini bergsfolkens hus.
4. Bryt inte givna löften.
5. Kränk inte folkets tro eller sedvänjor (genom att t ex ligga ned framför altaret, lyfta fötterna över eldhärden eller spela musik inne i husen).
6. Avstå från att vara oförsiktiga i ord eller handling på ett sätt som kan få någon att tro att vi ser ned på folket.

Vad ni bör göra:

1. Hjälp folket i det dagliga arbetet (med skörden, med att hämta ved, med att bära timmer, med att sy etc).
2. Köp när det är möjligt varor för de som bor långt borta från marknaden (kniv, salt, nål, tråd, papper, penna etc).
3. Försök på fritiden att berätta roande, enkla och korta historier som kan vara Motståndsrörelsen till nytta, men undvik att avslöja hemligheter.
4. Försök att lära folket att läsa och undervisa i elementär hygien.
5. Försök själv att lära sederna i varje region för att på så sätt skapa en vänskaplig stämning och sedan gradvis genom undervisning söka få folket att överge vidskepelser.
6. Sträva efter att övertyga folket om att ni är arbetsamma och disciplinerade.

Instruktioner från Ho Chi Minh till Viet Minh-trupperna utfärdade 1948 – de budord som övertagits av FNL:s styrkor.

Front för befrielse

Det finns överväldigande bevis för att Nationella Befrielsefronten är just vad namnet anger – en kommunistisk täckorganisation som är avsedd att ge trovärdighet åt det bedrägliga påståendet att kriget i Vietnam är en inre revolt.

Dean Rusk, 18 februari 1966

I december 1960 samlades ett hundratal vietnamesiska intellektuella och gerillaveteraner i U Minh-skogen på Ca Mau-halvön, som utgör Syd-Vietnams sydspets. De var alla på ständig flykt undan Diemregimens polis och militär, men kunde ostörda hålla sitt möte i skogsområdet, som under hela det första Vietnamkriget varit en bastion i kampen mot fransmännen. Det var här man officiellt proklamerade att det andra Vietnamkriget hade börjat.

I en deklARATION, daterad den 20 december 1960, kungjordes upprättandet av ”Den Nationella Befrielsefronten för Syd-Vietnam” – Mat-tran Dan-toc Giai-phong Mien-Nam. Man samlades kring ett tiopunktsprogram, som lovade kamp mot ”de amerikanska imperialisternas kolonialstyre” och kamp för ”en liberal och demokratisk regim”. De sociala reformplanerna var ytterst försiktigt formulerade, de utstakade målen moderata till och med efter västerländsk måttstock. Först i den nionde artikeln tog man upp Vietnams enande – men det skedde med satser präglade av tvekan och reservationer. ”Den Nationella Befrielsefronten i Syd-Vietnam förordar att den nationella återföreningen skall genomföras i etapper och genom förhandlingar... I väntan på denna återförening skall regeringarna i de två zonerna efter förhandlingar lova att förbjuda all separatist- och krigspropaganda och förbinda sig att avstå från att använda våld för att lösa tvister mellan de två zonerna. Handelsförbindelser och kulturella förbindelser skall inledas mellan de två zonerna ...”. Men samtidigt hävdades i artikel åtta att Syd-Vietnam, när Befrielsefronten nått makten, ”skall upprätta diplomatiska förbindelser med alla länder” och verka för att ”nå ett nära samarbete med fredsälskande nationer”.

Man håller alltså upp återföreningen som ett mål – men markerar att det ligger någonstans i fjärran. Det finns en kyla och misstro i formuleringarna – samtidigt som man klart understryker Syd-Vietnams aspirationer på en erkänd plats bland de självständiga staterna och formulerar ett socialt program som ligger långt borta från den nordvietnamesiska s k folkdemokratins.

I den officiella amerikanska historieskrivningen om dramat i Vietnam – t ex vitböckerna av år 1961 och år 1965 – är mötet i U Minh-skogen en händelse utan betydelse; vad som skedde där dikterades av regeringen i Hanoi, som ville ha en lämplig mask för att dölja försöket att utifrån och med våld erövra Syd-Vietnam. Programmet med dess tio punkter har inte redovisats eller utsatts för någon detaljkritik i Washingtonregimens anföranden eller publikationer, trots att Befrielsefrontens program blivit en central fråga i debatten om villkoren för en fredlig uppgörelse. I den fyrapunktsplan för en fred som Hanoiregeringen framlade den 8 april 1965, och sedan upprepade gånger hänvisat till, framhålls det som ett villkor – punkt tre – att det sydvietnamesiska folket måste få rätten ”att utan utländsk inblandning självt avgöra om sina inre förhållanden i enlighet med det program som framlagts av Syd-Vietnams Nationella Befrielsefront”. Detta fredsvillkor åberopades på hösten 1965 och våren 1966 ideligen från amerikanskt håll som den stora stötestenen, det krav som USA aldrig skulle kunna tillmötesgå eftersom det innebar att Befrielsefronten skulle tillerkännas makten över Syd-Vietnam innan man nått fred, genomfört val etc – dvs att, hävdade Washington, USA skulle kapitulera inför kommunismen.

Programmet som sådant, med de moderata och vagt utformade punkterna, kan inte rimligen motivera en så häftig amerikansk reaktion; i själva verket finns det så många kryphål i formuleringarna att FNL skulle ha stora möjligheter till jämkningar och kompromisser om parterna verkligen satte sig ned vid ett förhandlingsbord. Men det avgörande ur USA:s synpunkt är att man uppfattat – eller valt att uppfatta – Hanois tredje punkt som ett krav på att Saigonregeringen skall kastas åt sidan och inte ens betraktas som en partner, jämbördig med FNL.

Å andra sidan har FNL-programmet och dess detaljer av den radikala oppositionen, den så kallade vänsteroppositionen, i USA uppmärksammas och applåderats som ett bevis för att FNL om organisationen nådde makten skulle föra en nationalistisk, demokratisk och socialistisk – men ej kommunistisk – politik. En sådan uppfattning rymmer uppenbarligen en god portion naivitet; det var ett program för en ”front”, en nationell samling, som man formulerade och det främsta målet var givetvis att fånga in den icke-kommunistiska oppositionen mot Diemregimen. De paroller man satte på pränt säger ingenting om i vilken

utsträckning det första FNL-mötet dominerades av kommunistiska eller icke-kommunistiska element. Med termen kommunist bör man väl här – liksom överhuvudtaget när det gäller Syd-Vietnam – avse en nationalist som när det gäller ekonomisk och social politik står på samma linje som Ho Chi Minh och hans män, men som inte nödvändigtvis behöver vara anhängare av en återförening mellan Syd- och Nord-Vietnam. Säkerligen har det kommunistiska inflytandet inom FNL blivit allt starkare sedan 1960 – och lika givet är att dessa ledare, när de väl nått makten i Saigon, inte skulle känna sig bundna av tio punkter författade i kampens första skede.

Men – och detta förtjänar att understrykas – programmet är ett viktigt dokument, det må ha varit aldrig så mycket lockbete eller fasad 1960 och förlora all mening när en gång freden är säkrad. Dess allmänna formuleringar, dess nationalistiskt moderata karaktär kan ge en nyckel till kompromisser och till ”ansiktsräddande” reträtter, när parterna sitter vid förhandlingsbordet.

När det gäller själva bakgrunden till mötet i U Minh-skogen går uppfattningarna starkt isär. Den officiella amerikanska historieskrivningen skildrar alltså Befrielsefronten som Hanoiregimens skapelse och verktyg; det är en tes som är lämplig, för att inte säga nödvändig, i försöket att utmåla Vietnams kamp som ett ”angrepp utifrån”. Den kan inte med absolut säkerhet avfärdas som helt felaktig, men innehåller uppenbara svagheter och motsägelser.

Den amerikanska förenklingen kan belysas med ett exempel ur Dean Rusks produktion: ”Det finns knappast något tvivel om att Hanoi år 1954 väntade att man skulle kunna lägga under sig Sydvietnam inom två år. Men när man nått fram till 1959 hade hoppet förtvinat och Syd-Vietnam gjort mycket större framsteg än det mångbesjungna 'kommunistiska paradiset'. Man kan med nästan absolut säkerhet säga att det var detta, som förmådde Hanoi att organisera och inleda angreppet mot söder.”

Det är – som framhållits i ett tidigare kapitel – alltför uppenbart att Ngo Dinh Diem inte var en ljusgestalt och att man under åren 1954-59 visserligen såg vissa, starkt uppreklamerade, ekonomiska framsteg, men också ett skoningslöst politiskt förtryck – först vänt mot sekterna och sedan mot all tänkbar opposition, sammanklumpad under rubriken ”kommunister”.

Genom ett presidentdekret i juni 1956 avskaffade Diem de folkvalda byråden och borgmästarna. Detta betydde att Vietnams bondebefolkning lades under samma diktaturregim som Diem tidigare hade vänt mot centergrupperna. I mars 1957 kränkte regimen öppet de sista av de återhållande bestämmelser som dikterades av Genèveavtalet när de gällde repressalier utövade mot ”f. d. medlemmar av motståndsrörelsen” – dvs. f. d. Viet Minh-gerillas som hade kämpat mot fransmännen och som i stor utsträckning inte var kommunister. Sådana allmänt respekterade och icke-kommunistiska franska observatörer som *Le Mondes* Jean Lacouture och Philippe Devillers betonar att en del f. d. Viet Minh-gerillas helt enkelt slog sig samman för att kunna överleva, när de stod inför hotet att fysiskt utrotas tillsammans med sekterna. Eller som Devillers uttryckt det: ”När det socialistiska lägret höll fram det absoluta behovet av en strategi omfattande hela världen betydde detta föga eller ingenting för gerillakrigarna som jagades som djur i Nam-Bo (södra Syd-Vietnam) ... Hanoi föredrog diplomatiska noter, men fann att man ställdes mot väggen och berövades initiativet.”

Citatet är hämtat ur Bernard Falls *Viet-Nam Witness, 1953-66*; han pekar alltså på Lacoutures och Devillers analys, som han dock inte hundra procentigt accepterar. Lacouture utvecklade själv på sommaren 1965 i sin briljanta bok *Le Vietnam entre deux paix* sitt resonemang; denne franske journalist har under en rad sejourer sedan 1945 trängt in i Vietnamproblemet och är säkerligen bland icke-kommunistiska tidningsmän den som har de bästa kontakterna med Ho Chi Minh och med Viet Congs ledare.

Han hävdar med bestämdhet att det var ett hårt tryck från desperata Viet Minh-veteraner i söder, som till slut, 1960, tvang Hanoiregeringen att överge sin ytterligt försiktiga politik och välsigna skapandet av Befrielsefronten i Syd-Vietnam. När Lao Dong, Nord-Vietnams maktägande parti, höll sin tredje kongress i september 1960, klubbades resolutioner om nödvändigheten av att ”befria” Syd-Vietnam från den proamerikanska diktaturen och ett lika viktigt tecken var att posten som partiets generalsekreterare tilldelades Lê Duan, som under första kriget varit en av ledarna för Viet Minhs styrkor i södern. Hans upphöjelse betraktades som en symbol för viljan att hjälpa Syd-Vietnam och arbeta för återföreningen.

Amerikanerna har gjort gällande att partikongressen var det första steget; där togs initiativet till ”aggressionen” mot södern och sedan blev hopsnickrandet av Befrielsefronten blott nästa naturliga steg i den kommunistiska konspirationen. Men Lacouture tecknar alltså utvecklingen på ett helt annat sätt – och han gör det med tyngd.

Han pekar på att Nord-Vietnams regering med en markant passivitet såg hur dagen för det utlovade valet, i juli 1956, kom och försvann. Ho Chi Minh ville under denna period undvika steg som kunde ge Diem och Syd-Vietnam – med USA som allierad – en förevändning att gå till attack mot norr. Ho kämpade med stora ekonomiska svårigheter och såg hur Diems armé mycket snabbt upprustades och övades för ett konventionellt krig, d v s ett fälttåg mot norr. Denna återhållsamhet av ledarna i Nord-Vietnam tvingade också Viet Minh-veteranerna i söder till passivitet; de kände sig bundna av lojaliteten mot Ho Chi Minh, ledaren under det första kriget, och av hans vilja att inte öppet bryta mot Genèveavtalet.

Men lojaliteten hade börjat slitas ned. Det var Viet Minh-veteranerna i söder som hade blivit lidande på Genèveavtalet; de hade sett sina närmaste, vänner och familjer, evakueras norrut över 17:e breddgraden i väntan på valet och återföreningen. Uppskattningen av det antal Viet Minh-anhängare som ”marscherade norrut” varierar mellan 80 000 och 150 000; det var alltså dessa som i viss utsträckning återvände tio år senare genom ”infiltrationen norrifrån”. Men ett antal nyckelpersoner i Viet Minh-organisationen beordrades att kvarstanna – enligt uppgift omkring 6 000 man – för att i första hand förbereda agitationen inför 1956 års val. Denna manöver, som eventuellt bör betraktas som ett brott mot Genèveavtalet, sökte man dölja för Saigon-regimen.

Men de två åren hade gått, blivit tre, fyra, fem – och samtidigt hade Diemregimens förtryck mot de gamla Viet Minh-områdena blivit allt hårdare och fångelserna fyllts. De kände, så har de i varje fall själva hävdats, sina ledarpositioner vackla inför böndernas otåliga krav på en väpnad kamp mot Diem. När andra, nationalistiskt eller religiöst inspirerade grupper, revolterade blev Viet Minh-ledarnas passivitet ännu mer uppenbar och pinsam.

Förtryckets lagar och handlingar, regisserade av Diem och hans broder, blev allt mer markanta under åren 1959-60 och samtidigt kom reaktionen till uttryck på två plan. Det öppna väpnade motståndet hade börjat få sitt senare så välkända mönster redan 1957 då man, som speciellt Bernard Fall med kraft påpekat, började få bevis för att de av Saigonregimen tillsatta bycheferna i allt större utsträckning mördades i vissa nyckelprovinser. Det var inte, betonar Fall, fråga om ett planlöst dödande och ren banditverksamhet; det fanns ett mönster som antydde att man målmedvetet sökte isolera de härskande i Saigon från bondebefolkningen och lägga grunden till ”motståndsbaser”. Enligt president Diem dömdes 472 lägre tjänstemän under år 1957 och siffran fördubblades under 1958-59. I maj 1961 hävdade president Kennedy i ett anförande inför USA-kongressens båda hus att Viet Cong under 1960 mördade 4 000 tjänstemän i Syd-Vietnam. Denna ”terror” påpekas givetvis i de officiella amerikanska publikationerna, som 1965 års vitbok, men man föredrar ändå att söka datera Vietnamkrigets begynnelse till resolutionerna vid Lao Dongs tredje kongress i Hanoi i september 1960. Denna taktiska historieskrivning underkänns alltså totalt av Fall, som hävdar att ”det andra

Indokinakriget långt innan dess hade fått sitt fasta mönster”. Kriget, inbördeskriget, hade alltså börjat flera år innan härskarna i Hanoi öppet välsignade kampen.

Den andra betydelsefulla utvecklingen under denna period – vid sidan av den alltmer omfattande väpnade motståndskampen – var den opposition mot Diemdiktaturen som fick sitt uttryck i icke-kommunistiska gruppernas protester. Viktigast, men inte på något sätt det enda exemplet, var den så kallade Caravellegruppens manifest i april 1960 – se kapitlet: ”Demokrati” med Diem. Det var månader då olika grupper sökte samla oppositionen och vinna den ledande positionen. Redan i mars hade en grupp som kallade sig ”Nam-Bos motståndsveteraner” samlats till överläggningar någonstans i Syd-Vietnam och sänt ut en proklamation om en nationell samling mot Diems övergrepp. Dessa Viet Minh-veteraner hävdade att regeringen ”tvingat folket i Syd-Vietnam att gripa till vapen i självförsvar” och observatörer som Lacouture betraktar detta marsmöte som Befrielsefrontens egentliga födelse. Denna händelse berörs inte, lika litet som Caravelle-gruppens manifest eller andra liknande reaktioner mot Diems välde, i den amerikanska vitboken anno 1965, med dess förment utförliga analys av kampens bakgrund. Det är en förståelig tystnad; att ge hela bilden är inte möjligt om man vill bevara myten om Diems ”mirakelregim” och kommunisterna som de enda oppositionella.

Viet Minh-veteranernas deklARATION i mars – plus de andra klart icke-kommunistiska gruppernas försök att ta ledningen i kampen mot Diem – bör rimligtvis ha inneburit att Nord-Vietnams ledare inte hade någon möjlighet att förbli passiva. Partikongressen i september tog konsekvenserna, man gav kamraterna i söder handlingsfrihet och löfte om hjälp. Och så gick budet ut om samling i U Minh-skogen och marsmötets män, Viet Minh-veteranerna, kunde lansera den organisation med bredare bas som de förberett, Befrielsefronten.

Det är kanske möjligt att man, som amerikanerna hävdar, kan påstå att utropandet av Befrielsefronten i december 1960 var en handling som inspirerades och dirigerades av Hanoiregimen. Men om den tesen är riktig eller felaktig är i själva verket, som jag upplever det, fullständigt ointressant. Kriget fanns redan där, det hade pågått i flera år och striden mot Diems förtryck fördes både med vapen och genom försök att samla en demokratisk opposition. Den som vill hävda att det väpnade försöket att störta Saigonregimen från begynnelsen inspirerades och dirigerades från Hanoi får använda helt andra grepp och avstå från att hänga upp sin tes på kongressresolutionen i Hanoi. Han måste hävda att Nord-Vietnams ledare långt tidigare, i varje fall sedan 1957, i hemlighet börjat uppmuntra Viet Minh-veteranerna i söder till väpnad resning, samtidigt som Hanoiregimen officiellt fortfarande var passiv och bekände sig till den ”fredliga samexistensens” princip. Eller, alternativt, att en falang aktivister i Hanoi sporrade veteranerna i söder till revolt, medan en annan, den officiellt dominerande, ville undvika ett öppet engagemang. Båda teorierna är fullt möjliga och helt i linje med det mönster för kommunistisk maktkamp som vi upplevt på andra håll.

Skall man gå tillbaka till 1957, då inbördeskriget kan anses ha börjat, blir det alltså en ytterst torftig anklagelseakt som eventuellt kan mobiliseras mot ledare i Hanoi. Den bevisföringen är knappast starkare än den som uppåddas när USA:s regering beskylls för att – med eller utan CIA som redskap – vara inspirationskällan och bära ansvaret för allsköns revolter och omstörtningar i otaliga länder.

Det dröjde – för att nu återgå till frågan om Befrielsefrontens uppkomst och utveckling – av säkerhetsskäl mer än ett år, innan man offentliggjorde namnen på den nya rörelsens ledare. I spetsen stod Saigonadvokaten Nguyen Huu Thó, skolad i Frankrike – vid juristfakulteten i Aix-en-Provence – och ”neutral” i konflikten mellan Frankrike och Viet Minh ända fram till 1952. Han hade blivit känd som en samlingsgestalt för den icke-kommunistiska oppositionen

mot Diems regim och hans roll som ledare för en organisation vid namn ”Kommittén för försvaret av freden och Genèveavtalet” på sommaren 1954 i Saigon ledde till att han i november 1954 blev arresterad tillsammans med en rad medarbetare. Han var i själva verket fortfarande i fängelse när han vid ”frontens” första möte i hemlighet utsågs till ordförande i centralkommittén, men befriades ur fängelset ett år senare, i december 1961, genom en Viet Cong-kupp.

Nguyen Huu Thó var på sommaren 1966 fortfarande officiellt ledaren för Befrielsefronten och hade sitt högkvarter ”någonstans” i Syd-Vietnam; flera journalister har mött honom i ett av Viet Congs ”befriade områden”, bl a Georges Chaffard från den franska tidskriften L'Express, som på våren 1965 publicerade tre artiklar om ”fronten” och kampen. Det är en stillsam 52-årig man, som inte uttrycker sig dogmatiskt och verkar alltför ”civil” för att stå i spetsen för en kämpande rebellrörelse.

Mera känd som rörelsens talesman blev kanske generalsekreteraren Huynh Tan Phat, arkitekt från Saigon och samtidigt ledare för det sk Demokratiska Partiet, en av de organisationer som ingår i ”fronten”. Phat har uppenbarligen under långa perioder sitt högkvarter blott några tiotal mil från Saigon där han mottagit flera ”besökare” – om nu den beteckningen kan användas på t ex den japanske fotografen Akihiko Okamura, som tillbringade 43 dagar i formlig fångenskap hos Viet Cong, misstänkt för att vara amerikansk spion, innan Phat dök upp i lägret för att ge den begärda intervjun. Generalsekreteraren ger, i ännu högre grad än Nguyen Huu Thó, bilden av en liberal intellektuell, som ser Syd-Vietnam som ”en neutral stat med socialistisk ekonomi”.

Hela sammansättningen av ”frontens” officiella ledning – skiftningar har inträffat sedan 1960, men tendensen är densamma – ger bilden av en samlingsregering på mycket bred bas. I centralkommittén finns 55 platser och företrädare för de olika minoritetsgrupperna, de religiösa fraktionerna och politiska ”partier” som bekämpar Saigonregeringen. Vid den första reguljära kongressen, i mars 1962, deklarerades att 23 av platserna i centralkommittén skulle lämnas öppna; de skulle vara reserverade för politiska personligheter eller grupperingar, som visade sig redo att ansluta sig till ”fronten”. Vid den andra kongressen, i januari 1964, tycks antalet ”öppna” platser ha minskat till elva och det betonades då starkt att vad man först och främst önskade var representanter för ”armén”, dvs Saigonregeringens styrkor.

Blott en av rörelsens sex ”vicepresidenter” är klart identifierad som kommunist; det är Vo Chi Cong, samtidigt ordförande i Revolutionära Partiet. Denna organisation grundades officiellt i januari 1962 och söker inte på något sätt dölja att den är direkt knuten till Lao Dong, alltså Ho Chi Minhs parti i norr. De övriga ”partierna” som ingår i ”fronten” är sannolikt inte stort mer än namn på ett papper, men Revolutionära Partiet är samlingspunkten för alla de äldre, underjordiska kommunistiska grupperna och har av allt att döma en väl utbildad propaganda- och partiapparat. Agitationen, bl a via Hanoiradion, har efter hand blivit alltmer markerat doktrinär och man har bl a ställt krav på att få ansvaret för de stridande gerillastyrkornas ”politiska och ideologiska utbildning”.

Hela schemat påminner starkt – som bl a Chaffard, Lacouture och Bernard Fall understrukt – om Viet Minh före 1951, då Lao Dong bildades och Ho Chi Minh och hans krets officiellt klargjorde att ledningen inom den ”befrielsefronten” lagts i händerna på kommunister.

Men måste man förutsätta en liknande utveckling i Syd-Vietnam och är ”fronten” bara en fasad, avsedd att locka icke-kommunistiska element i Syd-Vietnam? Är män som Nguyen Huu Thó och Huynh Tan Phat bara skyltdockor? Amerikanerna tvekar inte om svaret och kan peka på erfarenheterna från t ex Västeuropa och öststaterna, på kommunisternas maktspel inom ramen för ”folkfronter” och på efterkrigsregeringarna i Sovjets satellitstater, som var kommunistiska till allt utom namnet.

Men även om kommunisterna, dvs Revolutionära Partiet, nu är det dominerande elementet i Befrielsefronten, skulle detta då betyda att Syd-Vietnam, om Befrielsefronten nådde makten i Saigon, uppslukades av det kommunistiska Nord-Vietnam? Eller för att uttrycka det på ett annat sätt: måste man, som USA:s officiella talesmän gör, utgå ifrån att Viet Cong genom att det är kommunistiskt måste dirigeras från Hanoi? Och att Viet Cong-ledarna måste vara fullständigt osjälvständiga inför Ho Chi Minh när det gäller kampen, fredens villkor och Syd-Vietnams framtid?

Det finns säkert alla skäl att tveka inför de amerikanska postulaten, dessa teser om Hanois allomfattande ledarroll som blivit motiveringar för USA:s hårda militära slag mot Nord-Vietnam.

Det sätt på vilket revolten i Syd-Vietnam började bör – om man accepterar Lacoutures tolkning – snarast ha sporrat tendenser till självständighet bland Viet Minh-veteranerna och kommunisterna inom Befrielsefronten. De år som följde, från 1957 till 1965, kan inte gärna av Viet Congs män uppfattas på annat sätt än att de själva förde kampen och bar lidandet och förlusterna. De vapen som under denna period kom norr ifrån var inte – trots allt vad amerikanerna hävdar – avgörande för kampen och måste bedömas som en ganska blygsam uppoffring av Hanoi-regeringen. Och ”infiltratorerna” var ju, i varje fall ända fram till 1965, nästan uteslutande söderns män som återvände hem. Är det inte möjligt att kommunisten i söder under många år upplevt Ho Chi Minhs insats som räddhågad och futtig? Och att USA:s beslut att låta Nord-Vietnam få en del av lidandet kom vid en så sen tidpunkt – alltså i februari 1965 – att söderns kommunister då kände mer av stolthet och självtillit än av lojalitet gentemot den passive ”brodern” i norr?

Man leds – via hypoteser och frågetecken, det erkänns – fram till reflexionen att Syd-Vietnams kommunister kanske inte alls kommer att vara så ivriga att uppge en maktposition i Saigon till förmån för en återförening med Nord-Vietnam och en roll som Ho Chi Minhs underlydande. Nationalismen kan vara en starkare faktor än kommunistisk solidaritet; det har ju USA haft som utgångspunkt bl a i sin politik gentemot Jugoslavien. Men inte när det gäller Sydostasien och Syd-Vietnam; där är kriget, enligt president Johnson, ”styrt av Nord-Vietnam och sporrat av Kommunistkina”.

Om man betraktar tidigare erfarenheter av relationerna mellan den kämpande gerillastyrkans lokala, ”inre”, ledare och rörelsens ”yttre” dirigerter eller bundsförvanter blir också intrycket att splittringar och slitningar förefaller oundvikliga. Det var fallet när det gällde Algeriet; i det ögonblick kampen var vunnen blev det uppenbart att bakom den polerade ytan av enighet fanns det inom Befrielsefrontens led djupa klyftor mellan exilregeringens män, baserade i Tunis, och gerillacheferna i det inre av landet, plus som en tredje faktor i splittringens mönster, ledarna i franska fångelser, som Ben Bella. Det var motsättningar som gav en hård maktkamp, ja, till och med ett ”litet” inbördeskrig på sommaren 1962 mellan vad man då kallade den ”inre” armén och den ”yttre” armén. En liknande utveckling såg man under flera år när det gällde revolten i Angola; det fanns en stark och bitter motsättning mellan de lokala gerillacheferna som ledde kampen och rörelsens officiella chefer, t ex Holden Roberto, som höll hov för världspressen i sitt trygga högkvarter i Leopoldville. På samma sätt kan man visa på Cypernrevolten och alla försäkringar om att hela denna kamp dirigerades från Athen och skulle leda till att ön införlivades med Grekland; vi ser i dag hur mycket insikt som fanns i den profetian.

Att ”Den Nationella Befrielsefronten för Syd-Vietnam” under årens lopp officiellt snarast avlägsnat sig från tanken på en återförening är ganska naturligt. Det blir den direkta konsekvensen av ”frontens” proklamerade målsättning; man kan inte söka knyta till sig ickekommunistiska grupper och samtidigt ivrigt propagera för en snabb återförening med det

kommunistiska Nord-Vietnam. Redan i de första programuttalandena, i december 1960, var, som påpekats, formuleringarna ytterst försiktiga. Vid kongressen i mars 1962 sköts återföreningen ännu mer i skymundan, tyngdpunkten lades med ökat eftertryck på den framtida självständiga staten Syd-Vietnams utrikespolitiska förbindelser och traktat med bl a Laos och Cambodja. I apellen som Befrielsefronten sände ut den 8 november 1963, alltså efter Diems fall och död, skisserades Syd-Vietnams framtid i sex punkter – men ingen av dem berörde återföreningen.

I intervjuuttalanden har ”frontens” ledare ideligen betonat Syd-Vietnams självständighet som målet. Ett av de klaraste uttrycken för den inställningen har återgetts av Kambodjas prins Norodom Sihanouk, som i mars 1965 refererade ett samtal med ”frontens” generalsekreterare Phat. ”Han talade om en period av tio eller t o m tjugu år innan man skulle nå det stadium som gör en återförening möjlig. Vidare sade han att under denna tid och efter segern i Syd-Vietnam skulle vi (sydvietnameserna) vilja vara neutrala som ni i Kambodja. Vara neutrala och ha samma form av tillvaro, eftersom våra levnadsförhållanden mera liknar era än levnadsförhållandena i norra delen av vårt hemland. Och han tillade att, när det gäller hjälp från utlandet, så skulle den framtida självständiga staten Syd-Vietnam vilja ha samma riktlinjer som Kambodja. Detta betyder att Syd-Vietnam skulle vilja ta emot hjälp från alla håll, från det socialistiska lägret likaväl som från västmakterna, från exempelvis Frankrike.”

Befrielseörelsens officiella ståndpunkt är klar. Den kan vara en fasad, den är säkerligen den taktiskt mest givande positionen – men kanske är självständigheten, oberoendet av Nord-Vietnam också målet för kommunisterna i söder.

För den makt som deklarerar vilja att söka förhandlingar och fred borde det finnas en naturlig väg och en given partner, d v s motståndaren på slagfältet.

Men USA söker alltså vinna segern i söder genom bombningar i norr, och vill genom förhandlingar med ledarna i norr nå freden i söder.

Krig och ”terror”

Jag kan inte se någon större skillnad mellan att använda de vapen som vi råkar ha och som andra inte har, för att döda oskyldiga människor, långsamt bränna dem till döds, vare sig de nu är spädbarn eller bröder, fäder eller farbröder. Jag kan inte se någon skillnad mellan att göra detta och att sprätta upp buken på någon med en kniv, när kniven är det enda vapen man har. Vad jag menar är att jag inte kan inse att vi skulle ha någon rätt att känna oss så mycket mera högtstående på grund av att vi råkar ha atombomber och brandbomber, medan andra saknar dessa vapen.

Senator William Fulbright, 17 februari 1966

Vapnen är ofta, mycket ofta, amerikanska. Sandalerna är skurna ur amerikanska bilringar. Ryggsäckarna är amerikanska, omkring halsen bär de långa ”korvar”, sydda av amerikanskt fallskärmstyg och fyllda med ris. I baserna långt in i djungeln sover de i hängmattor – bitar av amerikanska fallskärmar – och äter ur skålar och med skedar som ofta tillverkats av hylsorna till amerikanska napalmbomber. Under de nattliga marscherna dansar, som eldflugor, ljuset från de små fotogenlamporna, gjorda av franska parfymflaskor eller amerikanska granathylsor.

Ja, sannolikt har USA:s soldater aldrig gått i krig mot en så ”amerikaniserad” motståndare som Viet Congs gerillas.

Men det är naturligt, det är alltid så en gerillaarmé strider när de första framgångarna vunnits och kampen fått kraft. Man börjar kanske med hemmagjorda vapen och jaktgevär; det gjorde t ex algerierna när de reste revolten i Auresbergen i oktober 1954. Även Befrielsearmén i Syd-

Vietnam började med få och primitiva vapen, även om man givetvis hade tillgång till vissa lager som hade grävts ned eller gömmts på annat sätt vid vapenvilan 1954.

De hemmagjorda gevären var under de första åren ofta en underlig skapelse av metallbitar och ett rör. Den enda gången jag sett ett sådant primitivt Viet Cong-vapen var på väggen i den amerikanska militärens presshögkvarter i Saigon på hösten 1963 och den första reaktionen var tanken: hur vågar någon överhuvudtaget avlossa ett sådant gevär? Under de första åren talade både amerikanska och vietnamesiska officerare med ett visst förakt om motståndarens beväpning – men det hindrade inte att sådana erövrade muskedunder kom väl till pass när man gjorde upp veckostatistiken över eldvapen som erövrats och förlorats. Den bokföringen gav bara kalla siffror; där antyddes aldrig att de vapen Saigonregeringens trupper förlorade alltid var tämligen moderna och av amerikansk tillverkning, medan de vapen regeringsstyrkorna erövrade ofta var primitiva.

Men det är ”byteshandeln” under en sådan revolts första år och snart lever rebellerna på fienden; man erövrar vapen, man stjälar och man köper. Så var det till exempel i Algeriet, på Kuba och på Cypern. Samtidigt förändras också all annan utrustning, man går från trasor till uniformer. Stupade motståndare plundras, lager erövrar och snart har många av gerillaarméns elitförband samma uniformer som sin fiende. Det fanns en fabrik utanför Paris som levererade tusentals gummipjäxor till de algeriska rebellerna i kamp mot fransmännen. Alla vet att många skräddare i Saigons förstäder arbetar dygnet runt på beställning från Befrielsearmén i djunglerna och risbyarna.

Den ökade infiltrationen av soldater och vapen från Nord-Vietnam hade så sent som på sommaren 1966 inte rubbat helhetsbilden av striden. Bland Viet Congs ”reguljära” förband, som opererade på bataljons- eller regementsnivå, var givetvis inslaget av soldater eller hela enheter från norr mycket starkt, även om den amerikanska tesen att majoriteten av de ”reguljära” soldaterna var ”infiltratörer” framstod som tvivelaktig. Uppenbart var dock, det visade vapenfyndet på slagfälten, att en mycket stor del av dessa förbands utrustning kom norrifrån. Men den övervägande delen av Viet Congs styrkor var fortfarande enheter på provins- eller bynivå – den gerilla som kriget väpnat.

Antalet från norr ”infiltrerade” soldater ända sedan 1960 torde, enligt de amerikanska uppskattningarna, på försommaren 1966 ha uppgått till omkring 80 000; med tanke på fiendens förluster under årens lopp är det naturligtvis osäkert hur många ”infiltratörer” som vid den tidpunkten stod mot amerikanerna på slagfältet. I statistiken över motståndarens förluster – utsänd varje vecka från högkvarteret i Saigon – gjordes ingen uppdelning; man bokförde blott dödade eller tillfångatagna ”VC”. Men i redogörelserna för de skilda operationerna anges ofta motståndaren som PAVN:s, dvs nordvietnamesiska enheter, ett kompani, en bataljon eller ett regemente. Man anser sig med säkerhet kunna skilja ett PAVN-förband från en ”reguljär” Viet Cong-styrka bl a genom olikheterna i uniformerna och truppbeteckningarna. Själv har jag ingen som helst personlig erfarenhet av hur en sådan kategoriklyvning går till; jag har aldrig sett en ”payan”, levande eller död. Frånvaron av egna intryck ger givetvis ingen anledning eller rätt att betvivla den amerikanska tesen om PAVN-förbanden som gått över gränsen med början under år 1965. Innan dess utgjordes ”infiltratörerna” enligt amerikanerna, nästan uteslutande av återvändande sydvietnameser – evakuerade norrut 1954 – som under flera år fått militär träning i Nord-Vietnam. Men amerikanerna söker i princip undvika att göra någon skillnad mellan återvändande sydvietnameser och ”riktiga” nordvietnameser, dvs soldater som är födda och uppväxta i norr; det etniska ursprunget spelar, hävdar amerikanerna, ingen roll, det rör sig alltid om militär personal som av Hanoiregeringen ”beordrats” att marschera söderut och därmed blivit instrument för en ”aggression” och en kränkning av Genèvefördraget. Utrikesminister Rusk har själv – inför senatens utrikesutskott 28 januari 1966 – hävdad att vad som skett kan

jämföras med om Väst-Tysklands regering väpnade förband av flyktingar från öster och sände dem in i Öst-Tyskland. Parallellen skulle väl ha blivit mera övertygande om USA:s utrikesminister tillfogat två förutsättningar; att det rådde fullt inbördeskrig i Öst-Tyskland och att flyktingarna en gång brutit upp från öster i enlighet med ett avtal som förutsatte att de två rikshalvorna skulle återförenas genom val inom två år.

När det gäller tidpunkten för ”infiltrationens” nya fas kan det också vara skäl att citera Rusk, denna gång hans vittnesmål inför utskottet den 18 februari 1966. ”Med början för mer än ett år sedan hade kommunisterna tydligen uttömt sina reservoarer av sydvietnameser som dragit norrut. Sedan dess har större delen av de män som infiltrerats söderut varit soldater födda i Nord-Vietnam. På senare tid har Hanoi i allt större antal börjat infiltrera element av den nordvietnamesiska reguljära armén. I dag finns det bevis för att nio regementen reguljära nordvietnamesiska styrkor kämpar i organiserade förband i Syd-Vietnam”.

Det skulle i teorin vara möjligt för Hanoiregeringen att hänvisa till Rusks ”tidtabell” och göra gällande att insatsen av ”äkta” nordvietnamesiska trupper började i och med de amerikanska bombningarna mot norr. Men man har i stället valt att blankt förneka uppgifterna om direkta ingripanden av nordvietnamesiska förband i söder – och den ståndpunkten är, som sagt, uppenbart ohållbar.

Hanoi-regeringen har alltså sökt vinna internationellt stöd och framträda som den makt som konsekvent respekterat Genèveavtalet genom att i ”infiltrations”-frågan inta i stort sett följande ståndpunkt: den stat som ”infiltrerat” – eller rättare sagt ”intervenerat” – är USA, som inledde denna politik redan 1954 genom militärhjälp och fullföljde den genom en allt stridare ström av vad man falskeligen kallade ”rådgivare” och ”tekniker”: när USA och dess ”lakejer” i Saigon krossat Genèveavtalet och börjat utrotningskriget mot Syd-Vietnams folk ville sydvietnameserna i norr återvända till sina hemtrakter och ta upp kampen mot förtryckarna; för att hjälpa dessa frivilliga och de stridande bröderna i söder beslöt Nord-Vietnam att ge materiellt stöd.

USA-regeringen å sin sida spelar inför den amerikanska opinionen och yttvärlden i stort sett ut följande tes: USA:s vapenhjälp och militära rådgivare under 1950-talet utgjorde ingen ”intervention” eller ”infiltration” i Syd-Vietnam och inte heller en kränkning av Genèveavtalet: Nord-Vietnams ”infiltration” och ”aggression” inleddes redan åren 1959-1960 men nådde först på vintern och våren 1965 en omfattning som nödvändiggjorde den stora amerikanska insatsen. Alternativt försvaras den amerikanska politiken på 1950-talet med att Viet Minh kvarlämnade 16 000 man i Syd-Vietnam efter Genèvefreden och därmed kränkte vapenstilleståndsavtalet; om den amerikanska militärhjälp innebar ett brott mot paragraferna är därför betydelselöst. Tesen och siffran framfördes bl a av general Maxwell Taylor under senatsförhören på vintern 1966. Som en sista försvarslinje utnyttjas stundom påpekandet att varken USA eller Syd-Vietnams regering ”undertecknade” Genèveavtalet; det greppet användes både av utrikesminister Rusk och general Taylor under senatsförhören.

Som den amerikanska anklagelsen mot Nord-Vietnam för ”aggression” utformats är det som påpekats utan betydelse om ”infiltratorerna” över 17:e breddgraden är vietnameser födda i norr eller i söder. Hanoiregeringen däremot gör alltså en absolut boskillnad och har på den punkten – i varje fall så sent som på sommaren 1966 – vägrat att vika en tum. När t ex en grupp ”nordvietnamesiska fångar” frigavs av Saigonregeringen i januari 1966 vid 17:e breddgraden mottogs de av Hanoiregeringen som ”flyktingar från söder”.

Den allt hårdare amerikanska betoningen av ”den militära segern” som målet på senvåren och sommaren 1966, plus den skärpta bomboffensiven i norr, plus militärens strävan att understryka sina krav på stora amerikanska förstärkningar till Syd-Vietnam – allt detta innebar att Nord-Vietnams roll i kampen framhävdes med ökad energi. Kommunikéerna från

Saigon talade ständigt om amerikanska styrkor i strid med nordvietnamesiska kompanier, bataljoner och regementen. När den amerikanske överbefälhavaren i Syd-Vietnam i augusti vid ett besök på president Johnsons ranch i Texas framträdde inför pressen talade han om alla de reguljära fiendestyrkorna i Syd-Vietnam som ”nordvietnameser”. Det var uppenbarligen en felsägelse – men den var typisk för stämningen och propagandan.

Det amerikanska bombflyget började slå mot den demilitariserade zonen vid 17:e breddgraden. En inmarsch i zonen med amerikanska trupper framstod alltmer som blott och bart en tidsfråga – och bortom den upptrappningen skymtade man nästa steg, en offensiv in i Nord-Vietnam.

Stundom hördes genom militärens propagandakanonad varningar från officerare som upplevde kriget på fältet och inte bakom stabernas skrivbord; de blottade vid samtal med journalister sitt tvivel på hela begreppet ”militär seger” och frågade sig om inte generalerna pekade på fel fiende. Den militära segern? Ja, kanske kunde man splittra fiendens regementen och bataljoner och tvinga honom tillbaka till de små styrkornas krig. Men sedan? Då skulle man vara åter vid det problem som man sköt ifrån sig genom allt tal om ”stora segrar” och ”Nord-Vietnams invasion” – då skulle man stå inför det ofrånkomliga faktum att ”segern” är att erövra mark och människor, att beröva motståndaren greppet om landsbygden, bit för bit, by för by. Och att detta är ett helt annat sorts krig än det som ”vinns” med bombmattor från B-52or, överljudsplan med napalmlast, kryssare som slungar sina salvor mot kustbyar, radar, datamaskiner.

Då och då får detta, det andra kriget, en betydande roll i propagandan; det är när man, som i samband med Honolulumötet i februari 1966, signalerar stora insatser för ”pacificeringskampanjen”. Då understryks det att uppgiften inte bara är att militärt besegra fiendens reguljära förband, man måste lägga nya områden under Saigonregeringens kontroll – och kontroll måste betyda inte bara trygghet för befolkningen, utan också förtroende, lojalitet. Militärens vapen måste följas av propagandistens; befolkningen måste organiseras och indoktrineras – och detta ske med samma effektivitet och delvis samma metoder som fienden använt ända sedan Viet Minhs dagar.

När dessa mål skisseras i Saigonregeringens och amerikanarnas proklamationer får det andra kriget plötsligt konturer, inbördeskriget. Men snart begravs ansatserna till realism i en sifferflod; så och så många ”pacificeringsgrupper” skall utbildas inom så och så lång tid, så och så många byar skall säkras inom loppet av så och så många månader. Sedan följer – det har varit rytmen sedan 1962 och de ”strategiska byarna” – en period av tystnad, antydningar om att siffrorna varit för optimistiska och sedan plötsligt med samma fanfarer ett nytt ”pacificeringsprogram”.

Då och då dras hela frågan om ”kontrollen” in i det stora sifferspelet och då oftast på ett sätt som avser att markera framsteg. Förr amerikanske ambassadören i Saigon, general Maxwell Taylor, gav ett exempel vid sitt framträdande inför senatens utrikesutskott i februari 1966: ”Det är förmågan att kunna kontrollera och skydda en befolkning som är det riktiga måttet på framsteg, snarare än kontroller över ett geografiskt område. Och har man detta som måttsticka så har vi inte skött oss så dåligt.

I sin nyligen publicerade rapport gör senator Mansfield uppskattningen att regeringen kontrollerar ungefär 60 procent av befolkningen, Viet Cong omkring 22 procent medan de återstående 18 procenten inte tillhör något läger. När jag lämnade Saigon i juli förra året var motsvarande siffror 53 procent, 25 procent och 22 procent”. Budskapet var alltså klart; under ett halvt år hade regeringen ökat med 7 procent och FNL minskat med 3 procent. Gång på gång återkommer sådana kalkyler, med precisa siffror, som vore det en Gallupundersökning med kolumner för ”ja”, ”nej” och ”vet inte”. Om man accepterade sifferleken kunde man peka

på att de vietnamesiska valen i september 1966 – omfattande blott områden man ansåg ”säkra” – berörde 55 procent av befolkningen. Hade regeringskontrollen på ett halvår minskat med 5 procent?

Givetvis är en sådan jämförelse omöjlig, metoderna för att definiera kontroll kan ha varit helt olika. Ja, vad menar man egentligen med ”kontroll”? Hur når amerikanerna fram till sina siffror? Och är det nattens siffror eller dagens? Vem ”kontrollerar” bonden som betalar skatt både till regeringen och till FNL? Är en by ”regeringstrogen” om befolkningen, när Saigontrupperna eller amerikanerna rycker in, förbannar Viet Cong och till och med utpekar några vapengömmor? Kanske – men kan man helt bortse ifrån att Befrielsefronten, enligt ledarnas egna uppgifter, ofta uppmanar sina anhängare att uppträda just så för att undvika våld och förstörelse? Vem ”kontrollerar” en provinsväg, där trafiken flyter utan intermezzon, så störningsfritt att det är uppenbart att provinschefen gjort ett avtal under bordet med Viet Cong? Om en bychef inte utsätts för hotelser eller attentat betyder det att regeringen har ”kontroll” över byn? Eller att de lokala Viet Cong-ledarna är nöjda med bychefen, ser honom som sin man? Man kan stapla exempel, gå från område till område. Och söka en ”kontroll”, som finns överallt och ingenstans.

Men säkert är att Viet Cong bär in sin agitation i snart sagt varje by, den må vara aldrig så ”regeringskontrollerad”. I byarna som vacklar, ligger i ”ingenmansland” – men på kartorna i Saigon markerade som ”under regeringskontroll” – är propagandan intensiv och bedrivs öppet, kanske tom i dagsljus. Man håller möten, organiserar föreningar, hetsar befolkningen mot Saigon-regeringens och provinschefens utsända tjänstemän. Har man framgång, blir det snart en Viet Cong-by; möter man hårt motstånd, blir det mörkret som signalerar mötena, man bygger upp en ”underjordisk” organisation – och det politiska mordet blir ofta ett huvudvapen.

Propagandans budskap är tydligen ständigt en kombination av reformlöften och maning till frihetskamp mot ”de amerikanska imperialisterna och deras dockor i Saigon”. För några år sedan låg tyngdpunkten på löften om jordreformer, frihet från korruption och polisförtryck, ökat välbefinnande och fred. Det var i byarna paroller utan några krångliga utläggningar om ”socialism” och än mindre om kommunism. När amerikanska plan sveper över Viet Cong-byar och släpper ut flygblad om ”kommunismens slaveri” och ”kommunistiska terrorismord i era byar”, ja, då finns det egentligen ingen mottagare. Där nere är det sällan någon som propagerar för ”kommunism”, det ordet används inte i den dagliga kampen för att vinna anhängare i byarna, det saknar mening. Sedan må vi eller amerikanerna sätta vilken etikett vi behagar på reformprogrammet och Viet Cong-agenterna.

Men planen som försvinner kommer kanske en annan morgon tillbaka med napalmbomber. I allt större utsträckning har tydligen den samlande parollen i propagandan blivit ”Da Dao My!” – Ned med Amerika. Detta bör ha gjort det möjligt för Viet Cong att vända uppmärksamheten från uteblivna reformer och samtidigt motivera sin egen uppenbarligen allt hårdare indrivning av skatter med hänvisning till kampen mot ”den amerikanska imperialismen”. Flera år innan amerikanerna tog steget fullt ut och satte in sina divisioner och nya flygarmador direkt i kampen, var det USA som i byarna utpekades som motståndaren. Det var ju Amerikas piloter och Amerikas vapen som dödade.

Den oerhörda stegringen av luftkrigets intensitet alltsedan vintern 1965 med de säkerligen fruktansvärda offer som krävs i FNL:s byar och i ”ingenmansland” bör ha ökat möjligheterna för en sådan propaganda mot USA. Samtidigt är det möjligt att – som amerikanerna med sådan iver hävdar – bombardemangen också har en annan effekt och stundom leder till att befolkningen i en by vänder sin bitterhet mot FNL, som visat sin oförmåga att ge skydd.

Men att FNL verkligen är en politisk kraft som vinner lojalitet inte bara med vapen utan också med reformer och löften är en faktor i den vietnamesiska bilden som amerikanerna mycket ofta söker skjuta åt sidan. Man erkänner, direkt och indirekt, att den finns och är betydelsefull när man linjerar upp ”pacificeringskampanjerna” – men gång på gång faller president Johnson, försvarsminister McNamara och utrikesminister Rusk i sina programtal tillbaka på tesen att Viet Cong härskar i ”sina” byar och områden huvudsakligen med ”skräck och terror”. Det är, som så ofta, Dean Rusk som svarat för den mest extrema ståndpunkten i ett av sina kungssord: ”Vi är övertygade om att sydvietnameserna på landsbygden är beredda att samarbeta med sin egen regering, när de kan göra detta med en rimlig förhoppning om att inte bli mördade av Viet Cong nästa natt”.

Ett axiom behöver ju inte bevisas, men för att effektivt övertyga de klenetrogna mobiliseras flitigt siffrorna om antalet kidnappade och mördade i byarna. I ett anförande inför ett kongressutskott den 3 augusti 1965 gav Rusk följande statistik: ”Viet Cong har mördat tusentals lokala tjänstemän – och hälsovårdsarbetare och lärare och andra som hjälpte till att förbättra folkets livsvillkor på landsbygden. Under de sista arton månaderna har Viet Cong dödat, sårat eller kidnappat 2 291 bytjänstemän och 22 146 andra civila – och detta är de siffror som fogats till tusentals tidigare offer.”

Hela frågan om ”terrorn” är ett centralt problem, både när det gäller formandet av opinionen i USA och i Västeuropa och när det gäller den amerikanska bedömningen av FNL : s grepp om en stor del av det sydvietnamesiska folket. Och det är en känslomättad fråga som tydligen måste behandlas med en viss utförlighet om man vill hävda en mening som avviker från majoritetens utan att mycket snabbt bli missförstådd. Jag har själv både i USA och i Sverige upplevt att enbart en strävan att penetrera frågan – förklara snarare än försvara – kan leda till de mest våldsamma reaktioner och beskyllningar.

Innan själva huvudproblemet tas upp bör man väl parentetiskt stanna inför den i sammanhanget tämligen oväsentliga frågan om värdet av den amerikanska statistiken, t ex Rusks siffror. Vem är det överhuvudtaget som insamlar en sådan statistik och värderar varför personer har dödats eller försvunnit? Hur stor del av siffrorna täcks av ”kidnappningar”? En inte oväsentlig fråga i ett land där en kvinna vars make eller son ansluter sig till FLN: s trupper gör mycket klokt i att rapportera försvinnandet som en ”kidnappning”.

Men de väsentliga frågeställningarna är, som jag ser det, två: dels vår egen upplevelse av våldsdåden, dels våra föreställningar om hur vietnamesen reagerar.

När man granskar den moraliska aspekten – vår egen dom – är det väsentligt att minnas att redan det gängse språkbruket bidrar till att påverka våra värderingar. Vi utsätts dagligen för den behandlingen genom krigskommunikéerna från Saigon och nyhetsbyråernas tendens att acceptera det officiella språkbruket. Man kan ta ett typexempel: ”En lastbil med amerikanska soldater utsattes på onsdagen för en terroristattacker i en av Saigons förstäder. En ung kommunistisk terrorist slungade en handgranat upp på lastbilens flak och lyckades efter dådet undkomma förföljarna”. Det är en karaktäristisk formulering – i ordet ”terrorist” ligger ett moraliskt fördömande, ett förakt mot en lägre form av krigföring. Men i själva verket rör det sig naturligtvis om en krigshandling, som t ex var mycket vanlig i Västeuropa under den nazistiska ockupationen och motståndsrörelsernas kamp. Men då log vi åt de tyska kommunikéerna som talade om ”terroråd”.

Men å andra sidan finns det i de officiella amerikanska rapporterna om USA:s krigshandlingar en motsvarande strävan att göra dödan det mindre stötande, på något sätt sanitärt eller syntetiskt. Detta framgår klarare i de versioner som når den amerikanska opinionen än i de svenska tidningarnas översättningar; det talas, som framhållits, om ”structures”, inte om hus, om ”ordinance” i stället för bomber, om ”staging-areas” när man avser byar som tros

härbargera FNL-förband. Det finns många exempel – och det talas sällan om napalm och det finns andra bombtyper som aldrig får beskrivas eller nämnas.

Denna semantiska jämförelse kan föras ännu ett steg. FNL-unglingen som kastar sin handgranat – han är ”terrorist”. Men om en amerikansk jetpilot från några hundra meters höjd med en bomb pulvriserar ynglingens hem i en by några mil från Saigon – ja, då är det så och så mycket ”ordinance”, en förstörd ”structure” och ”god träffverkan”. Blott i Hanoi radion skulle det talas om ”amerikanska terrordåd”. Och vi skulle trötta le åt ”kommunistjargongen”?

Andra illustrationer kan hämtas t ex från anföranden av president Johnson. I juni 1966 gick han till hårda attacker mot dem som kritiserade hans Vietnampolitik och gav exempel på vilken skoningslös motståndare som oppositionen höll om ryggen. Med indignation hänvisade presidenten till en färsk rapport om en Viet Cong-attack med granatkastare på natten – han betonade speciellt att det skedde i mörker – mot ett amerikanskt fältsjukhus med sårade i en förläggning nära Da Nang. Det är i sammanhanget oväsentligt att senare tidningsrapporter visade att det var ett helikopterflygfält och inte sjukhuset som varit målet för attacken. Men man kan erinra om att den amerikanska militären med speciellt eftertryck hävdar att man söker utmatta fienden genom ständiga stora flygangrepp mot hans ”rest-areas”, alltså ”viloområden” – och att det givetvis inte finns en militär som är okunnig om att det är till dessa områden som FNL för sina sårade.

Enbart genom språkbruket söker man alltså blockera amerikanens möjligheter att leva sig in i vad USA:s krig betyder av död och lidande för motståndaren, medan fiendens krig – kanske samma eller motsvarande krigshandlingar – framställs som gement och bestialiskt. Det är ett krig – men två skilda ordlistor.

Det är ett, tyvärr, framgångsrikt spel, men givetvis inte någonting nytt. Samma grepp användes av fransmännen under Algeriet-kampen och det tog många år innan t ex vi i de svenska tidningarna vaknade och började rensa ut dessa eviga ”terrorister” och ”terroristdåd” ur rapporterna från Alger och använda mera neutrala beteckningar.

Men vänder man blicken mot kampen i byarna ställs det moraliska problemet mer på sin spets. Där går FNL, som amerikanerna ser det, fram med ”bestialisk grymhet”, med ”mord” och ”kidnappning”, ja stundom talar man om FNL:s kampgrupper som ”gangsterband”. Viet Cong blir något av Al Capone eller John Dillinger i massupplaga. Det bör dock understrykas att amerikanska informationscentra blott i mycket begränsad utsträckning sökt öka propagandans verkan genom att sprida bilder av lemlästade offer – ett grepp som flitigt utnyttjades av de franska myndigheterna under Algerietkampen.

Det rör sig om tusentals, ja tiotusentals våldshandlingar under loppet av många år, som ett led i FNL:s kampanj för att få makten över landsbygden.

Bychefer, medlemmar av byrådet, säkerhetschefer, lokala domare, skollärare, hälsovårdsarbetare – alla dessa kategorier har drabbats fruktansvärt hårt. I många fall har man dödat inte bara till exempel bychefen utan också hela hans familj; det är inte ovanligt att de stympade kropparna hängs upp på byns torg. Man går ofta till verket på ett sätt som i våra ögon kan förefalla ofattbart bestialiskt och det finns en lång rad fall – ja, flera fall varje vecka – då granaten, kulan eller kniven träffar till synes slumpmässigt och då man inte kan finna någon rationell förklaring till att den personen eller den familjen dödades.

Den som inte reagerar mot dessa grymheter med en våldsamt förkastelsedom får, det påpekas ständigt, vara beredd på att själv dömas och dömas hårt. Nåväl, men om vi skall brännmärka grymhet så låt oss göra det över hela linjen, utan hyckleri.

Vi – det gäller ju inte bara amerikansk opinion – rör oss i vår egen lilla skyddade värld. Det är ”grymhet” att med kniv eller huggsvärd lemlästa en människa – men det är inte ”grymhet” att från tusen meters höjd trycka på en knapp som utlöser en napalmbomb, som förtär några hyddor, dödar eller lämnar människor levande men halvt förkolnade. Det är ”grymhet” om Viet Cong tränger in i en motsträvig by, radar upp läraren, bychefen, hemvärnsledaren och mejar ned dem med en kulspruta inför familjernas ögon – men det är inte ”grymhet” när ett USA-kompani anfaller en by och soldater lobbar handgranater in genom hyddornas dörrar, ”man kan ju aldrig veta om det finns någon VC där inne”. Vi håller oss med en underlig moral; om vi inte ser våra offer, om vi mördar i blindo så är det mer ”krig” – och alltså ursäktligt – och mindre ”grymhet”, än när dödandet sker på nära håll och mördaren utväljer sitt offer.

Men allt detta är ju vårt behov och vårt försök att arrangera den så kallade verkligheten. Vi i vårt elfenbenstorn eller vårt jetplan. För offret, för kvinnan som fått sitt barn lemlästat, finns väl grymheten alltid där, vare sig döden kommer som en handgranat eller som en 500-kilosbomb.

I den amerikanska officiella propagandan om FNL:s ”terror” utvecklas – parallellt med tesen om de ”bestialiska metoderna” och de ”lemlästade oskyldiga” – påståendet att de mera målmedvetna morderna riktar sig mot bytjänstemän, hälsovårdsarbetare och lärare, dvs personer, som för att använda utrikesminister Rusks formulering, ”hjälper till att förbättra folkets livsvillkor på landsbygden”. Man ger alltså sken av att dessa personer står utanför kriget och inte har någon direkt del i Saigonregeringens strävan att vinna politisk kontroll över byarna. Detta innebär att man, medvetet, blundar för kampens karaktär; alltsedan 1956 då Diem avskaffade de traditionella valen i byarna är bychefen i de områden som inte helt behärskas av FNL tillsatt av provinschefen, dvs Saigonregeringen. Bychefen liksom mycket ofta läraren betraktas av regeringen – och upplever sig själv och upplevs av folket – som ombud för de härskande i Saigon, som rapportör och propagandist. Och är följaktligen i FNL:s ögon lika aktiv i kriget som regeringssidans soldater. Man kan notera att amerikanerna när de söker ange fiendestyrkornas numerär i Syd-Vietnam inte bara inräknar de reguljära trupperna och Viet Congs milis och lokala gerillastyrkor utan också FNL:s ”kader”. Och ”kadern” är de specialutbildade propagandisterna och administratörerna – dvs bychefer, lärare och hälsovårdsarbetare i FNL:s byar. En lärare i Viet Congs tjänst är krigförande – men inte en lärare i en regeringskontrollerad by. Än en gång ett exempel på den dubbla amerikanska bokföringen.

Om man vänder uppmärksamheten från det rent moraliska problemet – vår egen värdering – till frågan om det vietnamesiska folkets reaktioner ställs man inför en rad amerikanska förenklingar. Redan genom att använda ett begrepp som ”terror” söker man ju hävda att folkets reaktion blir skräck. FN:s metoder framställs som avskyvärda – och förutsätts alltså väcka avsky. Med den utgångspunkten drar man snabbt behagliga slutsatser; folket kan inte ha sympatier för FNL – fanns inte skräcken skulle, som Rusk hävdade, befolkningen på landsbygden sluta upp kring ”sin regering”, dvs generalerna i Saigon.

Vi har lyssnat till samma resonemang flera gånger under ”befrielsekrigens” decennium. Senast gällde det Algeriet; länge var Parisregeringens officiella beteckning på motståndaren ”terrorister”, envist hävdade man att upprorsmännen genomförde en ”besinningslös terror”, att befolkningen inte kände några sympatier för rebellerna, blott skräck. Då upplevde jag i bergen med rebellerna den tesen som fullständigt verklighetsfrämmande och när kriget väl var slut och algerierna kunde tala öppet störtade hela propagandamyten om ”den blindas terror” samman. Det hade ”mördats”, tusentals offer hade krävts – men ”morderna” hade ofta varit ett ohyggligt logiskt inslag i kampen, ett skipande av ”rättvisa” som bidragit till att vinna befolkningen för revolten och dess ledare.

Man står alltså inför frågeställningen: vad händer med USA:s ”terror”-tes om folket i byarna inte upplever FNL:s offer som ”oskyldiga”?

Mot det amerikanska påståendet om Viet Congs närmast urskillningslösa mördande och strävan att med skräck binda befolkningen står naturligtvis Befrielseörelsens egen version. Ledarna förnekar inte att det förekommer ”likvideringar”, men det rör sig, hävdas det, om av folket hatade ”förrädare”, ”Saigonagenter” och ”imperialistiska utsugare”, som avrättas, ofta efter att bekänt sina synder inför en folkets domstol. Och som får sitt straff, medan folket jublar.

Det är ett mönster som är välkänt från bl a Kommunistkinas första år, och det är den andra sidans, Befrielseörelsens, propagandabild. Två versioner står mot varandra, lika hårt som en gång under Algeriets befrielsekrig.

Men oavsett tidigare lärdomar finns det skäl att, när det gäller Vietnam, iakttaga stark skepsis inför termen ”oskyldiga offer”. Varje statskupp leder till att de nya makthavarna i Saigon släpper lös en flod av avslöjanden om korrruption och maktmissbruk av tjänstemän från toppen ända ned till bynivån. Det räcker med ett exempel, den engelskspråkiga Saigon Posts klagomål den 10 januari 1964, under en kort period av pressfrihet: ”Vad som inte kan tillåtas är de beklagansvärda men ofta förekommande fallen av övergrepp från distriktschefernas sida, och de ännu vanligare övergreppen av deras polischefer. Nämn en enda provins i delstat där chefs namn inte viskas med skräck bland bönderna ... Hur dessa frågor besvaras är avgörande för om bonden kommer att vända sig till regeringen för att finna skydd för sitt liv, sina rättigheter och sin egendom eller om han kommer att vända sig till Viet Cong.” Det var närmast en dom över Diemregimen, men ingenting talar för att förhållandena väsentligt ändrats under ”ungturkarnas” epok.

Att korrruption och maktmissbruk florerar från pyramidens topp till dess bas är något som amerikanerna i Saigon ständigt påpekar – men samtidigt rycker man ofta på axlarna. Det är klarlagt – och bekräftat av premiärminister Ky – att en viss procent av alla intäkter vid Saigons kapploppsbana varje vecka överförs till regeringschefen personligen. Det rör sig om stora summor och han har rätt att när han så önskar – och utan att någon kräver eller väntar kvitto – stoppa några hundratusen piaster i fickan, officiellt för att användas belöningar och allmosor. Men ruttonheten tränger ända ned till bynivån, vilket naturligtvis är ett ständigt problem för de amerikanska hjälporganisationernas män ute i provinserna.

Många reagerar också med stark bitterhet och kopplar samman det problemet med hela frågan om FNL:s ”terror”. En ung amerikan som talar vietnamesiska och arbetat två år i byarna – han betraktades som alltför självständig och har förflyttats från Syd-Vietnam – skisserade en gång för mig vad han upplevde som amerikanska förenklingar och amerikansk blindhet.

Det är farligt att söka inbilla sig att befolkningen alltid eller ens oftast reagerar med skräck inför Viet-Congs likvideringar.

Här har oändligt många byar upplevt korrumperade och hänsynslösa bychefer som aldrig givit någonting, bara krävt pengar och arbetsinsatser. Det söker ju inte ens amerikanerna bakom sina skrivbord i Saigon förneka. Men varför då inte också medge att Viet Cong kan vinna popularitet genom att döda en hatad bychef? Om det är en duglig, hederlig och modig man som dödas? Ja, det har funnits många sådana offer, men vad vet vi om Viet Congs möjligheter att genom propaganda, falska anklagelser och falska bekännelser, övertyga befolkningen om att det var en skurk och förrädare som dödades?

Bestialiteten? Visst har jag sett många fasansfulla exempel, men glöm inte att vietnameserna reagerar helt annorlunda än vi. Hur man dör är t ex mycket mindre betydelsefullt än att man får en riktig, traditionell begravning.

Den civile amerikanen varnade också med eftertryck mot att dra några säkra slutsatser i de fall då det inte är administratörer utan ”oskyldiga civila” som blir offer för FNL:s våldsaktion.

Vid ett tillfälle kom Viet Cong in i en by och dödade ett 40-tal män, kvinnor och barn. Det skildrades av amerikanerna och pressen som en fruktansvärd massaker, som naturligtvis måste ha vänt hela befolkningen mot Viet Cong. Jag for till den byn och upptäckte mycket snart att de mördade var inflyttade från en annan trakt; de hade varit impopulära och byns befolkning var uppenbarligen inte alls missbelåten med att de – ja – försvunnit.

Det är inte ett krig, utan två. Å ena sidan FNL:s kamp för att vinna den politiska segern i byarna, kontroll och lojalitet. Å andra sidan USA:s krig, störtregnet av bomber och granater för att vinna vad man kallar den militära segern. Att i det läget tala om den ena parten som ”grymmare” än den andra, om ett vapen som mer ”bestialiskt” än ett annat? Nej, för mig känns det fullständigt meningslöst att söka döma den ene och frikänna den andre.

V. USA

Alla de argument som vänds mot revolutionen i Syd-Vietnam kunde också – med framgång – ha riktats mot den amerikanska revolutionen. Främmande trupper? Den franska flottan spelade en mer betydelsefull roll i den amerikanska revolutionen än de nordvietnamesiska trupperna har gjort i den sydvietnamesiska revolutionen. Materiell hjälp utifrån? Åttio procent av den ammunition som användes av kontinental-armén under åren 1776–77 kom från fransmännen. Utländska idéer? Den amerikanska revolutionens ideologi var influerad av den europeiska upplysningen precis som den vietnamesiska revolutionens ideologi är påverkad av västerlandets marxism. Begränsat stöd av folket? Det anses allmänt att en tredjedel av kolonisterna var motståndare till den amerikanska revolutionen – allt tyder på att oppositionen mot gerillarörelsen i Syd-Vietnam är mindre än så. Personal utifrån? Hur var det med Paine och Lafayette och revolutionärerna som rekryterades från Europa? Terror? De amerikanska revolutionärerna behandlade förvisso inte lojalisterna med skonsamhet. Ett exempel som smittar? De amerikanska revolutionärerna såg sin revolution som ett mönster för världen. De blev en förebild till och med för Ho Chi Minh när han 1945 utfärdade den vietnamesiska självständighetsförklaringen...

Den radikale studentledaren Jerry Rubins deklaration när han stod som anklagad inför representanhusets ”utskott mot oamerikansk verksamhet” på sommaren 1966.

Tystnadens tid

Jag är övertygad om att det stora amerikanska folket, om det blott visste vad som är sanna fakta och bakgrunden till utvecklingen i Syd-Vietnam, skulle vara ense med mig om att ytterligare blodspillan är gagnlös...

Generalsekreterare U Thant, 24 februari 1965

På hösten 1966 gick ”fredens män” till storms mot sin president; demokratiska politiker som hårt kritiserade kriget i Vietnam revolterade mot sitt eget partis ledare och sökte fånga väljarna för att vinna en plats i kongressen.

Det var blott två år efter att Lyndon Johnson själv gått till val som ”fredens president” och vunnit en lysande seger över ”mannen med fingret på avtryckaren” Barry Goldwater.

De valtal som han höll den hösten 1964 verkar nu oerhört avlägsna. Som när han talade den 25 september: ”Det finns de som säger att jag borde flytta kriget mot norr och bombardera för att söka radera ut deras förbindelselinjer och de tror att detta skulle upptrappa kriget ... Men vi vill inte komma i konflikt med en nation med sjuhundra miljoner människor och köra fast i ett landkrig i Asien”. Eller några dagar senare, den 28 september i Manchester, New Hampshire,

då han försäkrade att ”vi inte tänker gå mot norr men inte heller vika mot söder” och då han hånfullt beskyllde sin motståndare Goldwater för att tro att ”våld eller hot om våld kan lösa alla problem”. Eller ytterligare några dagar senare, i Akron, Ohio: ”Det finns en del här hemma som i bland blir en smula otåliga. De skramlar kanske litet med raketer och bluffar om bomber. Men vi tänker inte skicka amerikanska pojkar nio eller tio tusen miles från hemlandet för att göra vad asiatiska pojkar borde göra själva”.

Gång på gång återkom budskapet; han skulle inte utvidga kriget, han skulle inte sända amerikanska soldater till Asiens djungler – men inte heller skulle han vika.

Vid privata samtal gav han – det hävdar i varje fall Philip L. Geyelin i sin uppmärksammade bok *Lyndon B. Johnson and the World* – uttryck för samma uppfattning och betonade hotet av en konflikt med Kina. ”Vi vet att det finns två hundra miljoner i den kinesiska armén’, förklarade han för en besökare den hösten. ’Om en liten general i skjortärmarna kan ta Saigon’, framhöll han med hänvisning till den senaste militärkuppen mot den sydvietnamesiska regeringen, ’föreställ er då två hundra miljoner kineser som strömmar ned för stigarna.’ Och han tillade medan han kraftigt skakade på huvudet: ’Nej, nej. Den motståndaren vill jag inte ha’ ”.

Men det var under denna period, då han samlade röster som ”fredens president”, som han fick det politiska vapen han gång på gång utnyttjade under upptrappningen av kriget. Det dunkla intermezzot i Tonkinbukten med de nordvietnamesiska ”attackerna” och den amerikanska repressalieaktionen mot torpedbåts-baserna blev grundvalen för hans begäran om en kongressresolution i augusti 1964. Själva händelseförloppet och den misstro som redan då kom fram mot den officiella versionen har diskuterats i ett tidigare kapitel. Det finns dock en annan, minst lika väsentlig, sida av problemet, som med kraft aktualiserades ett år senare när presidenten och hans vapendragare utrikesminister Rusk pekade på Tonkinresolutionen som ett godkännande på förhand av hela Vietnampolitiken, med bombningarna i norr och den massiva insatsen av amerikanska trupper. Medan samtidigt en rad senatorer, bl a William Fulbright, lika energiskt hävdade att kongressen aldrig avsett att välsigna ett utvidgat krig.

Kärnpunkten i resolutionen var avsnittet: ”Att kongressen uttalar sitt gillande av och stöder presidentens beslutsamhet att, som överbefälhavare, vidtaga alla nödvändiga steg för att slå tillbaka väpnade attacker mot Förenta Staternas styrkor och förhindra fortsatt aggression. Förenta Staterna anser det vara av vital betydelse för dess nationella intressen och för världsfreden att internationell fred och säkerhet bibehålls i Sydostasien. I samklang med Förenta Staternas författning och Förenta Nationernas stadgar och i enlighet med förpliktelserna i den kollektiva säkerhetspakten för Sydostasien är Förenta Staterna därför redo att, i enlighet med de beslut som kan fattas av presidenten, vidtaga alla nödvändiga steg inklusive utnyttjandet av väpnad makt för att hjälpa vilken som helst av SEATO:s medlemmar eller protokollstater som begär stöd för att försvara sin frihet”. Formuleringarna kan tyckas innebära så vittgående befogenheter att regeringen med full rätt kan åberopa resolutionen som stöd för en närmast obegränsad upptrappning av konflikten. Men en sådan tolkning innebär att man blundar för hur kongressmännen och senatorerna under debatten i augusti 1964 uppfattade det citerade avsnittet. Protokollet ger på den punkten besked och det står klart att William Fulbright själv måste axla en stor del av ansvaret för att formuleringarna blev så vaga, ett så effektivt vapen i presidentens hand. Fulbright var, i sin egenskap av ordförande i senatens utrikesutskott, lagförslagets ”fadder” när det fördes upp till debatt i de hundras församling; han förutsattes alltså vara helt införstådd med hur presidenten och regeringen uppfattade resolutionen. Han underströk behovet av att senaten slöt upp bakom presidenten och välsignade också i praktiken den officiella skildringen av intermezzot i Tonkinbukten.

Men den demokratiske senatoren Gaylord Nelson från Wisconsin sökte genomdriva ett ändringsförslag för att ge resolutionen en mera begränsad räckvidd. Nelson föreslog bl a att man i texten skulle infoga att ”USA inte söker någon utvidgning av den nuvarande militära konflikten och kommer att besvara provokationer med återhållsamhet. Vår politik skall även i fortsättningen förbli begränsad till att bidra med hjälp, militär utbildning och militär rådgivning ...”. Fulbright betonade i debatten att en sådan ändring var överflödig. Nelsons formulering återgav, hävdade Fulbright, ”tämligen exakt vad presidenten framställt som vår politik och vad jag själv, som jag har framhållit, uppfattar som vår politik ... Detta betyder dock inte att jag anser det ur praktisk synpunkt vara tillrådligt att acceptera ändringsförslaget. Att göra det skulle försena behandlingen av frågan ...”. Men Nelson var inte tillfredsställd och framhöll bl a: ”Vad som bekymrar mig är att det förefaller som om kongressen tycks säga till presidenten och till folket att vi skulle godkänna en fullständig omkastning i vår politik”. Men Fulbright lugnade, på regeringens vägnar: ”Jag tolkar inte alls resolutionen på det sättet. Det är alldeles uppenbart, som jag förstår det, att resolutionen är helt i samklang med vår nuvarande målsättning och med vår uppfattning av vad vi har gjort i Syd-Vietnam under de senaste tio åren”. Efter dessa klargöranden slutade debatten med att resolutionen enhälligt godkändes av representanthuset och fick en förkrossande majoritet i senaten; blott Wayne Morse och Alaska-demokraten Ernest Gruening röstade nej.

På vintern 1966 beklagade William Fulbright offentligt och med eftertryck att han under Tonkindebatten inte lyssnade till Nelsons varningar. Då hade utrikesminister Rusk upprepade gånger hänvisat till resolutionen och triumferande erinrat om den överväldigande majoriteten.

Ett viktigt moment i Tonkinresolutionen är, enligt regeringen, hänvisningen till SEATO-pakten, som ingicks i september 1954 med Australien, England, Filippinerna, Frankrike, Nya Zeeland, Pakistan, Thailand och USA som medlemsstater: Syd-Vietnam blev liksom Laos och Kambodja en protokollsstat, dvs berättigad till skydd och hjälp. Enligt regeringens resonemang, utvecklat i ett flertal deklARATIONER på våren 1966, innebar SEATO-pakten en ”förpliktelse” att komma till Syd-Vietnams hjälp; samma bindande karaktär gavs för övrigt åt president Eisenhowers vaga brev till Diem i oktober 1954. Kritikerna mot presidentens Vietnampolitik hävdar dock att SEATO-pakten inte på något sätt ”förpliktar” USA att ingripa, men däremot möjligen ger USA ”rätten” att hörsamma Syd-Vietnams bön om hjälp. Med hänvisning bl a till de anföranden som hölls av utrikesministern John Foster Dulles – paktens arkitekt – i samband med utarbetandet av fördraget på hösten 1954 gör man gällande att paktens andemening och ursprungliga syfte har feltolkats eller förvanskats av Johnsonregimen. Man står inför en ytterst komplicerad diskussion, med ett uppåå av lagexperter på båda sidor; själv finner jag det omöjligt att ta ställning.

Men däremot framstår det som klart – för att nu sammanfatta den tidigare framställningen – att president Johnson gick till val och segrade 1964 med en ”fredslinje”, med klara utfästelser att inte föra kriget mot norr. Han kan inte åberopa ett ”mandat från folket”, uttryckt vid valurnorna, för det utvidgade krigets politik. Lika litet kan det sägas att regeringen i augusti 1964 fick ett ”mandat från kongressen” för en drastisk upptrappning av konflikten. Först på våren 1966 accepterade kongressen i efterhand vad som skett och den tolkning presidenten givit resolutionen, genom att avvisa ett förslag från Wayne Morse, som krävde att resolutionen skulle dödas. Men då var det ändå, som kritikerna bittert konstaterade, för sent.

Det tog lång tid, mycket lång tid innan man kunde skönja en stark och politiskt betydelsefull opposition.

Innan ”Tonkinresolutionens” regissör i senaten, Fulbright, öppet klagade att han blivit vilseledd och gjort ett fruktansvärt misstag.

Innan man kunde få höra en demokrat i representanthuset som röstat för resolutionen blotta sitt äckel och sitt tvivel och profetera om att ”dramat” i Tonkinbukten en gång kommer att kallas Amerikas ”riksdagshusbrand”.

Det dröjde ett och ett halvt år, två år.

Den första tiden efter Tonkinaktionen, alltså hösten 1964, präglades givetvis av valet och president Johnsons fredsparoller; vad som fanns av oro bland de mera klarsynta dämpades nog genom presidentens löften och genom t ex de uteblivna ”repressalierna” vid attacken mot Bien Hoa (se kapitlet: Det utvidgade kriget) .

När president Johnson och hans rådgivare fattade beslutet att utvidga kriget mot norr är osäkert; många bedömare i Washington anser att detta skedde under de första veckorna i januari 1965 efter en ström av larmrapporter från ambassaden i Saigon. Det militära läget i Syd-Vietnam hade blivit fullständigt ohållbart och blott en kraftig amerikansk militär aktion mot Hanoi-regeringen kunde, hävdades det, hejda upplösningen i Saigon. Hela problemet har behandlats i ett tidigare kapitel, men det kan vara skäl att understryka att det dröjde närmare ett år innan den amerikanska regeringens företrädare öppet började hävda att USA:s ingripande i februari 1965 hade avvärjt en total kollaps i Syd-Vietnam. När bombningarna mot Nord-Vietnam inleddes var det ju helt andra motiv som återopades; då talades det alltså om ”repressalier” för Viet Cong-attacken mot Pleiku.

Öppnandet av bomboffensiven framställdes, som påpekats, som en klart begränsad åtgärd, likvärdig med ”bestraffningsaktionen” i Tonkinbukten och på samma vilseledande sätt motiverades den första insatsen av reguljära amerikanska styrkor i Syd-Vietnam, dvs landsättningen av de 3 500 marinsoldaterna nära Da Nang den 6 mars. Försvarsminister McNamara hävdade kategoriskt att marinsoldaternas uppgift blott var att skydda flygbasen; de skulle ”patrullera inom ett mycket begränsat område” och de skulle ”undvika att söka strid med Viet Cong”. Utrikesminister Rusk sekunderade med försäkringen att det blott var fråga om att agera skyddsvakt vid basen: ”Det är inte deras uppgift att delta i några pacificeringsaktioner”. Händelserna dementerade ganska snabbt dessa utfästelser och i juni bekräftades det officiellt att USA-styrkorna, som nu uppgick till närmare 50 000 man, enligt instruktionerna kunde sättas in i offensiva operationer när detta krävdes för att hjälpa hårt trängda sydvietnamesiska förband – men det betonades att detta inte var en upptrappning eller en ny politik, dessa instruktioner hade varit gällande ända från början. Men alla hade inte glömt försvarsministerns och utrikesministerns lugnande försäkringar, som nu plötsligt visade sig ha varit totalt missvisande, för att använda ett mildt ord.

Det har varit nödvändigt att erinra om denna utveckling, hur denna serie av oerhört viktiga beslut smögs på den amerikanska opinionen, hur de reella motiven maskerades, USA:s inmarsch bagatelliserades. Ser man inte detta de ansvarigas spel blir det närmast obegripligt att den amerikanska interventionen mötte så lam opposition i USA.

Det var månaderna då det hördes så få förbittrade röster i USA:s senat, då det kändes som om de stora namnen bland liberalerna flydde undan – och lämnade professorer och studenter på barrikaderna. Det var våren och sommaren då den debatt som borde ha rasat i kongressen fann sitt forum vid universiteten, med de långa, stundom dygnslånga diskussionerna, s k teach-ins. Det var drabbningar där antingen någon talesman för administrationen, som McGeorge Bundy, eller någon professor som gick på samma linje – t ex Robert A. Scalapino, statsvetare från Berkeley eller Wesley R. Fishel från Michigan State University – ställdes mot kritiker som Hans Morgenthau från Chicago-universitetet eller Mary Wright från Yale. Uppslutningen var på många håll av ett format som man aldrig tidigare upplevt vid universitetsdebatter, med hårda sammanstötningar på podiet och i salen. Det var en ofta diffus, stundom kaotisk opposition med många ingredienser; den oro och protest mot auktoriteter som sedan flera år

pyrt eller flammade bland studenterna, uppvaknandet, den plötsliga insikten om en värld utanför deras egen som följt med engagemanget för negrerna sak, medvetandet om att de själva som officerare och soldater skulle bli verktygen för den politik som fördes.

Oppositionen bland studenterna tog sig också mera konkreta och dramatiska uttryck i form av protestkampanjer och demonstrationer, främst på västkusten. En rad organisationer växte fram och man sökte genom upplysning bredda kritiken – eller i vissa fall genom direkt handling utmana de styrande. När andra oppositionsrörelser utan direkt universitetsanknytning växte fram och vid flera tillfällen under slutet av 1965 och början av 1966 genomförde demonstrationer i t ex New York och Washington avleddes i viss mån uppmärksamheten från studenternas kampgrupper. Kritiken fann delvis nya former och nya mål, t ex massprotester mot inkallelserna.

När det famösa ”utskottet mot oamerikansk verksamhet”, knutet till representanthuset och så ofta ett instrument i reaktionära politikernas publicitetsjakt, på sommaren 1966 inledde förhör mot personer och organisationer ”som aktivt hjälpte fienden” vändes på nytt uppmärksamheten mot studentoppositionen. Spektaklet drog löje över utskottet, men båda parter i de vilda sammandrabbningarna var uppenbarligen nöjda; utskottets medlemmar prisade sig själva för sin patriotism och insats i ”kampen mot subversiva element”, medan de attackerade unga studenterna tacksamt tog emot martyriet och uppmärksamheten. De företrädde extremistgrupper – flera av dem betraktade sig som kommunister – med mycket begränsat inflytande inom studentoppositionen. Men utskottet gav dem reklam; de tilldelades en ledarroll som de aldrig ägt.

Det kanske mest uppmärksammade tecknet på den akademiska oppositionen – i detta fall på lärnivå – var de upprop som publicerades i tidningarna, ofta med hundratals, någon gång med tusentals namnunderskrifter. Det var värdiga protester med maning till fredsförhandlingar och skarpa varningar mot en fortsatt utvidgning av konflikten.

Men hela tiden fanns ovissheten om hur stor del av den totala lärarstaben vid USA:s alla universitet som stod bakom dessa protester. Och som det ännu större frågetecknet i vilken utsträckning den akademiska oppositionen verkligen förmådde väcka en bredare opinion utanför universiteten.

Under sommaren 1965 förändrades klimatet och ett vägskäl var sannolikt president Johnsons beslut i slutet av juli att sända ytterligare 50 000 amerikanska soldater in i kampen – en kamp som gällde ”nationens ära”. Det var patriotismen som mobiliserades – och som blev en tvångströja. ”Liberalernas” kritik mot USA:s roll i Vietnam började ebba ut. Det var en tydlig utveckling, väntad och kanske oundviklig – men för många plågsam och djupt oroande.

Så länge det fanns ett val och regeringen till synes tvekade om kursen flammade debatten utan några hämningar. I senaten hade Wayne Morse, den ständigt lika självständige demokraten från Oregon, under flera år stormat mot ”McNamaras krig” och varnat mot en utvidgning av kampen som kunde leda fram till atomkonflikt och katastrof. ”Presidenten har fullständigt fel när han tror att vi som opponerar mot politiken i Vietnam är okunniga om den terror och de bombningar som utförs av kommunisterna ... men man kan knappast hävda att USA har rätten att delta i ett inbördeskrig i ett annat land och samtidigt förbli immunt för repressalier eller attacker. Vi har förvandlat Vietnams inbördeskrig till vårt krig. Och ingen har gjort mer än president Johnson för att göra det till vårt krig.”

En annan demokrat i senaten, den då 78-årige Ernest Gruening från Alaska, var ofta ännu fränare än kollegan från Oregon: ”Bombningarna i norr är en fullständigt katastrofal dårskap, som skämmer ut oss inför hela världen. Detta har nu pågått i två månader och vårt läge är inte bättre än när vi började ... När man har bombat deras byar med napalm är det mycket svårt att

övertyga invånarna om att man är deras vän.” Vid ett annat tillfälle på våren angrep Gruening häftigt president Johnsons vägran att betrakta Viet Cong som en förhandlingspartner: ”Den politik som vår administration för är orealistisk ... eftersom den förutsätter att Hanoi utövar monolitisk, absolut kontroll över Viet Cong, medan en sådan kontroll helt enkelt inte existerar.” Man kan inte, hävdade Gruening, utgå från att Nationella Befrielsefronten inte har egna aspirationer och en egen vilja. ”Fronten' kommer att acceptera direktiv och kontroll från Hanoi endast så länge som Hanois mål sammanfaller med Befrielsefrontens.”

Den tredje mera uppmärksammade kritikern i senaten var Frank Church från Idaho, också han demokrat. Med kraft kritiserade han bl a den amerikanska regeringens syn på Kommunistkinas hållning: ”Det bästa sättet att hålla Kina borta från Vietnam är att bringa kriget där till ett slut. En fortsatt utvidgning av kriget mot norr är det säkraste sättet att dra in de kinesiska arméerna i striden och på så sätt åstadkomma just den katastrof som vår politik syftar till att avvärja.” Med eftertryck betonade också Church att USA blott ägnade sig åt självbedrägeri, när man låtsades att kampen i Vietnam inte var ett inbördeskrig.

Flera av de mest inflytelserika demokratiska senatorerna, som majoritetsledaren Mike Mansfield och William Fulbright, bokfördes under vintern 1965 ofta som försiktiga kritiker, när de klargjorde att USA borde vara redo att öppna förhandlingar utan att ställa förhandsvillkor. Men när presidenten i april accepterade den linjen och regeringen senare också, som Fulbright rekommenderat, gjorde en kort paus – 13 till 17 maj – i bombraiderna mot Nord-Vietnam för att markera förhandlingsvilja, ja, då återstod det inte mycket av motsättningarna mellan senatens mäktiga män och landets president. I ett stort tal i senaten den 15 juni lovprisade Fulbright utan reservationer presidenten: ”Det har redan funnits tryck från olika håll med krav på en utvidgning av kriget. President Johnson har stått emot detta tryck med fasthet och en statsmans klokhet och han förblir fast besluten att söka få ett slut på kriget så snart som möjligt genom förhandlingar utan förhandsvillkor. Genom att följa den linjen ger han prov på ett ledarskap som är värdigt en stor nation”.

Också Robert Kennedy, presidentbrodern och senatorm från New York, ryckte in på scenen under våren i ett anförande inför en grupp latinamerikanska experter på, som det hette, kamp mot revolter och kommunistisk infiltration. I sista ögonblicket avlägsnade Kennedy vissa skarpa formuleringar, men förhandstexten var redan distribuerad och publicerad i flera tidningar. Kennedy vände sig mot tendensen att bekämpa revolter främst med militära medel: ”En revolt är först och sist ett politiskt problem, alltid ett politiskt problem”. Vid några tillfällen gav han bilder, som inte gärna kunde missförstås: ”Låt oss ta som exempel att en regeringsstyrka blir beskuten från en by eller att rebellerna tvingar bybefolkningen att hissa rebellflaggan. Den regering som då attackerar byn från luften eller sätter in tungt artilleri uppger ju alla anspråk på att skydda befolkningen i byn – ja, kränker en regerings första plikt. Om allt en regering, när det gäller kamp mot en revolt, kan bjuda folket är tio år av napalmbomber och tungt artilleri så kommer den regeringen inte att leva länge.” Det kunde vara ett generellt exempel – men Kennedy hade skildrat en vardagshändelse i Syd-Vietnam. Dock utan att nämna landet vid namn.

På många håll applåderades anförandet som en vägande kritik mot USA:s kurs i Vietnamkonflikten. Andra frågade sig varför det skulle vara nödvändigt att tassa runt i filttofflor, varför en inflytelserik senator, om han nu ansåg politiken vara felaktig, inte slog öppet och hårt. Och slog ofta. Men Robert Kennedy gled under sommaren 1965 också in i den stora tystnaden.

Det var trycket som växte i takt med strömmen av amerikanska soldater till Vietnams slagfält. Blott Wayne Morse förblev under sommaren oförtröttlig i sina attacker mot kriget ”där amerikanska soldater kommer att stupa i 10 000-tal under de närmaste 24 månaderna”. Det

fanns då, ansågs det, närmare 20 senatorer bland församlingens 100 som kände tvekan inför USA:s engagemang i Vietnam och som tidigare öppet eller indirekt givit uttryck för olika grader av opposition. Men nu upplevde de ett nytt läge eller som en senator uttryckte det vid ett samtal med en amerikansk journalist: ”Allt vad vi nu säger kommer att tolkas som brist på patriotism, som en mjukhet mot kommunisterna. Vi har redan sett den utvecklingen, men nu kommer det att bli oerhört mycket svårare.” I hans ord fanns den oro som andra uttryckte klarare, oron för att landet gick mot en period av lojalitetshysteri, som skulle erbjuda jämförelser med McCarthy-tiden.

En annan senator gav uttryck för sitt problem med orden: ”Nu, när vi är så djupt engagerade i Vietnam kommer jag att tveka inför att resa invändningar. Jag har talat med flera senatorer som ledde de missnöjda – och de upplever det också som om dialogen höll på att kvävas.” De hade inte ändrat åsikt – men resignerat. Utvecklingen hade börjat döda debatten – och kunde politiskt döda den som envisades med att debattera.

Samtidigt spelade givetvis president Johnson sina kort med sedvanlig suveränitet. Inför det stora budskapet den 28 juli – om förstärkningen av insatsen med 50 000 man och en förnyad fredsvädjan – kallades senatorerna till rådsläpning i Vita huset. Tydligt blev president Johnson av bl a Mike Mansfield övertygad om att ”eskaleringen” av kriget måste hållas inom en betydligt snävare ram än militären rekommenderade. Men den främsta effekten av dessa överläggningar blev givetvis understrykandet av lojaliteten – och senatorerna blev medansvariga på ett sätt som gjorde det svårt för dem att efter talet framträda med kritik. I september tog presidenten itu med Wayne Morse; han kallades till uppdraget som Vita husets speciella, högst betrodde medlare i den hotande stålkonflikten. Därmed gavs alltså beskedet att Morse och presidenten ömsesidigt kände uppskattning och förtroende. Underförstått: Oregonsenatorns kritik mot Vietnampolitiken kunde ju inte vara så allvarligt menad.

Ett annat exempel på Johnsonkuren blev aktionen för att tysta eventuell kritik från fackföreningarna. Presidenten inbjöd till Vita huset 42 av USA:s främsta arbetsledare – med fruor. Medan landets president efter middagen samlade herrarna i en salong kring cognac och cigarrer för att vädja om lojalitet i Vietnamfrågan ryckte 42 överstar och majorer in i full paraduniform och förde fruarna ut på dansgolvet. Senare stormade också Texistornadon in och dansade på sitt speciella sätt – tio energiska sekunder per partner – med samtliga de 42 damerna.

Vägarna var många, metoderna LBJ-iska, och opinionsundersökningarna gav eftertryck åt presidentens maningar till politikerna. En klar majoritet av folket, 60 till 65 procent, redovisades under de första höstmånaderna som anhängare av regeringens Vietnampolitik, medan omkring 25 procent uttalat sig mot och de övriga tog plats i båset markerat ”Vet inte”. Men av de missnöjda var det en stor del som hävdade att presidenten gick alltför försiktigt fram; USA borde bomba hårdare, kanske slå direkt mot Kommunistkina.

Kvar fanns som kritiker på scenen egentligen endast grupper av akademiska lärare, som i offentliga brev fortsatte att vädja om en omprövning av den amerikanska politiken. Plus de enstaka ropande rösterna, dvs några tidskrifter – som t ex *Ramparts*, *New Republic*, *Nation* och *The New York Review* – och vissa tidningar, som *New York Times* plus några mera kända skribenter och krönikörer. Och naturligtvis den oförläpna ensamvargen Walter Lippman som med kylig elegans plockade sönder en rad av regeringens postulat.

Att oppositionen bland landets ”liberaler” var så dämpad berodde givetvis inte enbart på patriotismens tvångströja. Där fanns också den så naturliga och begripliga konflikten, hela splittringen i upplevelsen av Lyndon Johnson. Man stod alltså å ena sidan inför en president som gjorde lysande insatser som reformpolitiker, bar fram ett socialt patos och program som tycktes infria alla ”liberalernas” böner och förhoppningar. Och å andra sidan inför en

president som trampade ned väsentliga värden i Dominikanska Republiken och i Vietnam. Det är inte så märkligt att många i det läget tvekade i förvirring och kanske också kände oro för att en kamp mot utrikespolitikern Johnson skulle gynna de reaktionens krafter som så hätskt attackerar inrikespolitikern Johnson.

Det var från ett annat håll som angreppen kom mot regeringen, eller som Gunnar Myrdal formulerade det i en artikel vänd till amerikansk publik på sommaren 1965: ”Den enda opposition som blir betraktad som fullt respektabel i ett sådant läge är de kritiker som kräver ännu mera bestämda åtgärder, när det gäller behandlingen av motståndaren.”

Den republikanske ledaren i representanthuset Gerald Ford öppnade redan tidigt attackerna mot president Johnson. Ford hade uppgiften att se till att vad som än hände i Vietnam skulle republikanerna när man stod inför 1966 års kongressval kunna säga ”vad var det vi sa”. Det blev också politiska manövrer på det absoluta bottenplanet, med vilda krav på bombningar mot Hanoi, sjöblockader och oförsonlig kamp. På ett något högre plan inleddes kampanjen av Richard Nixon, som dammade av sina paroller från 1954 och Dien Bien Phu-krisen. Men han satte också in hårda stötar mot de fredsinviter, som president Johnson formulerat på sensommaren. Förhandlingar kunde blott vara möjliga och en kompromiss accepteras om resultatet ”blev ett fritt självständigt Syd-Vietnam”, en mur mot kommunismen vid 17:e breddgraden. Eller för att uttrycka det i klartext; president Johnson kan förhandla, men blott med förutsättningen att han inte menar allvar med sitt tal om en uppgörelse på grundval av Genèvefördragets principer och blott om ”kompromissen” betyder Hanois och Viet Congs nederlag.

Mycket talar för att det var just så som USA:s motståndare i Vietnam upplevde presidentens ”fredsinviter” under hösten och att därför svaret var givet. Senhöstens intensivt annonserade ”fredsoffensiv” – frågan om dess allvar och realism tas upp i ett senare kapitel – speglade regeringens medvetande om att den ständiga upptrappningen började väcka fruktan och olust, även om oppositionen inte kom till klart uttryck. Kampanjen kulminerade med det 37 dygn långa ”bombstoppet” som inleddes vid julhelgen.

Återupptagandet av bombningarna vid månadsskiftet januari-februari var kanske på längre sikt ett mer ödesmättat avgörande än beslutet att öppna attacken mot norr i februari 1955. Tre dagar innan stridsplanen flög norrut igen kallade presidenten alla kongressens ledare från båda partierna till Vita huset. Det var 18 politiker som stod inför landets president och de grupperade sig i tre läger. Två demokratiska senatorer – Fulbright och Mansfield – vädjade enträget till presidenten att förlänga bombstoppet och ta konkreta steg också i Syd-Vietnam för att markera fredsvilja. Den överväldigande majoriteten, 14 av politikerna, gled undan och deklarerade: ”Beslutet är Ert, Mr President, Ni vet bäst”. Två – republikanerna Dirksen och Gerald Ford – manade presidenten till attack med orden: ”Släpp lös flyget, Mr President. Släpp lös flyget mot dom jävlarna”.

Den stora debatten

När publiken sent omsider fick en chans att se Joe McCarthy i aktion på tv-skärmen, så var det slut med senatoren från Wisconsin. Och när Vietnamförhören inför Fulbrights utskott utsändes direkt i tv, så nådde man också – det tror vi i varje fall – en vattendelare. Inte så att det plötsligt stod klart vad som är visdom och vad som är dårskap i detta krig. Men vad som hände var att en diskussion som varit avlägsen och teoretisk plötsligt fick liv och innehåll mitt i vardagsrummet.

New Republic, 26 februari 1966

Det kändes som om några fönster hade öppnats. Kanske inte på vid gavel, men i varje fall på glänt – och det började fläkta genom ett rum, där luften så länge känts unken och kvalmig.

Kanske lockades vi just då, när skådespelet rullades upp, att överskatta betydelsen av förhören inför senatsutskottet. I en mening blev det inte, som *New Republic* trodde och hoppades, ”en vattendelare”; den opposition som bröt fram inför tiotals miljoner tv-tittare över hela landet förmådde inte regeringen till någon kursändring. Upptrappningen fortsatte, Johnsonregimens positioner hårdnade – och tonen mot kritikerna blev alltmera aggressiv. Men bataljerna i utskottssalen blev ändå ett slags vändpunkt; att öppet debattera Vietnamkriget och kritisera regeringen var inte längre något underligt, ja, misstänkt. Oron hade fått sina röster, oppositionen sina auktoriteter som Fulbright och George Kennan. Och utanför utskottssalen steg andra kritiker fram, som Robert Kennedy och Mike Mansfield.

Det var sex dagar i januari och februari, som salen fylldes av tv-kameror, journalister och åhörare – och debatten, fyra–fem timmar per dag, gick ut över landet. I sista ögonblicket drog sig ett av de tre stora tv-bolagen – CBS – undan och beslöt att inte direktutsända förhören; det var presidenten som demonstrerade sitt missnöje och sin makt.

Protokollen från förhören är en diger lunta, men Fulbright har själv sammanställt de väsentligaste avsnitten på 300 sidor (*The Vietnam Hearings*, Vintage Books, New York). Naturligtvis är det meningslöst att här på några få sidor söka sammanfatta hela detta skådespel, men jag vill ändå ge några glimtar och kanske främst stanna inför sammanstötningen mellan två säregna personligheter – William Fulbright och Dean Rusk – och inför de lysande timmar då George Kennan steg ut ur tystnaden.

Den officiella förevändningen för utskottets ”vittnesförhör” var anslagsfrågor i samband med Vietnamkonflikten, men ramen vidgades drastiskt. De vittnen som kallades att framträda var: utrikesminister Rusk – vid två tillfällen, 28 januari och 18 februari –, general James Gavin 8 februari, före ambassadören George F. Kennan 10 februari, och general Maxwell Taylor 17 februari. Av dessa betraktades Rusk och general Taylor som försvarsadvokater för regeringen, medan general Gavin och Kennan framträdde som oppositionsmän.

Timmarna med Gavin i vittnesstolen var utan tvivel de minst intressanta. Generalen – f d ambassadören i Paris och en militär med betydande erfarenhet från Filippinerna, Korea och Sydostasien – utfrågades av senatorerna främst om sin s k ”enklav-teori”. I en artikel i *Harpers Magazine* hade Gavin yrkat på att USA borde hejda den militära uppladdningen i Vietnam och koncentrera sina styrkor till ”enklaver”, dvs en form av vidsträckta baser. Ett sådant steg skulle, hoppades Gavin, kunna leda till att stridsverksamheten efter hand minskades och man till slut nådde ett de facto stillestånd. Vad man i första hand måste undvika, hävdade Gavin, är en militär sammanstötning med Kina, och han underströk med kraft vad ett sådant krig skulle innebära, bl a i en replikväxling med den unge demokraten Frank Church från Idaho.

Church: Om vi nu tar upp problemet med Kina och möjligheten av att vi skulle bli låsta i ett krig med Kina, är det då er åsikt, general, att vi skulle kunna tvinga Kina till underkastelse genom en bomboffensiv i full skala?

Gavin: Med atombomber?

Church: Ja, men i första hand med konventionella bomber.

Gavin: Enligt min åsikt skulle det i vilket fall som helst krävas atombomber, det står utom allt tvivel. Och om vi beslöt oss för att använda atomvapen skulle vi kunna åstadkomma en förödelse som är fullständigt ofattbar. Våra lager är oerhörda och förstörelsen skulle bli större än någon kan fatta.

Church: Men även om vi nu genom atomvapen åstadkom en sådan ofattbar förödelse, tror ni att det skulle behövas en fysisk ockupation av Kina med amerikanska markstyrkor för att genomföra en erövring av Kina?

Gavin: Om man vill nå en erövring, ja. Inte av hela landet, men av alla nyckelområden.

Church: Hur många amerikanska soldater skulle det, anser ni, då krävas?

Gavin: Det vet jag inte. Jag beklagar, det skulle bara bli en gissning.

Church: Men det skulle t. o. m. enligt de mest försiktiga beräkningarna, behövas många miljoner, inte sant?

Gavin: Ja, man står här inför något alldeles fruktansvärt ...

Senatorn från Idaho nådde alltså sitt mål och fick en erkänd militär auktoritet att ge hela katastrofbilden av ett krig med Kina; annars finns det en tendens bland den amerikanska militären att som ett postulat hävda att en sådan konflikt blott skulle kräva insats av flyg och kunna genomföras med konventionella bomber.

General Maxwell Taylor framträdde inte bara som militär expert med stor prestige utan också som sakkunnig när det gäller Syd-Vietnam, i kraft av sitt år som USA-ambassadör i Saigon. Han spelade också ut denna dubbla auktoritet vid ”förhöret” med en överlägsen aggressivitet som gav en rad sammanstötningar med liberalerna bland utskottets senatorer. Det var kollisioner som bjärt belyste klyftan mellan å ena sidan oppositionen och å andra sidan regeringen och den militära ledningen.

Taylor hävdade bl a med karaktäristisk myndighet att det inte var militära motgångar i Indokina utan politisk splittring och svaghet i Paris som gav Frankrikes nederlag 1954 – en kuriös teori som bl a förutsätter att det inte finns något samband mellan militära bakslag och politikens beslut. Men det var ju uppenbart att han ville ge en parallell och antyda att opposition i hemlandet var ett knivhugg i ryggen på den kämpande soldaten – ett tema som utnyttjades med allt större energi i buskagitationen på våren och sommaren 1966. Men Wayne Morse, rabulisten från Oregon, nonchalerar aldrig en utmaning.

Morse: Som ni vet står vi mitt uppe i en historisk debatt i detta land och det finns ärliga åsiktsmot-sättningar. Jag råkar ha den uppfattningen att det inte kommer att dröja länge förrän det amerikanska folket som en man kommer att fördöma vårt krig i Sydostasien.

Taylor: Detta är naturligtvis goda nyheter för Hanoi.

Morse: Jag vet att det är den smädelse som ni militarister kastar mot de av oss som har en annan åsikt, men jag tänker inte följa er ned i rännstenen och ge mig in i en sådan debatt, general. ... Allt vad jag vill veta är om ni kommer att hävda att det är en svaghet på hemmafronten i en demokrati, om folket beslutar att detta krig i Sydostasien måste stoppas?

Taylor: Jag skulle anse att vårt folk var vilselett och inte begrep följderna av en sådan katastrof.

Morse: Ja, vi är tydligen ense på en punkt, dvs att folket kan bli vilselett och jag anser att det är ni och presidenten som under lång tid har vilselett folket ...

I sin skildring av Syd-Vietnam gav Taylor många märkliga bidrag. När senator Claiborne Pell från Rhode Island – en ung demokrat som utan stora ord markerade sin oro inför regeringslinjen – frågade varför det inte syntes några tecken på missnöje och revolt i Nord-Vietnam pekade Taylor givetvis på diktaturen: ”De är under sådan kontroll att det är omöjligt att visa brist på entusiasm. I en demokrati av den typ som man har i Syd-Vietnam, där det inte finns någon polisstat, kan vem som helst gå ut på gatorna och tåga med ett banér och demonstrera mot regeringen och mot kriget”. Demokrati? Ingen polisstat? Demonstrationer mot kriget? Den som upplevde Saigon under Taylors tid frågar sig onekligen hur mycket han såg och hörde från sitt ämbetsrum i ambassaden.

Samma trosvisshet markerade generalen när Pell drog upp frågan om de civila förlusterna vid bombningarna i Syd-Vietnam. Pell pekade på Viet Congs mord, men tillade: ”För den person som blir dödad, ja, för hans närmaste släktingar så spelar det ingen roll om det sker med

napalm, med bomber eller på något annat sätt. Det är döden, helt enkelt. Men varför är det så svårt att få någon uppskattning av antalet krigsoffer i Syd-Vietnam?” Taylors svar blev minnesvärt, generalen som talade å de bombades vägnar: ”Jag har inte hört talas om någon protest från någon av Syd-Vietnams ledare eller i någon sydvietnamesisk tidning mot våra flygbombardemang. Den oro som märks här i USA – och som jag respekterar – för att vi skulle döda civila i onödan saknar motsvarighet i Syd-Vietnam. Och varje förslag om att vi skulle begränsa användandet av våra vapen skulle, det är jag övertygad om, mötas med starkt motstånd av folket och av ledarna i Syd-Vietnam.”

Problemet kom på nytt upp när Fulbright på sitt långsamma, trevande sätt angrep Taylors framställning av USA:s mål i Vietnam.

Fulbright: Jag skulle föreställa mig att ett begränsat krig betyder att vi sätter in alla våra krafter för att söka nå fram till en konferens och föreslå en kompromiss, som inte skulle innebära att vi nödvändigtvis fick vår vilja fram och de kapitulerade. Vi kapitulerar inte, men vi söker finna en uppgörelse.

Taylor: Hur kan man någonsin ackordera om femton miljoner sydvietnamesers frihet? Jag förstår inte det ... det är antingen fria eller inte fria.

Fulbright: Om man nu använder ett sådant resonemang – hur ser vi då på tvåhundra-femtio miljoner ryssars frihet? Varför ger vi oss inte dit och befriar dem?

Taylor: Det är inte den frågan som nu är aktuell.

Fulbright: Eller jugoslaverna? Ni har talat om kommunism. Jugoslaverna är kommunister, vad vi menar med kommunister. Jag vet att det inte är det som debatten gäller, men jag tycker inte att ni ger ett svar. Jag anser att detta är ett krig, ett mycket beklagligt krig; det plågar mig starkt. Men vi försöker att klargöra just 'vad som är vårt mål. Jag anser, som jag så ofta framhållit, att vi skall söka finna en väg till ett konferensbord, men utan att göra detta med obegränsade medel; om vi envisas med att gå så långt som till att tvinga Nord-Vietnam att kapitulera, kan vi bli indragna i ett krig med Kina. Jag anser också att Viet Cong i Syd-Vietnam är vår huvudmotståndare i kampen och därför måste betraktas som en part vid förhandlingar. Lika litet som ni, välsignar jag deras taktik. Jag anser att de varit mycket brutala. Det tror jag de flesta folk har varit. Vi sade att tyskarna var brutala under första världskriget, ja, det var åtminstone vad man berättade för oss; man visade oss bilder av barn som fick händerna avhuggna och kvinnor som utsattes för allt upptänkligt och så vidare. Så har det varit i varje krig som jag känner till, och i det sista kriget, gaskamrarna. Nu är tyskarna våra hjärtevänner, våra trogna allierade, men de dödade en mängd människor i gaskamrarna, ohyggligt grymt och omoraliskt. På mig verkar det som om alla krig, om man nu tar hänsyn till vilka vapen som finns tillgängliga vid tillfället, hade i stort sett samma kännetecken. Man använder de vapen som finns tillgängliga för att döda människor, om man bränner dem eller sprättar upp buken på dem – det är samma sak, de blir lika mycket döda och jag kan inte, moraliskt sett, finna någon skillnad.

Fulbright återkom flera gånger till dessa synpunkter, utförligt och omsorgsfullt; han visste att det var ett chockerande språk för lyssnare som ständigt bombarderades med tesen om fiendens ”terror”, fiendens bestialitet och primitivism.

General Taylor speglade främst militärens synpunkter och den mest auktoritative försvarsadvokaten för regeringens politik var naturligtvis utrikesminister Rusk. Han var säkerligen också mer effektiv i sin plädering; han har rutin från omkring trettio ”senatsförhör” och är oerhört medveten om hur han skall uppträda för att nå maximal effekt. Han besvarar frågorna med ett absolut lugn och ett flytande, om också glanslöst, språk; det är en man som aldrig stakar sig, aldrig söker efter ord. Och en kedjerökare som inte rör en cigarett under fyra–fem timmars oavbruten nervpress – i varje fall inte om det finns tv-kameror i salen. Han är alltid lika förbindlig och till synes oengagerad – något som kanske, i varje fall i dramer av denna typ, tenderar att skyla den fanatism som är en så väsentlig del av Dean Rusk. Men det

fanns passager under de två dagars ”förhör” som belyste den sidan. Som när han vid ett tillfälle utvecklade motiven för USA:s engagemang: ”Peking och kommuniststaterna som lever i dess skugga måste lära sig att de inte kan förändra världens gränser med våld. Vad vi eftersträvar är inte ett statiskt begrepp. Ty i motsats till kommunisterna så tror vi verkligen på social revolution och inte bara på makt maskerad som en revolution. Vi tror på konstruktiv förändring och vi uppmuntrar den ...”. Eller: ”Ett befrielsekrig i kommunisternas lexikon bygger på terrorns och sabotagens taktik, på underminering och omstörtning. Det är speciellt användbart för dem, eftersom det gynnar en disciplinerad och hänsynslös minoritet ...” Eller: ”Det gäller också något mycket mer väsentligt: om aggressionen skall tillåtas att, än en gång, segra. Vi vet genom plågsam erfarenhet att aggression föder aggression”. Det är ett av Rusks stora budord, den direkta parallellen med Nazi-Tysklands frammarsch, visionen av Ho Chi Minh som Hitler.

En så fastlåst, dogmatiskt oförsonlig bild av kommunismen, möter man numera sällan bland ledande politiker i USA. Inte nu längre, när det kalla krigets frontlinje mellan Sovjet och USA har börjat luckras upp och när amerikanerna i allt större utsträckning har blivit medvetna om att kommunism inte är ett entydigt begrepp, inte är samma sak i Moskva, Peking och Belgrad. ”Men för Dean Rusk finns det inga nyanser och när han talar om världen och kommunismen – och det har vi gjort många gånger under årens lopp på tu man hand – så blir det som en isande vind. Ja, han skrämmer mig; för honom är det en mission, en religion. Det blir som protestanter och katoliker, som 30-åriga kriget. Han föraktar, hatar kommunisterna utan urskillnad. För honom är Tito lika motbjudande, ja, personligt motbjudande, som någon av de ryska ledarna. Han hatar och avskyr – och säger det rent ut. För Dean Rusk är det ett heligt krig – gå tillbaka till talen han höll åren 1950-51 så förstår ni det och han har inte förändrats. Och Lyndon Johnson är Rusks fånge.” Det är Fulbrights karaktäristik av mannen som han känner sedan många år, men ändå upplever som en främling – och som en stor fara för USA.

Den klyftan kommer naturligtvis inte fram offentligt, i varje fall inte illustrerad med ord. Men vid ”förhören” gick Fulbright på punkt efter punkt till angrepp mot Rusks och regeringens bild av Vietnamkonflikten. Han underkände utrikesministerns tveklösa framställning av kriget som en ”aggression utifrån” och av FNL som ett lydigt verktyg, skapat av Hanoi – och han klargjorde sitt tvivel på att regeringen verkligen menade allvar med sina fredsbud.

Arkansasensatorn var inte ensam; lika hårda i attackerna var Morse, Church och Albert Gore, demokrat från Tennessee. Under hela serien av utskotts-förhör var det ytterligare några av utskottets medlemmar – främst demokraten Eugene McCarthy från Minnesota och hans partikollega Joseph Clark från Pennsylvania – som markerade sin opposition, medan regeringslinjen ivrigt försvarades av Alabamas John Sparkman och Louisianas Russell Long, båda demokrater, och av republikanen Karl Mundt från South Dakota.

En av de centrala punkterna i sammandrabbningarna var Rusk:s påstående att USA genom löften under tre presidenters maktid förpliktat sig att med all kraft stödja Syd-Vietnams regering. Än en gång återopade Rusk president Eisenhowers brev till Diem i oktober 1954 som en sådan absolut förpliktande utfästelse om ekonomisk och militär hjälp och hänvisade även utförligt till SEATO-avtalet. Men Wayne Morse gick snabbt till attack.

Morse: Under lång tid har vi talat om forna presidenters utfästelser och president Johnson hänvisade för blott några månader sedan med stort eftertryck till president Eisenhowers brev till Diem. Men president Eisenhower påpekade – jag sammanfattar uttalandet, jag har tidningen här med den, som jag tror, korrekta texten – att hans avtal med Diem, eller hans utfästelse, avsåg ekonomisk hjälp och inte militär hjälp. Är det så ni också har uppfattat det?

Rusk: De utfästelser som gjordes vid den tidpunkten och som hade bilateral karaktär var absolut utformade på ett sätt som omfattade ekonomisk och militär hjälp ... (Rusk gick därefter i detalj in på SEATO-avtalet, men Morse återförde diskussionen till Eisenhower-brevet.)

Morse: Skulle ni alltså anse att president Eisenhower – om hans uttalande inte återgivits felaktigt – har misstagit sig när han hävdar att hans påstådda utfästelse till Diem inte innebar en utfästelse om militära styrkor?

Rusk: Jag tror att hans bilaterala utfästelser till president Diem var av den karaktär som han beskriver. Men ... (Rusk återvände till sin uttolkning av SEATO-avtalet).

Denna, som det förefaller, klara reträtt från Rusks sida, hindrade inte att Eisenhowerbrevet även i fortsättningen under våren och sommaren återropades som en stöttepelare och en ”utfästelse” i regeringens deklamationer.

Senator Gore klargjorde vid ”förhöret” att han inte blev övertygad av Rusks utläggning om SEATO-paktens bindande karaktär.

Gore: Om nu detta fördrag var så bindande som ni framställer det, så frågar jag mig varför president Eisenhower, som undertecknade det, inte ansåg sig förpliktad att skicka stridskrafter till Vietnam. Och om det verkligen är så bindande, som er tolkning i dag gör gällande, hur kommer det sig då att president Kennedy, under vilkens tid ni var utrikesminister, gav försäkringar till det amerikanska folket om att stridande styrkor inte skulle sändas till Vietnam? Och om fördraget är så bindande och om denna resolution (den s k ”Tonkinresolutionen” som också återropades av Rusk) verkligen är så förpliktande och så klar – jag håller inte med er om den tolkningen – hur kommer det sig då att president Johnson själv, två dagar efter att resolutionen blivit godkänd, i ett tal till det amerikanska folket sade ... ”En del ivrar för att vi skall utvidga konflikten. De begär att vi skall använda amerikanska pojkar för att göra det jobb som bör göras av asiatiska pojkar. De begär av oss” – det verkade som om han syftade på senator Goldwater – ”att vi skall företaga en huvudlös handling som skulle kunna riskera miljoner liv och sprida sig över Asien och med säkerhet hota freden i hela världen”. Jag förstår helt enkelt inte hur tre presidenter kunde betrakta våra utfästelser som så begränsade ... och ni nu tolka dem (SEATO-pakten och resolutionen) som en bindande utfästelse att göra vad vi nu gör i Vietnam...

Rusk: ... Det besvärliga är att vi inte håller på att lägga patience och att vi har behövt hålla ögonen på vad den andra sidan gjort under hela denna period. ... Vid slutet av 1962 hade vi, i enlighet med president Kennedys order, närmare elva tusen man i Syd-Vietnam. De var rådgivare, men de var också rådgivare för trupper på slagfältet och var själva inblandade i strider under perioden som rådgivare och de led förluster. Det var, så vitt jag förstår, i december 1961 som vi fick vårt första militära dödsoffer i Syd-Vietnam. Men politiken har varit densamma. De handlingar som har krävts för att möta de steg som tagits av den andra sidan har med nödvändighet varit olika.

Parentetiskt kan man alltså notera att utrikesminister Rusk för att ge intrycket att USA:s stora engagemang i Vietnam blott är en logisk fortsättning på Kennedys politik förvandlar ”rådgivarna” till aktiva stridande på slagfältet. Det är givetvis en korrekt beskrivning – men den avvisades kategoriskt under Kennedys tid av den dåvarande utrikesministern, Dean Rusk.

För den breda publiken var säkerligen ”förhören” med Rusk höjdpunkten i serien av utskotts-sessioner. Men för många, och speciellt för de amerikaner som mera intensivt följt den utrikespolitiska debatten sedan andra världskrigets slut, var sannolikt George Kennans framträdande de mest givande timmarna. Han steg på något sätt fram ur mörkret, ur en lång, nästan kompakt tystnad; Kennan har, sedan han lämnade diplomattjänsten, varit knuten till Institute for Advanced Study i Princeton. Men under åren närmast efter krigsslutet var han USA:s ledande Sovjetexpert, kanske mest känd som utformaren av ”tillbakahållandets politik”, som först, anonymt, presenterades i den berömda artikeln i Foreign Affairs 1947. Då, för femton–tjugo år sedan, var han en lysande kraft i den amerikanska utrikesledningen – och nu inför senatsutskottet blev det Kennan, som pekade på de stora linjer, drog upp de principiella frågor som så ofta begravts i Vietnamdebattens kaos av traktattexter, statistik och prestigeklyschor.

Det vore rimligt att återge många och långa avsnitt från den dagens utskottsprotokoll, söka förmedla något av upplevelsen, glädjen, lättnaden. Och bitterheten när han försvann ur salen för att återvända till sin tystnad.

Men det är endast möjligt att stanna inför några punkter, som t ex hans reflektioner inför president Johnsons och utrikesminister Rusks flitiga utnyttjande av Münchenparallellen. Det var senatoren från Oregon som reste frågan.

Morse: Skulle ni vilja klargöra vad ni anser att det finns av analogi, om det nu finns någonting, mellan detta krig och situationen vid tiden för Münchenuppgörelsen och mellan Mao och Hitler?

Kennan: Jag anser att det rör sig om två helt skilda ting och jag skulle tro att det kanske inte finns någon episod i den moderna historien som har givit så många missuppfattningar som just Münchenkonferensen. Den har givit många människor uppfattningen att man aldrig under några förhållanden bör sträva efter att finna någon form av politisk uppgörelse. Detta är, naturligtvis, en ytterst olycklig slutsats. Hitler var, tack och lov, ett unikt fenomen – skulle jag tro – och det rådde omständigheter som verkligen innebar att det var dåraktigt att tro att man då skulle kunna nå fram till ett avtal med honom, som skulle bevara freden i Europa. Men det var fråga om speciella omständigheter och jag tror att felaktiga slutsatser kan dras och har dragits om och om igen. Hitler var en man som hade beslutat sig för att han skulle erövra Europa med vapenmakt efter en viss tidtabell. Jag har aldrig sett bevis för att det existerar någonting som motsvarar ett sådant sätt att tänka när det gäller våra kommunistiska motståndare och det var orsaken till att jag under årtal måste kämpa mot tendensen att överföra Münchenprejudikatet på frågan om hur man bör hålla tillbaka Sovjet.

En annan aspekt togs upp när senator Church underströk att levnadsförhållandena i t ex Europa och Asien är så vitt skilda att upplevelsen av kommunismen också måste bli helt olika.

Church: Är det, enligt er åsikt, så att människorna i dessa delar av världen (Asien och Afrika) bekymrar sig mindre för eller har mindre fruktan för eller är mindre fientliga mot kommunismen än när det gäller imperialismen och kolonialismen, som de just har upplevt under två decennier och som de med stora offer och ofta genom en hård kamp har kastat av sig?

Kennan: Ja, säkerligen. Dessa olika semantiska symboler har en helt annan kraft i Asien än i Europa. Och inte endast detta, européerna har också mycket att förlora genom kommunismen, genom en kommunistisk form av styre, medan asiaterna inte är medvetna om att de har något att förlora.

Church: De kan förlora sin frihet, inte sant, hr ambassadör?

Kennan: Ja, givetvis.

Church: Finns det i dag en frihet, vad vi menar med frihet, i de flesta av de asiatiska och afrikanska länderna?

Kennan: Nej, och jag minns att jag för bara två dagar sedan läste en artikel av en av vårt lands största auktoriteter på kinesisk kultur. Han underströk att det i det kinesiska språket blott finns ett ord som ens avlägset påminner om vårt ord ”frihet” och att det förmedlar en känsla av lättsinne och ganska våldsamt brist på disciplin.

Hela bakgrunden och Vietnams betydelse för USA togs också upp av Kennan: ”Om vi inte redan var så engagerade som vi är i Vietnam så ser jag ingen anledning till att vi skulle vilja bli så engagerade och jag kan tänka mig flera anledningar till att vi skulle vilja undvika det. Vietnam är inte ett område som har någon större militär eller industriell betydelse. Det är svårt att tro att vad som händer i det området, i normala fall, skulle på något avgörande sätt kunna påverka situationen i världen. Om det inte var för de prestigehänsyn som aktualiseras just genom vårt engagemang så skulle inte ens, anser jag, ett Syd-Vietnam som helt kontrollerades av Viet Cong innebära en fara, som skulle vara stor nog för att berättiga till en

direkt militär intervention från vår sida. Det skulle vara en beklaglig situation och utan tvivel moraliskt oberättigad, men inte betyda en så stor fara.”

Vid flera tillfällen återkom Kennan till frågan om den amerikanska politikens mål: ”Det tycks finnas de som anser att om vi bara utövade ett tillräckligt starkt militärt tryck, så skulle man efter hand kunna förmå den andra sidan till någonting som kunde kallas en politisk kapitulation. Jag tror att detta är en ytterst farlig föreställning. Jag säger inte att det är absolut omöjligt, men det är en farlig föreställning i ljuset av de erfarenheter som vi tidigare haft av kommunistiska element.”

Han vände sig med kraft mot hela den officiella bilden av konflikten: ”Vi har inte råd att söka inbilla oss att Viet Cong helt enkelt är en yttre kraft eller en kraft som inte skulle kunna existera om den inte fick hjälp utifrån. De kanske inte skulle vara så starka för flera år sedan, innan de började få hjälpen från nordvietnameserna.”

Kennan avvisade bilden av Kina som en våldsamt expansiv makt och trodde inte att landets ambitioner och politik skulle ha varit väsentligt annorlunda under en annan, icke kommunistisk men nationalistisk, regim. Han avfärdade talet om fria val i Syd-Vietnam som en ren myt, i varje fall så länge inbördeskriget fortgår. Han underkände ”dominoteorin”. Han hävdade att en kommunistregim i Syd-Vietnam med största sannolikhet skulle bli tämligen självständig gentemot Kina.

Det blev inte mycket kvar av regeringens postulat och politik. Men nästa dag förklarade president Johnson att ”det inte finns någon större skillnad” mellan Kennans linje ”och den kurs som regeringen följer”.

Röster mot krig

Hr Redaktör,

Det är hög tid att vi gör oss av med ”duvor” och ”hökar”. Det är hög tid att den amerikanska örnen breder ut sina vingar. Varför skulle vi kriga om inte för att segra? Varför skulle vi offra amerikansk ungdom för någonting annat än en sak som måste föras till seger? .... Låt oss breda ut våra vingar och satsa allt för att segra ...

Edward B. Twombly

New York, 9 Augusti, 1966

Insändare i New York Times

Syrsorna hördes genom mörkret, det var en ljum septemberkväll. Ljuset från villans fönster nådde inte fram till terrassen med korgstolarna och de femton-tjugo som lyssnade. Någon kom ut genom dörren med en bricka, glas, sodavatten och klirrande is. Vi såg honom knappast, bara cigaretglöden, och hörde rösten: ”Vi sitter här och kriget blir så ohyggligt avläggset. Vem kan riktigt förstå att vi är mycket nära randen till ett tredje värld-krig?” Han tystnade, sökte efter orden. ”Det är ett skändligt krig, det är ett krig som borde få varje amerikan att falla på knä i skam.”

Det var ett valmöte på tröskeln till Vita huset. Ja, inte riktigt på tröskeln, det var några kilometer till 1600 Pennsylvania Avenue och det ovala rummet med knapparna och den röda telefonen. Men Montgomery County är norra Washingtons alla förstäder; där bor Hubert Humphrey, många ministrar och många senatorer – det är inte maktens boningar, men väl maktens sovstäder. Och där talade en demokratisk kandidat till sina väljare om ”Johnsons krig” och vädjade om de röster, som skulle döma partiledaren och presidenten.

Han var en ”fredskandidat”, en av de 46 som i september vid valurnor över hela landet sökte slå ut andra demokrater och bli sitt partis officiella kandidat vid novembervalet, i kampen om mandaten i representanthuset och senaten. Många av dem hade, som Seymor Spelman, aldrig

tidigare haft en tanke på en politisk karriär – men vämjelse inför Vietnamkriget hade förmått dem till det avgörande steget och till revolt mot ”sin” partiledare. Det betydde flera månaders kampanj och svåra uppoffringar; en ”fredskandidat” kunde inte räkna på något stöd från partikassan och utgifterna för Spelmans valstrid blev ungefär 65 000 kronor. Det fanns också ett annat tryck, andra uppoffringar; ”Sey” Spelman fick uppleva hur bekanta och grannar vände honom ryggen och hur några av hans klienter – han är advokat – utan omsvep klargjorde att han måste ta tillbaka sin kandidatur annars ... Till detta kom telefonsamtalen, de anonyma breven, alla vettvillingar på yttersta högerkanten som bespottade honom som ”kommunist”. En kväll när vi kom ut från ett valmöte fann vi att någon kritat ”KKK” på bilarna, lämnat Ku Klux Klans visitkort.

Innan ”Sey” Spelman kastade sig in i kampanjen hade alla kandidaterna – det fanns fem på startlinjen – undvikit att föra in Vietnamkriget i program och tal. De hade pekat på de lokala problemen i åttonde kongressdistriktet i Maryland – transportfrågorna, vattenförgiftningen, skolorna, bostadssegregationen – och vidgat perspektivet till nationens ekonomi, ivrat för sparsamhet, insatser mot storstadsslummen etc. Men alla de fem demokraterna smög förbi frågan som splittrade deras parti, även om en av dem, Royce Hanson, tidigare hade markerat skepsis inför regeringens linje i Vietnamkonflikten.

”Jag följde kampanjen och tyckte till slut att situationen blev outhärdlig. Här stod landet mitt uppe i en ohygglig kris, som satte hela vår världs existens på spel – och påverkade allt det som diskuterades i kampanjen, ekonomin, reformprogrammen, allt. Men ingen ville tala om kriget, eller ens låtsas om det. Själv hade jag börjat följa Vietnamkonflikten och läsa allt jag hittade på vintern 1965. Ja, det var när jag såg ett uttalande av FN:s generalsekreterare U Thant, som jag vaknade. När han hävdade att det amerikanska folket inte skulle acceptera fortsatt förstörelse och blodbad om det verkligen visste vad som hänt och hände i Vietnam. När en sådan man anklagar den amerikanska regeringen för att dölja sanningen, då måste det ju vara någonting som är ohyggligt fel. Sedan dess har jag läst och debatterat – och blivit övertygad om att det är ett omoraliskt krig, ett skamligt krig. Och att vi är på väg in i en världskonflikt om inte presidenten kan förmås att ändra sin kurs”.

När Spelman i början av juni hade fattat sitt beslut att ställa upp som kandidat i det demokratiska primärvalet och kungjort detta i pressen blev han uppringd av konkurrenten Royce Hanson. ”Jag kände honom inte, men han frågade om min plattform, mitt program. Jag gav honom en sammanfattning och försäkrade samtidigt att jag var beredd att ta tillbaka min kandidatur om någon annan, ja, Hanson själv, gjorde fredsfrågan till en huvudpunkt och gav väljarna en chans att rösta mot presidentens Vietnampolitik. Jag menade allvar, det var ett ärligt bud, men jag hörde aldrig av honom”.

Så började valstriden för Spelman, med rader av små möten och timmar av ”skoslitning”, detta förstädernas kampanjmönster som är så typiskt amerikanskt – mycket mer typiskt för USA:s valstrider än massmöten och stora tv-anföranden med en presidentkandidat framför batteriet av mikrofoner och kameror. Politikern som söker en plats i representanthuset eller i sin egen stats lagstiftande församling, eller i något av de ännu mer utpräglat lokala politiska organen – han eller hon måste söka upp väljaren. Visst kan man utlysa valmöten och kanske samla ett hundratal åhörare i en sal. Visst kan man köpa några tiotal sändningssekunder per dag vid en lokal radiostation. Eller någon gång gräva djupt i kampanjkassan för att säkra femton tv-minuter. Men det viktigaste vapnet blir ändå ”skoslitningen”; vandringarna genom förstadens alla shoppingcenters, handskakandet, spridandet av broschyrer, färden från en simbassäng till en annan, handskakandet, broschyrerna, raiden ut till lantbruksutställningen, handskakandet, broschyrerna. Och de hundra medhjälparna som går från villa till villa, ringer på, delar ut broschyrer. Tre–fyra coffee-parties – ”kafferep” utan kaffe – per dag, med bekanta som agerar värdar och samlar alla sina bekanta. Ja, ibland valmöten i det egna hemmet – en

grupp inbjudna på en terrass, medan syrsorna väsnas och kandidaten talar från djupet av sin korgstol.

Det blev Spelmans liv under juli och augusti samtidigt som han försökte sköta sin advokatpraktik. Hans främsta konkurrenter Mike Monroney – hundraprocentigt på Johnsonlinjen i Vietnamfrågan – och Hanson var de professionella som kämpat flera gånger i primärval och som arbetade på heltid med rutinerade staber. För t ex Monroney innebar detta att han en genomsnittsdag personligen ”nådde” mellan 300 och 400 väljare – presentation, handskakning, broschyr, några ord. Till denna direkta påverkan kom sedan givetvis medhjälparnas dörrknackande, annonser, affischer och radiopropaganda.

I och med att Spelman trädde in på scenen förändrade kampanjen i stor utsträckning karaktär – och snart talade alla om striden i Marylands åttonde kongressdistrikt som ”Vietnamvalet”. Spelmans affischer ropade ut ”Rösta för fred!” och ”En röst för Spelman ger nytt liv åt reformprogrammet” – det reformprogram, president Johnsons ”Great Society”, som enligt Vietnamoppositionen blivit dödat av kriget. Han bar i sina broschyrer och tal fram ett detaljerat program i alla sociala och ekonomiska huvudfrågor, som klart mantalsskrev honom bland liberalerna, bland de tveklösa liberalerna inom det demokratiska partiet. Där fanns hårda slag mot bostadssegregationen och mot regeringens njugghet i kampen mot fattigdom; det var säkerligen inte de mest taktiska positionerna i Montgomery County med det mycket starka inslaget av medelklass- och överklassväljare och den uppenbara, om också ofta maskerade, rädslan för att den vita idyllen skall gå förlorad om alla bostadsområden öppnas för negrer.

Ständigt hamrade han vid sina personliga samtal med väljarna och vid sina små valmöten på temat att kriget underminerade hela regeringens inrikespolitiska program. ”Allting hänger samman, man sparar för att bekosta kriget. Man prutar på anslagen för fri mjölk i skolorna, man skär ned programmet för skolning av arbetslösa ungdomar, man blundar för de tio miljoner amerikaner som lever bland råttorna i storstadsslummen”. Men detta var sekundära punkter i hans program, kriget var det centrala – och för honom var valet en folkomröstning för och emot Johnsonregimens kurs.

I ”fredskandidatens” valtal fanns två huvudlinjer; risken för storkrig och USA:s moraliska börda, USA:s skam. Han pekade på eskaleringen och varnade för att de allt hårdare slagen skulle föra USA in i en konflikt med Kina och att den kampen skulle innebära atombombskrig. Tron på att en upptrappning skulle kunna tvinga motståndaren till fred, brännmärktes av Spelman som en ohygglig illusion och han anklagade sin regering, sin partiledare och president för att ge folket en fullständigt skev bild av kampen. Med kraft fördömde han tesen att USA ingripit mot en ”yttre aggression” – i hans attack återkom Bernard Falls och Jean Lacoutures argument – och han såg kampen som främst ett inbördeskrig. Lika hårt vände sig Spelman mot presidentens tes att regeringen sökt alla vägar till fred men varje gång blivit avvisad. Han hävdade att Hanoiregimen och FNL vid sju tillfällen inom loppet av två år gjort framstötningar om förhandlingar, men att USA:s svar varje gång blivit en upptrappning av konflikten. Som stöd för den tesen återopade Spelman i första hand skriften *Peace in Vietnam*, utarbetad av en grupp amerikanska kväkare och den mördande kritik mot regeringen som demokraten från Indiana, Rupert Vance Hartke, förde fram i senaten den 30 juni 1966, sedan bombningarna inletts mot Hanoi och Haiphongs utkanter. Men Spelman gick ännu längre än dessa kritiker; han såg inga som helst tecken på att det fanns en ärlig vilja bakom regeringens ”fredsbud”. Vad presidenten och de militära ledarna eftersträvade var, påstod Spelman, den militära segern och fiendens kapitulation. ”Vi erbjuder dem ingenting som kan locka dem till ett förhandlingsbord – och vi bygger baser som, det kan ett barn begripa, vi inte har någon tanke på att utrymma. Vi har kommit till Vietnam för att stanna och vi vill förvandla landet till en lydstat”.

Men den politiken förde, hävdade han, världen allt närmare ett storkrig. Det blev den ständigt återkommande varningen vid alla hans valmöten – och till detta fogade han sin andra linje, det moraliska fördömandet av kriget. Han talade om ”tjugutusen till trettiotusen brända och lemlästade barn”, förstörelsen av grödan, gaskriget, och pekade på vad han upplevde som USA:s ohyggliga skuld.

I sitt program kunde han givetvis inte stanna vid enbart kritik och fördömande, en sådan hållning ger inte röster. ”Sey” Spelman ville erbjuda ett alternativ, men kunde inte förorda en villkorlös amerikansk reträtt från Syd-Vietnam. Han såg båda sidor som ansvariga för upptrappningen, men betonade att det var den starkare, USA, som måste bryta denna spiral. Och ”fredskandidaten” presenterade sitt eget fredsprogram i sex punkter:

1. Avbryt bombraiderna mot Nord-Vietnam och stoppa uppbyggandet av de amerikanska styrkorna i Syd-Vietnam. (Det steget var Johnsonregeringen inte redo att ta utan en ”motprestation” av Hanoiregimen).
2. Sök att uppnå en de facto vapenvila i Syd-Vietnam, genom att beordra de amerikanska trupperna att inte skjuta annat än om de blir attackerade. (Än en gång krävde Spelman alltså att USA skulle ta initiativet, medan Washingtonregeringen begärde att Hanoiregimen skulle ta det första steget).
3. Uppmuntra skapandet av en provisorisk regering i Syd-Vietnam, som kan accepteras av alla grupper inklusive Nationella Befrielsefronten. Denna regering bör ha i uppdrag att förbereda meningsfyllda val och alla grupper bör ha rätt att delta i kampanjen och att rösta. (Denna punkt stod i klar motsats till regeringens ståndpunkt; man hade kategoriskt avvisat senator Robert Kennedys förslag att FNL skulle få del i makten och kontrollen under ett övergångsskede mellan vapenvila och val).
4. Försök att förstärka Internationella Kontrollkommissionen och begär att den skall övervaka vapenvilan och förberedelserna och genomförandet av valen. (Av allt att döma fanns det ingen motsättning mellan detta krav och den amerikanska regeringens officiella ståndpunkt).
5. Begär sammankallandet av en Genèvekonferens, med alla berörda grupper som deltagare, inklusive Nationella Befrielsefronten, och med uppgift att diskutera en varaktig uppgörelse. (Även USA:s regering välsignade officiellt en ny Genève-konferens, men avvisade tanken på FNL som en officiellt erkänd part.)
6. Bekräfta USA:s löfte att dra tillbaka alla främmande styrkor från Vietnam som en del av en fredlig uppgörelse och bekräfta viljan att acceptera en fredlig återförening om befolkningen så önskar i den norra delen och den södra delen av Vietnam. (Dessa utfästelser hade upprepats i en rad amerikanska deklamationer).

Konflikten mellan ”fredskandidatens” plan och regeringens hållning var alltså uppenbar på en rad punkter, främst när det gällde

FNL:s roll vid förhandlingarna och i en provisorisk regering. Men samtidigt fanns det en klar skillnad mellan Spelmans program och de officiella krav som framförts av Hanoi och FNL; det gällde i första hand FNL:s roll som det sydvietnamesiska folkets ”sanna företrädare” och tidpunkten för tillbakadragandet av de amerikanska trupperna.

Vid Spelmans valmöten i små salar och klubblokaler var den övervägande delen av publiken helt på hans linje, men det saknades inte opposition och häcklare. Det fanns de som sökte motsägelser i hans framställning: ”Vad är det för mening med att rösta på Er om presidenten är så fast besluten att söka den militära segern, så benhård som ni framställer honom?”. ”Fredskandidaten” pekade på att presidenten inte kunde vara okänslig för en växande opinion, Lyndon Baines Johnson är politiker. Andra var hårdare i sina attacker; ”Kräver inte

Hanoiregeringen att USA:s trupper skall dras tillbaka innan man ens kan börja förhandla och begär inte FNL att organisationen skall erkännas som den lagliga regeringen?"

Spelman värjde sig; alla förhandlare – jurister lika väl som politiker – vet att man ställer krav, med tanke på att sedan kunna pruta. "Är inte skillnaden mellan Er, mr Spelman, och regeringen att ni helt enkelt ger fan i om Viet Cong kommer till makten i Saigon, medan det för regeringen är en hederssak att hjälpa det vietnamesiska folket?" Det var sent den kvällen och hett i salen. Spelman var trött, men han mobiliserade sitt tålamod: han önskade inte att se FNL som härskare i Saigon, men trodde att fria val skulle kunna ge en koalitionsregering, som skulle balansera kommunisternas inflytande, det fanns så många andra starka grupper, buddisterna, sekterna ...

Han förde sin kampanj vidare dag efter dag med "skonötning", kväll efter kväll vid möten – en intensiv, ärlig och övertygad människa. Kanske trodde han alltför mycket på förnuftets och samvetets seger, kanske lät han lura sig av några hundra meningsfränders applåder och heta engagemang, kanske var han naiv i sin övertygelse att han skulle kunna väcka de tiotusen borgarna i villakvarteren. Men det var heta sommarkvällar då det kändes som om det trots allt fanns en vind – och ögonblick då avståndet från USA:s idyll till Vietnams verklighet plötsligt inte föreföll så skrämmande stort.

Den främste motståndaren – och den absoluta motpolen – var den 39-årige Mike Monroney, som villigt grep chansen att förvandla kampen till ett "Vietnam-val", och på alla punkter ryckte fram till regeringens och presidentens försvar. Ingen har någon rätt att förutsätta att Monroney var mindre ärlig och mindre övertygad än Spelman, men däremot är jag säker på att han var mindre beläst och att hans insikter var grundade på presidentens tal och utrikesdepartementets dokument. Hans tal var genomsyrade av det absoluta förtroendet för regeringens linje och ord, det fanns inget utrymme för tvekan eller oro. I talen och deklARATIONERNA väjde han inte för aggressiva tillspetsningar och demagogi; det var "naivitet eller ohederlighet" som fick hans motståndare att blunda för fakta och Monroney såg Viet Cong som "kusliga gangsters och redskap för Hanois och Pekings onda anslag". Men vid de trista rundvandringarna i supermarkets och hamburgerbarer gav han ett helt annat intryck; en ganska blyg och tafatt man, som tvekade inför att tränga sig på okända väljare med sin handskakning och sin broschyr.

Det var tydligt att Monroney såg det som en klar fördel för honom själv att en "fredskandidat" störtat in i handgemänget. Han hade uppenbarligen ingenting emot att försvara regeringens linje mot så våldsamma attacker som Spelmans och räknade säkert med att de flesta av de väljare som kände olust inför regeringens Vietnampolitik hellre skulle ge "Johnson-mannen" sin röst än välsigna en så chockerande hård kritiker som Spelman. Ur Monroneys synpunkt var nog snarast faran att de som tvekade inför presidentens kurs skulle dras till "tredje mannen", dvs Royce Hanson, som efter Spelmans entré på scenen stigit fram som en moderat kritiker. I det läget använde Monroney det dubbla greppet; han attackerar våldsamt Spelmans ståndpunkt, men räckte samtidigt "fredskandidaten" personligen en blomma – "jag må vara aldrig så oenig med honom men jag måste hysa respekt för Spelmans mod och beslutsamhet att stiga fram inför väljarna med en fast åsikt". Samtidigt sökte han i sina anföranden nonchalera Hanson och förlöjligen honom som en vingelpetter: "Hanson söker vara på den säkra sidan genom att varken ta ståndpunkt för eller emot regeringens politik i Vietnam ... han har inte visat några som helst kunskaper när det gäller utrikespolitik".

"Utgången av kriget kan avgöra vårt eget öde och vår egen frihet för många år framåt" och allt vad kritikerna föreslagit "skulle endast förlänga våndan i Vietnam och sporra våra motståndare till fortsatt kamp", hävdade Monroney. Han förkastade helt påståendet att kampen i Vietnam är eller varit en nationell revolt: "Detta så kallade befrielsekrig var och är

ingenting annat än ett sjaskigt förklätt experiment – det erkänns nu öppet av Peking – för att pröva den fria världens vaksamhet och vår beslutsamhet när det gäller att stoppa kommunismens spridning”. Monroney gick upprepade gånger till attack mot Spelmans fredssynpunkter och hävdade – delvis med rätta – att några av dem överensstämde med Johnsonregimens medan de övriga var orealistiska eller upprörande naiva. Med speciell indignation avvisade Mike Monroney alla påståenden om att president Johnson spelat falskt med sina fredsanbud. Han fann alla nya recept för förhandlingar meningslösa, alla upptänkliga vägar hade redan prövats: ”Jag förstår inte vad man mera kan begära av vår regering – om man nu inte väntar sig att presidenten skall krypa på händer och fötter genom Hanois gator”.

Mellan de två stod alltså den liberale Royce Hanson, som efter hand markerade en viss skepsis mot regeringens Vietnampolitik och efterlyste nya försök att nå fred. Han uttalade sig kritiskt mot bombningarna av Nord-Vietnam och hävdade att FNL borde få erkännas som en självständig och likaberättigad part vid ett förhandlingsbord – men avvisade däremot kategoriskt varje tanke på att man skulle garantera FNL del i makten och ansvaret under perioden mellan vapenvila och val.

Kanske gav den försiktiga oppositionen Hanson stöd av väljare, som kände oro inför Vietnamkriget, men inte ville ta så klart ställning mot presidenten som Spelman. Kanske hade alla överdrivit intresset för Vietnamkonflikten, det är trots allt omöjligt att avgöra vilka motiv som var dominerande och som gav resultatet. Men vid valet den 13 september röstade 53 000 av åttonde distriktets registrerade demokrater – och knappt 50 procent, 26 000 väljare, gav Hanson sitt stöd. Presidentens ivrige vapendragare, Monroney fick 33 procent – och ”fredskandidaten” Seymour Spelman blott 7 procent. Resten av rösterna fördelades mellan de tre övriga kandidaterna, som alla undvikit Vietnamfrågan eller gått på regeringens linje. Hur man än söker förklara resultatet fanns det inget som helst tvivel om att utgången var en bitter besvikelse för ”fredskandidatens” falang – och ingen tvivlade på att härskaren i Vita huset, med rätt eller orätt, skulle tolka siffrorna som ett förtroendevotum för sin regering och sin Vietnampolitik.

Man kan se valkampen i Montgomery County som en illustration till hela den amerikanska debatten; att jag tämligen utförligt stannat inför situationen och argumenten är just på grund av att den duellen mellan ”fredskandidaten” och ”Johnsonmannen”, alias Mike Monroney, så vitt jag förstår var typisk för en lång rad drabbningar över hela USA den hösten. Det fanns t ex en liknande ”fredskandidat” i Baltimore och en, på senatsplanet, i New Jersey, för att blott nämna några geografiskt närliggande exempel. Och överallt blev resultatet detsamma, dvs. svidande bakslag för ”fredskandidaterna”, kanske 5-10 procent av rösterna – och samma svårigheter att avgöra hur mycket Vietnamfrågan verkligen påverkade utgången.

I regel var dessa ”fredskandidater” ensamvargar i det politiska dramat; de samarbetade inte och saknade oftast direkt stöd av organisationer eller mäktiga intressegrupper. Men de flesta av dem, t ex Spelman, betraktade sig som ”Kennedymän” och bekände sig till vad de kallade ”Kennedy-Fulbright-linjen”. Detta var inte ett fast oppositionsprogram och än mindre en klart definierad fraktion, ett parti inom partiet. Men Robert Kennedy var den samlande, politiskt mäktiga symbolen trots att han i realiteten manövrerade mycket försiktigt i Vietnamfrågan; Kennedys roll behandlas avslutningsvis i detta kapitel. Och William Fulbright var mannen med kunskaperna och auktoriteten som haft modet och kraften att väcka debatten till liv, senatens gigant som visat vägen genom att utmana presidenten.

Men kan den amerikanske liberalen inför Fulbright känna entusiasmen, värmen och värdegemenskapen?

Det är en märklig människa, en sällsam roll. Det utrikespolitiska oraklet – som kommer från USA:s, vid sidan av Mississippi, mest efterblivna och provinsiella stat. En politisk kraft – vars fundament är det politiskt obetydliga Arkansas. En Rhodes Scholar med år vid Oxforduniversitetet som så ofta citerar de Tocqueville, Camus och Kant – men med den breda släpiga dialekten som hör hemma i Ozarkbergen. Universitetsmannen som gav sitt namn åt ”Fulbrightstipendierna”, formeln för forskarutbyte över alla gränser – men som teg när hans politiske kumpan Arkansasguvernören Faubus tog upp kampen mot en handfull svarta skolbarn i Little Rock. Den lysande förespråkaren för tolerans och respekt för människovärdet på den internationella arenan – och samtidigt Arkansaspolitikern som röstat mot samtliga medborgarrättslagar i senaten, som konsekvent stått på fel sida i drabbningen om negerns rätt.

Det är naturligtvis just detta, att William Fulbright i det inrikespolitiska dramat varit en sydstaternas man, som ger misstron bland de liberaler, som annars skulle vilja hylla honom helt och fullt som sin vägvisare. De utgår från att han tänker som vi och att han röstar mot sin övertygelse – och att det är priset som han anser sig behöva betala för att kunna behålla sin plats i senaten och i USA:s politik. Men den vetskapen lämnar en tagg: om han är beredd att prostituera sig på den punkten, hur kan man då ha det totala förtroendet för hans integritet när han tar ställning i utrikesdebatten? Den dogmatismen accepterar inte Fulbright – själv så mycket av en dogmatiker – eftersom han anser att han är vald för att företräda majoritetsuppfattningen i Arkansas. Mot detta kan man naturligtvis resa invändningen att Fulbright när han gör något av sina märkliga programuttalanden i utrikesdebatten – t. ex. det stora angreppet mot USA:s Kuba-politik – inte rimligen kan förutsättas spegla en opinion i Arkansas.

Själv berörde han problemet i en av sina föreläsningar vid John Hopkins-universitetet i april 1966:

Senaten består av hundra individer med 50 skilda väljargrupper och med en stor variation av kunskaper och intressen. Det är inte mycket som en senator kan åstadkomma av egen kraft; om han skall nå något inflytande på politikens utformning måste han påverka sina kolleger. Ibland, men inte ofta, kan en kollegas stöd vinnas med charm; säkerligen kan det förloras genom ohövlighet. Stundom kan man vinna det stödet genom övertygande vältalighet; oftare sker det genom att man lovar en kollega hjälp i en fråga mot att han gör en motsvarande insats ...

Somliga kanske betraktar en sådan form av ömsesidigt tillmötesgående som oestetiskt. Jag anser det inte var oestetiskt, eftersom jag inte placerar mina önskningar och mitt omdöme på ett plan ovanför mina kollegers. Det finns på politikens fält inga områden där jag känner mig absolut säker på att mina åsikter är de riktiga, men jag känner mig tämligen säker på mitt omdöme på vissa områden och söker därför att just där göra en insats. När det gäller andra områden är mina kunskaper begränsade och i de fallen överlåter jag åt andra att ta ledningen. Det finns, till sist, även områden där jag är förhindrad från att söka en ledande roll eller ta initiativ på grund av mina väljares starkt markerade åsikter.

Väljarnas åsikter, som hindrar honom från att tala – det är givetvis en direkt hänvisning till rasfrågan. De som hävdar att han borde vända sig mot Söderns bigotteri måste också vara redo att se konsekvenserna; vid nästa val skulle Fulbright stupa – och ersättas av en man som är söderns traditioner trogen och saknar varje inflytande i utrikespolitiken. Till bilden hör också att den form av ”ömsesidigt tillmötesgående” – dvs kohandel – som Fulbright anser vara försvarligt i senaten i själva verket är en väsentlig del av de hundras arbetsform, accepterad av de flesta, ja, kanske alla, i församlingen. Sätter sig den liberale amerikanen ned och granskar senatorerna en efter en – deras uttalanden, deras röstningar, deras kampanjloften – är det svårt att se hur någon skulle kunna få betyget hundraprocentigt konsekvent, fläckfri liberal. Det finns, för att blott ta ett exempel, många som aldrig kan glömma att Robert

Kennedy en gång var den ökände Joe McCarthys assistent och andra som anser att han svek i rasfrågan flera gånger under sin tid som justitieminister.

Granskar man på samma sätt William Fulbrights bana finns det många dramatiska punkter. Han var en av de absolut första i senaten som drog svärdet mot McCarthy – och den store ”kommunistjägaren” kallade kollegan från Arkansas ”Halfbright”. När president Kennedy bad om hans råd inför exilkubanernas attack mot Castro på våren 1961 avrådde han energiskt men förgäves – och slutet blev fiaskot vid Bay of Pigs och Kennedys första stora motgång. Men inkallad som rådgivare under den andra stora Kuba-krisen i oktober 1962 framlade Fulbright ett utförligt memorandum som utmynnade i en rekommendation till presidenten att invadera Kuba för att avlägsna de ryska raketerna; under den krisen var Fulbright ”hök” och t. ex. McNamara ”duva” vid president Kennedys rådsbord.

När Lyndon Johnson övertog Vita huset förblev Fulbright under en tid en betrodd rådgivare i kraft av sin position som ordförande i senatens utrikesutskott och sin långa, nära vänskap med LBJ. Det var under denna tid, i varje fall sedan augusti 1964, som Fulbright – som han nu själv upplever det – svek sitt ansvar. Hans roll i samband med den så kallade Tonkinresolutionen har berörts i tidigare kapitel, men det bör understrykas att Fulbright, när det gäller denna händelse balanserar mellan olika förklaringar. Vid ett samtal en kväll på våren 1966 underströk han t ex att jag fick försöka förstå att han, liksom så många andra, varit skräckslagen inför möjligheten att Goldwater skulle segra i valet och därför drivits att sluta upp bakom Lyndon Johnson i Tonkinkrisen; det blev aldrig klart om han verkligen menade att han då hade haft mycket starka tvivel på regeringens presentation av händelseförloppet och avsikter med resolutionen, men låtit partiloyaliteten tysta sina invändningar. Vid ett annat tillfälle några månader senare berörde vi på nytt Tonkinproblemet och då väjde han inför frågan om han ansåg att utrikesminister Rusk och försvarsminister McNamara givit en ”avsiktligt vilseledande framställning” av den påstådda sjöstriden och dess bakgrund, när de presenterade läget vid ett slutet möte med senatsutskottet timmarna innan debatten skulle börja. Han underströk att detta hemliga ”förhör” hade varit mycket kort – ”och en redogörelse kan ju vara så koncentrerad att man får en felaktig bild”.

Men det dröjde ännu ett år, ända fram till i september 1965, innan Fulbright verkligen helt och klart blev Vietnamoppositionens man. Då hade han under våren vid privata överläggningar med presidenten påyrkat fredsinitiativ, men som Fulbright såg det, blott fått ett köttben, några dygns ”bombpaus”. Hans irritation och oro växte – men det blev ett helt annat problem som ledde till explosionen.

Efter ”förhör” inför slutna dörrar i sitt utskott om USA:s intervention i Dominikanska Republiken, framträdde Fulbright den 15 september 1965 i senaten med ett långt anförande, som formade sig till en fruktansvärt hård dom över det amerikanska ingripandet. När han blickade tillbaka på den krisens första dygn, såg Fulbright en upprepning av Tonkindramat, dvs ett utspel av regeringen, som ställde kongressens ledare inför ett fullbordat faktum och dessutom helt utan möjlighet att bedöma läget på grund av alltför knappa – i det dominikanska fallet, klart felaktiga – informationer om situationen. När man samlades i Vita huset den 28 april, fyra dagar efter att revolutionen hade börjat i Santa Domingo, klaggjorde presidenten att han beslutat att ingripa genom att landsätta marinsoldater. Avsikten var, betonade presidenten, att rädda amerikanska liv, något annat motiv framfördes inte – och ingen av kongressledarna fann anledning till invändningar. Men efter hand blev det klart, framhöll Fulbright, att den främsta drivkraften var den amerikanska regeringens beslut att slå ned revolten. Fulbrights dubbla salva blev alltså dels att kongressledarna blivit förda bakom ljuset, dels att USA gjort ett svårt politiskt missgrepp genom att intervensera i en revolt som vände sig mot en reaktionär regim.

Detta borde ha stått klart för Arkansas-senatorn redan den första veckan i maj, när rapporter i flera ledande tidningar avslöjat den amerikanska regeringens maskerad. Men trots att hans attack alltså kom först i september, när hela den dominikanska frågan försvunnit från alla förstasidor, blev reaktionen häftig från presidenten och hans väpnare.

”Sedan dess har jag överhuvudtaget inte sett honom, inte ens hört av honom per telefon. Och han har sökt isolera mig, han bearbetar televisionsbolagen och tidningarna för att få dem att nonchalera mig, angriper mig direkt i sina tal”. Det var en bitter man som berättade på sitt kontor mer än ett halvt år efter brytningen. Han var då djupt pessimistisk, såg både presidenten och Rusk som korsriddare, övertygade om att de kämpade för en stor och rättvis sak – och med den totala militära segern, ”vad det nu är”, som slutmålet trots alla paroller om viljan att söka fred och uppgörelse.

På försommaren 1966 återknöts formellt kontakten, Fullbright dök upp i Vita huset, fotograferades med presidenten. Men snart drevs han ånyo ut i isoleringen – eller snarare till gemenskapen med de femton–tjugo senatorer som då mantalsskrevs i Vietnamoppositionen. Konflikten skärptes tydligen i augusti och september då Fulbright började rikta uppmärksamheten mot den hemligstämplade amerikanska uppladdningen i Thailand och risken för att kongressen än en gång skulle ställas inför ett fullbordat faktum – i detta fall en ny ”Vietnam-konflikt”.

Under vintern, våren och sommaren 1966 gav William Fulbright – genom tal och inlägg plus frågor under senatsförhören – skärvor av hur han upplevde dramat i Vietnam. Det var han som, före Kennedy, tog upp kravet på att FNL måste erbjudas medansvar i en provisorisk regering, annars kunde man aldrig förutsätta att fienden skulle komma till ett förhandlingsbord. Genom ”förhör” med Kinaexperter sökte han bygga upp en opinion för en omvärdering av Pekingregimens mål och aspirationer. Själv sammanfattade han i april i de tre föreläsningarna vid John Hopkins-universitetet sin oro för att USA höll på att bli offer för en ”den oerhörda maktens arrogans” – det var de anföranden som sammanfattades under rubriken ”The arrogance of power”. Tyvärr blev dessa föreläsningar i den amerikanska pressen – med mycket få undantag -- presenterade på ett sätt som inte gav en föreställning om vad Fulbright ville ha sagt; själv såg han denna ”nedtystning” som ett resultat av Vita husets bearbetning av tidningsägarna. Det väsentligaste partiet var, som jag upplever det, den andra föreläsningen om revolutionernas uppkomst och karaktär. (Det hölls den 27 april och återgavs i *Congressional Record*, Vol. 112 No. 71 den 28 april). Hela hans resonemang hade givetvis ett direkt samband med Vietnamkonflikten även om han rörde sig på ett allmänt och mera principiellt plan. Med kraft utmanade han den amerikanska självgodheten genom att helt förkasta föreställningen att USA är ”ett revolutionärt samhälle” med ”en revolutionär tradition”. Tvärtom hävdade Fulbright att alla sådana påståenden är fjärde juli-fraseologi och att amerikanen i realiteten, på grund av utvecklingen i USA, saknar känsla för vad en revolution innebär. Han gick vidare i sin attack mot myterna genom att angripa hela föreställningen att sociala revolutioner kan genomföras med demokratiska medel; man måste förutsätta, hävdade Fulbright, att en sådan omvälvning sker med våld och i regel leder fram till en period av terror, en ”Thermidor”. Detta måste USA lära sig att förstå och acceptera utan att vända hela revolutionen ryggen – eller intervensera – vare sig Robespierre dyker upp på Kuba eller i Kina. Detta anförande inneslöt också ett försök att förklara Peking-Kinas politik och aspirationer mot bakgrunden av den historiska utvecklingen, det kanske minst originella men i amerikansk debatt ändå väsentliga inslaget i föreläsningen.

William Fulbright gav alltså, i brottstycken, under många månader sin uppfattning av dramat i Vietnam. Men man saknade – i varje fall så sent som i oktober 1966 – den stora sammanfattande analysen. Själv flydde han, när vi diskuterade den frågan, bort från uppgiften; han ansåg sig alltför pressad av andra åligganden, alltför okunnig om väsentliga

sidor av problemet – och själv fick jag också intrycket att det fanns gapande luckor i hans kunskaper.

Men när hösten kom och det stora programtalet fortfarande dröjde – och kongressvalet nalkades – var det svårt att helt bli fri från misstanken att partilojaliteten än en gång hade smugit sig in i hans arbetsrum.

Men hur man än ser på hans roll var han Vietnamoppositionens profet, den avlägsne, litet oåtkomliga predikanten. Men inte den politiske ledaren, inte mannen som kunde stiga fram och samla oppositionens skaror till en attack mot Vita huset.

Till innehavare av den rollen utsågs på våren och sommaren 1966 New York-senatorn Robert Kennedy – trots att han inte öppet markerade att han var villig att acceptera en sådan ledarposition. ”Fredskandidaterna” talade ofta om sig själva som ”Kennedymän” och för en stor del av Vietnamoppositionen framstod tydligen Kennedy som en lika klar motståndare till presidentens politik som t ex senatorerna Fulbright, Morse, Gruening, Clark och Hartke. Sannolikt var det inte många som hade klart för sig hur sällan och med vilken försiktighet Kennedy hade tagit upp Vietnamproblemet – och hur energiskt han sökt understryka att han inte vände sig mot presidentens linje. Strängt taget kunde man blott bokföra ett mera utförligt programtal, den deklaration som Kennedy så plötsligt presenterade den 19 februari 1966, dagen efter Dean Rusks andra framträdande inför Fulbrights utskott.

Det var detta uttalande som i realiteten blott fångade upp och konkretiserade en tankegång som Fulbright fört fram vid ”förhören”, men som fick en sådan chockverkan just genom att den signerades med namnet Kennedy.

Han accepterade helt regeringens målsättning att ”hejda aggressionen från norr och bevisa för Kina att en omstörtningsspolitik i andra länder inte är möjlig”, och avvisade, liksom Fulbright och de flesta av oppositionens förgrundsgestalter, varje tanke på en amerikansk reträtt utan motprestationer. Ett sådant återtag ”skulle vara en kränkning av de förpliktelser som gjorts och bekräftats av tre administrationer” – han accepterade alltså, i motsats till Fulbright, regeringens påstående att sådana förpliktelser sedan

Eisenhowers tid existerar.

Men avvisar man en sådan totalreträtt återstår bara två möjligheter; den militära segern och den fredliga uppgörelsen. Kennedy ansåg sig inte kunna avgöra om den militära segern verkligen var möjlig, men ansåg att en kamp för det målet skulle innebära ”att en stor del av Vietnam förstörs och dess befolkning dödas” och att USA, efter en seger, skulle tvingas hålla landet ockuperat under en mycket lång tid. En sådan målsättning medför också, framhöll han, ökad risk för ett vidgat krig, en konflikt med Kina, ja till och med en sammandrabbning med Sovjet.

Detta, som det förefaller, klara avståndstagande från en strävan mot den militära segern modifierade han dock senare i en tidskriftsintervju (*US News & World Report*, 14 mars 1966) genom att hävda att han skulle föredra en militär seger om man kunde slå ned fienden ”utan att betala ett mycket högt pris, ett förkrossande pris”.

Men det tredje alternativet är alltså, framhöll Kennedy i sin deklaration, den fredliga uppgörelsen. En sådan är dock möjlig blott om man tar hänsyn till att Nord-Vietnam inte kan tänkas acceptera en fred” som lämnar Södern i händerna på en fientlig regering, besluten att fysiskt totalt förintala alla kommunistiska element, absolut ovillig att ekonomiskt samarbeta med Norden, helt beroende av den amerikanska militärmaktens fortsatta närvaro”. Man kan inte föreställa sig att Nord-Vietnam skulle gå med på en sådan uppgörelse, lika litet som USA kan tänkas gå med på att Syd-Vietnam överlämnas till Nord-Vietnam, betonade Kennedy:

Vilken ställning man än ger Nationella Befrielsefronten – ett verktyg eller en delvis självständig organisation – så måste man vid en fredlig uppgörelse acceptera det faktum att det finns missnöjda element i Syd-Vietnam, kommunister och icke-kommunister, som önskar förändra det ekonomiska och politiska systemet. Det finns blott tre sätt att handskas med sådana grupper, att döda eller förtrycka dem, att överlämna landet till dem eller att ge dem en del av makten och ansvaret. De första två möjligheterna kan realiseras blott med vapenmakt. Den tredje – att tillerkänna dem en del av makten och ansvaret – är det centrala i hela hoppet om en uppgörelse genom förhandlingar.

Kennedy betonade att det skulle bli ytterligt svårt att nå fram till vilket mått av medverkan och makt som dessa grupper – underförstått FNL – borde få under perioden mellan vapenvila och val. Ett avtal måste förses med internationella garantier och de främmande styrkorna stegvis dras tillbaka.

Reaktionen efter Kennedys uttalande blev häftig, även om president Johnson själv, genom sin pressekreterare Bill Moyers sökte släta över motsättningarna. Det blev Hubert Humphrey som – med nyvunnen auktoritet från tre dagars besök i Saigon – fick störta fram och brännmärka Kennedys förslag genom att likna det med att placera ”en räv i hönsgården eller en mordbrännare i en brandkår”. Biträdande utrikesministern George W. Ball avvisade också Kennedys recept, liksom presidentens rådgivare McGeorge Bundy; båda använde mindre drastiska formuleringar än Humphrey, men hävdade att koalitionsregeringar med kommunistisk medverkan är av ondo. Det föreföll som om alla toppgestalterna inom Johnsonadministrationen plötsligt glömt att de en gång alla accepterat och applåderat just en sådan lösning för att vinna fred i Laos.

Men utan att – med undantag för den nämnda intervjun – på nytt ta upp Vietnamproblemet blev Robert Kennedy efter hand ledstjärnan för oppositionen. Själv sökte han inte öppet uppmuntra en sådan tolkning av sin uppfattning och ambition – men han undvek också att stöta bort beundrarna. Metodiskt sökte Robert Kennedy snickra samman sin egen plattform och bli symbolen för effektivare åtgärder mot storstädernas förslumning, hårdare kamp för negerns rätt, nya initiativ för nedrustning, en mera framsynt, liberal utrikespolitik. Ett spel på mycket lång sikt med ett mycket stort mål – sannolikt inte 1968 års presidentval, som så många av hans otåliga beundrare hoppas, utan 1972 års avgörande. För honom var det väsentligt att genom hela sitt program ge visionen av en mera eggande och hoppfylld epok än Johnsons – den som tagit slut med en Kennedy och skulle börja med en annan Kennedy. Men i detta spel måste han hela tiden manövrera för att undvika en hård brytning med Lyndon Johnson. Att öppet, konsekvent och ihärdigt gå till stormattack mot regeringens Vietnampolitik skulle ge just en sådan kris med allt vad detta innebär av sönderslitande konflikter inom de demokratiska partimaskiner han sökte knyta till sig främst i hemstaten New York, men också i brodern Teds Massachusetts och i Californien. Men å andra sidan måste han just i Vietnamfrågan av taktiska skäl men säkerligen också driven av övertygelse markera ett avstånd, frigöra sig själv från allt ansvar för en kurs som skulle kunna bli så politiskt förödande för Johnsonregimen.

Kontrasten är slående mellan William Fulbright och Robert Kennedy. I senaten sitter veteranen från Arkansas som en av de stora i den främsta raden av pulpeter, mellan Mike Mansfield, demokraternas starke man, och Everett Dirksen, republikanernas ”grand old man”. Längst bak, i draget från den smällande dörren, sitter juniorerna, Robert Kennedy med brodern Ted – långt borta från makten och den krets som regisserar dramat i salen.

Men utanför senatens väggar mäts styrka och makt med helt andra mått. Fulbrights röst hörs över hela landet men hans fält är blott utrikespolitiken och hans Arkansas så obetydligt. För Robert Kennedy finns det inga gränser, han spänner över alla områden och når alla lyssnare – och bakom sig har han jättestaten New York och mäktiga män i andra stora stater.

Det finns egentligen ingen ”Kennedy–Fulbrightlinje”, ingen allians, men ändå är det fullt naturligt att Vietnamoppositionen fogar samman de två namnen. Till den ene lyssnar man, till den andre knyter man hoppet.

1 5 000 000 000

Viet Congs Nationella Befrielsefront i söder har en årsbudget som beräknas till omkring tio miljoner dollar. Våra årliga utgifter för detta krig ligger omkring femton miljarder dollar. Fienden behöver omkring 87 ton förråd per dag; enbart den amerikanska insatsen kräver 20 000 ton per dag.

Sett mot bakgrunden av förra årets utgifter för kriget, kostade oss varje dödad fiendesoldat det året betydligt mer än en miljon dollar.

Eric Sevareid, CBS, 21 juni 1966

Medan landets gröda förintas med kemiska medel och människor och djur faller offer för de giftiga ämnena och brandbomber, innebär kriget för Amerikas Förenta Stater ett stort ekonomiskt uppsving. Industrierna bokför rekordartade vinster. Arbetslösheten har i stor utsträckning blivit avhjälpt genom möjligheterna till anställning i rustningsindustrin. På samma sätt som Hitler väckte beundran i världens ögon genom att bygga bilvägar, metallindustrier, kemiska anläggningar och vapenfabriker så står nu en stor del av USA och den västliga världen bakom Johnsons politik, då den tycks utgöra en garanti för uppsvinget och den växande levnadsstandarden.

Tesen att USA:s ekonomi på ett avgörande sätt påverkats av Vietnamkriget formulerades på detta sätt av Peter Weiss i hans stora brandartikel mot Vietnamkriget i Dagens Nyheter den 2 augusti 1966. Det fanns naturligtvis en inbyggd anklagelse; storkapitalismen, rustningsindustrierna, de inom regeringen som har ansvaret för den ekonomiska planeringen, alla dessa dirigenter bör se kriget som en välsignelse och dess slut som en katastrof. Peter Weiss skiss anknyter givetvis till den traditionella marxistiska åskådningen och vänder fränt blicken mot ett centralt problem – viljan till krig och viljan till fred bland de som har makten, den ekonomiska och politiska makten, i USA.

Men vid den tidpunkten, i augusti 1966, framstod Peter Weiss skildring som en uppenbar förenkling – och som en missvisande förenkling. Det var bl a ytterst tvivelaktigt om ”en stor del av USA” såg kriget som något, ur ekonomisk synpunkt, positivt; tvärtom fanns det en tendens att skylla prishöjningar och uteblivna välfärdsmiljoner just på Vietnamkampen.

Nej, den ena bilden var lika felaktig som den andra. Kriget gav inte ekonomisk blomstring, gigantiska vinster för en stor mängd företag, full sysselsättning – men inte heller betydde de 10-15 miljarder dollar som Vietnamkampen då slukade en kvarnsten kring USA:s hals, en börda som kvävde alla reformprojekt och alla framtidshopp. Nej, kriget var inte mer än en sten i jättens sko.

Visst fanns det många som ”tjänade” på kriget, främst i rustningsindustrin. Det fanns miljoner arbetare i flygplansfabriker, textilfabriker, vapenfabriker, det fanns små samhällen som plötsligt vaknade till liv – som Redwood City i Californien, där en ny fabrik byggdes för att producera 45 000 ton napalm för försvaret.

Men det var ändå bara ett litet segment av den amerikanska industrin som berördes – och för många av rustningsindustrins jättar var Vietnamkonflikten ”fel krig”. Den nukleära industrin, den elektroniska industrin, alla de som producerar för ett krig i rymden och ett försvar med raketer skulle hellre ha sett ett slut på kampen i Vietnam.

Och Wall Street ”behövde” inte kriget: ”Det är ett litet plågsamt företag som vi mycket väl kan avvara.”

Så kunde man då, i augusti 1966, söka sammanfatta rösterna som skildrade vad Vietnamkriget betydde för USA:s ekonomi. Om det nu över huvud taget var möjligt att göra en sammanfattning; läget var ytterst komplicerat och bilden fylld av kontraster. I samma ögonblick som en flygplansfabrik rapporterade en jätteorder med allt vad detta betydde kunde man höra en man inom byggnadsindustrin dystert tala om vikande konjunkturer, en ”recession” – och se detta som ett direkt resultat av kriget.

Men på en punkt tycktes dock de observatörer som sökte överblicka hela fältet vara eniga: kriget betydde oerhört mycket mindre – i den ena riktningen eller den andra – än vad ”mannen på gatan” föreställde sig. Den säkert vitt spridda uppfattningen om att kriget måste vara en avgörande ekonomisk faktor byggde delvis på minnet av de påfrestningar och förändringar som följde med Koreakampen för 15 år sedan.

Men en sådan parallell haltade av flera skäl. När Koreakriget började var USA:s försvar inte på något sätt redo för den insats som krävdes: inom loppet av ett år tvingades man öka försvarspersonalens numerär från 1,5 miljoner till 3,3 miljoner och budgeten fördubblades, steg från 12,5 miljarder till 30,5 miljarder dollar för att efter ytterligare ett Koreaår nå 47 miljarder dollar.

Men denna gång var ”beredskapsnivån” mycket högre när USA steg in i kriget och första krigsåret medförde endast en personalökning från 2,7 miljoner till 3,1 miljoner. Under samma tidsrymd växte försvarsbudgeten ”blott” från 47 miljarder till 54 miljarder dollar. Men denna förutsedda ökning under budgetåret 1966-67 var i viss betydelse skenbar, i varje fall om man ville se försvarsutgifterna som en ”stimulerande” faktor i den amerikanska ekonomin.

Större delen av de 54 miljarderna – över 30 miljarder – förbrukades under andra hälften av budgetåret, dvs. första halvåret 1966. Detta innebar alltså att man redan då hade nått en nivå som motsvarade det stundande budgetårets 61 miljarder och vissa ekonomer hävdade på grundval av dessa siffror att försvarsutgifternas ”stimulerande” effekt redan kulminerat.

Den andra faktorn av avgörande betydelse vid en jämförelse mellan Koreakampen och Vietnamkriget är den amerikanska ekonomins tillväxt under mellanåren. Vid Koreakrigets början motsvarade försvarsutgifterna 4,5 procent av bruttonationalprodukten, men steg inom loppet av två år till 13,6 procent.

Men vid mitten av år 1966 motsvarade t. ex. 61 miljarder dollar blott något mer än åtta procent av BNP och merkostnaden för Vietnamkriget innebar då endast att försvarets andel stigit med två procent jämfört med försvarets ”normala” andel av kakan. Förutsättningen för den kalkylen var att BNP fortsatte att, som skett sedan 1961, öka med 5,5 procent per år och därmed snabbt nalkades 750 miljarder dollar-nivån. Dessa åtta procent av bruttonationalprodukten innebar i själva verket en lägre nivå förförsvarets del än under Kennedyåren 1961-1963 då man nådde nio procent.

Givetvis finns det alltid felkällor i en sådan statistik, bl. a. måste man räkna med att miljardanslagen till rymdprogrammet delvis kommer försvaret till godo. Likaledes måste man vid varje försök att bedöma vad Vietnamkriget i realiteten kostade USA vid utgången av krigets andra budgetår inte enbart betrakta budgetens siffror utan också ta hänsyn till att försvaret då uppenbarligen fortfarande tärde på lager av vapen, ammunition m. m. Men detta var dock problem som då låg delvis utanför själva frågan om krigets betydelse för USA:s ekonomiska utveckling.

Som det väsentligaste inslaget i bilden betraktade experterna det faktum att USA under 1960-talet upplevt en ekonomisk expansion av sådana mått att produktionen för Vietnamkriget blott innebar en liten ökning av takten; ja, de 14 miljarderna som kriget betydde i extra

försvarskostnader motsvarade endast några månader av den normala årliga ökningen av bruttonationalprodukten.

Med samma utgångspunkter vände man sig mot föreställningar om att ett plötsligt slut på kriget skulle innebära betydande svårigheter. Experterna hävdade att omställningsproblemen skulle bli begränsade och att regeringen skulle kunna hålla hjulet i gång genom skattelättnader för att stärka köpkraften, och genom en ökning av utgifterna för ”The Great Society”, Johnsonregimens välfärdsprogram.

”Men tro inte för den skull” varnade en observatör, ”att anslagen för Great Society-projektet skulle vara så mycket större om vi inte hade Vietnamkriget. Det har skett nedskärningar i budgeten, men detta är i mycket stor utsträckning en normal fas i det politiska spelet, och Vietnam har t. ex. för många mera konservativa senatorer blivit en välkommen motivering för besparingskrav. Utan kriget skulle de ha sökt och kanske hittat andra skäl.”

Kanske – det var dock expertord som mötte mycket liten förståelse bland negerorganisationernas ledare och säkerligen också bland en stor del av de 30 miljoner som bokförs som USA:s fattiga. Där fanns en stark bitterhet inför miljardsummorna som förintades och förintade i Vietnam.

Krigsansträngningarna hade blott, hävdar observatörerna, en mycket liten del i den påtagliga minskningen av arbetslösheten. 1965 års siffra var 3,5 miljoner arbetslösa, och man räknade med att 1966 nå ned ända till 2,8 miljoner, dvs. motsvarande 3,5 procent av hela arbetarstammen – och detta är i USA mycket nära ”full sysselsättning”, eftersom man av skilda skäl kalkylerar med en konstant arbetslöshet på minst 2,5 procent. Av alla USA:s arbetare är ungefär 5,2 procent anställda i företag som sorterar direkt under försvarsdepartementet. Skall man inräkna också dem som arbetar i företag som helt eller delvis producerar för försvarets räkning, når man nästan 10 procent. Ökningen av denna stam var dock 1966 procentuellt sett obetydligt högre än inom den icke-militära sektorn av produktionen.

På ett helt annat område stod man snart, och detta delvis som en följd av Vietnamkriget, inför sysselsättningsproblem. Byggnadsindustrin som under 1965 producerade eller påbörjade 1,5 miljoner bostäder och är en av USA:s absoluta nyckelindustrier fick stora kreditsvårigheter, som medförde att 1966 års kvot snabbt skars ned till 1,2 miljoner. Detta sammanhänge alltså med åtstramningen på kreditmarknaden; de banker – över 6 000 företag – som nästan uteslutande arbetar med bostadslån saknade helt enkelt medel, främst på grund av att rörligt kapital i så stor utsträckning gick till investeringar i de expanderande industrierna. Denna utvidgning av vissa industrier var i sin tur delvis just ett resultat av Vietnamkriget.

Byggnadsindustrin, med alla dess mäktiga intressenter, ansåg sig alltså ha blivit lidande på krigsansträngningarna. Men givetvis fanns det individer, industrier och områden som gynnades, som ”profiterade” på kriget.

De ekonomiska experterna skulle naturligtvis aldrig – oavsett det faktiska läget – kunna tänkas underskriva en tes som innebär att landets ledande företag ”välkomnar” krig. De kan aldrig vara opartiska i en sådan form av ideologisk debatt, men när de på sommaren 1966 avvisade tesen skedde detta med fakta – bl a de tidigare redovisade siffrorna – som tycktes vara accepterade bland mera politiskt och ekonomiskt fristående observatörer. Kanske var det en synvilla – en direkt jämförelse är ju omöjlig – men jag hade också en känsla av att man i mindre utsträckning än under Koreakriget i radikala amerikanska tidskrifter mötte påståendet att det är rustningsindustrin som dirigerar USA:s politik.

”Liberaler” bland experterna förnekar givetvis inte att försvarsindustrin är en mycket stark ”lobby”, påtryckningsgrupp, i det politiska spelet i Washington. Det är ju alltför uppenbart

och dokumenterat genom rader av anslagsstrider mellan skilda vapengrenar, skilda industrikomplex och skilda företag – med olika senatorer som klart identifierade vapendragare för den ena eller andra intressegruppen.

De största industrierna har sina välbemannade kontor i Washington för att ”informera” och påverka – allt ett spel som vi blott får glimtar av när det någon gång når ytan och piskar upp en storm. Men bortsett från alla andra inslag i den ekonomiska och politiska helhetsbilden måste man, betonades det i debatterna, räkna med att rustningsindustrierna inte marscherade upp på enad front bakom regeringens Vietnampolitik. Det fanns företag som genast fick medvind, som många av de stora flygplansfabrikerna – USA förlorade under bomboffensivens första arton månader stridsplan till ett värde av nästan en och en halv miljard dollar över Nord-Vietnam – och textilföretagen som arbetade för högtryck med militära beställningar.

För andra, som t ex Ford och General Motors fick fabrikationen av lastbilar för försvaret betydelse under det första halvåret 1966 som annars – av skilda skäl inte alla förknippade med kriget – erbjöd en avmattning i produktionen. Stålindustrin däremot som naturligtvis ofta misstänks för att vara speciellt gynnad av en krigssituation visade inte tecken på expansion eller exceptionella vinster, snarast tvärt om. Men av stålverkens produktion är det också bara sex procent som går till försvarsindustrin; väsentligare är bilfabrikerna och byggnadsindustrin, områden som alltså visar tecken på avmattning under 1966.

Men det fanns också en annan sida av bilden, den del av rustningsindustrin som inte producerar helikoptrar, jetplan, bomber, napalm eller uniformer – och som såg miljarder satsas i ett krig av ”gammal typ”.

1960-talet har sett ett våldsamt uppsving för de företag, till exempel den elektroniska industrin, som producerar varor för jakten ute i rymden och för USA:s vedergällningsvapen, raketerna. Dessa företag anar en osäker framtid när det gäller rymdprojekten; man vet inte om, vart eller med hur stor insats USA skall fortsätta sedan månen nåtts, man har gigantiska staber av forskare som börjar bli sysslolösa och ropa efter ett nytt mål.

För denna del av rustningsindustrin innebar det ”begränsade” Vietnamkriget ingen betydande utdelning – säkert mycket mindre vinster än om USA i stället hade satsat miljardsummorna för att bygga ut ett försvarssystem av antiraketer. På samma sätt kunde man förutsätta att det fanns industrier som hellre skulle se jätteinsatser för att ge USA:s örlogsflotta atomdrift, ett projekt som av allt att döma effektivt begravts i en av Robert McNamaras skrivbordslådor.

Det var den sommaren, då ännu ”blott” 300 000 USA-soldater stod på sydvietnamesisk mark, en bild full av kontraster och varje försök att sammanfatta måste innehålla tvekan och reservationer. Den största och tyngst vägande reservationen var givetvis att det ”begränsade” krigets effekt är en sak – en ständigt utvidgad, ständigt upptrappad konflikt med en sammandrabbning med Kina som en tänkbar kulmen skulle ge en helt annan ekvation.

Freden?

De väckte mig denna morgon
för att berätta att min broder dödats i strid.
Men i trädgården blommar ändå en ny ros.
Den vecklar ut sina fuktiga kronblad.
Och jag lever, jag kan ännu känna doften av rosor och gödsel,
äta, bedja, sova.
Men när kan jag bryta min långa tystnad?
När kan jag uttala de osagda ord som kväver mig?

Thich Nhat Hanh, vietnamesisk buddistmunk och poet

När delegaterna från de 119 nationerna samlades under den sista veckan i september var det givet att USA skulle göra ett utspel. Det var en politisk nödvändighet, 1966 års generalförsamling måste välkomnas med en amerikansk uppvisning i fredsvilja.

USA:s FN-ambassadör Arthur Goldberg underströk i sitt anförande enträget president Johnsons önskan att nå fram till förhandlingar. USA var, framhöll han, redo att avbryta bombraiderna mot Nord-Vietnam ”det ögonblick vi får försäkringar, på privat väg eller på annat sätt” om att Hanoiregimen å sin sida skulle vidtaga en motsvarande nedskärning av sin militära aktivitet. Goldberg avvisade eftertryckligt alla påståenden om att USA eftersträvar permanenta baser i Syd-Vietnam och hävdade som andra huvudpunkt att man var villig att stegvis dra tillbaka de amerikanska styrkorna samtidigt som Nord-Vietnam vidtog motsvarande åtgärder och att en sådan utrymning skulle kunna genomföras under internationell övervakning. Dessutom upprepade han president Johnsons mer än ett år gamla formulering om att Viet Congs närvaro vid ett förhandlingsbord inte skulle erbjuda ”ett oöverstigligt problem”. I grunden fanns det ingenting sensationellt nytt i den amerikanska fredsplanen, men på en punkt föreföll det som om USA signalerade en eftergift; man krävde inte längre för att stoppa bombningarna konkreta bevis för att fienden nedtrappat sin aktivitet, man nöjde sig med försäkringar om att motståndaren var beredd att ta ett sådant steg. Själva tonen i budskapet ansågs dock bland många FN-delegater – utanför östblockets krets – vara hoppingivande och vittna om en vilja att öppna förhandlingsdörren.

Men samma dag, ja, nästan samma timme, kallade försvarsminister McNamara till presskonferens i Pentagon; han kungjorde beslutet att öka produktionen av moderna stridsplan med trettio procent för att möta Vietnamkrigets behov under år 1968. Från Saigon och det amerikanska högkvarteret kom under de följande dagarna rapporter om nya rekordsiffror; man hade, meddelades det, satt in flera plan än någonsin tidigare i bombattackerna mot Nord-Vietnam. Rekordet trumpetades ut – någon dag senare var det slaget, en ny supersiffra kungjordes.

Mönstret verkade så obehagligt välbekant. Med den ena handen sträckte USA fram ett erbjudande om fred. Med den andra slog man hårdare än någonsin tidigare – eskalerade, upptrappade. Den gamla frågan dök upp: var detta presidentens balansgång inför hemmaopinionen? En fredsgest gav något åt ”duvorna” men för att inte ”hökarna” – enligt opinionsundersökningarna de talrikaste – skulle reagera bjöd presidenten också på en skärpning av kriget. Eller var syftet med det dubbla greppet helt enkelt att försäkra sig om att motståndaren inte skulle ta fredsbudet på allvar? Man visste mycket väl – det har de regeringar, t. ex. den kanadensiska, som agerar mellanhand mellan Washington och Hanoi upprepade gånger understrukit – att Nord-Vietnams ledare utgår från att ett fredsbud är falskt om det ackompanjeras av ökat militärt tryck. Eller fanns båda dessa motiv bakom spelet?

Det kanske kan förefalla som en långt driven cynism att ifrågasätta om den amerikanska regeringens fredsinviter verkligen är ärliga. Men en tillbakablick på manifestationerna av amerikansk ”fredsvilja” under en tvåårsperiod fram till hösten 1966 bör ge förklaringen till denna skepsis.

Det finns på den punkten en amerikansk debatt som, föreställer jag mig, i mycket begränsad utsträckning nått svensk publik. Det är inte fråga om inlägg i de små, ständigt lika häftigt attackerande tidskrifterna, som *Viet-Report*, *Progressive* och *Minority Of One*; där misstänkliggörs konstant alla USA-regeringens ord och handlingar i Vietnamkonflikten. Nej, debatten har förts på ett helt annat plan och som två mycket väsentliga inlägg kan man peka på skriften *Peace In Vietnam*, utgiven av en grupp amerikanska kväkare, och på Indianasenatorn Vance Hartkes långa anförande den 30 juni 1966 i USA-senaten. I en stor artikel i *New York Times Magazine* den 18 september anslöt sig historikern och f d Kennedyrådgivaren Arthur

Schlesinger Jr, om också i mera försiktiga ordalag, till den grupp som allvarligt ifrågasätter ärligheten i de amerikanska fredstrevorna:

Hur mycket vi än officiellt talar om vår beredskap att resa vart som helst, tala med vem som helst etc., så kan man inte gärna säga att administrationen har eftersträvat förhandlingar ens med en tillstymmelse av den energi, fantasifullhet och ihärdighet som man visat när det gäller att fullfölja kriget. Ja, en del amerikanska forskare som har studerat frågan anser att USA vid ett flertal tillfällen när trycket till förmån för förhandlingar skärpts av någon anledning har skärpt kriget.

(I en fotnot hänvisade Schlesinger till en skrift, *The Politics of Escalation in Vietnam*, av universitetslärarna Franz Schurmann, Peter Dale Scott och Reginald Zelnick vid University of California, som skulle utges senare på hösten av Beacon Press.) Schlesinger antyder att han, i varje fall på några punkter, ansluter sig till professorernas kritik:

Inte heller kan det sägas att administrationen för det amerikanska folket har klart framlagt de enstaka signaler, hur otydliga de än må vara, som har kommit från Hanoi – som t. ex. tidigt på vintern 1965, när U Thants medlingsförsök nått så långt att man börjat utvälja det hotell i Rangoon där de eventuella diskussionerna skulle äga rum, innan vi dödade hela tanken genom att börja bombningarna mot Nord-Vietnam. Inte heller har vi, trots alla våra deklamationer om förhandlingar ”utan förhandsvillkor”, avstått från att ställa villkor – som t. ex. att vi inte är redo att förhandla med Viet Cong om de inte kommer till konferensbordet förklädda till Nordvietnameser.

Den direkta anledningen till senator Hartkes långa anklagelsetal var rapporten från Saigon den 29 juni 1966 om att amerikanska bombplan attackerat oljeanläggningarna i utkanterna av Hanoi och Haiphong, en attack som allmänt tolkades som en klar upptrappning av kriget. Indianasenatorn kopplade samman denna aktion med alla skrivierna om att den kanadensiske diplomaten Chester Ronning var på väg till Hanoi och att detta uppfattades som en fredssondering. Kanadensaren, som ansågs ha nära kontakter med både de nordvietnameiska och kinesiska ledarna, hade redan i mars besökt Hanoi och hans andra resa skedde, påpekades det, på direkt uppdrag av den kanadensiska regeringen och efter kontakter med Johnsonregimen. I en pressrapport från Ottawa, publicerad i *Washington Post* på söndagen den 26 juni, betonades bl a: ”Hela frågan om en fortsatt amerikansk upptrappning av kriget har, anser man här, ett direkt samband med Ronnings resor. Kanadensarna är ytterst känsliga på denna punkt. En betydande militär upptrappning, genomförd av Förenta Staterna, skulle, antyder informerade kretsar i Ottawa, kunna torpedera hela Ronnings företag och ställa den kanadensiska regeringen i en ytterst pinsam situation”.

Senator Hartke hänvisade till dessa rapporter och frågade: ”Är det bara en tillfällighet att en sådan artikel publiceras på söndagen och att vår nya upptrappning äger rum på onsdagen? Eller har man här ett nytt exempel på ett välkänt mönster? Ett mönster där alla bekännelserna till fredsvilja blott är ord, medan de handlingar som följer är det hårda utnyttjandet av militär kraft genom ökad upptrappning? Har USA”, frågade han, ”med flit, avsiktligt, på grund av beslutsamheten att utvidga de militära aktionerna ännu mer och med ännu större risker, stängt ännu en dörr som vetter mot fredens trädgård?”

Det kan vara befogat att ta fram några av de tidigare exemplen i detta ”välkända mönster” som Hartke anser sig kunna peka på och några av de ”sju försuttna tillfällen till fredsförhandlingar” som kväkarna hänvisar till i sin *Peace in Vietnam*.

Att FNL gjorde ett flertal inviter till förhandlingar med Saigonregeringen under åren före den amerikanska inmarschen i konflikten är väl dokumenterat. Men då – före sommaren 1964 – var USA:s inflytande kanske inte så stort att fredstrevornas öde kan betraktas som ett amerikanskt ansvar. I vilken utsträckning det verkligen kom till kontakter är dock ovisst; det gick, som tidigare påpekats, rykten om sonderingar mellan Diemregimen och motståndarna på hösten 1963. Från sin landsflykt i Rom släppte Diems svägerska, ”drakkvinnan” Madame

Nhu på våren 1966 i en intervju en ”bomb”; hon bekräftade kategoriskt de gamla ryktena, uttalade sig plötsligt med märklig välvilja om FNL och hävdade att det var amerikanerna som, för att förhindra en uppgörelse, iscensatte mordet på presidenten och hans broder. Det finns knappast någon anledning att tillmäta detta s. k. avslöjande något bevisvärde; snarare kan man misstänka att Madame Nhu sökte utlopp för sitt numera maniska hat mot USA samtidigt som hon fick publicitet och vidgad marknad för de intervjuer hon beviljar till ett pris av omkring 1000 dollar.

Men på sommaren 1964 var amerikanerna redan huvudaktörer, bl a genom sin entusiastiska välsignelse av general Khanh och hans junta. Mot slutet av juli utvecklades en livlig diplomatisk aktivitet, som på många håll uppfattades som en fredsoffensiv. Den 23 juli föreslog general de Gaulle ett nytt Genèvemöte. Den 25 juli kom ett liknande förslag från den ryska regeringen; man rekommenderade en konferens med deltagande av de 14 stater som deltagit i Genèvekonferensen om Laos 1961-62. Den 26 juli rapporterades i tidningen *Le Monde* att FNL-ledaren Nguyen Huu The förklarat sig acceptera förslaget om en internationell konferens; han betonade dessutom att FNL var redo att ”öppna förhandlingar med alla partier, grupper, sekter och patrioter”. Den 4 augusti kom från Hanoi ett budskap som uppfattades som ett godkännande av en internationell konferens.

Men samtidigt fanns det ett annat skeende, en annan tidtabell. Den 24 juli, dagen efter de Gaulles uttalande, förklarade president Johnson vid en presskonferens: ”Vi tror inte på konferensen som sammankallas för att ratificera terror och därför är vår politik oförändrad.” Den 25 juli kungjordes att ytterligare 5000 man skulle sändas från USA för att förstärka kåren av ”specialister” och ”rådgivare”. Den 27 juli påstod Hanoiregeringen i en protest riktad till Internationella Kontrollkommissionen att nordvietnamesiska fiskebåtar utsatts för beskjutning. Den 30 juli hävdade Hanoi att sydvietnamesiska örlogsfartyg bombarderat de nordvietnamesiska kustöarna Hon Me och Hon Ngu med amerikanska jagare som skyddsstyrka. Denna aktion följdes av de s k attackerna mot de amerikanska enheterna – alltså det i flera tidigare kapitel berörda Tonkinintermezzot – och de amerikanska repressalieaktionerna mot de nordvietnamesiska torpedbåtsbaserna.

Under hösten genomförde alltså U Thant försöken att, efter uppmuntrande signaler från Hanoi, få till stånd förhandlingar i Rangoon, men Washingtonregeringen var markerat kylig. Dessa ansträngningar blev offentligt debatterade först på sommaren 1965, då några kända amerikanska journalister efter Adlai Stevenssons död publicerade uppgifter om privata samtal med den amerikanske FN-ambassadören. Det framgick under diskussionen att den amerikanska regeringen på hösten 1964 under två månader undvikit att besvara U Thants framstötter; det framhölls att Nord-Vietnams markerade villighet att förhandla av utrikesminister Rusk bedömts som värdelös, förslagen var ”inte allvarligt menade”. Denna hållning, som givetvis i första hand var en örfil mot U Thant, underströks offentligt när den amerikanska regeringen den 24 februari 1965 – sedan bombningarna mot Nord-Vietnam alltså inletts – klart avvisade generalsekreterarens förslag om en flernationskonferens för att nå en uppgörelse. Samtidigt hävdades i ett officiellt uttalande från Vita huset att det ”inte försiggår några auktoriserade förhandlingar med mr Thant eller någon annan regering” – ett påstående som kom att stå i en mycket underlig dager när man några månader senare fick klarhet om generalsekreterarens Rangoonprojekt. Säkerligen var USA:s avvisande hållning och manövrer i fredsfrågan under hösten 1964 och början av 1965 en av orsakerna till U Thants bittra attack vid presskonferensen den 24 februari, hans påstående att det amerikanska folket ”om det visste sanningen och bakgrunden till händelserna i Vietnam skulle hålla med mig om att ytterligare blodsutgjutelse är onödig”.

Avgörande för den amerikanska hållningen under denna epok var beslutsamheten att inte acceptera förhandlingar så länge Saigonregeringen militärt var i underläge. Men i och med att

man genom bombningarna mot Nord-Vietnam och vitboken i februari 1965 upphöjde Hanoiregimen till den egentlige motståndaren uppstod ett helt nytt läge i fredsfrågan. Möjligheterna att nå fram till en kontakt där Saigonregeringen och FNL var de huvudagerande – och USA respektive Hanoi närmast bisittare – hade definitivt spolierats. Situationen hade genom USA:s handlingar och historieskrivning blivit artificiell; för amerikanarna blev fredens stora villkor att ”aggressionen” från norr avbröts – medan man manövrerade utan att konsultera bundsförväntan i söder, Saigonregeringen.

I sitt anförande vid John Hopkins-universitetet den 7 april 1965 gjorde president Johnson sitt första fredsutspel i den nya situationen. FNL nämndes inte med ett ord eller rättare sagt sopades åt sidan med en fras: ”Naturligtvis finns det en del av Syd-Vietnams folk som deltar i attacken mot sin egen regering. Men tränade män och förråd, order och vapen, flyter i en jämn ström från norr till söder. Detta stöd är krigets pulsslåg”.

Fredsgesten var ytterst allmänt formulerad. Presidenten betonade att målet måste vara ”ett oberoende Syd-Vietnam” – han avvisade alltså då en återförening mellan norr och söder. USA var redo ”till diskussioner eller förhandlingar med de berörda regeringarna” – alltså inte med FNL. Man accepterade ”diskussioner utan förhandsvillkor” – uteslutande av FNL var alltså så självklart, att det inte ens betraktades som ett amerikanskt villkor. Men krigets hjärta fanns, om man skulle tro presidenten, i Peking. Det kommunistiska Kinas ledare ”sporrar härskarna i Hanoi” och detta, hävdade han, ger konflikten hela dess ödesmättade karaktär. Han gjorde liknelsen med andra världskriget i Europa – och manade fram bilden av ett nytt världskrig om USA vek i Vietnam och därmed berövade sina bundsförväntar över hela världen tron på USA:s ord och löften.

USA hade alltså för första gången antytt förutsättningarna för en uppgörelse – och samtidigt låst in sig själv med dubbla lås. Man förnekade FNL:s roll och berövade därmed sin fredsplan all mening och substans. Man spelade ut konflikten som ett världsdrama, eskalerade USA:s motiv, och gjorde därmed varje jämkning eller eftergift oändligt mycket svårare.

Hur avlägsen freden var illustrerades nästa dag när Nord-Vietnams regering offentliggjorde sina villkor, de fyra punkterna som skall behandlas senare i detta kapitel. Hanoiregimen markerade nu också en hårdnande hållning genom att först vägra att ta emot U Thant personligen och sedan även avvisa skrivelser från generalsekreteraren.

Senare på våren introducerade den amerikanska regeringen ett konkret inslag i sin fredskampanj, den korta bombpausen 1317 maj. Dagen innan bombningarna återupptogs tog den nordvietnamesiska representanten i Paris kontakt med det franska utrikesdepartementet, som ombads förmedla ett budskap till Washington. Uppgifterna om innehållet är vaga och motsägelsefulla, men enligt de franska källorna skall Hanoiregimen ha förklarat sig redo att ta upp förhandlingar utan att ställa en amerikansk evakuering som förhandsvillkor. Budskapet nådde uppenbarligen den amerikanska huvudstaden först några timmar efter att bombningarna återupptagits – och först sex månader senare medgav den amerikanska regeringen att det förekommit en form av kontakt, men man bagatelliserade då både budskapets innehåll och den långa tystnaden. Medan det fanns två ännu icke avslöjade kontaktförsök – Rangoonprojektet och Hanoiframstöten i Paris – dolda i de amerikanska ledarnas skrivbordslådor, förklarade president Johnson vid en presskonferens den 13 juli 1965: ”Jag måste i sanningens namn säga att det inte har funnits den minsta antydning om att den andra sidan har något intresse för förhandlingar eller diskussioner utan förhandsvillkor”.

På senhösten 1965 inträffade en ny händelse av den typ som kritikerna – senator Hartke, Californiaprofessorerna och kväkarna – anser vara avslöjande för den amerikanska regeringens ”fredsvilja”. Ett budskap förmedlades via den italienske utrikesministern Fanfani från den italienske professorn La Pira till USA:s FN-ambassadör Goldberg. La Pira

redogjorde för samtal som han i början av november haft bl. a. med Ho Chi Minh och det uppgavs att Hanoiledaren uttryckt en starkt önskan om förhandlingar. Budskapet nådde den amerikanska regeringen den 20 november och den 6 december överlämnades till Fanfani utrikesminister Rusks svar; en vecka senare klargjorde italienaren att svaret hade överlämnats till Hanoiregeringen. Men den 15 december attackerade amerikanska bombplan för första gången Haiphongområdet och förstörde en kraftstation 20 km från staden – ett angrepp som rubricerades som en upptrappning av flygkriget. Det kan nog med fog hävdas att kritikerna pressar detta exempel alltför hårt; det fanns även bland neutrala observatörer i FN en stark misstro mot La Pira och hans kvalifikationer som uttolkare och förmedlare av Ho Chi Minhs position. Det finns onekligen mera ”säkra” och direkta vägar – t ex via Paris – som Hanoiregimen kan utnyttja om man vill överlämna en konkret och allvarligt menad förhandlingstrevare; det saknas verkligen inte, som Rusk många gånger påpekat, ”kanaler”.

Frågan om allvaret i USA:s fredskampanjer kan säkerligen med betydligt större kraft resas när man granskar dramat kring nyåret 1966. Då hade USA presenterat sina fjorton punkter – som behandlas senare i detta kapitel – och inlett sin ”fredsoffensiv” på flera fronter under stark publicitet. Emissarier sändes från Washington till en rad huvudstäder och den 24 december inställdes bombräiderna mot Nord-Vietnam. Från Washington betonades nu starkare än någonsin tidigare att ett slut på striderna inte nödvändigtvis förutsatte en konferens och ett avtal om vapenvila; parterna kunde också, utan någon överenskommelse, ömsesidigt minska sin stridsaktivitet tills att man nådde stiltje.

Men i vilken mån innebar verkligen det amerikanska ”bombstoppet” som varade till 31 januari en markerad – och för fienden uppenbar – nedtrappning? Hur underströk USA i handling sin deklarerade vilja att nå ett förhandlingsbord? Svaret är tämligen klart; bombkriget mot fienden i Syd-Vietnam ökade i styrka och under ”fredsperioden” 24 december-31 januari landsattes amerikanska förstärkningar, sammanlagt 14 000 man, i Syd-Vietnam. I januari vittnade de officiella siffrorna från det amerikanska högkvarteret i Saigon om minskad stridsaktivitet av fiendestyrkorna och när alla parter proklamerade vapenvila under det kinesiska nyåret, ”tet” – dvs 20-24 januari – aktualiserades dramatiskt hela frågan om möjligheterna för en stiltje och permanent vapenvila utan avtal. Man frågade sig vad som skulle hända om amerikanerna vid slutet av ”tet” förblev passiva och avstod från offensiva operationer? Om motståndaren då skulle avvakta, ja fortsätta den nedtrappning som eventuellt fanns antydd i siffrorna om de tidigare januariveckornas stridsaktivitet? Själv upplevde jag den tiden i Saigon, spänningen, hoppet, känslan av att det kanske, kanske fanns en chans, den stora chansen.

Men förhoppningarna om att amerikanerna skulle ta initiativet till en fortsättning på vapenvilan efter ”tet” kvävdes långsamt. Den amerikanska militären i högkvarteret rapporterade under de fyra nyårsdygnen med en sådan iver alla upptänkliga tecken på att Viet Congs styrkor kränkte vapenvilan; säkerligen förekom det ”kommunistiska löftesbrott”, dvs Viet Cong-attacker, en total koordination och diciplin kan man knappast förutsätta när det gäller en gerillaarmé. Men många av de bevis som åberopades av amerikanerna föreföll minst sagt vaga – medan det verkade fullständigt klart att den amerikanska militären byggde upp en motivering för offensiva USA-operationer i det ögonblick ”tet” var slut.

Man fick aldrig något svar på frågan om FNL var berett att nedtrappa kriget och söka en tyst förlängning av de fyra dygnens proklamerade vapenvila. Amerikanerna grep så snart ”tet” var slut snabbt initiativet; den 27 januari inleddes ”Operation Masher” i Bong Son-dalen, krigets dittills största drabbning. Det var en offensiv operation; i kommunikéerna klargjordes att ”man sökte upp fienden”.

Några månader senare, i juli 1966, signalerades kanadensaren Ronnings tidigare berörda medlingsförsök – vid samma tidpunkt som USA upptrappade kriget genom flygattackerna mot Hanoi och Haiphongs utkanter. I september gjorde Goldberg sitt utspel inför FN:s generalförsamling – samtidigt som rapporterna från Washington och Saigon underströk skärpningen av luftkriget.

Inför de här berörda och andra exempel på kollisioner mellan fredens ord och krigets handlingar, finns det alltså kritiker i USA, som ser en målmedveten amerikansk strävan att genom upptrappningar torpedera egna och andras fredsförslag och medlingsförsök. Jag kan inte se hur man utan vidare kan avfärda sådana misstankar, men det är möjligt att man när det gäller några av dessa tillfällen snarast bör fråga sig om inte den amerikanska militärledningen i Saigon – ivrigt applåderad av Ky & Co – saboterat fredsansträngningarna genom att manövrera mer eller mindre självständigt gentemot ledningen i Washington; den frågan aktualiserades t. ex. under januari 1966 i samband med ”bombpausen” och vapenvila under ”tet”. Ett väsentligt inslag i bilden är förmodligen också att huvudansvaret när det gäller att bedöma värdet och allvaret i fredssignaler från Hanoi vilar på utrikesminister Rusk, ”ultrahöken” i regeringskretsen.

Av de direkt berörda parterna i kampen har Saigonregeringen rest vad man betraktar som de hårdaste villkoren; detta var i varje fall läget så sent som vid mitten av oktober 1966. I en rad – givetvis ofta motsägelsefulla – uttalanden hade juntans ledare general Ky och general Thieu ställt sina villkor för en uppgörelse med Hanoi-regimen; stundom hävdades att en fred först var möjlig när Viet Cong helt krossats, stundom att fienden – alltså även FNL – måste utrymma Sydvietnam, stundom begränsade man sig till att repetera det amerikanska kravet om ett slut på ”aggressionen”. Men på en punkt markerade junta-generalerna en konsekvent och absolut hård linje; man vägrade absolut att gå med på att FNL kunde tilldelas rollen som en fullvärdig part vid ett förhandlingsbord, man avvisade kategoriskt varje eftergift som skulle kunna uppfattas som en form av ”erkännande” av FNL. Juntageneralerna tog offentligt avstånd från den amerikanska regeringens antydningar om att det inte skulle vålla ”oöverstigliga svårigheter” att finna en plats för FNL vid ett förhandlingsbord.

Detta faktum, att ”lakejerna” Ky och Thieu i Saigon tilläts hävda en sådan avvisande linje, uppfattades givetvis av Hanoi och FNL som ett absolut bevis för att USA:s vaga antydningar om att Viet Cong skulle kunna få en roll vid förhandlingarna var ett rent falskspel, ”imperialisternas” försök att bedra den internationella opinionen. Så som Hanoi och FNL upplevde Ky och Thieu kunde man inte föreställa sig annat än att juntageneralernas alla karska uttalanden och bombasmer hade amerikanarnas välsignelse.

Så länge dessa generaler härskar i Saigon finns det i realiteten mycket små eller inga möjligheter för att USA:s egna fredsvillkor – samlade i de så kallade fjorton punkterna – av motståndarna skulle upplevas som ärliga. Detta var givetvis blott en av anledningarna till misstron; det är t ex självklart att de tidigare anförda kollisionerna mellan ord och handling, fredstrevare och upptrappning, av Hanoi och FNL betraktades som avgörande bevis för att USA:s inviter var en ren pose. De amerikanska fjorton punkterna offentliggjordes vid årsskiftet 1965-66 och var närmast en sammanfattning av de synpunkter som framlagts i tal av president Johnson alltsedan John Hopkins-anförandet den 7 april 1965. Punkterna presenterades av utrikesminister Rusk på följande sätt:

1. Genèveavtalen av år 1954 och år 1962 är en tillfredsställande grundval för fred i Sydostasien.
2. Vi välkomnar en konferens om Sydostasien eller om en del av området.

3. Vi välkomnar ”förhandlingar utan förhandsvillkor”, som de sjutton nationerna har uttryckt det.
4. Vi välkomnar diskussioner utan förhandsvillkor som president Johnson uttryckt det.
5. Stridernas upphörande kunde bli den första punkten på dagordningen vid en konferens eller föremål för preliminära diskussioner.
- _ 6. Hanoi fyra punkter skulle kunna diskuteras jämsides med andra punkter som andra önskar framlägga.
7. Vi önskar inga amerikanska baser i Sydostasien.
8. Vi önskar inte kvarhålla amerikanska trupper i Syd-Vietnam efter att freden har säkrats.
9. Vi stödjer tanken på fria val i Syd-Vietnam för att ge sydvietnameserna den regering de själva önskar.
10. Frågan om Vietnams återförening bör avgöras av vietnameserna själva genom ett fritt beslut.
11. Sydostasiens stater bör kunna vara alliansfria eller neutrala om detta är deras önskan.
12. Vi skulle klart föredraga att utnyttja våra resurser för Sydostasiens ekonomiska återuppbyggnad framför att använda dem i krig. Om man når fred skulle Nord-Vietnam kunna delta i ett regionalt program till vilket vi skulle vara redo att ge ett bidrag på minst en miljard dollar.
13. Presidenten har sagt: ”Viet Cong skulle inte ha några svårigheter när det gäller att bli företrädare och få sina åsikter framförda om Hanoi beslöt att upphöra med aggressionen. Jag tror inte att detta skulle bli ett oöverstigligt problem.”
14. Vi har offentligt och privat sagt att vi skulle kunna stoppa bombningarna mot Nord-Vietnam som ett steg mot fred trots att det inte har funnits minsta antydning eller förslag från den andra sidan om vad de skulle göra om bombningarna stoppades.

Den sista punkten, nr 14, bör ses mot bakgrunden av det faktum att utrikesminister Rusk gjorde sitt framträdande den 27 december, då ”bombpausen” visserligen de facto börjat men inte direkt tillkännagivits. Senare under vintern och våren, när bombningarna återupptagits med ständigt ökad styrka, hävdades från amerikanskt håll att förutsättningen för ett slut på raiderna mot norr var ett konkret bevis för att Hanoi börjat nedtrappa sin insats och avbryta ”aggressionen”. I och med ambassadör Goldbergs FN-anförande i september genomfördes dock, som påpekats, en uppmjukning; han begärde av Hanoi en utfästelse, inte handling.

På alla andra punkter var den amerikanska positionen i stort sett oförändrad när presidenten i mitten av oktober reste till Sydostasien och Manila för en konferens med USA:s allierade i Vietnamkampen, en konferens om krig och fred.

Att se de fjorton punkterna som ett samordnat fredsprogram är på sätt och vis felaktigt. Man kan t ex peka på att om USA betraktar Genèveavtalet av år 1954 som en ”tillfredsställande grundval” förefaller det överflödigt att föra upp flera av de andra punkterna, t ex 7, 8, 10 och 11; de ståndpunkter som förs fram där finns ju inkorporerade i Genèveavtalet. Snarast var väl Rusks utförlighet ägnad att väcka misstro mot just punkt 1, USA:s bekännelse till Genèveavtalet.

När Hanoi och FNL vände sig mot de amerikanska punkterna skedde detta med svepande förkastelsesdomar; de mest stötande punkterna var givetvis nr 10 – Viet Congs roll – samt 7 och 8, eftersom det ständigt påpekades att den febrila konstruktionen av amerikanska jättebaserna i Syd-Vietnam var bevis nog för att USA inte hade en tanke på att uppgre greppet

om landet. Dessa invändningar fördes också under vintern och våren 1966 fram av oppositionen inom USA mot president Johnsons politik; man krävde att FNL skulle erkännas som en självständig förhandlingspartner och dessutom – som Robert Kennedy framhöll – få del av makten och ansvaret under övergångstiden mellan vapenvila och val. Stark skepsis blottades också, bl. a. av senator Fulbright, mot USA:s löften att överge och nedmontera baserna. Arkansassensatorn hävdade alltså, liksom många andra observatörer, att den amerikanska regeringens och militärledningens hela hållning antydde att man inte ett ögonblick föreställde sig ett slut på kriget genom en fredlig uppgörelse; man siktade mot ”den militära segern”. Och om den misstron fanns bland ansvariga politiker inom USA behövde man ju inte tveka om hur läget upplevdes i Hanoi och i FNL:s högkvarter.

Ho Chi Minhs regim hade alltså redan den 8 april 1965 framlagt sina villkor för uppgörelse i de s k fyra punkterna. Dessa presenterades i ett tal av Nord-Vietnams premiärminister Pham Van Dong:

1. Erkännandet av det vietnamesiska folkets grundläggande nationella rättigheter – fred, oberoende, suveränitet, enighet och territoriell integritet. Enligt Genèveavtalet måste den amerikanska regeringen från Syd-Vietnam dra tillbaka de amerikanska trupperna, den militära personalen, vapen av skilda slag, nedmontera alla amerikanska baser och upphäva avtalet om militärallians med Syd-Vietnam, USA:s regering måste göra slut på sin interventionspolitik och aggression i Syd-Vietnam. Enligt Genèveavtalet måste den amerikanska regeringen avbryta sina krigshandlingar mot Nord-Vietnam och fullständigt upphöra med alla kränkningar av Nord-Vietnams territorium och suveränitet.
2. I väntan på den fredliga återföreningen av Vietnam, medan Vietnam fortfarande är temporärt delat i två zoner, måste de militära bestämmelserna i 1954 års Genèveavtal om Vietnam noga respekteras. De två zonerna måste avstå från att ansluta sig till några militärallianser med andra länder och det får inte finnas några utländska militära baser, trupper eller militär personal i deras respektive territorier.
3. Syd-Vietnams inre förhållanden måste avgöras av det sydvietnamesiska folket självt i enlighet med Nationella Befrielsefrontens program utan någon utländsk inblandning.
4. Avgörandet om den fredliga återföreningen av Vietnam måste fattas av det vietnamesiska folket i båda zonerna utan någon utländsk inblandning.

Dessa fyra punkter har ständigt återopas av den nordvietnamesiska regeringen och från amerikanskt håll har man betonat att 2 och 4 inte står i konflikt med USA:s fredsvillkor. När det gäller punkt 1 är den avgörande frågan ur amerikansk synpunkt, om det begärda tillbakadragandet av de amerikanska styrkorna måste genomföras innan förhandlingarna öppnas och utan att Nord-Vietnam evakuerar sina militära styrkor från Syd-Vietnam. Fredssignaler från Hanoi eller trevare via en tredje part har ofta just innehållit antydningar om att Nord-Vietnam inte ställer en amerikansk evakuering som villkor för öppnandet av förhandlingar. Men i offentliga uttalanden från Hanoi har man gång på gång vänt tillbaka till den ”hårda linjen” med kravet: ingen konferens om fred förrän USA-trupperna har försvunnit – ett krav som givetvis aldrig kan accepteras av de styrande i Washington.

Men även den tredje punkten – kravet på att Syd-Vietnams inre förhållanden skall avgöras i enlighet med FNL:s program – har givetvis hundraprocentigt avvisats av USA. Detta Hanois krav innebär, hävdas det, inte bara att FNL måste vara förhandlingspartner utan också att USA skall erkänna Befrielseörelsen som den enda företrädaren för Syd-Vietnams folk.

Hela detta problem aktualiseras i ännu högre grad om man granskar FNL:s fredsvillkor, som den amerikanska regeringens talesmän givetvis i regel förbigår med total tystnad. Befrielsefrontens fem punkter finns inbäddade i en lång deklARATION utsänd av FNL:s

centralkommitté och daterad 22 mars 1965. I detta dokument som huvudsakligen är en våldsamt och tämligen osystematisk propagandaattack mot ”de brottsliga amerikanska imperialisterna och krigshetsarna”, definierar FNL sina krigsmål. ”Det enda som återstår för er, amerikanska imperialister, är att dra er tillbaka från Syd-Vietnam ... Alla förhandlingar med de amerikanska imperialisterna är för närvarande fullständigt meningslösa om de fortfarande vägrar att från Syd-Vietnam dra tillbaka alla sina trupper, all slags krigsmaterial som tillhör dem och deras satelliter, om de fortfarande inte nedmonterar alla sina militära baser i Syd-Vietnam, om förrädarna fortfarande till de amerikanska imperialisterna överlämnar det sydvietnamesiska folkets heliga rätt till självständighet och demokrati och om Syd-Vietnams Nationella Befrielsefront – den enda äkta företrädaren för Syd-Vietnams fjorton miljoner invånare – inte har det avgörande inflytandet”. (Den engelska översättningens formulering är ”its decisive say”). Vad man eftersträvar är, betonas det i dokumentet, ”ett oberoende, demokratiskt, fredligt och neutralt Syd-Vietnam och en eventuell återförening”.

Detta dokument offentliggjordes alltså tre veckor före Hanois fyra punkter och är till hela sin karaktär ett våldsamt tillbakavisande av den officiella amerikanska tesen om ”aggressionen norrifrån”. FNL:s bud till USA är klart och koncist; det är mot oss ni för kriget, det är med oss ni måste sluta fred. Men förhandlingar kan alltså först komma till stånd när USA-trupperna evakuerats och Saigonarmén i praktiken avvärjats och en annan lika betydelsefull förutsättning är att FNL får ”det avgörande inflytandet” i Syd-Vietnam. I flera tidningsintervjuer har dock FNL-ledaren Nguyen Huu Tho sedan dess antytt en uppmjukning av villkoren och bl. a. skapat intrycket att man inte ställer en amerikansk evakuering som villkor för förhandlingar. Men bilden har varit motsägelsefull; så sent som i slutet av augusti 1966 dekreterade FNL:s representant i Alger – uppenbarligen efter konsultationer med Befrielsefrontens ledare – att programmet från den 22 mars 1965 fortfarande stod fast och att förhandlingar skulle vara ”olämpliga” så länge det fanns amerikanska trupper i Syd-Vietnam.

Men FNL:s ledare har i skilda sammanhang, liksom Hanoi, klargjort att justeringar av förhandlingspositionerna inte skall betraktas som något uteslutet. Hela FNL:s program innehåller – som påpekades i kapitlet om Befrielsefronten – en rad punkter där skilda tolkningar är möjliga och detsamma gäller för 22 mars-deklarationen. Men själv har jag ständigt fått intrycket att den amerikanska regeringens företrädare – främst då Dean Rusk – låst sig fast vid den mest negativa, mot USA fientliga, tolkningen och dessutom på ett märkligt sätt utgått från att motståndarna vid ett förhandlingsbord orubbligt skall stå fast vid sina positioner, trots att man har t ex erfarenheterna från Genèvekonferensen 1954 där Ho Chi Minhs delegater gjorde betydande eftergifter. Det finns, det är i varje fall min övertygelse, all anledning att fråga sig om inte gapet mellan de två sidornas förhandlingspositioner är betydligt mindre än man föreställer sig – för så vitt det på amerikansk sida finns en beredskap till eftergifter av den typ som föreslagits av t ex oppositionen i USA-senaten.

Förutom de här refererade positionerna – Saigonregeringens, USA:s, Hanoi och FNL:s – finns det naturligtvis fredsplaner av utomstående som ingår i bilden. Labourregeringen i London klargjorde på sommaren 1966 att ett avbrytande av bombangreppen mot Nord-Vietnam utan motprestationer måste vara det första steget och president de Gaulle gick ännu längre och begärde av USA direkta åtgärder för en evakuering av de amerikanska styrkorna. Peking hävdade, mer kategoriskt än Hanoi och FNL, att alla förhandlingar måste avvisas så länge USA-trupperna inte evakuerats och Sovjetregeringen slöt officiellt helt upp bakom Hanoi fyra punkter. Den som i första hand kan betraktas som utomstående neutral är givetvis generalsekreterare U Thant, som sammanfattat sin syn på vägen till fred i tre punkter: avbrytande av bombningarna i norr, gradvis nedtrappning av båda sidor, erkännande av FNL som förhandlingspartner.

Om man skall försöka sammanfatta vad som kan betraktas som en rimlig grundval för en fredlig uppgörelse förutsätter detta att man gör en kringgående rörelse för att inte fastna i det stora frågetecknet. Nämligen: finns det en vilja att söka något annat än den totala segern? Tror inte ledarna i Washington att de skall kunna ”vinna”, att den amerikanska krigsmaskinen till slut skall mala sönder allt motstånd? Det är uppenbarligen föreställningen bland många av de militära cheferna, medan president Johnson av många tecken att döma länge vacklat mellan hopp och misstro inför generalernas tes. Motsvarande fråga är oundviklig när det gäller Hanoi och FNL:s hållning; det finns en lång rad uttalanden som klargör att USA:s motståndare fäster enorm vikt vid oppositionen mot Vietnamkriget i USA. Att man lyssnar, registrerar och förstorar på ett sätt som under 1965 och 1966 måste ha givit en fullständigt orealistisk bild av stämningarna i USA och trycket från regeringen. Gång på gång har yttervärlden fått tecken på att t ex ledarna i Hanoi är övertygade om att det amerikanska folket kommer att ”tröttna” och tvinga regeringen att dra tillbaka trupperna. Och varför skulle den som tror att några års fortsatt kamp och lidande måste ge den totala segern, vara redo att i dag gå med på en kompromiss? Kanske – men endast under förutsättningen att den uppgörelsen ger en verklig chans att vinna makten i Syd-Vietnam även om det skulle dröja några år.

Men kompromissen – om man nu skall räkna med att det finns en vilja på båda sidor – är säkerligen totalt utesluten så länge inte USA accepterar dels att FNL är huvudmotståndaren dels att Befrielsefronten får utfästelser, garantier, absoluta och övertygande garantier, om att man utan någon form av amerikansk inblandning skall ha möjlighet att nå den politiska makten med fredliga medel. Detta innebär att det i första hand är med FNL som USA måste söka fredskontakten; det finns ingen omväg via Hanoi såtillvida att man kan söka en uppgörelse med Ho Chi Minh och nonchalera FNL.

Den amerikanska vrångbilden av hela konflikten – belyst om och om igen i de föregående kapitlen – har givit alla ”fredstrevorna” med fel adress. Det är meningslöst att erbjuda ett bombstopp i norr om man fortsätter att upptrappa i söder, det är meningslöst att söka schakra med Hanoi om FNL:s ställning vid ett konferensbord. Man har inte rätt att vänta sig att Nord-Vietnams regering skall slopa den tredje punkten i sin 8 april-plan – som representerade kravet i FNL:s program av den 22 mars – och därmed desavuera Befrielsefronten. Ja, amerikanerna laborerar med minst två uppenbara missuppfattningar när det gäller ledarna i Hanoi. Dels föreställer man sig att man skall kunna bomba Nord-Vietnam till underkastelse – och den tron omhuldar man trots att det säkerligen finns få amerikaner som anser att en fiende skulle kunna få USA på knä genom att slå sönder USA:s kommunikationer och transportväsen. Dels underskattar man Nord-Vietnams – ledarnas och folkets – känsla av samhörighet med de kämpande ”bröderna” i Syd-Vietnam, en känsla som enligt alla ögonvittnen växer i takt med bombningarna. Det måste vara fullständigt fruktlost att manövrera med teorin att regeringen i Hanoi skulle kunna förmås till en uppgörelse som innebär att man vänder ”bröderna” i söder ryggen. Hela Ho Chi Minhs personlighet och erfarenheter, stämningarna inom partiet i norr, kampviljan i söder, reaktionen bland världens kommunistpartier – alla dessa faktorer finns i bilden och utesluter en uppgörelse som innebär att FNL ”offras”. Dessutom vet Ho Chi Minh mycket väl, att FNL föraktfullt kan avvisa en sådan fred och fortsätta striden utan Nord-Vietnams direkta stöd.

Förutsättningen för att man överhuvudtaget skall nå fram till ett konferensbord är alltså att USA – genom direkta kontakter eller eventuellt via Hanoi – på förhand når en form av enighet med FNL om Befrielsefrontens ställning under och efter fredsförhandlingar. Det skulle inte på något sätt vara överraskande om FNL i ett sådant läge, under förhandskontakterna, visade sig redo att uppge alla krav på att ensamt företräda det sydvietnamesiska folket vid ett förhandlingsbord och samtidigt gå med på att dela ansvaret i en övergångsregim med andra grupper, förutsatt att dessa inte varit aktivt lierade med amerikanerna eller med juntan. Gång

på gång har FNL klargjort att man skulle vara redo att samarbeta med ”patrioter” – men aldrig med ”de amerikanska imperialisternas lakejer”, dvs juntan. Anledningen till att man, som jag ser det, kan vänta att FNL inte skulle begära absolut kontroll eller ”det avgörande inflytandet” är att enbart ett amerikanskt erkännande av FNL som fullvärdig förhandlingspartner och delaktig i ansvaret under en övergångstid skulle radikalt förändra det politiska läget i Syd-Vietnam. En sådan frontförändring av USA:s regering skulle innebära ett totalt sammanbrott för juntan och militärregimen i Saigon; detta är just det argument som åberopas mot ett amerikanskt erkännande av Viet Cong – och säkerligen kan man utgå ifrån att FNL gör samma analys. Men om USA inte är redo att fälla juntan eller låta Ky & Co falla finns det ingen grundval för en kontakt och en uppgörelse.

Om USA skulle visa sig berett att stödja t. ex. ett försök av den konstituerande nationalförsamlingen i Saigon att kullkasta militärens planer och presentera en civil regering vore detta ett stort steg på vägen; det skulle kräva en aktiv amerikansk insats, annars kunde generalerna utan vidare krossa ”revolten”. En sådan förändring i Saigon skulle ge en regering som sannolikt vore villig att ge FNL en reell roll vid förhandlingsbordet och under övergångstiden. Genom en sådan politik skulle USA lägga grunden för en realistisk fredstrevare – men för att övertyga och ge resultat skulle det också krävas en amerikansk nedtrappning på slagfältet. Att enbart avbryta bombningarna i norr är, som påpekats, inte nog; det innebär snarast en utmaning mot den verkliga fienden, FNL. Ett bombstopp skulle behöva kombineras med t ex en nedskärning av bombardemangen i Syd-Vietnam – t ex ett beslut att blott sätta in stridsflyg för att hejda direkta Viet Cong-attacker – och med en deklaration att inga amerikanska förstärkningar skulle föras in i Syd-Vietnam.

Men skulle amerikanerna alltså, efter den antydda politiska scenförändringen i Saigon, genomföra en sådan nedtrappning av den militära aktiviteten – avbryta alla offensiva operationer – utan någon som helst ”motprestation” av fienden? Utan ens ett löfte om en motsvarande nedtrappning från motståndarnas sida? Är inte detta ett orimligt krav?

Jag kan inte se något orimligt, oklokt eller otaktiskt i att USA:s regering fattar beslutet att under en begränsad tid, t ex en månad, nedtrappa kriget på så sätt för att ge eftertryck åt en fredsoffensiv med löftet att ge FNL delaktighet i förhandlingar och ansvar. Militärt sett skulle det inte betyda något väsentligt avbräck om nu fienden gav ett negativt svar – eller inget svar alls -- och striden återupptogs. Däremot skulle det finnas klara vinster; USA:s regering skulle ha gjort ett odisputabelt försök att nå en kompromiss, en ”hederlig fred”, och kunde säkerligen räkna med applåder från många håll – där man i dag möter skepsis eller kritik – inom och utanför USA.

Ett vågspel? Men vad skulle stormakten USA – när väl juntans generaler i Saigon avlägsnats – ha att förlora på en sådan gest gentemot FNL och Nord-Vietnam? Är det värre än att acceptera stilleståndet och det oavgjorda kriget i Korea? Uppgörelsen i Laos? Berlinmuren?

Men om man på en sådan väg når till förhandlingar, ger FNL en huvudroll vid konferensbordet och ett inflytande efter vapenvilan, innebär detta inte ett amerikanskt nederlag? Blir inte resultatet på längre sikt att FNL når makten i Saigon eller i varje fall blir fullständigt dominerande inom en koalitionsregering? Befrielsefronten är ju trots allt det enda starka och hårt organiserade ”partiet” med ett socialt reformprogram, diciplin och en propagandakader som lärt att vinna både med löften och hotelser. Med en vapenvila och en demobilisering försvinner ju den enda reella motvikten, Saigonregeringens armé – ja, den håller redan på att falla sönder och skulle kanske helt skingrats om militärregimen störtades. Betyder inte den skisserade uppgörelsen att USA överlämnar Syd-Vietnam åt Befrielsefronten?

Det är möjligt, ja, tom sannolikt. Men om FNL:s ledare inte skymtar den chansen tror jag inte att de kommer till ett förhandlingsbord. Detta är givetvis inte ett avgörande argument, speciellt som ett FNL-styre i Syd-Vietnam inte kommer att betyda mera ”frihet” och ”demokrati” än tillvaron i Saigongeneralernas diktatur, snarare tvärtom. Men det väsentliga är att en fortsatt kamp, nya år av krig och massdödande, inte kan leda fram till någon annan lösning. Om man, som jag, är övertygad om att det inte finns någon ”militär seger” i Syd-Vietnam – och att ett fortsatt sökande efter den segern förr eller senare måste föra amerikanska bombplan mot mål i Kina – är nya år av krig och en gigantiskt ökad amerikansk insats blott ett sätt att döda ännu fler sydvietnameser. Och vända ännu fler av de överlevande i hat mot USA, dra dem till FNL.

All den idealism som finns i den amerikanska drömmen om ett ”demokratiskt Vietnam”, allt detta som jag så gärna skulle vilja tro på, hoppas på, satsa på – åren bör ha lärt oss att det är en illusion. Ärliga försök till reformer krossas av krigsmaskinen eller plöttras sönder av de härskande i Saigon. Nu är det för sent, chansen att bygga upp något är borta, blott förödelsen lever och växer.

Med vilken rätt kan man låta kriget fortsätta, kräva ytterligare hundratusentals, kanske miljoner liv, om slutet ändå blir detsamma? Det är för mig den avgörande punkten, den stora frågan.

Inför det skisserade perspektivet – ett Syd-Vietnam dominerat av FNL – bör man dock minnas att detta inte skulle bli en plötslig förvandling utan snarare en utveckling som sträcker sig över flera år. Liksom detta recept för en fredlig uppgörelse – om man nu skall använda så anspråksfulla ord – bygger på en amerikansk vilja till betydande eftergifter från dagens positioner, måste man av FNL begära att rörelsen uppger sitt krav på en amerikansk evakuering innan förhandlingarna öppnas. Det är en position som stänger varje möjlighet till uppgörelse; tvärtom måste FNL vara redo att acceptera något som ur Befrielseörelsens synpunkt säkert måste upplevas som mycket riskabelt, dvs. en stegvis genomförd evakuering av USA-styrkorna under t. ex. loppet av två år.

Det måste vara väsentligt, mycket väsentligt, att ett avtal vid konferensbordet just ger en lång övergångstid under internationell kontroll. Att resultatet inte blir en plötsligt USA-reträtt eller en demonstrativ framgång för FNL. Man måste vinna tid, den tid som krävs för att de stora parollerna skall begravas i damm, den tid som skall ge nya problem och föra Vietnam bort ur bilden för amerikanen och för världen. Tid att glömma.

Men vad skulle en sådan fred betyda, storpolitiskt sett? Det är en fråga som ärligt oroar många av de amerikaner, som vägrar att se kriget som en kamp för ”sydvietnamesens frihet” – de som hårt hävdar att allt är hyckleri om man inte accepterar att Syd-Vietnam blott är en bricka i ett stort spel.

Skulle en sådan utgång av kampen ge nya ”befrielsekrig”? Det är utrikesminister Rusks tes, hans dogm.

Varför skulle man – bortsett från att en lång övergångstid bör dämpa den psykologiska effekten av Vietnamfreden – förutsätta att missnöjda grupper i t ex latinamerikanska länder väntar på budet från Vietnam för att avgöra om de skall gripa till vapen? Skulle en seger för USA – vad det nu innebär – i Syd-Vietnam dämpa dessa upprorsmäns hat mot sin härskare? Eller skulle de avstå av fruktan för ett amerikanskt ingripande, typ Vietnam? Ärligt talat så begriper jag inte detta resonemang; dessa rebellchefer borde rimligen sätta igång nu, när så stora amerikanska styrkor är bundna i Vietnam. Har utgången av tidigare ”befrielsekrig” givit några effekter, avskräckande eller uppmuntrande för upproriska? Avskräckte utgången i Grekland algerierna från att göra revolt? Skulle inte Angolas förtryckta ha gjort uppror om Ho

Chi Minh hade besegrats? Man kan fortsätta listan; det är obegripligt hur någon vågar generalisera och söka samband, i det förflutna eller i framtiden.

Skulle en kompromissfred i Vietnam få en ”dominoeffekt”, leda till att nya stater i Sydostasien ”föll”? Man kan än en gång stapla exempel, förmenta bevis för eller emot tesen. Varför skulle inte alliansen med USA kunna skydda Thailand lika väl som Atlantpakten värnade Västeuropa efter Tjeckoslovariens fall? Nej, frågan är om man inte redan nu kan tala om en s. k. omvänd dominoeffekt, det hävdar i varje fall många amerikanska bedömare; upplever verkligen en ledare i Asien USA:s löfte om hjälp som en lugnande garanti, när han ser vad som händer med ett land som fått hjälp, Vietnam?

Måste inte en kompromissuppgörelse som öppnar vägen för FNL till Saigon uppmuntra Kina till ”förnyad aggression”? Hela den föreställningen vilar på den minst sagt tvivelaktiga tesen att kampen i Vietnam ytterst dirigeras av Peking. ”Aggressionen från norr” är enligt president Johnson ”sporrade av Kommunistkina” och Hanoi-regimen, enligt McNamara, ”eggad och understödd av Kommunistkina”. Men hela den synen på situationen mötte under våren och sommaren 1966 växande kritik i USA. Man pekade på de gamla motsättningarna mellan Vietnam och Kina. I hela Vietnams historia, i hjältesagorna, i legenderna, i myterna – överallt är det Kina som är förtryckare eller hotet. Och hur har den kinesiska insatsen kommit till uttryck? Uppenbarligen har ammunition och vapen förts in från Kina till Nord-Vietnam, men det är en föga betungande hjälpsats. Från Sovjet har Hanoi-regimen i varje fall fått luftvärnsraketer, Mig-plan och möjligheter att utbilda stridspiloter. Men var finns de moderna stridsplanen med ”frivilliga” från Kina i förarsätet, var finns torpedbåtarna eller ubåtarna skänkta till Nord-Vietnams folk, luftvärnsartilleriet bemannat av ”frivilliga”? Det finns många sätt att effektivt hjälpa utan att direkt ingripa i striden – men Kina tycks nogsamt ha avstått från varje sådan möjlighet.

När ledarna i Peking talar är det till intet förpliktande ord – och när Lin Piao, numera Maos tronföljare, i september 1965 höll sitt stora tal blundade utrikesminister Rusk för kärnpunkten men tog fasta på de traditionella hotorden. Då klargjorde Lin Piao, något som sedan dess har upprepats av honom och andra kinesiska ledare, att ”en revolution inte kan importeras” och att det är folket i ett land som skall resa sig, organisera sig och väpna sig för att segra och att denna folkets roll ”inte kan ersättas med något annat eller övertas av något annat folk utanför landet”. Men han gick längre än så: ”Det är absolut nödvändigt att hålla fast vid den politik som innebär att man förlitar sig på sig själv... om man inte själv tar itu med och söker lösa revolutionens problem i det egna landet och om man inte förlitar sig på de egna massornas styrka utan helt stödjer sig på hjälp utifrån – även om denna hjälp skulle komma från socialistiska länder som själva ivrar för revolutionens sak – så kan ingen seger vinnas och skulle man nå en seger kan den inte bli befäst och varaktig”. Vad är detta annat än ett försök att försvara Kinas överksamhet i Vietnamkampen och snickra ihop en ideologisk förklaring som kan skydda Kina mot kritik från t ex andra kommunistpartier eller dämpa missnöjet bland mera aktivistiska grupper inom det egna partiet?

Detta tal hälsades på hösten 1965 av utrikesminister Rusk som en ny version av *Mein Kampf* – det var den liknelse han uppbadade – men blev på våren 1966 föremål för raska omvärderingar. Från allt fler håll underströks med kraft att föreställningen om Kina som en ständigt aggressiv makt var en myt – och de som inte gick så långt nöjde sig med att hänvisa till Kinas inre problem, som rimligen borde fånga Pekingledarnas hela uppmärksamhet under lång tid framåt. Kritikerna mot regeringens Vietnampolitik betonade det självklara – att de allt hårdare militära slagen mot Nord-Vietnam snarast måste öka Hanoi-regimens samarbete med och beroende av Kina.

Nej, det är svårt att se en amerikansk eftergift i Vietnamkampen som ett förrödande slag mot USA:s prestige, en katastrofal reträtt som måste öppna portarna för ”världskommunismen” – detta vidunderliga begrepp som fortfarande cirkulerar i Washingtons regeringsbyggnader. Men hela denna syn på konflikten, klyschornas kanonad, är en svår belastning för USA: s regering vid varje försök att nalkas ett förhandlingsbord. Man har utmålat det amerikanska truppernas kamp som en strid för hela ”den fria världens” existens. Hur kan man, tyngd av sådana bojor, räcka ut handen och erbjuda motståndaren en uppgörelse som innebär någonting annat än hans totala kapitulation?

Det bör inte vara omöjligt – allt förutsatt att man finner en formel som ger en betydande övergångstid mellan vapenvila och amerikansk utrymning av Vietnam. En formel som suddar ut gränsen mellan segrare och förlorare, år som suddar ut minnet av slagord utan täckning.

Det gäller något mer än Vietnams arma folk, något mer än hotet av ett vidgat krig och kamp med Kina. Hela kriget är en smitta som förs över USA:s folk, en förgiftning som kan ge nya tragedier. Förenklingarna, förvanskningar, hela sättet att skildra och motivera USA:s roll i Vietnam blir som en sakta smygande blindhet. Det blir oförmågan att se rörelserna i ett ”underutvecklat” land, drömmarna och drivkrafterna, lidande och förbittring. Tendensen att döma allt detta efter en mall, made in USA – och i människors revolt finna ”kommunism” och ”konspiration”.

Ett USA som förråder sin egen storhet och avlägsnar sig från världen.

Litteratur

Denna förteckning – med korta värderingar – över nyutkommen Vietnamlitteratur avser blott att registrera de böcker som jag funnit väsentliga eller ur någon synpunkt belysande. I bokens text har jag hänvisat även till andra arbeten av mera begränsat intresse.

För den som önskar tränga in i Vietnamproblemet finns det givetvis också verk som publicerats före perioden 1965-66 och som i viss utsträckning bevarat sin aktualitet och sitt värde. Dit hör t ex Donald Lancasters *The Emancipation of French Indochina* (Oxford University Press, 1961), Robert Shaplens *The Lost Revolution* (Harper and Row, New York, ny upplaga 1965) och David Halberstams *The Making of a Quagmire* (Random House, New York, 1964); Halberstam ger en livfull bild av Diemperioden, men boken har i övrigt mycket begränsat värde.

Av de här upptagna böckerna bedömer jag själv Bernard Falls arbeten, Jean Lacoutures bok samt samlingsvolymerna utgivna av respektive Gettleman och Raskin-Fall som de viktigaste, dagens ”klassiker”.

Mission to Hanoi av Herbert Aptheker (International Publishers, New York 1966) sammanfattar intrycken från en amerikansk vänstergrupps studiebesök i Nord-Vietnam. Framställningen är fullständigt okritisk och har främst värde för den som vill få en uppfattning om hur den mest radikala amerikanska Vietnamoppositionen skildrar läget.

Vietnam – A Diplomatic Tragedy av Victor Bator (Oceana Publications, New York 1965) är den mest ingående skildringen av hur USA under Eisenhower–Dulles-perioden blev engagerat i Vietnam och genom en ”hård” politik förlorade möjligheterna att finna en diplomatisk lösning. Bators bok skildrar mycket utförligt spelet kring Genèveuppgörelsen 1954 och SEATO-paktens uppkomst.

The New Face of War av Malcolm W. Browne (The Bobbs-Merrill Company, New York 1965) hör till vad man betraktar som ”klassikerna” i Vietnamdebatten. Boken ger läget och

stämningarna före USA:s stora steg in i konflikten och är nu därför delvis inaktuell. Men Brownes skildring av FNL:s propagandametoder och stridsteknik har fortfarande stort värde.

Vietnam—Inside Story Of A Guerilla War av Wilfred Burchett (International Publishers, New York 1965) är den hittills mest utförliga beskrivningen av livet i FNL-områdena. Burchett är australier och kommunist och hans bok är fullständigt okritisk, men ger dock ögonvittnesskildringar som har stort värde från månadslånga resor i de FNL-behärskade delarna av Syd-Vietnam.

Here Is Your Enemy av James Cameron (Holt, Rinehart and Winston, New York 1965) ger den kände brittiske journalistens intryck från Nord-Vietnam. Det är en engagerad och välskriven ögonvittnesbild, som inte gör anspråk på att vara något mer än ett reportage.

Vietnam Witness 1953-66 av Bernard Fall (Frederick A. Praeger, New York, 1966). Författaren, ursprungligen fransman, men nu professor vid Howard University i Washington, är sannolikt den främste och säkerligen den mest produktive av de i USA verksamma Vietnamspecialisterna. Hans *The Two Viet-Nams* (Frederick A. Praeger, New York 1963, reviderad upplaga 1966) är ett standardverk med bl a en ingående granskning av den politiska och ekonomiska strukturen i Nord-Vietnam. I sin *Vietnam Witness* har Fall samlat en rad av sina tidskriftsartiklar, som penetrerar de mest väsentliga problemen och ger prov på en märklig framsynthet; den reflexionen skulle läsaren säkerligen ha gjort även om Fall hade avstått från att ständigt påpeka sin egen siarförmåga.

The Vietnam Hearings, sammanställda av J. William Fulbright (Vintage Books, Random House, New York 1966). Utförliga utdrag ur senatsutskottets ”förhör” med Dean Rusk, Maxwell Taylor, James Gavin och George Kennan i januari och februari 1966. Ger en klagande, stundom fascinerande, illustration till den amerikanska debatten. Fulbrights redigering av materialet har dock givit en något skev bild av förhörens karaktär, eftersom de regeringstroga senatorernas frågor – och ”offrens” svar – har blivit mest utsatta för blåpennan.

Vietnam, sammanställd av Marvin E. Gettleman (Fawcett Publications, New York 1965). Dokument och artiklar, som ger en mera utförlig skildring av den historiska bakgrunden, första Indokinakriget och Diemperioden än Raskin-Falls samlingsverk. Genèveavtalets väsentligaste dokument återges liksom en rad av Internationella Kontrollkommissionens rapporter. Speglingen av konflikten ur USA:s synpunkt dock mindre utförlig än hos Raskin-Fall. De två böckerna kompletterar varandra, men tvingad till ett val skulle jag välja Gettleman.

Les Americains Fase Au Vietcong av Fernand Gigon (Flammarion, Paris 1965). En schweizisk journalist och Indokinaveteran som ytterst hårt – och stundom alltför lättvindigt – kritiserar USA:s roll. Ett välskrivet och målande reportage, som inte gör anspråk på att ge något av bakgrunden. En dryg tredjedel av boken söker teckna FNL-soldaten med utgångspunkt från främst samtal med krigsfångar och desertörer.

Triumph Or Tragedy av Richard N. Goodwin (Vintage Books, Random House, New York 1966). Boken publicerades ursprungligen som en artikel i tidskriften *New Yorker*. Goodwin tillhörde staben av rådgivare i Vita huset under Kennedys epok och under Lyndon Johnsons första tid. Han betraktar sig själv närmast som en moderat kritiker av regeringens kurs och söker uppenbarligen att undvika stötar direkt mot presidenten. Men i sak blir hans korta analys en hård anklagelse mot regeringen och i första hand utrikesminister Rusk. Som appendix återfinns en rad väsentliga dokument, som Genèvefördraget, SEATO-avtalet, FNL:s program och president Johnsons tal den 28 juli 1965.

Vietnam! Vietnam! av Felix Greene (Fulton Publishing Company, Palo Alto, Kalifornien 1966). De dramatiska bilderna från Nord- och Syd-Vietnam dominerar; detta är utan varje tvivel den hittills mest talande och skakande bildkrönikan som publicerats om Vietnams krig. Felix Greene – bror till Graham Greene och klart vänsterorienterad utan att dock betrakta sig själv som kommunist – har flera gånger besökt Kina och på hösten 1965 också Nord-Vietnam. Texten är lapidarisk, hårt kritisk mot USA:s politik och uppbyggd kring avslöjande citat.

Le Vietnam Entre Deux Paix av Jean Lacouture (Editions Du Seuil, Paris 1965). Utgiven i engelsk översättning *Vietnam: Between Two Truces* (Vintage Books, Random House, New York 1966). Lacouture är tidningen *Le Monde*s specialist på Nordafrika och Vietnam och en erkänd auktoritet sedan arbetet om Genèvefreden (*La Fin d'une guerre*) och skildringen av Ho Chi Minh (i *Cinq hommes et la France*). Hans Vietnambok är redan en ”klassiker” i debatten, en väldokumenterad och nedgörande kritik av hela USA:s bild av konflikten.

Un Million De Dollars Le Viet av Jean Larteguy (Raoul Solar, 1965). Författaren till bestsellers som *Les Centurions*, *Les Mercenaires* och *Les Pretoriens* har gjort ett ganska ytligt reportage, som dock har ett visst värde genom främst skildringen av montagnarderna, dvs högländernas stammar i Syd-Vietnam.

Mission in Torment av John Mecklin (Doubleday and Company, Garden City, New York 1965) har kanske mindre allmänt intresse och kompletterar närmast Halberstams skildring av Diemperiodens slut. Mecklin var tjänsteman vid amerikanska ambassaden i Saigon från maj 1962 till januari 1964 och har därför en annan utgångspunkt än Halberstam, men deras slutsatser sammanfaller på en rad punkter.

Vietnam And The United States av Hans J. Morgenthau (Public Affairs Press, Washington DC 1965) ger en samling artiklar, publicerade under åren 1956-1965 av Chicagoprofessorn som under debatten 1965 var den mest uppmärksammade av kritikerna inom den akademiska världen. Morgenthau slår elegant sönder en rad av regeringens huvudargument och berör främst Vietnamkonfliktens roll i storpolitiken.

The Vietnam Reader, sammanställd av Marcus G. Raskin och Bernard Fall (Vintage Books, Random House, New York 1965). En fyllig samling artiklar och dokument om Vietnamkrisen, med början 1954. Tyngdpunkten ligger på material som återopå av USA-politikens kritiker, men man återfinner även några av regeringens viktigaste deklarerationer, som 1965 års vitbok.

Why Viet Nam? av Frank N. Trager (Frederick A. Praeger, New York 1966) ger på ett belysande sätt en motpol till Falls och Lacoutures skrifter. Trager, som är professor vid New York University och har betydande erfarenhet från Sydostasien, försvarar hundraprocentigt den officiella amerikanska politiken. Han undviker flera av de omdebatterade delproblemen, men söker på andra punkter med en viss skicklighet och balans värna regeringen mot kritikernas attacker. Som helhet ger boken utan tvivel på ett förtjänstfullt sätt bakgrunden till exempelvis utrikesminister Rusks teser.

Peace In Vietnam, sammanställd av kväkargruppen American Friends Service Committee (Hill and Wang, New York 1966) behandlar, som här påpekats i slutkapitlet, bl a de amerikanska förhandlingstrevorna på ett mycket kritiskt sätt. Det är en kortfattad, väl genomförd sammanfattning av Vietnamproblemet, utförd av en grupp författare och akademiker av vilka de flesta, enligt gängse amerikansk terminologi, hör hemma på vänsterkanten.

We Accuse är en samling anföranden av kritiker (Diabolo Press, San Francisco 1965) och ger huvudinnehållet av en ”teach-in” vid Berkeley University 21-22 maj 1965. Bland

bidragsgivarna märks Norman Mailer, Isaac Deutscher, Bertrand Russell, den ryktbare
babyspecialisten dr Benjamin Spock, Norman Thomas och studentledaren Mario Savio.